

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

Український правопис

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

ЕЛЕКТРОННА БІБЛІОТЕКА
«ІЗБОРНИК» <http://litopys.kiev.ua/>
14.VIII.2012

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОВИС

Схвалений
Національною академією наук України,
Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України,
Міністерством культури України

Розглянуто питання правопису основи слова, складних слів, закінчень відмінюваних слів, слів іншомовного походження та власних назв. Викладено найголовніші правила пунктуації.

Для фахівців та всіх, хто цікавиться питаннями правопису сучасної української літературної мови.

*Затверджено до друку вченими радами
Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України
та Інституту української мови НАН України*

Науково-видавничий відділ
словникової літератури

Редактори *Є.І. Мазніченко, Н.М. Максименко,
О.В. Осадча*

© Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні
НАН України, Інститут української мови
НАН України, 2012

© НВП «Видавництво “Наукова думка”
НАН України», дизайн, 2012

ISBN 978-966-00-1263-9

ПЕРЕДМОВА

Правопис кожної мови складається з трьох підсистем: графіки (літер, якими позначають найтиповіші звуки та звукосполучення), орфографії (способів поєднання звуків і звукосполучень, що забезпечує однотипність написання слів) і пунктуації (розділових знаків, за допомогою яких позначають інтонаційне членування тексту).

Кожен із цих розділів має свою історію. Українська графіка (як і білоруська, болгарська, македонська, російська, сербська) бере свій початок від старослов'янського письма. У нинішньому українському алфавіті є тільки дві літери, що їх не було в кирило-мефодіївській абетці, — це *ґ*, яка відома з кінця XVI ст. і набула поширення в XVII ст., та *ї*, що спершу вживалася замість колишньої літери *ѣ* та на місці *е* в новозакритому складі, а згодом перебрала на себе функції позначення сполучення *й+і*. Слід ще згадати про специфікацію в українському правописі літер *е*, *є*, відсутню в інших кириличних правописах. Решта літер — це *ті*, що їх, на думку проф. І. Огієнка, знали вже в давньокиївський період, принаймні з VII ст. н. е. Правда, в старослов'янському алфавіті були й такі літери, які не відповідали жодним українським звукам, а тому вживалися непослідовно, а потім і зовсім зникли (*ж*, *ѡ*, *ѣ*, *ѥ* та ін.).

Отже, якщо брати до уваги графіку, то український правопис бере свій початок від кінця минулого тисячоліття. Щоправда, остаточне його становлення припадає аж на початок XX ст. Треба згадати й про те, що від 1708 року змінилося накреслення літер: традиційну кирилицю замінено так званою гражданкою — спрощеним кириличним письмом.

З розвитком нової української літературної мови — від часу видання «Енеїди» І. Котляревського — виникла потреба в зміні традиційного письма. Письменники, які писали живою українською мовою, мусили шукати засобів передавати справжнє звучання слів, а не йти за їх давнім традиційним написанням. Пошук цей був великою мірою стихійним, а тому від 1798 до 1905 року нараховується близько 50 різних (більш і менш поширених, іноді й суто індивідуальних) правописних систем¹. Найпомітніші серед них правописні

¹ Див.: Огієнко І. Нариси з історії української мови: система українського правопису: Популярно-науковий курс з історичним освітленням. — Варшава, 1927. — С. 16—20.

системи О. Павловського, «Русалки Дністрової», П. Куліша, згодом Є. Желехівського. Як видно, у становленні українського правопису — вдосконаленні графіки й упорядкуванні орфографії — брала участь уся Україна: і Східна, і Західна. Синтез цієї праці зробили видатні українські вчені й культурні діячі: В. Антонович, М. Драгоманов, П. Житецький, В. Лисенко, К. Михальчук, П. Чубинський у 1-му томі «Записок юго-западного отдела Русского географического общества», що побачив світ 1873 року в Києві. Це перший справді фонетичний український правопис, якому, однак, випала нелегка доля. У 1876 році царський уряд прийняв закон, згідно з яким українські твори могли видаватися за умови, якщо в них «не было допускаемо никаких отступлений от общепринятого русского правописания...» Український правопис, таким чином, опинився поза законом, що тривало на підросійській Україні до революції 1905 року. Протягом 1907—1909 років виходить знаменитий словник української мови за ред. Б. Грінченка, в якому практично застосовано принципи фонетичного українського правопису. Вони й стають законом для всіх видань українською мовою. Проте офіційного українського правописного кодексу не було. У 1918 році вийшов друком його проект, запропонований проф. І. Огієнком, у доопрацюванні якого згодом взяли участь акад. А. Кримський і проф. Є. Тимченко. Він був виданий у 1919 році під назвою «Головніші правила українського правопису». Всі подальші зміни й доповнення до нашого правописного кодексу вносились саме в цей офіційно затверджений текст, що став законом.

Графіка відтоді не переглядалася, якщо не брати до уваги, що з 1933 року й до нинішнього видання «Українського правопису» з неї було вилучено літеру г.

Орфографія ж постійно вдосконалювалась, охоплюючи написання тих слів, які раніше не регулювалися силою закону. Особливо це стосувалося слів іншомовного походження, насамперед новітніх запозичень з європейських мов, а також грецизмів і латинізмів. Кожна мова запозичує іншомовні слова. Адаптуючи їх, роблячи своїми, мова-сприймач завжди зважає на їхнє походження. Тому одні правила застосовуються до власної та давно запозиченої побутової лексики (типу *вино, левада, крейда, плуг, шибка*), інші — до так званих інтернаціоналізмів, тобто поширених у більшості європейських мов слів-термінів, слів на позначення багатьох абстрактних понять (типу *авангард, ботулізм, вівісекція, гармонія, декаданс*), а також до чужоземних власних назв, деяких назв побутових предметів (типу *афіша, багаж, бакалія*). У травні 1928 року в Харкові відбулася правописна конференція, яка схвалила новий, розширений український правописний кодекс. Зберігаючи традиційну українську графіку, вчені докладно опрацювали орфографію та вперше унормували правила української пунктуації. Орфографія «Українського правопису», схваленого 1928 й виданого 1929 року, будувалася на компромісі: українські з походження слова писалися згідно зі східноукраїнськими правописними традиціями, а запозиче-

ні — згідно із західноукраїнськими. Такий симбіоз не припав до душі тодішньому партійно-державному керівництву, яке саме «закручувало гайки», і воно швидко його ліквідувало: наступне видання правопису (1933) було вже зорієнтоване тільки на східноукраїнські правописні традиції. Задля справедливості треба зазначити, що цей симбіоз і не міг бути життєздатним. Шкода, що не всі члени правописної комісії прислухалися до думки проф. І. Огієнка: «Наша літературна традиція по пам'ятках розпочинається з XI-го віку, — і в цих старих наших пам'ятках переходять і певна відповідь, в якій саме формі вживати нам чужих слів... Скажімо, коли ми споконвіку все писали *Амвросій, Ірина, ефир*, то яка ж рація міняти ці споконвічні свої форми на латино-польські *Амброзій, Ірена, етер*? Коли ми ще з початку своєї літературної мови чужі звуки *g, l, i* все передавали через *г, л, и* й писали *гигант, митрополит, Платон*, то чому я тепер повинен на все те махнути рукою й писати та вимовляти *гігант, мітрополіт, Плятон*?»²

І все ж «Український правопис» 1933 року видання був настільки знекровлений, що потребував ґрунтовного доопрацювання. Ця робота під керівництвом акад. Л. Булаховського завершилася в 1945 році, а в 1946 стабільний «Український правопис» було видано. Правописом 1929 року користувалися до 1939 року в Західній Україні; до сьогодні ним послуговується значна частина української еміграції, хоч багато видань використовують також дещо видозмінені його варіанти, видані в 1942 році проф. Я. Рудницьким і в 1943 році проф. І. Зілинським, або ж чинний «Український правопис».

Правопис 1946 року з невеликими змінами й доповненнями було перевидано в 1960 році мільйонним тиражем. Проте сьогодні це вже бібліографічна рідкість. Та й мова за ці понад 30 років не стояла на місці: з'являлися нові слова, тривав процес запозичення, поповнювалась наукова термінологія, свої вимоги до орфографії висувала перекладацька практика. Постало закономірне питання про чергове видання «Українського правопису». З цієї метою Президія Академії наук України утворила представницьку Орфографічну комісію на чолі з акад. АН України В. М. Русанівським.

Робота Орфографічної комісії складалася з кількох етапів. На першому — підготовчому — в Інституті мовознавства було створено робочу групу в складі А. А. Бурячка, С. І. Головащука й Г. М. Колесника, якій доручалося розробити проект змін та доповнень, що повинні бути внесені до нового видання «Українського правопису». Робоча група мала керуватися такими загальними настановами: 1) не змінювати традиційної української графіки, але відновити порядок розташування літер в абетці; 2) не ускладнювати принципи написання українських слів новими правилами й винятками, а навпаки, намагатися зменшувати їх кількість за рахунок уніфікації однотипних явищ; 3) за можливості спростити правопис складних

² Там само. — С. 123.

слів, критично поставитись до правил, що регулюють уживання великої літери й под., тобто тих правописних моментів, які не впливають із мовної структури; 4) докладніше опрацювати правила щодо написання слів іншомовного походження, зокрема географічних назв та особових найменувань людей.

Вироблений робочою групою проект цього видання «Українського правопису» розглянула група вчених, які запропонували внести ще деякі зміни й доповнення. Після врахування всіх зауважень проект правопису було розмножено в кількості 140 примірників і надіслано для докладного розгляду в Міністерство народної освіти, Міністерство вищої освіти, Міністерство культури України, до редакцій українських газет і журналів, до творчих спілок і т. ін. Проект видання «Українського правопису» обговорювали також на кафедрах української мови університетів і педінститутів, на конференції Товариства української мови імені Тараса Шевченка «Просвіта». Орфографічна комісія після докладного розгляду кожного параграфа оновленого «Українського правопису» ухвалила його опублікувати.

Правопис — система, що саморозвивається. Тому цей процес не обійшло відстежувати, упорядковувати, коригувати. Невипадково всі країни рано чи пізно стикаються з необхідністю відкоригувати правопис, оскільки відбуваються зміни у суспільстві, у мовній системі; мова, як живий організм, нарощується новими словами, видозмінюється і, ясна річ, набуває нових властивостей, які обов'язково треба побачити й зафіксувати.

Разом із тим слід пам'ятати, що мова повинна не роз'єднувати людей, а навпаки, об'єднувати.

УКРАЇНСЬКИЙ АЛФАВІТ

Аа,	Бб,	Вв,	Гг,	Ґґ,	Дд,	Ее,	Єє,
Жж,	Зз,	Ии,	Іі,	Її,	Йй,	Кк,	Лл,
Мм,	Нн,	Оо,	Пп,	Рр,	Сс,	Тт,	Уу,
Фф,	Хх,	Цц,	Чч,	Шш,	Щщ	Ьь,	Юю, Яя

Примітка. Апостроф (') в алфавіт не входить і на розміщення слів у словнику не впливає; напр.: *бур'ян*, *бур'яний* стоятимуть поруч.

Сполучення літер **дж** і **дз** (для позначення зімкнено-щілинних звуків [дж], [дз]) не входять в алфавіт; отже, такі слова, як *джерело*, *дзвін*, стоятимуть у словнику під літерою д.

ЛІТЕРНІ ПОЗНАЧЕННЯ ЗВУКІВ¹

ГОЛОСНІ

Ненаголошений О § 1.1. У складах із ненаголошеним **о** пишеться та сама літера (буква) **о**, що й під наголосом: *бої́ться* (бо *бо́язко*), *голу́бка* (бо *го́луб*); *дощу́* (бо *дош*), *робі́ть* (бо *роби́ть*), *розу́мний* (бо *ро́зум*).

О пишеться й у таких словах, де сумнівний із правописного погляду звук наголосом не перевіряється: *лопу́х*, *соки́ра*, *сою́з*.

2. У деяких словах на місці **о** перед постійно наголошеним **а** (**я**) маємо у вимові й на письмі **а**: *бага́тий*, *бага́то*, *бага́тство*, *бага́ття*, *бага́ч*, *гаря́чий*, *гаря́чка* (пор. *гори́ти*), *гара́зд*, *кажа́н*, *кала́ч*, *кача́н*, *хазя́їн*, а також у деяких похідних з іншим наголосом: *багати́р* (багач), *га́ряче́*; але: *гонча́р*, *коря́вий*, *лопа́та*, *пога́ний*, *ропа́*, *солда́т*, *това́р*, а також *богати́р* (велетень, герой), *монасти́р*.

Примітка. Про суфікси **-ова-**, **-ува-**, **-оват-**, **-овит-**, **-уват-** див. § 23, п. 8; § 24, п. 1.

Ненаголошені Е, И § 2. 1. У складах із ненаголошеними **е** та **и** пишеться та сама літера, що й під наголосом: *вели́кий*, *вели́чезний* (бо *ве́лич*), *держу́* (бо *оде́ржати*), *клемоти́ти* (бо *кле́кіт*), *несу́* (бо *прине́сений*), *шепоті́ти* (бо *ше́піт*), *криве́* (бо *кри́во*), *трима́ти* (бо *отри́мувати*), *широ́кий* (бо *ши́роко*).

У словах із постійним наголосом невиразний звук рекомендується перевіряти за словниками: *лева́да*, *лемі́ш*, *кише́ня*, *мину́лий*.

2. **Е** завжди пишеться:

а) у групі **-ере-** (повноголосся), а також у групі **-еле-**: *бе́рег*, *де́рево*, *се́ред*; *зе́лень*, *пелена́*, *се́лезень*, *ше́лест*;

¹ Щоб уникнути зайвого повторення «літера... на позначення голосного... (приголосного...)», далі вживатимуться в основному терміни «голосний», «приголосний», «звук» і т. ін.

б) у суфіксах **-еня-, -ен-, -енк-, -еньк-, -ер(о), -есеньк-, -ечк-, -тель:** *козеня, доручений, Юхименко, рученька, сіме-ро, малесенький, книжечка, вихователь;*

в) коли **е** при зміні слова випадає: *бéрезень* (бо *бéрез-ня*), *вітер* (бо *вітру*), *мітел* (бо *мітла*), *справедливий* (бо *пáвда*), *хлопець* (бо *хло́пця*).

3. а) **И** пишеться в ряді слів у групах **-ри-, -ли-** між приголосними у відкритих складах: *бриніти, гриміти, дрижа́ти, крива́вий, крини́ця, стриміти, трива́ти, триво́га, глитати;*

б) інколи ненаголошений **и** в групах **-ри-, -ли-** перевіряється наголосом: *криши́ти* (*кри́хта, кри́шка*), *трима́ти* (*стри́мувати*); *блища́ти* (*бліскавка*).

Відповідно до вимови в ряді слів не під наголосом пишеться **-рі-, -лі-:** *дріма́ти, дрімлі́вий, дрімо́та, тріща́ти, перебри́хувати; зліта́ти.*

І § 3. На початку слова пишеться **і**, а не **и:** *ім'я, індік, іній, інколи, іноді, інший, іс-нува́ти, істина.*

І § 4. Літера **ї** на позначення звукосполучення **й + і** пишеться:

1. На початку слова й після голосного: *їжа, їжа́к, їзде́ць, їзди́ти, їх, їхати; дої́хати, приї́хати, краї́на, мої́, твої́.*

2. Після м'якого приголосного (на письмі — з м'яким знаком): *Ана́нїн, Ві́нї.*

3. Після твердого приголосного (на письмі — з апострофом): *з'ї́зд, об'ї́хати, Заха́р'їн.*

4. Також в іншомовних словах після голосного: *арха-ї́чний, герої́зм, герої́чний, егої́зм, егої́стичний, елі́псоїд, наї́вний, проза́їк, руї́на, целуло́їд* (див. ще § 90, п. 5, б).

Примітка. **Ї** не пишеться після префікса, якщо префікс закінчується голосним, а наступний склад починається з **і** (а не з **ї**): *пе-реїна́кшити, доїсто́річний, поінфо́рмува́ти*; так само **ї** не пишеться у складних словах, де перша частина закінчується голосним, а друга починається з **і:** *стари́ндійський.*

Я, Ю, Є § 5. Літери **я, ю, є** пишуться:

1. На початку слова й після голосного для позначення звукосполучень **й + а, й + у, й + е:** *які́сть, зна́ю, тво́є*, а також після **й** у словах *війя́* (*війю́, на війі́*), *ма́йя.*

2. Після приголосного для позначення сполучення м'якого приголосного з **а, у, е:** *ряд, лю́ди, оста́ннє.*

Апостроф § 6. Роздільність вимови **я, ю, є, ї** та попереднього твердого приголосного позначається апострофом.

Апостроф пишеться перед **я, ю, є, ї:**

1. Після губних приголосних (б, п, в, м, ф): *б'ю́, п'я́ть, п'є́, в'я́зи, у здо́ров'ї, м'я́со, рум'я́ний, ті́м'я, мереф'я́нський, В'ячесла́в, Стеф'ю́к.*

Примітка. Апостроф не пишеться, коли перед губним звуком є приголосний (крім **р**), який належить до кореня: *дзв'я́кнути, ма́впячий, свя́то, тма́яний, цвях;* але: *ве́рб'я, торф'я́ний, черв'я́к.*

Коли такий приголосний належить до префікса, то апостроф пишеться, як і в тих же словах без префікса: *зв'я́зо́к, зв'я́ли́ти, підв'язати́, розм'я́кшити.*

2. Після **р:** *бур'я́н, міжгі́р'я, пі́р'я, ма́тір'ю, кур'є́р, на подві́р'ї.*

Примітка. Апостроф не пишеться, коли **ря, рю, ре** означають сполучення м'якого **р** із наступними **а, у, е:** *бу́ряк, бу́ряний, кря́кати, ря́бий, ряд, кря́к, Ре́пін.*

3. Після префіксів та першої частини складних слів, що закінчуються на твердий приголосний: *без'язи́кий, від'ї́зд, з'є́днаний, з'ї́хати, з'я́витися, об'є́м, під'ї́хати, роз'ю́шити, роз'я́снити; дит'я́сла, пан'європе́йський, пів'я́блука;* але з власними назвами — через дефіс: *пів-Євро́пи* тощо (див. § 26, п. 1, д).

Примітка 1. Після префіксів із кінцевим приголосним перед наступними **і, е, а, о, у** апостроф не пишеться: *безіме́нний, загі-тува́ти, зекonóмити, зокре́ма, зумі́ти.*

Примітка 2. Про апостроф у словах іншомовного походження див. § 92, у прізвищах — § 104, п. 11, у географічних назвах — § 108, п. 8.

ЙО, ЇО § 7.1. **Йо** пишеться для позначення звукосполучення **й + о:**

а) на початку слова й після голосного: *йо́го, йому́, за-войо́ваний, райо́н, чийо́го;*

б) після приголосного, переважно на початку складу: *бата́льйо́н, бульйо́н, вйо́кати, Воро́бийов, курйо́з, мі́льйо́н, серйо́зний, Соло́війов.*

2. **БО** пишеться після приголосного для позначення м'якості приголосного перед **о**: *всього́, Ковальо́в, Линьо́в, льон, сьогодні́, сьомий, трьох, цього́*.

Чергування голосних

Чергування О — І, Е — І § 8. 1. У сучасній українській мові звуки **о, е** (у відкритих складах) часто чергують-ся з **і** (в закритих складах):

а) при словозміні: 1) *водопі́й — водопо́ю, дохі́д — доходу́, кінь — коня́, ка́мінь — ка́меня, лі́д — льо́ду, мій — мого́, сім — семи́, у́стрій — у́строю; ніч — но́чі — нічю́, пе́вність — пе́вності — пе́вністю, ра́дість — ра́дості — ра́дістю; ві́селок — ві́сілка, о́сінь — о́сені — о́сінню, у вели́кому — у вели́кім;*

2) *гір — го́ра, ніг — нога́, осі́б — осо́ба, слів — сло́во, сіл — се́ло;*

3) *ба́тьків — ба́тькового, ба́тькова; бра́тів — бра́трово-го, бра́това; Васи́лів — Васи́левого, Васи́лева; ковалі́в — ко-вале́вого, ковале́ва; Петро́в — Петро́вого, Петро́ва; шев-ців — шевце́вого, шевце́ва;*

4) *Ка́нів — Ка́нева, Ки́їв — Ки́єва, Фа́стів — Фа́стова, Ха́рків — Ха́ркова, Черні́гів — Черні́гова;*

5) *ві́вса — овес, ві́вця — ове́ць, ві́сь — о́сі;*

6) *бі́йся — бо́юся, сті́й — сто́яти;*

7) *ві́в, ві́вши — ве́ла (веси́ти); замі́в, замі́вши — замелá (замести́); мі́г, мі́гши — мо́жу (могла́, могли́); ні́с, ні́сши — несу́ (несла́, нести́); плі́в, плі́вши — плелá (плести́), а також рі́с, рі́сши — росла́, роси́ти;*

б) при словотворенні: *будівні́к (пор. будо́ва), ві́льний (пор. во́ля), кі́лля (пор. ко́ла), підні́жжя (пор. нога́), подві́р'я (пор. дво́ра), робо́тні́к (пор. робо́та); зі́лля (пор. зе́лений), сі́льський (пор. се́ло) та ін.*

О, Е, що не переходять в І

2. **О, е** не переходять в **і** у закритому складі в таких випадках:

а) коли ці звуки вставні або випадні: *ві́кно́ — ві́кон, землі́я — земéль, ка́зка — казо́к, со́тня — со́-тень; ві́тер — ві́тру, ві́тер — ві́тру, вогонь — вогню́, день —*

дня́, розде́р — розі́драти, сму́ток — сму́тку, сон — сну, тра́вень — тра́вня.

Примітка 1. В окремих словах при їх зміні **о, е** не випадають: *лоб — лоба́, мох — мо́ху, рот — ро́та, лев — ле́ва.*

Примітка 2. За аналогією до форм книжо́к, казо́к маємо **о** між приголосними в родовому множини й від деяких іншомовних слів: *а́рка — а́рок, ма́рка — ма́рок, па́пка — па́пок* тощо; але: *парт, форм, сакль* та ін.;

б) у групах **-ор-, -ер-, -ов-** між приголосними: *торг — то́ргу, хорт — хорта́, смерть — сме́рті, вовк — во́вка, шовк — шовку́.*

Виняток: *погі́рдний* (пор. погóрда);

в) у групах із повноголоссям **-оро-, -оло-, -ере-,** а та-кож **-еле-:** *горо́д, моро́з, по́дорож, по́рох, сто́рож; во́лос, со́лод; бе́рег, пе́ред, се́ред, че́рез; зе́лень, пе́лех, ше́лест* та ін.; але: *мори́г, оборо́г, пори́г, смори́д;*

г) у родовому відмінку множини іменників середнього роду на **-ення:** *зна́чень (зна́чення), поло́жень (поло́ження), тве́рджень (тве́рдження), твóрень (твóрення);*

ґ) в аббревіатурах і в похідних утвореннях: *спе́цна́з, торго́пред* та ін.;

д) у словах іншомовного походження: *агроно́м, інже-не́р, студе́нт, том* та ін.

Примітка. За аналогією з тими словами української мови, де є чергування **о, е** з **і**, таке чергування з'явилося й у деяких давно засвоєних словах іншомовного походження: *Анти́н — Анто́на, гні́т — гно́та, ко́лір — ко́льору, Про́кіп — Про́копа; кури́нь — ку-реня́, папі́р — папе́ру.*

Відхилення в чергуванні О — І, Е — І

3. Є цілий ряд випадків, коли чергування **о, е** з **і** у відкритих і закритих складах відступає від наведених правил:

а) і наявне у відкритому складі в словах з вирівняною за іншими відмінками чи формами основою:

1) у формах називного відмінка однини: *гребіне́ць (гре-бі́нця), дзвіно́к (дзві́нка, дзві́нку, дзві́нком), ка́мінець (ка-мі́нця), кіготь (кі́гтя), кіло́к (кі́лка), кіне́ць (кі́нця), ніготь (ні́гтя), оліве́ць (олі́вця), реміне́ць (ремі́нця), ріве́нь (рів́ня),*

стіжок (стіжка), стрілець (стрільця), торгівець (торгівця), фахівець (фахівця) та ін.;

2) у формах родового відмінка множини: вікон (вікно), вічок (вічко), гілок (гілка), зірок (зірка), кілець (кільце), ліжок (ліжка), ніжок (ніжка, ніжки), пліток (плітка);

3) у зменшених формах іменників за аналогією до таких форм, як кіл — кілка, міст — містка, гірка (де *і* в закритому складі): кілочок, місточок, ніженька, гіронька; але: слівце — словечко;

б) у групах **-оро-, -оло-, -ере-** *о, е* переходять в *і*:

1) у родовому відмінку множини іменників жіночого роду (здебільшого з рухомим наголосом) і в похідних від них іменниках на **-к(а)** зі значенням зменшеності: бородá — борід — борідка, боронá — борін — борінка, головá — голів — голівка (і головка — з іншим значенням), сторонá — сторін — сторінка, чередá — черід — черідка;

2) у родовому відмінку множини іменників здебільшого середнього роду й відповідних зменшених іменниках: болото — боліт — болітце, ворота — воріт — воріття, долото — доліт — долітце; але: дере́во — дере́в — деревце́, джерело́ — джерел — джерельце́;

3) у деяких похідних іменниках середнього роду з подовженим приголосним: бездорі́жся, Запорі́жся, підборі́ддя, роздорі́жся; але: лівобере́жся, узбере́жся; а також без подовження: безголі́в'я, поголі́в'я; але безголо́сся, повноголо́сся;

в) *і* в закритому складі виступає у формах чоловічого роду однини дієслів минулого часу й дієприслівників із повноголоссям, якщо відповідні форми жіночого та середнього роду однини й форма множини мають наголос на кінцевому складі: волі́к, волі́кши (волокти́), збері́г, збері́гши (зберегти́), стері́г, стері́гши (стерегти́), бо: волокла́, зберегла́, стерегла́; волокло́, зберегло́, стерегло́ та ін.; але: боро́в, коло́в, мо́лов, по́лов, поро́в, бо: боро́ла, коло́ла, мо́лола, по́лола, поро́ла та ін.;

г) у віддієслівних іменниках середнього роду на **-ння** *і* звичайно буває тільки під наголосом, а без наголосу — *е*: носі́ння, ході́ння, вра́ження, заве́ршення, збі́льшення, зна́чен-

ня, пояснення; але: варі́ння (і варі́ння, ва́рення — процес), вче́ння. Так само **-ення**, а не **-іння** мають іменники, похідні від слів з основою на **-ен**: найме́ння;

г) *о, е* наявні в закритому складі:

1) у непрямих відмінках іменників чоловічого роду з вирівняною за називним відмінком основою: борі́ць — борця́ (борце́ві, борце́м та ін.), ви́борець — ви́борця, лові́ць — ловця́, творі́ць — творця́; мото́к — мотка́, носо́к — носка́, па́росток — па́ростка; во́день — во́дню, коті́л — котла́, оре́л — орла́;

2) у повноголосних формах **-оро-, -оло-** зі сталим наголосом іменників переважно жіночого роду: коло́д (коло́дка), долонь (долонька), соро́к, огоро́ж, моро́к, нагоро́д (від них немає зменшених форм з *і*); але: дорі́г, дорі́жка, корі́в, корі́вка, бері́з, бері́зка (проте бері́зка — виткий бур'ян);

3) у родовому відмінку множини ряду іменників переважно жіночого роду: будо́в, вод, істо́т, осно́в, підпо́р, проб, субо́т, топо́ль (топо́лька), шко́д; леле́к, меж, озе́р (озе́рце́), потре́б; але: осі́б, підкі́в;

4) у прикметниках, утворених від власних імен на **-ов (-ьов, -йов), -ев (-єв)**: Ма́лишев — ма́лишевський, Па́влов — па́вловський. Але в прикметниках, утворених від власних імен на **-ів (-їв)**, зберігається *і* (**ї**): Га́врілів — га́врілівський (див. ще § 113, п. 2);

5) у ряді префіксальних безсуфіксних іменників типу: зато́н, зато́р, перео́р, пото́н (під впливом родового відмінка однини: зато́ну, зато́ру, перео́ру, пото́ну); але звичайно: поті́к, розгі́н, уді́й.

Зрідка, навпаки, під впливом називного відмінка однини *і* поширюється на решту форм: о́пік (родовий однини о́піку);

6) під наголосом у словотвірних частинах **-вод, -воз, -нос, -роб** складних слів, що означають людей за родом діяльності, та в похідних утвореннях: ділово́д, ділово́дство, екскурсово́д; водово́з; дровоно́с; хліборо́б, хліборо́бство, чорноро́б і т. ін. Проте в словах, що означають предмети, та в похідних утвореннях такий *о*, незалежно від наголосу,

переходить в **і**: *водопровід, газопровід, газопровідний, електропровід, трубопровід*; у словах же зі складником **-воз** звук **о** здебільшого зберігається: *електровоз, лісовоз, тепловоз*. Незалежно від семантики слова в словотвірних частинах **-хід, -ріг** виступає тільки **і**: *всюдихід, місяцехід, пішохід, пішохідний, самохід, самохідний, стравохід, швидкохід, швидкохідний; козеріг і Козеріг* (сузір'я), *носоріг* і т. ін.;

7) у ряді слів книжного й церковного походження та в похідних: *Бог, верховний, виробництво, вірок, закон, законний, народ, народний, основний, потоп, прапор, пророк, словник*, а також за традицією в деяких прізвищах: *Артемівський, Боровиковський, Грабовський, Котлярівський, Пісемський* і т. ін.; але: *Вериківський, Желехівський, Минківський*.

Чергування **Е — О** після **Ж, Ч, Ш, Щ, ДЖ, Й** § 9.1. Після **ж, ч, ш, щ, дж, й** перед м'яким приголосним, а також перед складами з **е** та **и** (яке походить від давньоруського **и**) пишеться **е**: *вечеря, вишень, джерелó, женіти, ніженька, пшениця, стаєнь, увечері, учень, чернётка, четвёртий, шестидénка, щеміти, щетина*.

Після **ж, ч, ш, щ, дж, й** перед твердим приголосним, а також перед складами з **а, о, у** та **и** (яке походить від давньоруського **ы**) пишеться **о**: *бджолá, будíночок, вечорí* (пор. *вечеря*), *жонáтий* (пор. *женіти*), *іграшок, копійók, пшонó* (пор. *пшениця*), *чоловік, чому́сь, чóрний* (пор. *чернётка*), *чотíри* (пор. *четвёртий*), *шóбстий* (пор. *шестí*), *щокá*.

Примітка. У словах *лóжечка — лóжечок, кнíжечка — кнiжечók, лі́ска — лі́счok* і под. зберігається **е** (**є**), бо приголосний **ч** у наступному складі в давні часи був м'яким.

2. **О** виступає замість сподіваного **е** після шиплячих та **й** перед м'яким приголосним:

а) в іменниках жіночого роду III відміни в суфіксі **-ост(і)**: *безкра́йості, мéншості, пеку́чості, сві́жості* та ін. (відповідно до *ві́чності, ра́дості* й т. ін., де **о** йде не після шиплячих);

б) у давальному й місцевому відмінках однини деяких іменників: *бджолі́, на бджолі́, на вéчорі, пшоні́, у пшоні́, щоці́, на щоці́* (відповідно до більшості відмінкових форм

із наступним твердим приголосним: *бджолá, бджолу́, вéчора, вечорí* та ін.);

в) у закінченнях родового та орудного відмінків прикметників і займенників та числівників прикметникового типу жіночого роду: *безкра́йої, безкра́йою, гарячо́ї, гарячо́ю, на́шої, на́шою, пéршої, пéршою* та ін. (відповідно до *безкра́його, безкра́йому, на́шого* та ін. або до *дру́гої, молоді́* тощо, де **о** закономірне);

г) у похідних утвореннях типу *вечорíти, вечорі́є* (відповідно до *вéчора, вéчорові́* й т. ін.), *чорні́ти, чорні́є, чорні́ці, чорні́ти, чорні́ло* та ін. (відповідно до *чóрний, чóрного* тощо).

Примітка. У прислівниках типу *воро́же, гáряче́* після шиплячих пишеться **є**; але: *твóрчо, законода́вчо, хíжо* та ін.

Чергування голосних у дієслівних коренях

Чергування **О — А** § 10. 1. Це чергування відбувається в коренях низки дієслів, змінюючи їх значення. Дієслова з **о** звичайно позначають тривалу, нерозчленовану дію або одноразову, закінчену, дієслова з **а** — повторювану, багаторазову дію: *гоні́ти — ганя́ти, коті́ти — кача́ти, крб́їти — кра́яти, ломі́ти — лама́ти, могті́, змогті́, допомогті́* та ін. — *вимага́ти, допомага́ти; скóчити — скака́ти; схопі́ти — хапа́ти; стоя́ти — ста́ти*.

Однак більшість дієслів має кореневий **о**, що не чергується з **а**: *ві́мовити — вимовля́ти, ві́ростити — вирóшувати, прості́ти — проща́ти, вино́шувати, відгорóджувати, договóрювати, заспоко́ювати, перекóнувати, устанóвлювати* та ін.; але *ві́нрoвaдити — випрoвoджáти*.

2. Це чергування теж відбувається в коренях дієслів, змінюючи їх значення: **е** виступає в префіксальних морфемах

дієслів доконаного виду, **і** — в дієсловах недоконаного виду: *ві́гребти — вигрíба́ти, ві́коренити — викорíнювати, ві́пекти — випíка́ти, заместі́ — заміта́ти, зберегті́ — зберіга́ти, леті́ти — лі́тати, наректі́ — нарі́кати, спосте-*

регті́ — *спостеріга́ти*, *причепі́ти* — *чіпля́ти* й *чіпа́ти*; так само *віволокти́* — *виволіка́ти*, де **о** чергується з **і**.

Е чергується з **і** також у дієсловах із суфіксом **-ува- (-юва-)**, коли наголос падає на кореневий **і**, та в похідних від цих дієслів іменниках на **-ння**: *бреха́ти* — *набри́хувати*, *ві́коренити* — *викорі́нювати*, *заверті́ти* — *заві́рчувати*, *теса́ти* — *зати́сувати*, *чека́ти* — *очи́кувати*; *ві́корення* — *викорі́нювання*, *чека́ння* — *очи́кування*; так само *ві́полоскати* — *випо́ліскувати* (де **о** чергується з **і**); але: *виве́ршувати*, *заве́ршувати*, *переве́ршувати*, *потребува́ти*, *прище́плювати*.

Е (випадний) — **И** Випадний **е** чергується з **и** перед **л**, **р**: *беру́* — *бра́ти* — *виби́рати*, *ві́стелю* — *ві́слати* — *вистіла́ти*, *завме́р* — *замри́* — *завми́рати*, *запе́р* — *запри́* — *запи́рати*, *сте́р* — *зі́три* — *сти́рати* та ін.

Чергування **У — В** § 11. 1. В українській мові чергуються як прийменники **у**, **в**, так і префікси **у-**, **в-** у словах. **У** вживається для того, щоб уникнути збігу приголосних, важких для вимови:

а) між приголосними: *Наш учи́тель*; *Де́сь у хлі́бах кричав перепе́л*;

б) на початку речення перед приголосним: *У при́смерку лі́тають ласті́вки так низько* (Павличко); *Уві́йшли до хати́*; *У лі́сі стоя́в га́мір, пахло кві́тами*;

в) незалежно від закінчення попереднього слова перед наступними **в**, **ф**, а також перед сполученнями літер **льв**, **св**, **тв**, **хв** і под.: *Сиди́мо у ваго́ні*; *Не спита́вши броду, не суну́сь у воду* (Приказка); *Вели́ке значе́ння у формува́нні ха́рактеру ма́є самовихова́ння*; *Одя́гнена у хво́ю, шуми́ть дрі́муча тай́га*;

г) після паузи, що на письмі позначається комою, крапкою з комою, двокрапкою, тире, дужкою й крапками, перед приголосним: *Стои́ть на видноко́лі мати́ — у не́ї вчи́сь* (Б. Олійник); *Це́ було... у Киє́ві*; *До мене́ зайшла́ товари́шка, учи́телька́ із сусі́днього́ села́*.

2. **В** уживається для того, щоб уникнути збігу голосних:

а) між голосними: *У нього́ в очах засві́тилась ві́драда* (Панас Мирний); *Була́ в Оде́сі*; *Прочита́ла в оголоше́нні*;

б) на початку речення перед голосними: *В очах його́ сві́тилась наді́я*; *В Антаркти́ді пра́цюють науко́ві експеди́ції*;

в) після голосного перед більшістю приголосних (крім **в**, **ф**, **льв**, **св**, **хв** і под.): *По́шла в садо́к ви́шневий* (Шевченко); *Люди́ врозки́д розля́глися в тра́ві* (Гордієнко).

3. **У — В** не чергуються:

а) у словах, що вживаються тільки з **в** або тільки з **у**: *вда́ча*, *вклад*, *впра́ва*, *вступ* (і *уда́ча*, *укла́д*, *упра́ва*, *усту́п* — з іншими значеннями); *вза́ємини*, *вла́да*, *власни́й*, *власти́вість*, *вплив* і т. ін.; *ува́га*, *уда́рник*, *узбере́жжя*, *ука́з*, *умо́ва*, *уста́лення*, *устано́ва*, *уя́ва*, а також у похідних утвореннях: *вступни́й*, *владáр*, *ува́жність*, *уда́рницький*, *умовни́й* та ін.;

б) у власних іменах і в словах іншомовного походження: *Вдове́нко*, *Вру́бель*, *Владивосто́к*; *Уго́рщина*, *Удовиче́нко*, *Ура́л*, *увертю́ра*, *ультимáтум*, *уто́пія* та ін.

Примітка. У поезії поряд із звичайною формою *Украї́на* іноді вживається *Вкраї́на*.

Чергування **І — Й** § 12. Сполучник **і** та початковий ненаголошений **і** в ряді випадків чергуються з **й** у тих же позиціях, що й **у — в**.

1. **І** вживається, щоб уникнути збігу приголосних, важких для вимови:

а) після приголосного або паузи, що на письмі позначається крапкою, комою, крапкою з комою, двокрапкою, крапками, перед словами з початковим приголосним звуком: *Нема́ вже ті́єї хати́ни. І́ я в сиві́ні, як у сні́* (Павличко); *Ві́рю в пам'я́ть і́ серце́ людське́* (Б. Олійник);

б) на початку речення: *І́ долом ге́ть собі́ село́ Пона́д водо́ю простя́глось* (Шевченко); *І́ прикову́ють [гори] до себе́ очі́, і́ валя́ть у свою́ далечи́нь імлі́сту* (Коцюбинський).

2. **Й** уживається, щоб уникнути збігу голосних:

а) між голосними: *У садо́ку спі́вали О́льга й А́ндрій*; *Оце́ й уся́ вро́да* (Панас Мирний); *Кві́тли ви́шні й одцві́тали* (Малицький);

б) після голосного перед приголосним: *Навчає баєчка великого й малого* (Глібов); *На траві й квітках росинки, шелестіння й гомін гілки, щебетання й пісня пташки* (Щоголів).

Примітка. Так само чергується початковий ненаголошений і з й у словах: *імєння — їмєння, їмовірний — їмовірний, їти — їти, їтіся — їтіся (їдється — їдється).*

3. Чергування і — й не буває:

а) при зіставленні понять: *Дні і ночі; Батьки і діти; Війна і мир;*

б) перед словом, що починається на й, є, ї, ю, я: *Ольга і Йосип — друзі; І раптом людська тінь майнула. Куди, для чого, хто і як?* (Рильський);

в) після паузи: *Щось такеє бачить око, І серце жеде чогось* (Шевченко).

Чергування
3 — ІЗ — ЗІ (ЗО) § 13. Варіанти прийменника з — із — зі (зрідка зо) чергуються на тій же підставі, що й в — у, і — ї.

1. З уживається:

а) перед голосним на початку слова незалежно від паузи та закінчення попереднього слова: *З одним рибалкою він дуже подружив* (Глібов); *Диктант з української мови;*

б) перед приголосним (крім с, ш), рідше — сполученням приголосних на початку слова, якщо попереднє слово закінчується голосним, а також на початку речення, після паузи: *Плугатарі з плугами йдуть* (Шевченко); *З її приїздом якось повеселіла хата* (Леся Українка); *Як сонях той до сонця, до України свій погляд я з любов'ю повертав* (Малицький).

Щоб уникнути збігу приголосних, важких для вимови, вживають *із* або *зі*.

2. Варіант *із* уживається переважно між свистячими й шиплячими звуками (з, с, ц, ч, ш, щ) та між групами приголосних (після них або перед ними): *Тихович разом із сходом сонця зірвався на рівні ноги* (Коцюбинський); *Лист із Бразилії* (Франко); *І місив новий заміс із тіста старого* (Драч); *Родина із семи чоловік; Гнат... запряг коні й так їх*

гнав із села, що вони із шкури вилазили (Стельмах); *А вже весна, а вже красна! Із стріх вода капле* (Нар. пісня); *Із шовку виготовили вітрила.*

3. Зі вживається перед сполученням приголосних на початку слова, зокрема коли початковими виступають з, с, ш, щ і т. ін., незалежно від паузи та закінчення попереднього слова: *Бере книжку зі стола* (Леся Українка); *Ви зустріли ворога з палаючою ненавистю в очах, зі зброєю в руках* (Яновський); *Зі школи на майдан вивалила дівтора* (Головка); *Війнув зі Сходу легіт волі* (Павличко); *Балада зі знаком запитання* (Драч).

Примітка. Зо як фонетичний варіант прийменника зі завжди виступає при числівниках *два, три: позичив зо дві сотні*; може виступати й при займеннику *мною: зі (зо) мною*; але тільки зі *Львова*.

ПРИГОЛОСНІ

Літера Г § 14. Літера г передає на письмі гортанний щілинний приголосний як в українських словах: *га́дка, гей, могут́ний, плуг*, так і в іншомовних (на місці h, g) давнішого походження: *га́зета, генерал, гра́мота, Єва́нгеліє; Ге́гель, Го́мер, А́нглія, Га́ага*, а також у недавніх запозиченнях, часто вживаних, особливо в звукосполученнях *гео-, -лог-, -гог-, -грам-, -граф-*: *агіта́ція, агресія, горизон́т, магазі́н; географі́я, геоло́гія, педа́гог, кілогра́м, фотографі́я* (див. ще § 87).

Літера Г § 15. Літера г передає на письмі задньоязиковий зімкнений приголосний як в українських словах, так і в давнотрошкених і зукраїнізованих: *а́грус, га́ва, га́зда, гандж, га́нок, га́тунок, гвалт, гвалтува́ти, те́гати, гедзь, гелготати́ти, герготати́ти, герготі́ти, гі́гнути, гирлі́га, глей, гні́т* (у лампі), *го́гель-мо́гель, грасува́ти, гра́ти* (іменник), *гратча́стий, гречни́й, гринджо́ли, гру́нт, гудзи́к, гу́ля, джигу́н, дзі́га, дзі́глик* тощо та похідні від них, а також у прізвищах *Гала́ран, Гудзь* і под.

Примітка. У власних назвах іншомовного походження етимологічний g згідно з усталеною традицією вимовляється як г; проте збереження g у вимові не є порушенням орфоепічної норми. Отже, правильною є вимова: *Гданськ* і *Гданськ, Гренла́ндія* й *Гренла́ндія, Гібралтар* і *Гібралта́р; Гаріба́льді* й *Гаріба́льді, Ге́те* й *Ге́те*.

Позначення м'якості приголосних

Коли пишеться **Ь** § 16. Знаком **ь** позначається м'якість приголосних звуків.

1. **Ь** пишеться:

а) після м'яких **д, т, з, с, дз, ц, л, н** у кінці слова та складу: *вісь, гедзь, кінь, мідь, наморозь, палець, суть, швець; близько, восьмий, ганьба, Грицько, дядько, кільце, молотьба;*

б) після м'яких приголосних у середині складу перед **о:** *дьоготь, дзьоб, льон, сьомий, трьох, тьохкати.*

Примітка. Про вживання **ь** у словах іншомовного походження див. § 93; у прізвищах — § 104, п. 9, 12, а; у географічних назвах — § 109, п. 9.

2. Зокрема **ь** пишеться:

а) у словах на:

1) **-зький, -ський, -цький; -зькість, -ськість, -цькість; -зько, -сько, -цько; -зькому, -ському, -цькому; -зьки, -ськи, -цьки:** *близький, вузький, волинський, донецький; близькість, людськість; близько, військо, багацько; по-французькому (по-французки), по-українському (по-українськи), по-німецькому (по-німецьки).*

Примітка. У словах *баский, боязкий, в'язкий, дерзкий, жаский, ковзкий, плаский (плоский), порський, різкий* і похідних утворення: *боязкість, в'язкість, баско, різко* тощо знак м'якшення не пишеться, оскільки тут **з, с** разом із **к** не творять суфіксів **-зк-, -ск-**;

2) **-енька, -енько, -онька, -онько; -енький, -есенький, -ісінький, -юсінький:** *рученька, батенько, голівонька, соколонько; гарненький, малесенький, свіжисінький, тонюсінький;*

б) після м'якого **л** перед наступним приголосним: *їдальня, кільце, ковальський, пальці, рибальство, сільський, спільник.*

Примітка. Не ставиться м'який знак після **л** у групах **-лц-, -лч-**, коли вони походять із **-лк-**: *балка — бальці, галка — гальці, галчєня, монголка — монгольці, Наталка — Натальці, Наталчин, рибалка — рибальці, рибалчин, спілка — спілці, спілчанський;* але: *Галька — Гальці, Гальчин;*

в) у родовому відмінку множини іменників жіночого роду м'якої групи І відміни й середнього роду на **-нн(я)**,

-ц(е) II відміни: *друкарень, ідальень, крамниць, матриць, пісень, робітниць, стаєнь; бажань, знань, кілець, місць, сердець і серць;*

г) у дієслівних формах дійсного та наказового способу: *будить, будять, здається, косить, косять, коситься, робить, роблять, робиться, ходить, ходять; будь, будьте, винось, виносьте, виносься, кинь, киньте, стань, станьте, трать, тратьте* (див. ще § 83, прим. 1).

Примітка. Про вживання **ь** у словах іншомовного походження та у власних назвах див. § 93; § 109, п. 9.

§ 17. Знак м'якшення (**ь**) не пишеться:

Коли **Ь** не пишеться

1. Після **р** у кінці складу або слова: *вірте, кобзарь, лікар, перевір, секретарь, тепер, школяр, Харків.*

2. Після **н** перед **ж, ч, ш, щ** та перед суфіксами **-ств(о), -ськ(ий):** *інженер, інший, кінчик, менший, тоніший, Уманичина; волинський, громадянський, освітянський, селянський; громадянство, селянство.* Але: *бриньчати, доньчин, няньчин, няньчити* та ін., бо в твірних іменниках між приголосними виступає **ь**: *брєнькіт, донька, нянька.*

3. Після м'яких приголосних, крім **л**, якщо за ними йдуть інші м'які приголосні: *вінця, кінцівка, користю, ланцюжок, радість, світ, свято, слід, сміх, сніг, сніп, сьогодні, танцювати, щастя;* але: *різьбяр* (і *різьбар*), *тьманий* і похідні від них.

Примітка. Коли **ь** уживається у формі називного відмінка іменника, то він зберігається й у всіх інших відмінках; коли ж у називному відмінку його нема, то й в інших відмінках він не пишеться; пор.: *Галька — Гальці, дівчинонька — дівчиноньці, письмо — на письмі, редька — редьці;* але: *галька — гальці, сторінка — сторінці, пасьмо — у пасьмі.*

4. Після **л** в іменникових суфіксах **-алн(о), -илн(о):** *держално, пужално, ципілно* та ін.; але в зменшених формах **ь** пишеться: *держальце, пужальце* й под.

5. Між подовженими м'якими приголосними: *буття, волосья, галуззя, гіллястий, життя, каміння, лється, приладдя, сіллю.*

6. Після **д, н, т** перед суфіксами **-ченк(о), -чук, -чишин:** *безбáтченко, Пáнченко, Фédченко; Радчúк, Степанчúк; Гринчíшин, Федчíшин;* але після **л** пишеться **ь:** *Михáльченко, Михáльчúк.*

7. Після **ц** у кінці слів — іменників чоловічого роду іншомовного походження: *Галáц, кварц, палáц, паяц, Суéц, шприц,* а також у деяких вигуках: *бац, буц, гоц, клац.*

Зміни приголосних при збігу їх

Зміни груп приголосних **-ЦЬК-, -СЬК-, -ЗЬК-, -СК-, -ШК-, -ЗК-, -СТ-** § 18. 1. При словотворенні приголосні звуки часто змінюються:

а) група приголосних **-цьк-** змінюється на **-чч-** при творенні іменників із суфіксом **-ин(а):** *вояцький — вояччина, козацький — Козáччина, німецький — Німéччина, турецький — Турéччина;* але: *гáлицький — Галичина;*

б) групи приголосних **-ськ-, -ск-** змінюються на **-щ-** при творенні іменників із суфіксом **-ин(а):** *віск — вощíна, ліска — ліщíна, пісок (пíску) — піщíна, полтавський — Полта́вщина;*

в) групи приголосних **-ск-, -шк-** змінюються на **-ш-** при творенні прикметників та іменників із суфіксом **-ан-(-ян-):** *віск — вощáний — вощáнка, дошка — дощáний, пісок (пíску) — піщáний;*

г) групи приголосних **-ск-, -ст-** змінюються на **ш,** група **-зк-** на **-жч-** при творенні багатьох форм дієслів II дієвідміни: *вéреск — верещáти, верещú, верещíши і т. д.; простíти — прощáти, прощáю, прощáєш і т. д.; прощú; але: простíши, простíть і т. д.; брязк — бряжчáти, бряжчú, бряжчíши і т. д.;*

г) групи приголосних **-ськ-, -зьк-** відповідно змінюються на **-щ-, -жч-** при творенні прізвищ на **-енко, -ук:** *Васько́ — Ва́щенко — Вашúк, Ісько́ — Ї́щенко — Ішúк, Онíсько — Онíщенко — Онишúк, Водолáзький — Водолáжченко, Кузько́ — Кужчéнко.*

Примітка. У присвійних прикметниках від власних імен із групами **-ск-, -ськ-** с на письмі зберігається, а **к** переходить у **ч:** *Парáска — Парáсчин, Онíська — Онíсьчин; -шк-* дає **ш:** *Мелáшка — Мелáшин.*

Зміни приголосних перед **-СЬК(ИЙ), -СТВ(О)**

2. Перед суфіксами **-ськ(ий), -ств(о)** деякі приголосні при словотворенні змінюються, змінюючи й самі суфікси:

а) **к, ць, ч + -ськ(ий), -ств(о)** дають **-цьк(ий), -цтв(о):** *гірні́к — гірні́цький, молодéць — молодéцький, молодéцтво, па́рубок — па́рубóцький — па́рубóцтво, ткач — тка́цький — тка́цтво;*

б) **г, ж, з + -ськ(ий), -ств(о)** дають **-зьк(ий), -зтв(о):** *боягу́з — боягу́зький — боягу́зтво, Запорі́жжя — запорі́зький, Парі́ж — парі́зький, Пра́га — прáзький, убо́гий — убо́зтво;*

в) **х, ш, с + -ськ(ий), -ств(о)** дають **-ськ(ий), -ств(о):** *залі́сся — залі́ський, пта́х — пта́ство, товари́ш — товари́ський — товари́ство.*

Інші приголосні перед суфіксами **-ськ(ий), -ств(о)** на письмі зберігаються: *бага́тий — бага́ство, брат — бра́тський — бра́тство, завод — заводський, інтелі́гент — інтелі́гентський, лю́д — лю́дський — лю́дство, пропаганді́ст — пропаганді́стський, студéнт — студéнтський — студéнтство.*

Примітка. Про творення прикметників із суфіксом **-ськ(ий)** від географічних назв і назв народів див. § 113.

Зміни приголосних перед **-Ш(ИЙ)** у вищому ступені прикметників (прислівників)

3. У вищому ступені прикметників і прислівників **г, ж, з** перед суфіксом **-ш(ий)** змінюються на **-жч(ий), а с + ш(ий) — на -ш(ий):** *висо́кий — ви́щий (ви́ще), ву́зький — ву́жчий (ву́жче), доро́гий — доро́жчий (доро́жче), ду́жий — ду́жчий (ду́жче), низь́кий — ни́жчий (ни́жче); але: легкі́й — ле́гий (ле́гше).*

Це стосується і дієслів, утворених від прикметників вищого ступеня: *блі́жчати, ву́жчати, кра́чати* та ін. і похідних від них іменників: *підви́щення (від підви́щити), подоро́жчання (від подоро́жчати).*

-ЧН-, -ШН-

4. Приголосні основи **к, ц(ь)** перед суфіксом **-н-** змінюються на **ч:** *безпéка — безпéчний, безпéчність, безпéчно; ві́к — ві́чний, ві́чність, ві́чно; кінéць — кінéчний, мі́сяць — мі́сячний, око́лиця — око́личний, пше́нця — пше́нчий, рі́к — рі́чний, се́рце —*

сердечний, сонце — сонячний, яйце — яєчня. Приголосний основи **ч** зберігається: *поміч — помічний, помічник; ніч — нічний, ячмінь — ячний (або ячмінний).*

Виняток становлять слова: *дворушник, мірошник, рушнік, рушніця, сердешний* (у значенні «бідолашний»), *соняшник, торішний.*

Примітка 1. Приголосні **ж, ч, ш, щ, т(ь)** у давальному та місцевому відмінках іменників (жін. р.) та в дієсловах перед постфіксом **-ся** на письмі зберігаються: *діжці, дочці, квіти, книжці, юшці; не вріжся, не морочся, не моришся, радишся, спіться.*

Примітка 2. Глухі приголосні основи перед дзвінками на письмі зберігаються: *боротьба (бо бороти), мотобі (бо молотити), просьба (бо просіти).* Так само й дзвінки перед глухими на письмі зберігаються: *бабка, борідка, вогкий, дігтяр, кігті, книжка, легкий, нігті; але: затхлий, зітхнути (хоча діхати), натхнути, тхір.*

Спрощення груп приголосних

§ 19. 1. У групах приголосних **-ждн-, -здн-, -стл-, -стн-** випадають **д і т:**
-Ж(Д)Н-, -З(Д)Н-, -С(Т)Н-, -С(Т)Л-
тиждень — тижня — тижневий; виїзди-ти — виїзний, поїзд — поїзний; лестоци — улесливий, щастя — щасливий; вість — вісник, користь — корисний, честь — чесний, якість — якісний; але в словах: зап'ястний, кістлявий, пестливий, хвастливий, хвастнути, хворостняк, шістнадцять літера **т** зберігається.

Примітка. У прикметниках, утворених від іменників іншомовного походження з кінцевим **-ст**, літера **т** у групі приголосних **-стн-** зберігається, хоч відповідний звук і не вимовляється: *аванпост — аванпостний, баласт — баластний, компост — компостний, контраст — контрастний, форпост — форпостний.*

2. У групах приголосних **-зкн-, -скн-** випадає **к** при творенні дієслів із суфіксом **-ну-:** *бризк — бризнути, брязк — брязнути, блиск — блиснути, писк — піснути, плюск — плюснути, тріск — тріснути; але: випуск — випускний, виск — віскнути, риск — рискнути.*

-С(Л)Н- 3. У групі приголосних **-слн-** випадає **л**
масло — масний, мисль — умисний, нав-місне; ремесло — ремісник.

Подвоєння та подовження приголосних

Подвоєння
приголосних
при їх збігу

§ 20. 1. Подвоєні приголосні маємо при збігу однакових приголосних:

а) префікса й кореня: *ввіч, ввічливий, віддати, відділ, заввишки, ззadu, оббити,*

роззброїти, роззява.

Примітка. Не подвоюються приголосні в таких словах, як *отой, отут, отак, отам, отепер, отоді*, а також *оцей* тощо;

б) кінця першої та початку другої частини складноскорочених слів: *військомат* (військовий комісаріат), *страйком* (страйковий комітет), *юнат* (юний натураліст);

в) кореня або основи на **-н- (-нь-)** і суфіксів **-н(ий) [-н(ій)], -ник, -ниц(я):** *вина — безвинний, день — денний, закон — законний, кінь — кінний, причина — причинний; осінь — осінний, ранок — ранний; баштанник, годинник, письменник; віконниця, Вінниця.*

Подвоєння **н** зберігається й перед суфіксом **-ість** в іменниках та прислівниках, утворених від прикметників із подвоєним **н:** *безвинний — безвинність — безвинно, законний — законність — законно, туманний — туманність — туманно;*

г) основи дієслова минулого часу на **с** і постфікса **-ся:** *вінісся, пався, розрісся, трясся.*

2. Буквосполучення **-нн-** пишеться:

-ЕНН(ИЙ), -АНН(ИЙ)

а) у збільшувально-підсилювальному суфіксі **-енн(ий):** *здоровенний, силенний, численний;*

б) у прикметниках на **-енн(ий), -анн(ий) [-янн(ий)]** зі значенням можливості або неможливості дії: *здійснений, невблаганний, недозволений, недоторканий, незрівняний, незчислений, непримиренний, неказаний, нескінченний* та в прикметнику *старанний* з відтінком підсилення;

в) у прикметниках на **-енн(ий)** старослов'янського походження: *благословенний, блаженний, огненний, священний*.

Буквосполучення **-нн-** зберігається й в іменниках та прислівниках, утворених від таких прикметників: *здійсненість, старанність, старанно, численність, численно* тощо.

Примітка. **Н** не подвоюється в дієприкметниках: *вивершений, вихований, зрблений, індустріалізований, побраний, сказаний, спечений*, як і в прикметниках на **-ений** з відповідних дієприкметників (з іншим наголосом): *варений* (пор. *варений*), *печений* (пор. дієприкметник *печений*) та ін., а також у прикметнику *догожданий*.

Треба розрізняти такі слова, як *здійснений* (який може здійснюватися — прикметник) і *здійснений* (який здійснився — дієприкметник), *нездоланий* (непереможний) і *нездоланий* (якого не подолали), *незлічений* (представлений у дуже великій кількості) і *незлічений* (не порохований) та ін.

3. Подвоюються приголосні в словах: *бовван, Ганна, лянній, овва, ссати*, а також у похідних: *бовваніти, Ганнин, віссати, ссавці* та ін.

Подовження
приголосних
перед Я, Ю, Є, І

4. Приголосні **д, т, з, с, л, н, ж, ш, ц, ч** подовжуються (а на письмі позначаються двома літерами), коли вони стоять після голосного:

а) перед **я, ю, і, є** в усіх відмінках іменників середнього роду II відміни (крім родового множини): *знаряддя, знаряддю, на знарядді* та ін.; *життя, життю, у житті; моту́ззя, у моту́ззі; коло́сся, коло́ссю, у коло́ссі; гілля́, гілля́ю, на гіллі́; знання́, знання́ю, у знання́; збі́жся, збі́жжю, у збі́жжі; сторі́ччя, сторі́ччю, у сторі́ччі; підда́шия, підда́шию, на підда́шиї*; а також у похідних словах: *гілля́ — гілля́тий, гілля́чка; життя́ — життє́вий (і життьовий), життє́пис* та ін.; але: *знань, знарядь, підда́ш, сторі́ч, угідь*.

Якщо в родовому відмінку множини іменники середнього роду закінчуються на **-ів**, подовження зберігається: *відкриття́ — відкритті́в, почуття́ — почутті́в*;

б) перед **я, ю, і, є** в усіх відмінках деяких іменників чоловічого та жіночого роду I відміни (за винятком

родового множини із закінченням **-ей**): *суддя, судді, суддю́, судді́в* і т. ін.; *стаття́, статті́, статте́ю* (але в родовому множини — *статей*); *рілля́, ріллі́, рілля́ю, рілле́ю; Ілля́, Іллі́, Ілля́ю, Ілле́ю* та ін.;

в) перед **ю** в орудному відмінку іменників жіночого роду однини III відміни, якщо в називному відмінку основа їх закінчується на один м'який або шиплячий приголосний: *молодь — молоддю́, мить — миттю́, мазь — ма́ззю, вісь — ві́ссю, міць — ми́ццю, сіль — сі́ллю, тінь — тінню́, по́дорож — по́дорожжю́, ніч — ні́чню, ро́зкіш — ро́зкіши́ю*; але: *молоді́сть — молоді́стю, пові́сть — пові́стю, кров — кро́в'ю, ма́тір — ма́тір'ю, при́гори́ч — при́гори́цю*. У називному відмінку однини вони закінчуються на два приголосних (у тому числі **шч** — на письмі **щ**), губний або **р**;

г) перед **я, ю** в прислівниках типу *зання́, навмання́, спросо́ння; попі́двіко́нню, попі́дти́нню*;

г) перед **ю, є** у формах теперішнього часу дієслова *лі́ти (лі́тися)*: *лю́, леш, лємó, лете́, лють, лётсья, лю́тьсья*, а також у похідних: *ві́ллю, на́ллю* та ін.

Примітка. Приголосні не подовжуються в словах: *кутя́, попада́я, свиня́*, у формах числівника *тре́тя, трéте* та ін.

ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ

3- (ІЗ-, ЗІ-) § 21. 1. Префікс **з** перед глухими приголосними **к, п, т, ф, х** переходить у **с**: *сказати́, спалахну́ти, стве́рдити, сфотографува́ти, схил*. Перед усіма іншими приголосними пишеться **з-** (іноді **із-**): *зба́вити, зве́сті, зжи́тися, ззи́рну́тися, зсади́ти, зці́пити, зче́пити, зи́йток, ізно́в*.

Префікс **з-** (**с-**) виступає переважно в словах, корінь яких починається голосним звуком або сполученням приголосного й голосного: *зеконóмити, з'є́днувати, зі́гну́вати, з'ї́зд, зоріє́нтува́тися, зумóвити, зга́слий, зма́зати, знадлі́вий, скороти́ти, склад* і под.

У тих випадках, коли корінь слова починається сполученням приголосних, як правило, пишеться префікс **зі-**:

зібгати, зігнути, зідрати, зізнатися, зімкнути, зіпсуватися, зіставити, зіткнення, зіщулитися тощо. Префікс **зі-** вживається також у словах із коренем, перший склад якого становить сполучення губного та йотованого звукосполучення: зів'ялий, зім'яти, зіп'ястися тощо. У деяких словах префікс **зі-** чергується з **зо-**: зігрівати й зогрівати, зімлівати й зомлівати, зіпрівати й зопрівати, зіліти й зотліти.

**БЕЗ-, РОЗ-,
ЧЕРЕЗ-** та ін.

2. У всіх префіксах — **без-, від- (од-), між-, над-, об-, під-, перед-, понад-, пред-, роз-, через-** — кінцевий дзвінкий приголосний перед глухими не змінюється: *безкрай, безкорисливий, відкриття, відстань, міжконтинентальний, міжпланетний, надпотужний, обпалити, обтрусити, підтримка, передплата, передчасний, понадплановий, представник, розтягнути, рбзчин, розхитати, черезплічник.*

3. Слід розрізняти префікси **пре-** і **при-**: префікс **пре-** вживається переважно в якісних прикметниках і прислівниках для вираження найвищого ступеня ознаки: *прегартний, презавзятий, прекрасний, премудрий, прекрасно, препогано*; префікс **при-** вживається переважно в дієсловах, що означають наближення, приєднання, частковості дії, результат дії тощо, а також у похідних словах: *прибігти, прибудувати, прикрутити, приборкати, пришвидшити; прибуття, притулок, прибраний, привабливо.*

Крім того, префікс **пре-** виступає в словах *презирливий, презирство* й у словах старослов'янського походження: *преосвященний, преподобний, престол*, а префікс **при-** вживається в іменниках та прикметниках, утворених від поєднання іменників із прийменниками: *пригірок, приярок; приберезний, прикордонний.*

Префікс **прі-** вживається тільки в словах *прізвисько, прізвище, прірва.*

ПРАВОПИС СУФІКСІВ

Іменникові суфікси

-ИК, -НИК та ін. § 22. 1. Суфікси **-ик, -ник, -івник, -чик (-щик)** пишуться з **и**: *братик, вузлик, передовик; гірник, кулеметник; газівник, працівник; хлопчик, прапорщик.*

Примітка. Слід відрізняти український суфікс **-ик** від іншомовних **-ик, -ік (ік)**. В іншомовних суфіксах пишеться **и** або **і (і)** відповідно до правил правопису **и** та **і (і)** в словах іншомовного походження: *історик, медик, фізик*; але: *механік, прозаїк, хімік.*

-ИВ(О)

2. Суфікс **-ив(о)**, що вживається для вираження збірних понять, які означають матеріал або продукт праці, пишеться тільки з **и**: *вариво, добриво, куриво, меливо, мереживо, місиво, морозиво, паливо, пачиво, прядиво*; але: *марево* (не матеріал і не продукт праці).

**-АЛЬНИК,
-ИЛЬНИК** та ін.

3. У суфіксах **-альник, -ильник, -ільник, -альність** після **л** перед **н** завжди пишеться **ь**: *постачальник, уболівальник, фрезерувальник; волочильник, мастильник; полільник; відповідальність, геніальність.*

-АЛЬ, -ЕНЬ
та ін.

4. Кінцевий приголосний у суфіксах **-аль, -ень, -ець (-єць), -ість, -тель** завжди м'який, а тому всі слова з цими суфіксами пишуться з **ь**: *коваль, скрипаль; велетен, в'язень; бельгієць, мовознавець, переможець; здатність, свіжість; вихователь, любитель.*

-ИНН(Я), -ІНН(Я)
та ін.

5. Суфікси **-инн(я), -інн(я), -анн(я) [-янн(я)]** пишуться з двома **н**.

Суфікс **-инн(я)** вживається в іменниках середнього роду, що означають збірні поняття: *бобовиння, гарбузіння, картопління, павутіння*; але: *каміння, коріння, насіння.*

Суфікс **-інн(я)** мають іменники середнього роду, що утворюються від дієслів із голосними основи **и** та **і**: *горіти — горіння, носити — носіння, ходити — ходіння, шарудіти — шарудіння.*

Суфікс **-анн(я) [-яnn(я)]** мають іменники середнього роду, утворені від дієслів із голосним основи **а (я)**: *гукати — гукання, гуляти — гуляння, зростати — зростання, сприяти — сприяння*.

Суфікс **-енн(я)** мають віддієслівні іменники середнього роду, в яких наголос падає на корінь: *звернення, напруження, піднесення, удосконалення*.

-ЕН(Я) [-ЄН(Я)] 6. Суфікс **-ен(я) [-єн(я)]** вживається в іменниках середнього роду, що означають живі істоти: *вовченя, гусеня, чаєня*.

-ЕЧОК [-ЄЧОК], -ЕЧК(А) [-ЄЧК(А)], -ИЧОК, -ИЧК(А) та ін. 7. Суфікси зменшено-пестливих слів **-ечок [-єчок], -ечк(а) [-єчк(а)], -ечк(о) [-єчк(о)]** не слід змішувати із суфіксами **-ичок, -ичк(а)**; останні бувають тільки в словах, що походять від слів із суфіксами **-ик, -иц(я)**: *вогничок, кошичок, вуличка, паличка*. В інших випадках уживаються суфікси з **е (є)**: *вершечок, мішечок, краєчок; діжечка, копієчка, Марієчка, річечка; віконечко, словечко, яєчко*.

-ЕНК(О) [-ЄНК(О)], -ЕНЬК(О, А) [-ЄНЬК(О)] 8. Слід відрізняти суфікс **-енк(о) [-єнк(о)]** від суфікса **-еньк(о, а) [-єньк(о)]**: суфікс **-енк(о) [-єнк(о)]** вживається здебільшого в іменниках, що означають прізвища: *Гордієнко, Кравченко*, зрідка — у загальних назвах: *безбатченко, коваленко*; суфікс **-еньк(о, а) [-єньк(о)]** вживається для творення пестливих назв: *батенько, кониченько, серденько; ніженька, тополенька*.

-ИСЬК(О) [-ІСЬК(О)], -ИЩ(Е) [-ІЩ(Е)] 9. За допомогою суфіксів **-иськ(о) [-іськ(о)], -ищ(е) [-іщ(е)]** утворюються слова переважно з емоційно-негативним відтінком від іменників усіх родів, причому після приголосного пишеться **и**, після голосного — **ї**: *гноїсько, дівчисько, хлопчисько; вогнище, побойще, становище*.

-ОВИЧ, -ІВН(А) [-ІВН(А)] 10. При творенні чоловічих імен по батькові вживається тільки суфікс **-ович**: *Васильович, Дорошович, Ігорович, Микитович, Олексійович, Юрійович*.

При творенні жіночих імен по батькові вживається суфікс **-івн(а)**, від імен на **-й** — **-ївн(а)**: *Борисівна, Василівна; Гордіївна, Сергіївна, Юріївна*.

Від таких імен, як *Григорій, Ілля, Кузьма, Лука, Микола, Сава, Хома, Яків*, відповідні імена по батькові будуть: *Григорович, Григорівна; Ілліч, Іллівна; Кузьмич (і Кузьмович), Кузьмівна; Лукич, Луківна; Миколайович (і Миколович), Миколаївна (і Миколівна); Савич (і Савович), Савівна; Хомич (і Хомович), Хомівна; Якович, Яківна*.

Примітка. При творенні імен по батькові в основах імен відбувається чергування і з **о**: *Антін — Антонович, Антонівна; Федір — Федорович, Федорівна*.

-ІВК(А) [-ІВК(А)], -ОВК(А) 11. В іменниках жіночого роду, утворених від іменників та інших частин мови, вживається суфікс **-івк(а) [-ївк(а)]**: *голівка, долівка, маївка, ножівка, полівка, спиртівка, частівка, шалівка, шихтівка*.

У деяких іменниках уживається суфікс **-овк(а)**: *голівка (капусти), духовка, зарисовка, підготовка*.

-ОК 12. В іменниках чоловічого роду після приголосних уживається суфікс **-ок** із випадним **о** у непрямих відмінках: *вершок, гайок, кийок, кілок, лужок, стручок*; після м'яких приголосних перед суфіксом **-ок** пишеться **ь**: *деньок, пеньок*.

-ИР, -ИСТ, -ИЗМ, -ІР, -ІСТ, -ІЗМ 13. Іншомовні суфікси **-ир, -ист, -изм** виступають після **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р**: *бригадір, командір; бандурист, дантист, пейзажист; класицизм, педантизм, тероризм*; після решти приголосних пишеться **-ір, -іст, -ізм**: *вампір, гарнір, пломбір; піаніст, спеціаліст; модернізм, плюралізм*; але в утвореннях від власне українських коренів пишеться **-ист, -изм**: *боротьбіст, побутовізм, речовізм* і т. ін.

Після голосних у цих суфіксах виступає **ї**: *акмеїст, героїзм, конвоїр*.

Прикметникові та дієприкметникові суфікси

-Н(ИЙ), -Н(ІЙ) § 23. 1. Суфікс **-н(ий)** уживається в переважній більшості якісних і відносних прикметників: *дружний (спів), західний, мільйонний, природний, фабричний*.

Суфікс **-н(ий)** уживається порівняно в небагатьох прикметниках (переважно відносних): *братній, всесвітній, городній, давній, житній, задній, крайній, літній, майбутній, матерній, незабутній, освітній, пізній, ранній, самобутній, суботній, хатній* та ін. Суфікс **-н(ий)** уживається в усіх прикметниках прислівникового та іменникового походження, які мають перед цим суфіксом **ж, ш**: *близній, вчорашній, давнішній, домашній, дорожній, дружній* (потиск руки), *зовнішній, колишній, мужній, поздовжній, порожній, прийдешній, ранишній, сінешній, справжній, сьогоднішній, тутешній, художній*; але: *потужний*.

Примітка. У прикметниках, твірна основа яких закінчується на **н**, приєднання суфіксів **-н(ий), -н(ий)** викликає подвоєння **н**: *знаменний, осінній, плинний, ранній, туманний*.

-АНН(ИЙ), -ЕНН(ИЙ), -АН(ИЙ), -ЕН(ИЙ) 2. Прикметникові суфікси **-анн(ий), -енн(ий)**, які вживаються для підкреслення найвищої міри ознаки, пишуться з двома **н**: *невблаганний, нездоланний, неоцінений, неказаний, нескінченний, страшенний*; але: *жаданий*. Подібні прикметники завжди мають наголос на суфіксі, що відрізняє їх від дієприкметників, утворених від дієслівних коренів за допомогою суфіксів **-ан(ий), -ен(ий)**: *бажаний, незлічений, неоцінений, неподоланий, неказаний, нескінченний*.

-ИЧН(ИЙ), -ІЧН(ИЙ), [-ІЧН(ИЙ)] 3. Складні суфікси **-ичн(ий), -ічн(ий) [-ічн(ий)]** виступають, як правило, у прикметниках, похідних від слів іншомовного походження; при цьому після кінцевого основи **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р** уживається **-ичн(ий)**: *історичний, класичний, математичний, ортопедичний*; після решти приголосних — **-ічн(ий)**: *академічний, анархічний, археологічний, епічний, ідилічний, органічний*; після голосних — **-ічн(ий)**: *архаїчний, героїчний, прозаїчний*.

-ИН, -ІН 4. У присвійних прикметниках, утворених від іменників першої відміни, після приголосних (крім **й**) пишеться суфікс **-ин**: *баба — бабин, Галя — Галин, Колья — Колин, Маруся — Марусин, свекруха —*

свекрушин, тітка — тітчин; після голосних — **-ін**: *Марія — Маріїн, Софія — Софіїн*.

Примітка. Приголосні **г, к (шк), х** перед суфіксом **-ин** змінюються на **ж, ч (ш), ш**: *Ольга — Ольжин, дочка — доччін, Мелашка — Мелашин, свідка — свідшин*.

-ИН(ИЙ), -ІН(ИЙ) 5. У прикметниках із значенням присвійності, утворених від назв тварин, після приголосних (крім **й**) пишеться суфікс **-ин(ий)**: *бджоліний, голубіний, горобіний, качиний, орлиний*; після голосних і апострофа — **-ін(ий)**: *зміїний, солов'їний*.

-ИСТ(ИЙ), -ІСТ(ИЙ) 6. Суфікс **-ист(ий)** уживається в прикметниках після приголосних: *барвістий, голосистий, іскристий, перистий* (пірчастий; але: *перістий* — рябий), *променістий, урочистий*; після голосних — **-іст(ий)**: *вибоїстий, гноїстий, двоїстий, оліїстий, троїстий*.

-ЕВ(ИЙ), -ЄВ(ИЙ), -ОВ(ИЙ) 7. Суфікс **-ев(ий)** уживається в прикметниках, які мають перед цим суфіксом м'який або шиплячий приголосний і в яких наголос падає переважно на основу слова: *березневий, грушевий, овочевий, ситцевий*. У прикметниках, у яких перед суфіксом виступають м'які **н, т** або **й**, пишеться **-ев(ий)**: *алюмінієвий, дієвий, життєвий, значеннєвий, суттєвий*.

Суфікс **-ов(ий)** незалежно від наголосу вживається у прикметниках, які мають перед цим суфіксом твердий приголосний: *вітровий, казковий, кварцовий, палацовий, святковий, службовий*. Крім того, суфікс **-ов(ий)** уживається в прикметниках, які мають перед цим суфіксом шиплячий (**ж, ч, ш, щ**), м'який приголосний або **й**, причому наголос падає на закінчення: *бойовий, гайовий, грошовий, дійовий, дощовий, життєвий, крайовий, нульовий, речовий, стильовий*.

Ці ж правила поширюються на правопис суфіксів **-ов-, -ев-, (-ев-)** у присвійних прикметниках жін. і середн. роду: суфікс **-ов-** уживається в присвійних прикметниках, утворених від іменників твердої групи: *майстер — майстрова, майстрове; Петро — Петрова, Петрове; робітник — робітни-*

кова, робітників; Шевченко — Шевченкова, Шевченкове; суфікс **-ев-** (після голосного **-єв-**) уживається в присвійних прикметниках, утворених від іменників м'якої та мішаної груп: Андрій — Андрієва, Андрієве; Ігор — Ігорева, Ігореє; кобзар — кобзарєва, кобзарєве; скрипаль — скрипалєва, скрипалєве; сторож — сторожева, сторожеве; товариш — товаришева, товаришеве.

У відповідних присвійних прикметниках чоловічого роду суфікси **-ов-**, **-ев-** (**-єв-**) чергуються з **-ів** (**-їв**): Василєва — Василів, майстрова — майстрів, Олексієва — Олексіїв.

-УВАТ(ИЙ)
[-ЮВАТ(ИЙ)],
-ОВАТ(ИЙ),
-ОВИТ(ИЙ)

8. Суфікс **-уват(ий)**, а після м'яких приголосних **-юват(ий)**, уживається в прикметниках на позначення певного вияву ознаки: горбуватий, круглуватий, синюватий, темнуватий, а також на виявлення невеликої міри властивості, схильності до чогось, позначуваної іменниковою основою: дулуватий, злодійкуватий, остюкуватий, піскуватий.

Суфікс **-оват(ий)** уживається в прикметниках, якщо наголос падає на **о**: плісковатий, стовбватий.

Суфікс **-овит(ий)** уживається на означення високого ступеня вияву ознаки: гордовитий, грошовитий, талановитий.

Дієслівні суфікси

-УВА- (**-ЮВА-**), **§ 24.** 1. Суфікс **-ува-** (**-юва-**) пишеться в **-ОВА-** дієсловах: забілювати, керувати, підпорядкувати, розсіювати.

У похідних словах і формах (віддієслівних іменниках та дієприкметниках) суфікс **-ува-** (**-юва-**) пишеться тоді, коли на перший голосний цього суфікса не падає наголос: вивершувати — вивершування, вивершуваний; очікувати — очікування, очікуваний; підсінювати — підсінювання, підсінюваний; якщо на перший голосний суфікса падає наголос, то пишеться **-ова-**: друкувати — друкування; але: друківаний; малювати — малювання; але: мальований; підпорядкувати — підпорядкування; але: підпорядкований; ристувати — ристування; але: ристіваний, ристіваний.

-ОВУВА-

2. У суфіксі **-овува-** перший голосний завжди наголошений: завойовувати — завойовування, завойований; перемальовувати — перемальовування, перемальований; скуповувати — скуповування, скупований.

-ІР- (-ИР-)

3. Дієслова іншомовного походження, що мають у мові-джерелі суфікс **-ір-**, в українській мові втрачають цей суфікс у всіх формах: загітувати — загітований, зареєструвати — зареєстрований, інформувати — інформований, сконструювати — сконструйований; але в окремих словах для усунення небажаних омонімів суфікс **-ір-** (після **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р** — **-ир-**) зберігається: буксірувати (бо є буксувати), парірувати (бо є парувати), полірувати (бо є полювати), репетірувати (бо є репетувати) тощо.

Суфікс **-ір-** (**-ир-**) уживається й у дієсловах типу котірувати, лавірувати, марширувати, пікірувати, третірувати.

ПРАВОПИС СКЛАДНИХ СЛІВ

ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ПРАВОПИСУ СКЛАДНИХ СЛІВ

§ 25. Складні слова можуть утворюватися за допомогою сполучних звуків і без них.

Сполучні звуки
О, Е (Є)

1. Коли перша частина складного слова — прикметник, то сполучним звуком виступає **о**: важкоатлєт, гірничопромисловий, чорногуз, яснозорий; якщо першою частиною такого слова є прикметник м'якої групи, то перед **о** пишеться **ь**: верхньодніпровський, давньоруський, середньовіччя, синьобкий.

Увага. З цими словами не слід плутати складні слова, перша частина яких є вищий ступінь прислівника на **є**: вищезгаданий, нижчепідписаний.

2. Коли перша частина складного слова — іменник або займенник, то сполучним звуком буває:

а) після твердого приголосного, зокрема після шиплячого, звук **о**: *атомохід, грушоподібний, дощомір, савомовчитель*; але: *кожум'яка, овочесховище, очевидний*;

б) після м'якого приголосного (неповодженого), яким закінчується основа іменника м'якої групи, пишеться **е**: *бурелом, землетрус, працездатний, яйцеподібний*; але: *конов'язь, коногон, костогриз, костоправ, свинопас, свиноматка*;

в) після **й**, яким закінчується основа іменника м'якої групи, або м'якого подовженого приголосного першої частини пишеться **є**: *боєздатність, краєзнавство; життєздатний, життєпис, сміттєзбірник*.

Складні слова
без сполучного
звука

3. Складні слова можуть утворюватися без сполучного звука — шляхом безпосереднього приєднання основи до основи. При цьому перша основа може закінчуватися:

а) на голосний звук: *всюдихід, кількарізний, радіокомітет*; у словах із числівниками **одно-, дво-, три-, чотири-**: *однорічний, двоїстий, триніжок, чотирикутник*. Також у словах із тими числівниками, що в родовому відмінку мають закінчення **-и**: *двадцятирічний, п'ятикільний, семи-мільний*;

б) на приголосний звук: *Болград, Новгород*; в аббревіатурах: *виконком, медінститут*; у словах із числівниками **двох-, трьох-, чотирьох-**, якщо наступна частина починається голосними **а, о**: *двохосовий, чотирьохактний*.

4. Складні слова можуть писатися разом і через дефіс.

Разом пишуться:

а) усі складноскорочені слова й похідні від них: *Нацбанк, Міносвіти, міськрада, облвиконком, профспілка, соцстрах; профспілковий, соцстрахівський*. Сюди належать і всі складноскорочені з першими частинами: **авіа-, авто-, агро-, біо-, вело-, водо-, газо-, геліо-, гео-, гідро-, екзо-, екстра-, електро-, зоо-, ізо-, квазі-, кіно-, космо-, лже-, макро-, мета-, метео-, мікро-, мілі-, моно-, мото-, нео-, палео-, псевдо-, радіо-, рентгено-, соціо-, стерео-, супер-, теле-, термо-, турбо-, фоно-, фото-** й под.;

б) складні слова, першою частиною яких є кількісний числівник (коли він не позначається цифрою): *двобічний, сімдесятиріччя, трикутник, трипроцентний, чотиримісячний*.

Через дефіс пишуться:

а) повторення того самого слова з метою підсилення його основного значення, зокрема: в дієсловах для підсилення інтенсивності дії: *писав-писав, робив-робив, ходив-ходив*; у прикметниках і прислівниках для вираження великої міри, ознаки: *білий-білий, легенький-легенький, багаторо-багато, сільно-сільно, тихо-тихо*;

б) поєднання синонімічних слів: *гидко-брудно, зродувіку, тишком-нішком, часто-густо*; антонімічних слів: *більше-менше, видимо-невидимо*; близьких за значенням слів, що передають єдине поняття: *батько-мати* (батьки), *хліб-сіль* (їжа); слів із тим самим коренем, але з різними закінченнями, префіксами й суфіксами: *великий-превеликий, давнім-давно, з давніх-давен, з діда-прадіда, мало-помалу, повік-віки, радий-радісний, сила-силіна, тихий-тихесенький*.

Примітка. Два однакові іменники, з яких один має форму називного відмінка, а другий — орудного, пишуться окремо: *кінєць кінєм, одним одна, честь чєстю, чин чїном*. Так само й займенники: *самі самотою*;

в) поєднання слів, що означають приблизність: *день-другий, година-дві, не сьогодні-завтра, три-чотири*.

Примітка. Поєднання слів зі значенням приблизності або певних числових меж можуть складатися й з двох числівників, позначених цифрами. У таких випадках між ними ставиться тире: *3—4 (дні), учні 8—10 класів*;

г) складні вигукі та звуконаслідування: *гей-гей, ого-го, бом-бом*;

г) звуки в словах, що вимовляються протяжно: *По-о-дай, а то во-о-ни наморились уже й та-а-к біля мене* (Тесленко); *По-о-лк, стій!*

д) літерні аббревіатури з належними до них цифрами: *Ту-154, ЗІЛ-111*;

е) літерні найменування паралельних класів у школах: *7-А, 10-В*;

е) терміни, до складу яких входить літера алфавіту: *П-подібний, Т-подібний*;

ж) літерні скорочення складних слів, які пишуться разом або через дефіс: *с.-г. — сільськогосподарський, с.-д. —*

соціал-демократ, соціал-демократичний, *ст.-сл.* — старослов'янський; але скорочення, утворені від словосполук, пишуться окремо: *с. г.* — сільське господарство.

§ 26. Складні іменники

1. Р а з о м пишуться:

а) складні іменники, утворені шляхом поєднання за допомогою сполучного звука двох або кількох основ, одна з яких — дієслівного походження: *вертолёт, лісосплав, самохід, силосонавантажувач, тепловоз*;

б) складні іменники, утворені поєднанням прикметникової та іменникової основ за допомогою сполучного звука: *білокрівці, чорногуз, чорнозем*;

в) складні іменники, утворені за допомогою сполучного звука від двох іменникових основ: *верболіз, лісостеп, носоріг, трудодень, шлакоблок*; але *людино-день*; сюди ж належать іменники, першою частиною яких є незмінний іменник іншомовного походження (тут роль сполучного звука виконує останній голосний першого іменника: *австрада, велотрэк, радіокомітет*);

г) складні іменники, утворені з дієслова в наказовій формі та іменника: *горіцвіт, зірвіголова, переко́тінполе, пройди́світ; Непийні́во, Перебийні́с, Убийво́вк* (прізвища);

г) складні іменники, утворені з кількісного числівника у формі родового відмінка (для числівника *сто* — називного) та іменника: *дванадцятито́нка, сторі́ччя, стоп'ятдесятирі́ччя, шестиде́нка*.

Примітка. У складних словах із числівником, який означає число двозначне, тризначне та інші, числівник звичайно пишеться цифрами й приєднується до другої частини слова за допомогою дефіса: *750-рі́ччя, 16-поверхови́й*;

д) складні іменники з першою частиною **пів-, напів-, полу-:** *піваркуша, півгодини, півдюджини, півкарбованця, півколо, півмісяць, півогірка, пів'яблука; напівавтомат, напівсон; полукіпок, полумисок*.

Примітка. Перед іменниками — власними іменами **пів-** пишеться через дефіс: *пів-Європи, пів-Києва*;

е) складні іменники, утворені з трьох і більше основ: *автомобогурто́к, світловодоли́кування, термогідро́дина́міка*.

2. Ч е р е з д е ф і с пишуться:

1) складні іменники, утворені з двох іменників без допомоги сполучного звука, незалежно від того, чи в даному слові відмінюються обидва іменники, чи тільки другий.

До слів з обома відмінюваними частинами належать:

а) іменники, що означають протилежні за змістом поняття: *купівля-продаж, розтяг-стіск*;

б) іменники, що означають спеціальність, професію: *магніто́лог-астроно́м, лікар-еко́лог*;

в) іменники на позначення казкових персонажів: *Зайчик-Побіда́йчик, Лисі́чка-Сестри́чка*.

До слів із другою відмінюваною частиною належать:

а) іменники, в яких перше слово підкреслює певну прикмету чи особливість предмета, явища, названого другим словом: *блок-систе́ма, буй-ту́р, дизель-мото́р, жарпти́ця, ко́зир-ді́вка, кре́кінг-про́цес, Свят-вече́р, стоп-кра́н*;

б) іменники, що означають державні посади, військові, наукові звання: *генерал-губерна́тор, генерал-лейтена́нт, контр-адміра́л, прем'є́р-міні́стр, у́нтер-офіце́р, член-кореспонде́нт, штабс-капіта́н*;

в) іменники, що означають складні одиниці виміру: *кілова́т-годи́на, люди́но-день, то́нно-кіломе́тр*;

2) складні іменники з першою складовою частиною **віце-, екс-, лейб-, максі-, міді-, міні-, обер-:** *віце-президе́нт, екс-чемпіо́н, лейб-ме́дик, ма́ксі-спідні́ця, мі́ді-мода, міні-футбо́л, обер-ма́йстер*;

3) іншомовні назви проміжних сторін світу: *но́рд-весе́т, но́рд-о́ст*;

4) субстантивовані словосполучення, що означають переважно назви рослин: *брат-і-сестра́, люби́-мене́, розрив-трава́, чар-зілля*;

5) скорочені іменники, в яких наводиться початок і кінець слова: *б-ка* — бібліотека, *вид-во* — видавництво, *д-р* — доктор, *ін-т* — інститут, *л-ра* — література, *т-во* — товариство, *ф-ка* — фабрика;

б) перша частина складного слова (яке пишеться разом або через дефіс), коли далі йде слово з такою ж другою частиною: *кулько- й роликопідшипники, радіо- й телеапаратура, тепло- й гідроелектростанції*.

§ 27. Приклади

Приклади можуть писатися окремо й через дефіс, що залежить від семантики поєднаних складників.

1. Якщо прикладкою виступає видова назва, то дефіс між означуванням іменником і прикладкою не ставиться: *місто Київ, ріка Москва, трава звіробій*.

Якщо ж у ролі прикладки виступає родова назва, то між означуванням іменником і прикладкою ставиться дефіс: *звіробій-трава, Москва-ріка, Сапун-гора*.

2. Якщо узгоджуваний іменник, що має атрибутивне (означальне) значення, виступає в ролі прикладки в постпозиції, він приєднується до пояснюваного іменника дефісом: *вовк-жадняга, дівчина-красуня, хлопець-богати́р*.

Якщо такий іменник виступає в препозиції до означуваного іменника, то він пишеться окремо: *богати́р хлопець, жадняга вовк, красуня дівчина*.

3. Якщо пояснюваний іменник і прикладка можуть мінятися місцями (причому атрибутивну роль виконує іменник у постпозиції), між ними завжди ставиться дефіс: *дівчина-грузинка й грузинка-дівчина, учитель-фізик і фізик-учитель, художник-пейзажист і пейзажист-художник*.

4. Якщо прикладка входить до складу терміна, вона втрачає атрибутивне значення, перетворюючи словосполучення на складний іменник без сполучного звука. Такі іменники пишуться через дефіс: *гриб-паразит, жук-короїд, заєць-русак, льон-довгунець*.

§ 28. Складні числівники та займенники

1. Р а з о м пишуться:

а) складні кількісні числівники: *одина́дцять, п'ятдеся́т, триста (трьохсо́т, трьомста́м);*

б) складні порядкові числівники й схожі з ними прикметники, останнім компонентом яких є **-сотий, -тисячний, -мільйонний**: *дев'ятисо́тий, п'ятна́дцятий, п'ятсот-три́дцяти́тися́чний, ші́стдеся́тий, ші́стдеся́тип'яти́мільйо́нний; ба́гатотися́чний, кіль́камільйо́нний*.

Примітка 1. Складені кількісні та порядкові числівники пишуться окремо: *тися́ча п'ятсо́т три́дцять ві́сім, тися́ча дев'ятсо́т ві́сімдеся́т во́сьмий*.

Примітка 2. Порядкові числівники, до складу яких входять слова з половиною й под., теж пишуться окремо: *три з полови́ною тися́чний за́гін*.

2. Ч е р е з д е ф і с пишуться:

а) порядкові числівники, написані цифрами й літерами: *7-й, 10-й, 11-го, 35-мільйо́нний, 3-тися́чний, 4¹/₂-тися́чний;*

б) складні займенники з компонентами **будь-, -будь, -небудь, казна-, хтозна-** й под.: *бу́дь-ко́трій, бу́дь-хто́, бу́дь-чий, бу́дь-що́, бу́дь-який; ко́трій-бу́дь, хто́-бу́дь, чий-бу́дь, що́-бу́дь, який-бу́дь; ко́трій-не́бу́дь, хто́-не́бу́дь, чий-не́бу́дь, що́-не́бу́дь, який-не́бу́дь; ка́зна-що́, хто́зна-який; але: бу́дь у ко́го, бу́дь на чо́му, ка́зна з ким, ка́зна при ко́му* (бо в середині таких слів з'являється прийменник).

§ 29. Складні прикметники

1. Р а з о м пишуться:

а) складні прикметники, утворені від складних іменників, що пишуться разом: *електросило́вий* (електросі́ла), *лісостепо́вий* (лісосте́п), *м'ясозаго́тівельний* (м'ясозаго́тівля), *радіофі́зичний* (радіофі́зика), *самохі́дний* (самохі́д), *теплообмі́нний* (теплообмі́н), *чорнозе́мний* (чорнозе́м);

б) складні прикметники, утворені від сполучення іменника та узгоджуваного з ним прикметника: *загально-осві́тний* (загальна осві́та), *легкоатле́тичний* (легка́ атле́тика), *мовностильо́вий* (мо́вний сти́ль), *народногосподарський* (наро́дне господа́рство), *народнопоети́чний* (наро́дна пое́зія), *первіснообщи́нний* (первісна общи́на), *правобере́жний* (пра́вий бе́рег), *сільськогосподарський* (сі́льське господа́рство), *східнослов'янський* (схі́дні слов'я́ни);

в) складні прикметники з другою дієслівною частиною: *волелюбний, деревообробний, карколомний, машинобудівний*.

Примітка. Прикметники з другою префіксальною дієслівною частиною пишуться через дефіс: *вантажно-розвантажувальний, контрольно-вимірвальний*;

г) складні прикметники, в яких першим компонентом виступає прислівник: *важкохворий, внутрішньозаводський, загальнодержавний*; так само й такі, в яких другою складовою частиною є дієприкметник: *вищезгаданий, нижчепідписаний, новоутворений, свіжозрубаний*; але: *трохи вище зазначений* (параграф), бо є пояснювальне слово.

Примітка 1. Прислівники, утворені від більшості відносних прикметників, як правило, зберігають на собі логічний наголос і не зливаються в одне слово з наступним прикметником або дієприкметником: *абсолютно сухий, діаметрально протилежний, поспідовно миролюбний, різко окреслений, суспільно корисний, суспільно необхідний, хімічно зв'язаний*.

Примітка 2. У складних термінах прислівник — компонент, що уточнює значення складного прикметника, пишеться разом із цим прикметником: *видовженогутупоконічний, короткогрушоподібний, округлояйцеподібний*;

г) складні прикметники (з двох або кількох компонентів), у яких основне смислове навантаження передається останнім прикметником, а попередні лише звувають, уточнюють його зміст. Такі прикметники, як правило, мають термінологічне значення: *вузькодіалектне* (мовне явище), *грудочеревна* (перепона), *давньоверхньонімецька* (мова), *двовуглекислий* (газ), *лінгвостилістичні* (особливості); також: *глухонігий, сліпоглухонігий*;

д) складні прикметники, першою частиною яких є числівник, написаний літерами: *двадцятиповерховий, семиразовий, стодвадцятип'ятирічний*; але: *125-річний*;

е) складні прикметники, утворені з двох неоднорідних прикметників (зокрема, ті, які виражають відношення родової ознаки до видової): *поперечношліфувальний* (поперечний шліфувальний верстат).

2. Ч е р е з д е ф і с пишуться:

а) складні прикметники, утворені від складних іменників, що пишуться через дефіс: *віце-президентський* (віце-президент), *генерал-губернаторський* (генерал-губернатор), *дизель-моторний* (дизель-мотор), *соціал-демократичний* (соціал-демократ), *унтер-офіцерський* (унтер-офіцер).

Примітка. В окремих випадках, коли прикметник утворюється від сполучення іменника з прикладкою, дефіс не ставиться: *Москва-ріка — москворіцький*;

б) складні прикметники, утворені з двох чи більше прикметникових основ, якщо названі цими основами поняття не підпорядковані одне одному: *аграрно-сировинний, державно-монополістичний, електронно-обчислювальний, культурно-технічний, лісopilно-стругальний, масово-політичний, мовно-літературний, навчально-виховний, науково-технічний, партійно-політичний, плоско-опуклий, постачально-збутовий, свердловно-довбальний, суспільно-політичний, столлярно-механічний*; а також узвичаєні: *всесвітньо-історичний, літературно-художній, народно-визвольний, підзолисто-болотний* тощо; між компонентами цих складних прикметників, не з'єднаними в одне слово, можна вставити сполучник **і**: *аграрний і сировинний, навчальний і виховний і под.*;

в) складні прикметники, в яких перша частина закінчується на **-ико (-іко)**: *буколіко-романтичний, діалектико-матеріалістичний, історико-культурний, механіко-математичний, політико-економічний*;

г) складні прикметники з першою частиною **військово-**, **воєнно-**: *військово-морський, військово-спортивний, воєнно-стратегічний*.

Примітка. Складні субстантивовані прикметники *військовозобов'язаний, військовополонений* пишуться разом;

г) складні прикметники, в яких перша частина не має прикметникового суфікса, але яка за змістом є однорідна з другою частиною й приєднується до неї за допомогою сполучного звука **о** або **е**: *м'ясо-вовняний, м'ясо-молочний, крохмале-потоковий*.

Примітка. Складні прикметники цього типу, що виступають як наукові терміни, пишуться разом: *головонігі, грудочеревна* (перепона);

д) складні прикметники, утворені з двох або кількох основ, які означають якість із додатковим відтінком, відтінки кольорів або поєднання кількох кольорів в одному предметі: *блакитно-синій, гіркувато-солоний, кисло-солодкий, молочно-білий, сіро-голубий, темно-зелений, червоно-зелено-синій*; але: *жовтогарячий, червоногарячий* (окремі кольори);

е) складні назви проміжних сторін світу: *південно-східний, північно-західний*;

є) складні прикметники, першим компонентом яких є числівник, написаний цифрами: *20-річний, 10-поверховий*.

§ 30. Прислівники

1. Р а з о м пишуться:

а) складні прислівники, утворені сполученням прийменника з прислівником: *відніні, відтепер, доніні, дотепер, багато, задво, занадто, набагато, навечно, надалі, надво, назавжди, назовсім, наскрізь, насправді, невтямкі, негарзд, отак, отам, отут, підтюпцем, повсюди, подекуди, позавчора, позаторік, потроху, утрічі, якнайкраще*.

Примітка. Від подібних прислівників слід відрізняти сполучення прийменників із незмінюваними словами, вживаними в значенні іменників. Такі сполучення пишуться окремо: *від сьогодні, до завтра, на завтра, на потім* (не *відкладайте цього до завтра, на завтра, на потім*), *за багато, на багато* (пор.: *за багато гуляєш і за багато років уперше приїхав, стало набагато легше й зал на багато місць*), *на добраніч, на ура*;

б) складні прислівники, утворені сполученням прийменника з іменником: *безвісти, безперестанку, вбік, ввечері, ввіч, вволю, вголос, вгорі, вгору, вдень, взімку, взнаки, відразу, вкрай, вкупі, влад, влітку, вниз, вночі, восени, впам'ятку, впень, вперед, впередіж, впередіш, вплав, вплач, впоперек, впору, враз, вранці, врешті, врівень, врівні, врозкид, врозліт, врозсип, врозтіч, вряд, всередині, вслід, всмак, вщерт, доверху, довіку, довкола, доволі, догори, додолу, додому, докупи, донізу, дотла, дощенту, заміж, замужем, заочі, запанібрата, запівніч, зараз, заразом, заразі, зарання, засвітла, збоку, зверху, звіку, згорі, здуру, ззаду, зісподу,*

знизу, зозла, зокола, зразу, зранку, зрання, зрештою, зроду, зсередини, набік, наверх, наверху, навесні, навиворіт, навиліт, навідліг, навідріз, навик, навіки, навич, нагору (але: *нагора*), *надвечір, надворі, надголодь, надзелень, надмір, надміру, назад, назахват, наздогад, назустріч, наїздом, наниз, нанизу, наостанок, наостанку, напам'ять, наперебій, напереваги, наперед, наперекір, напереріз, напівдорозі, напідпінку, напоказ, наполовину, напихваті, напочатку, наприклад, напровесні, напролом, напропале, нараз, нарешті, нарівні, нарозхват, насилу, наскоком, наслід, наспіх, насподі, насторожі, наяву, обік, обіч, одвіку, опівдні, опівночі, опліч, підряд, побіч, поблизу, поверх, повік, поволі, позаду, поночі, попліч, поруч, поряд, посередині, почасти, скраю, спереду, спочатку, убік, убрід, увечері, увіч, уголос, угорі, угору, удень, узімку, узнаки, украй, укуні, улад, улітку, уніз, унизу, уночі, упень, уперед, уплав, уплач, упоперек, упору, уранці, урешті, урівень, урівні, урозкид, урозліт, урозсип, урозтіч, уряд, усередині, услід, усмак, ушір*;

в) складні прислівники, утворені сполученням прийменника з коротким (нечленим) прикметником: *віддавна, востаннє, вручну, догола, допізна, завідна, замолоду, заново, звисока, згарячу, злегка, зліва, знову, зрідка, напевне, нарівні, нарізно, нашивдк, помалу, помаленьку, потихеньку, сповна, просто, сп'яну*;

г) складні прислівники, утворені сполученням прийменника з числівником: *вдвоє, втроє, вчетверо й под.; вперше, вдруге, втретє й под.; надвоє, натроє, начетверо й под.; удвох, утрох, учотирьох і т. д.; водно, заодно, поодінці, спершу*;

г) складні прислівники, утворені сполученням прийменника із займенником: *вничю, втім, навіщо, ніщо, передусім, почім, почому*; але: *до чого, за віщо, за що та ін. в ролі додатків*;

д) складні прислівники, утворені сполученням кількох прийменників із будь-якою частиною мови: *вдосвіта, вподовж, завбільшки, заглибошки, задовжжж, затовшки, завчасу, завширшки, знадвору, навздогін, навзнак, навкідьки, навколо, навкруги, навкулачки, навмісне, навпакі, нав-*

перейми, навприсядки, навпростець, навряд, навскáč, навскіс, навскосій, навсправжски, навстіж, навтікача, навздогін, наздогін, набісліп, напogотові, позавчора, позаторік, попідтинню, спідлоба;

е) складні прислівники, утворені з кількох основ (із прийменником чи без нього): *босоніж, водностаь, ліворуч, мимоволі, мимоїздом, мимохідь, мимохіть, насáмперед, натицесерце, нашвидкуруч, обабіч, обіруч, очевидно, повсякчас, праворуч, привселюдно, самохіть, стрімголов, тимчасово, чимдуж, чимраз;*

є) складні прислівники, утворені сполученням часток **аби-, ані-, де-, чи-, що-, як-** із будь-якою частиною мови: *абікуди, абіяк, аніскільки, анітелень, анітрохи, анічичірк, аніяк; дедалі, деінде, деколи, декуди; чимало; щовечора, щогодини, щодалі, щоденно, щодня, щодуху, щомісяця, щомога, щонайбільше, щонайдовше, щонайдужче, щонайкраще, щонайменше, щонайширше й т. д., щоночі, щоправда, щораз, щоразу, щороку, щосіли, щохвилини; але: дарма що, поки що, тільки що, хіба що, чи що; якомога, якомсь і якось (з різними значеннями), якраз, якнайбільше, якнайужче, якнайдовше й под.*

Увага. Слід відрізняти прислівники, складені з прийменників або часток і різних частин мови, від прийменників або часток та іменників, прикметників тощо, коли останні зберігають у реченні свої функції як окремі частини мови, отже, і пишуться окремо. Пор.:

Він повернув убік; але: *Ударив у бік.*

Спочатку це не було ясно; але: *З початку розмови вони зрозуміли вашу думку.*

Прочитай вірш напам'ять; але: *На пам'ять він подарував мені книжку.*

Всередині щось дуже заболіло; але: *Це правило шукай у середині розділу.*

Хлопці домовилися йти всі вкупі до міста; але: *У купі піску гралися діти.*

Зауважую вам востаннє; але: *Вони постукали в останнє вікно.*

Ми чуємо це вперше; але: *Зайдемо в перше село.*

Втім я не заперечую; але: *Утім спектаклі виступав і я.*
У нас чимало є досягнень; але: *Чи мало вам допомагали?*
Нащо було починати справу?; але: *На що ви натякаєте?*
Ми теж виступали на зборах; але: *Він говорив те ж, що і я.*
Якомсь уже воно буде; але: *Як ось і Марко на поріг.*

2. О к р е м о пишуться:

а) прислівникові сполуки, що складаються з прийменника та іменника, але в яких іменник звичайно зберігає своє конкретне лексичне значення й граматичну форму, особливо коли між прийменником і керованим ним іменником можливе означення до цього іменника (прикметник, займенник, числівник): *без відома, без жалю, без кінця, без кінця-краю, без краю, без ладу, без ліку, без мети, без наміру, без пуття, без сліду, без смаку, без сумніву, без угаву, без упину, без черги, в затишку, в міру, в нагороду, в ногу, в обмін, в обріз, в позуку, в цілості, до біса, до вподоби, до гурту, до діла, до загину, до запитання, до краю, до крихти, до ладу, до ліха, до лиця, до міри, до ноги, до обиду, до останку, до пари, до пня, до побачення, до пори, до пуття, до річі, до решти, до сих пір, до смаку, до смерті, до снаги, до сьогодні, за години, за дня, за кордон, за кордоном, за рахунок, за світла, з болу, з-за кордону, з краю в край, з переляку, з радості, з розгону, на бігу, на біс, на вагу, на весну (але: навесні), на вибір, на видноті, на відчай, на відмінно, на віку, на гамуз, на голову, на диво, на дозвіллі, на жалі, на зло, на зразок, на люту, на мить, на ніщо, на око, на поруки, на прощання, на радість, на radoцax, на руку, на самоті, на світанку, на скаку, на славу, на слово, на сміх, на совість, на сором, на ходу, на шкоду, на щастя, над силу, не з руки, ні на гріш, під боком, під гору, під силу, по закону, по змозі, по знаку, по можливості, по правді, по силі, по совісті, по сусідству, по суті, по черзі, по щирості, у вигляді, уві сні, у поміч, у стократ, через силу, як слід, як треба;*

б) словосполуки, що мають значення прислівників і складаються з двох іменників (зрідка — числівників) та одного або двох прийменників: *від ранку до вечора, день у день, з боку на бік, з дня на день, один в один, раз у раз, рік у рік, час від часу;*

в) словосполуки, які в реченні виконують функції прислівника та складаються з узгоджуваного прийменника (числівника, займенника) й наступного іменника: *другого дня, таким чином, темної ночі, тим разом, тим часом*;

г) прислівники, утворені сполученням прийменника з повним прикметником чоловічого (середнього) роду: *в основному, в цілому*;

г) прислівники, утворені сполученням прийменника по зі збірним числівником: *по двоє, по троє, по четверо* тощо.

3. Через дефіс пишуться:

а) складні прислівники, утворені від прикметників і займенників за допомогою прийменника **по** та закінчення **-ому** або **(-к)и**: *по-батьківському, по-бойовому, по-братньому, по-господарському, по-іншому, по-козачькому, по-нашому, по-своєму, по-сусідському, по-українському, по-християнському; по-батьківськи, по-братерськи, по-господарськи, по-людськи, по-сусідськи, по-українськи*; також: *по-латині*.

Примітка. У прислівниках цього типу, утворених від складних прикметників, що пишуться через дефіс, дефіс ставиться тільки після **по**: *по-соціалдемократичному*;

б) складні прислівники, утворені за допомогою прийменника **по** від порядкових числівників: *по-перше, по-друге, по-третє* й т. д.;

в) неозначені складні прислівники з частками **будь-, -будь, -небудь, казна-, -то, хтозна-**: *абі-то, будь-де, будь-коли, будь-куди, де-небудь, десь-то, казна-де, казна-коли, коли-будь, коли-небудь, куди-будь, куди-небудь, так-то, хтозна-як, як-небудь*;

г) складні прислівники, утворені з двох прислівників: *вряди-годи, десь-інде, десь-інколи, сьак-так* і т. ін.;

г) складні прислівники, утворені повторенням слова або основи без службових слів або зі службовими словами між ними: *будь-що-будь, віч-на-віч, всього-на-всього, далеко-далеко, де-не-де, коли-не-коли, ледве-ледве, ось-ось, пліч-о-пліч, хоч-не-хоч, як-не-як*.

§ 31. Прийменники

1. Разом пишуться:

а) складні прийменники, утворені сполученням одного або двох (іноді — трьох) прийменників із будь-якою частиною мови: *внаслідок (унаслідок), вподовжж (уподовжж), замість, навколо, напередодні, наприкінці, щодо*;

б) складні прийменники, утворені з двох простих прийменників: *задля, заради, навпроти, окрім, поза, поміж, понад, поперёд, посеред, проміж*.

2. Через дефіс пишуться складні прийменники з початковими **з-, із-**: *з-за (із-за), з-над, з-пéред, з-під (із-під), з-пóза, з-пóміж, з-пóнад, з-пóпід, з-пóсеред, з-прóміж*.

3. Окремо пишуться прийменникові сполуки у (в) *разі, під кінець, під час, що ж до*.

§ 32. Сполучники

1. Разом пишуться складні сполучники, які становлять тісне поєднання повнозначних слів із частками або прийменниками: *адже, аніж, втім, зате, мовби, начеб, начебто, немов, немовби, немовбито, неначе, неначебто, ніби, нібито, ніж, отже, отож, притім, притому, причім, причому, протé, себто, тобто, цебто, щоб, якби, якщо*; також слова: *абощо, тощо*.

Увага. Сполучники *зате, протé, щоб, якби, якщо*, які пишуться разом, треба відрізнити від однозвучних самостійних слів, що пишуться з прийменниками **за, про** та частками **би, як** окремо. Так, сполучники *зате, протé* можна замінити одним із протиставних сполучників **а, але, однак**, тоді як прийменники **за, про** та вказівний займенник **те** такій заміні не піддаються. Пор.:

Хоч не застав Івана дома, зате пройшовся; але: *За те оповідання його похвалили*.

Сполучник **щоб** легко відрізнити від займенника **що** з часткою **б**, оскільки на займенник **що** виразно падає наголос. Пор.:

Сказав, щоб усі прийшли; але: *Що б ви сказали, коли б я не приїхав?*

Сполучники **якби**, **якщо** можна відрізнити від однозвучного з ними прислівника **як** із часткою **би** та займенником **що** за допомогою контексту, бо на прислівник **як** завжди падає логічний наголос. Пор.:

Якби тут був мій товариш!; але: **Як би** краще виконати завдання!

Якщо хочеш, допоможу тобі; але: **Як що** трапиться, нарікай на себе.

2. О к р е м о пишуться:

а) сполучники з частками **б**, **би**, **ж**, **же**: *або́ ж, адже́ ж, але́ ж, а́ як же, бо́ ж, коли́ б, коли́ б то, о́тже ж, хоча́ б, хоч би*;

б) складені сполучники: *дарма́ що, для́ того́ щоб, за́мість того́ щоб, з тим́ щоб, з того́ часу́ як, незважа́ючи (невважа́ючи) на те́ що, після́ того́ як, при́ цьому́, та́ й, та́к що, тимча́сом як, тому́ що, у міру́ того́ як, че́рез те́ що й под.*

3. Ч е р е з д е ф і с пишуться сполучники **отóж-то**, **тíм-то**, **тíльки-но**, **тому́-то**.

§ 33. Частки

Розрізняють словотвірні частки, які, уточнюючи зміст окремих слів, є їх складовими частинами, і формотворчі частки, які вживаються лише в деяких формах слова для вираження граматичних значень (*хай, би* та ін).

А. С л о в о т в і р н і частки пишуться разом, окремо або через дефіс.

1. Р а з о м пишуться:

а) частки **аби-**, **ані-**, **де-**, **чи-**, **що-**, **як-** у складі будь-якої частини мови (крім сполучників прислівникового типу): *аби́що, аби́як, ані́скільки, ані́трохи, ані́чогісінько, ані́як, деда́лі, де́коли, де́котрий, де́циця, де́що, чимале́нький, чима́ло, щове́чора, щогоді́ни, щодéнник, щодня́, щодоби́, щоду́ху, щонайкра́йший, щопра́вда, щора́зу, щоси́ли, якби́, якнайшвидше́, якомóга, яки́що* та ін;

б) частки **би** (**б**), **то**, **що** в складі сполучників: *щоб, якби́, немовби́то, ніби́то, аби́що*, і частка **же** (**ж**) у складі стверджувальних часток *авже́ж, ато́ж* (див. ще § 32);

в) частка **-ся** (**-сь**) у зворотних дієсловах: *буду́ється, на́йвся (на́йвсь)*;

г) частка **-сь** у складі займенників і прислівників: *котри́йсь, котра́сь, котре́сь, якийсь, яка́сь, якесь; де́сь, коли́сь, хтось, щось*;

г) частка **не**, коли вона виступає в складі будь-якої частини мови (крім дієслова) в значенні префікса, тобто коли слово без цієї частки не вживається: *неві́льник, негóда, неду́га, не́жить, немовля́, нена́висть, не́ук; негаси́мий, непохі́тний, незлі́чений, невпи́нний, невсипу́щий, нега́йний, нена́висний, ненаста́нний, нестя́мний; нево́дві, неві́нно, невпи́нно, незаба́ром, непору́шно, несамо́віто, нескա́зінно*.

З дієсловами **не** пишеться завжди окремо, крім тих, що без **не** не вживаються: *нево́лити, незчу́тися, нена́видіти, нестя́митися*, і тих, яким частка **не** надає нового значення: *нездужа́ти* (хворіти), *непоко́їтися* (хвилювати-ся), *несла́вити* (ганьбити). Але залежно від значення дієслова частка **не** може писатися й окремо: *не здужа́ти* (не змогти), *не сла́вити* (не прославляти);

д) частка **не** в складі префікса **недо-**, який означає дію, стан або якість, що виявляються в процесах, ознаках і предметах у неповній мірі: *недобача́ти, недовикóнувати, недодéржати, недоі́дати, недока́зувати, недолю́блювати, недооці́нювати, недоплати́ти, недочу́вати; недовикóнаний, недодéржаний, недозрі́лий, недока́заний, недооці́нений, недопи́саний, недорóслий, недочу́тий; недóбиток, недóйдок, недокрiв'я́, недóлік, недóлток, недорíд, недостáча, недося́жність, недоте́па, недоторка́нність, недóук*. Якщо частка **не** виступає для заперечення дії, вираженої дієсловом із префіксом **до**, вона пишеться з таким дієсловом окремо: *він недочу́вав*; але: *Він не дочув моїх слів*;

е) частка **не** з іменниками, прикметниками, займенниками та прислівниками, якщо вони в сполученні з **не** означають одне поняття: *невми́нна, нево́ля, неврожа́й, недóля, непра́вда, несподíванка; небалаку́чий, невада́лий, невесе́лий, невче́ний, недóбрий, незбагне́нний, немали́й, неписьме́нний, несли́ливий; неаби́хто, неаби́який; невдога́д, невже́, не-*

впáм'ятку, невтямкі́, нега́дано, недале́ко, недарма́, неду́рно, не́хотя, а також: незважа́ючи на..., нехважа́ючи на..., немóв, ненáче.

Примітка. Частка **не** пишеться окремо від прикметника, що має при собі як пояснювальне слово займенник або прислівник із часткою **ні**, а також окремо від прикметника, перед яким стоять: *дале́ко, зовсі́м, аж нія́к: Ні до чо́го не здатна людина; Нітрохи не цікава лекція; Далеко не досконалий твір; Зовсім не великі обов'язки; Аж нія́к не приємні спогади;*

є) частка **не** з дієприкметником, якщо він є означенням іменника (а не присудком) і не має при собі пояснювальних слів: *незакін́чена пра́ця, нез'ясо́вані пита́ння, нержаві́юча сталь, неспросто́вані факти;*

ж) частка **ні** із займенниками, якщо вона не відокремлена від наступного займенника прийменником, і з прислівниками: *ніхто́ (ніко́го), нічий (нічи́йм), ніщо́ (нічо́го), ніякий (нія́кому); ніде́ й ніде́, ніза́що, нізві́дки, нізві́діля, ніколи́ й ніко́ли, ніна́що, ніскі́льки, нітро́хи, нія́к.*

2. О к р е м о пишуться:

а) частка **що** у сполуках *дарма́ що, тільки́ що, хіба́ що, що́ ж до;*

б) частка **то** в експресивних сполученнях *що́ то за, що́ то, чи́ то*, які виконують функції підсилювальних часток;

в) частка **не** зі словом, з яким вона не становить одного поняття, а є лише запереченням: *Не до́ля вирі́шує — людина́ творить свою́ долю; То́ не глибо́ка річка́ кле́оче, то́ шумить зеле́ний ліс; Йому́ бракує́ не вмі́ння вико́нати цю́ роботу́, а бажа́ння; але: Не́ через небажа́ння, а́ через невмі́ння він не вико́нав цієї́ роботи́;*

г) частка **не** при дієсловах, дієприкметниках, що виступають у функції присудків, при дієслівних формах на **-но, -то** й дієприслівниках: *не мо́же не ба́чити, не підхо́дячи бли́жче, не поспіша́ючи; Ні вітере́ць не ви́йне, ні хмарка́ не набі́жить; Пра́ця не закін́чена; Пра́ці не закін́чено; Підлога́ не вимита́; Підлоги́ не вимито́;*

ґ) частка **не** з прикметниками у функції присудка, якщо часткою **не** заперечується ознака, виражена даним

словом: *Ця́ річка́ не широ́ка* (заперечення); але: *Ця́ неширо́ка річка́ впадає́ в Дні́про* (одне поняття).

Примітка. Якщо між **не** й відповідним прикметником-присудком за змістом речення можливе **є** (*був, була́* тощо), частку **не** слід писати окремо; якщо зв'язка на цьому місці порушує смисл, частку **не** треба писати разом: *Цей́ буди́нок не ста́рий* (не є старий); але: *Цей́ буди́нок (є) неста́рий* (тобто відносно недавно збудований);

д) частка **не** з дієприкметниками, якщо вони мають при собі пояснювальні слова: *Перед́ буди́нком чо́рніла́ площа́, не заса́джена кві́тами; Ця́ робо́та ще́ не доведе́на до кінця́; Я відкла́в ще́ не дописа́ний лист;*

е) частка **не** з числівниками, займенниками та прислівниками займенникового походження, а також при прийменниках і сполучниках: *не три́, не п'я́тий; не ти́, не цей́, не і́нші; не іна́кше, не та́к; не при..., не на...; не то..., не то́; також: не́ раз;*

є) частка **не** з підсилювальними прислівниками та незмінюваними присудковими словами, а також при словах, що пишуться через дефіс: *не ду́же, не зовсі́м, не ці́лком; не від то́го, не до́сить, не мо́жна, не тре́ба; розмовля́ють не по-на́шому;*

ж) частка **ні**, вживана для заперечення наявності предмета чи ознаки, зокрема в деяких стійких словосполученнях без дієслова (присудка), що мають характер заперечного звороту: *ні живі́й ні ме́ртва́й, ні кро́ку да́лі, ні на ма́кове зе́рно́, ні па́ва ні га́ва, ні ри́ба ні м'ясо́, ні се́ ні те́, ні сю́ди ні туди́, ні та́к ні ся́к;*

з) частка **ні**, вживана як повторюваний єднальний сполучник із заперечним значенням або як підсилювальна частка: *Він не при́датний ні́ до робо́ти, ні́ до розмови́; Дитина́ ще́ не вміє́ ні́ ходи́ти, ні́ говори́ти; Ні́ один не зро́бив та́к, як тре́ба;*

и) частка **ні** в складі займенників, якщо в непрямих відмінках вона відділяється від займенників прийменником: *ні́ в ко́го, ні́ до ко́го, ні́ з ким, ні́ до чо́го, ні́ за що́́ й ні́ на що́́* (з різними значеннями), *ні́ на яко́му.*

3. Через дефіс пишуться:

а) частки **бо, но, от, то, такі**, коли вони виділяють значення окремого слова: *іди-бо; давай-но; тільки-но; так-от, як-от; отакій-то, стільки-то, тім-то, якимсь-то; важкий-такі, все-таки, дістав-таки, так-таки*.

Примітка 1. Якщо між часткою та словом, до якого вона приєднується, стоїть інша частка, всі три слова пишуться окремо: *скільки ж то* (написано), *чим би то* (втішити).

Примітка 2. Частка **такі** пишеться окремо від тих слів, яких вона стосується, якщо вона стоїть перед ними: *Він таки забіг до друга*;

б) компоненти **будь-, -будь, -небудь, казна-, хтосьна-** й под. у складі займенників і прислівників (див. § 28, п. 2, б; § 30, п. 3, в);

в) частка **не**, вживана як префікс в іменниках — власних назвах: *не-Європа*; але в загальних — разом: *нелюдина, неістота*;

Б. Ф о р м о т в о р ч і частки пишуться окремо від інших слів, зокрема:

а) частки **хай, нехай**, за допомогою яких утворюються форми третьої особи однини й множини наказового способу: *Хай живе мир між народами! Нехай міцніють дружні відносини між країнами!*

б) частка **би (б)**, за допомогою якої утворюється форма умовного способу дієслова: *зайшов би, пішла б*.

В. М о д а л ь н і частки теж пишуться окремо, а саме:

а) частка **же (ж)**, що відіграє видільну роль у реченні: *Ходи ж зі мною; Він же великий учений*;

б) частки **то, це**, що мають у складі речення значення вказівності або визначальності: *На що то одній людині стільки грошей? Чи це вже й пожартувати не можна?*

ВЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ (БУКВИ)

Велика літера § 34. З великої літери пишеться:
на початку речення

а) перше слово, яким починається текст;

б) перше слово в реченні:

1) після крапки;

2) після крапок, знака оклику й знака питання, коли ними закінчується попереднє речення;

в) перше слово кожного рядка у віршах незалежно від наявності розділового знака в кінці попереднього рядка (хоч і не обов'язково).

Примітка 1. Після крапок, які не закінчують речення, а стоять у середині його для позначення переривчастості мови та інтонаційних відтінків, перше слово пишеться з малої літери:

— *Дивіться... он там... встає... він ще живий... Семен... Семен...* (Коцюбинський).

Тихо стало в хаті;

Тільки наймичка шептала:

«Мати... мати... мати...» (Шевченко).

Примітка 2. Коли знак оклику чи знак питання, а також крапки стоять у кінці прямої мови, то наступне речення (слова автора) пишеться з малої літери:

— *Так тому й бути!* — усі гукнули (Глібов).

— *Що з тобою?* — допитувалась Маланка (Коцюбинський).

Я не Ганна, не наймичка,

Я... — та й оніміла (Шевченко).

Примітка 3. Після знака питання (іноді знака оклику — див. § 35, п. 6, прим.), що стоїть у середині речення для надання питальної (окличної) інтонації словам, пишеться мала літера:

Що його турбувало? погода? далека дорога?

Сонце! сонце! — на гори й долини,

Сонце! сонце! — на води й поля.

Хай живе в вільній праці людини

України земля! (Тичина).

Велика літера
при звертаннях
і в ремарках

§ 35. З великої літери пишеться:

а) перше слово після знака оклику, яким відокремлюється звертання:

Вітре буйний, вітре буйний! Ти з морем говориш (Шевченко); *Нумо до праці, брати! Годі лякаться! На діло святее Сміло ми будемо йти!* (Грінченко);

б) слово, що йде після вигуку або окличного слова, коли вони стоять на початку речення: — *Ха-ха! От ловко!* (Коцюбинський).

Примітка. Якщо вигук стоїть у середині речення, то наступне слово пишеться з малої літери:

Ждемо день і другий — гай-гай! — немає Тетяни (Васильченко);

в) ремарки-фрази (подані в дужках), що вказують на ставлення слухачів до слів (промови) якоїсь особи:

Слава й честь борцям за вільну незалежну Україну (Тривалі бурхливі оплески. Присутні встають і співають національний гімн) (3 газети).

З великої літери пишуться й інші ремарки та посилання, взяті в дужки, що стоять після закінченого речення:

Українська культура з найдавніших часів, навіть у найтяжчі історичні періоди її існування, не була ізольованою від зовнішнього світу (3 газети).

Велика
та мала літери
в рубриках

§ 36. 1) З великої літери пишеться перше слово рубрик тексту, якщо кожна рубрика закінчується крапкою:

Сьогодні о вісімнадцятій годині відбудуться загальні збори колективу з порядком денним:

1. Про завдання колективу видавництва у світлі прийнятого Закону про мови.

2. Звіт голови правління осередку Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка.

2) З малої літери пишеться перше слово рубрик, якщо вони відокремлені одна від одної крапкою з комою:

Біологічні механізми Землі вже давно не справляються з лавиноподібним техногенним забрудненням планети. Ситуація ускладнюється швидше, ніж вдається знайти гарантоване рішення. Основні компоненти забруднення сьогодні такі:

- зміна клімату під впливом парникового ефекту;
- виснаження озонового шару Землі;
- кислотне забруднення атмосфери й ґрунтів, хімічне забруднення планети;
- забруднення Світового океану;
- прогресуюче зникнення сотень видів рослин і тварин та збіднення генофонду Землі («Вісник АН України»).

Якщо такі рубрики граматично самостійні та структурно досить розлогі, то вони можуть починатися великою літерою:

Кожен функціональний різновид мовлення має свій набір комунікативно-семантичних інваріантів. У цьому плані видається важливим дослідження таких питань:

1. Визначення інвентарю комунікативних типів висловлень (інваріантів) у національній мові.

2. Опис цих інваріантів з опорою на синтаксичну структуру, інтонаційне оформлення й лексико-тематичне наповнення висловлення.

3. Зіставлення цих комунікативно-семантичних інваріантів у слов'янських мовах (3 виступу в дискусії).

§ 37. З великої літери пишеться:

Велика літера
після двокрапки,
на початку
цитати тощо

1) перше слово після двокрапки:

а) коли це початок прямої мови:

Горлиця питає: «Чи, може, хто гніздечко зруйнував?» (Глібов); Пішла. А серце моє кричало: «Вернись, вернись, я все прошу!» (Павличко);

б) коли цитата подається після слів автора як пряма мова, тобто пов'язується зі словами автора без сполучника й наводиться на початку речення:

Незабутній Максим Тадейович Рильський згадував: «Усе моє свідоме життя слово “Саксаганський” було для мене символом високої майстерності» (Зб. «В сім'ї вольній, новій»).

Примітка. Коли ж цитата входить до складу речення як його частина у формі підрядного речення, тобто пов'язується з головним реченням сполучником, або наводиться із середини речення, то вона, як правило, починається з малої літери (у другому випадку після двокрапки ставляться лапки, за ними — три крапки):

У виступі на загальних зборах АН України член-кореспондент М. Голубець відзначив, що «першою невідкладною справою є перебудова психіки вченого, організатора й керівника науки» (3 газети);

2) з великої літери пишеться початкове слово виступу, постанови, протоколу, ухвали тощо після вступної (загальної) частини:

Дозвольте ж мені виразити означення суверенітету Республіки:

1. Земля та її природні багатства, води й повітряний басейн, що знаходиться в межах кордонів України, є власністю народу України.

2. На території України закони, прийняті Верховною Радою України, мають пріоритет перед законами, прийнятими установами [Радянського] Союзу (І. Р. Юхновський. Із виступу на загальних зборах АН України).

Велика літера
у власних назвах

§ 38. 1. З великої літери пишуться індивідуальні імена людей, по батькові, прізвища, псевдоніми, конспіративні клички, прізвиська: *Іван Петрович Котляревський, Лєся Українка (Ларіса Петрівна Косач), Марко Вовчок (Марія Олександрівна Вілінська), Юрій Клен (Освальд Бургардт), Данило Галицький, Нєстор Літописець, Олександр Нєвський, Ярослав Мудрий*; також: *Кобзар* (про Тараса Шевченка), *Каменярь* (про Івана Франка) тощо.

У складних прізвищах, псевдонімах та іменах, які пишуться через дефіс, кожна складова частина починається великою літерою: *Квітка-Оснєв'яненко, Нечуй-Лєвицький, Сергєєв-Цєнський; Жан-Жак, Зинєвій-Богдан, Марія-Тєрєза.*

Примітка 1. Різні частки (прийменники, сполучники, прийменники з артиклями) в середині прізвищ та імен іншомовного походження пишуться з малої літери: *Абд ель Керім, Брєтєн де лос Еррєрос, Варнєбєген фон Ёнзе, Кур де Жебєлєн, Нур ед Дін*. Про написання службових слів, що виступають перед прізвищем, див. § 106, п. 1, г.

Примітка 2. Китайські прізвища та складні імена, які завжди стоять після них, пишуться з великої літери: *Мао Цзєдун, Сунь Ятсєн, Тао Юаньмін.*

Примітка 3. У корейських, в'єтнамських, бірманських, індонезійських і тайландських прізвищах та іменах усі складові частини пишуться з великої літери: *Кім Ир Сен, Лім Хон Ін; Фам Ван Донг, Хо Ші Мін; У Ну Мунг, У Чин Су; Вілуйє Пуспоюдє, Суджєнє Хадїнєтє; Кулаб Сайпрадїт, Луанг Вічїт Ватакан.*

Примітка 4. Про правопис східних власних імен (турецьких, єгипетських, азербайджанських та інших тюркського чи арабського походження зі складовими частинами *бєй, задє, оглі, паша*) див. § 106, п. 2, д.

Примітка 5. Імена та прізвища людей, які стали загальними назвами людей і предметів, пишуться з малої літери: *донжуан, лєвелас, мєнтєр, мєцєнат, робїнзон, брєунїнг* (пістолет), *галїфє* (штапи), *дїзєль* (двигун), *макїнтєш* (одяг), *максїм* (кулемет), *рєнтгєн* (апарат), *фрєнч* (одяг). Так само пишуться загальні назви, утворені від власних імен (прізвищ): *бєнапартїзм, мїчурїнець, пушкінїст, шєвчєнкїна.*

Прізвища людей, уживані в загальному значенні, але які не втратили свого індивідуального значення (не стали загальними назвами), пишуться з великої літери:

Нові появляються вчєні з рїзних галузей науки й тєхнїки — нові *Мїчурїни* й *Цїолковські* (Тичина); *Пєтрїбні* нам і *Гєголї, і Шєдрїни* (Слїпчук).

Якщо ж прізвища (імена) вживаються зневажливо, вони пишуться з малої літери: *квіслїнгї.*

Примітка 6. Назви народів, племен, а також назви людей за національною ознакою або за місцем проживання пишуться з малої літери: *арабі, афрїканці, латїноамерїканці; ацтєкї, ірокєзи, поляни; білєрус, латвієць, росїянка, українець; запорїжці, кїянин, лївїв'яни, полтáвєць, полтáвка.*

2. З великої літери пишуться індивідуальні назви:

а) міфологічних істот і божеств: *Антєй, Аполлєн, Афїна, Ахіллєс, Будда, Венєра, Мєлєх, Перун.*

Примітка 1. Родові назви міфологічних істот пишуться з малої літери: *ангєл, дємон, лїсовїк, мўза, їмфа, русáлка, титáн, фавн, фєя.*

Примітка 2. Індивідуальні міфологічні назви, що перетворилися в загальні або вживаються в переносному значенні, пишуться з малої літери: *мєлєх вїйни; На спортївну арену вїйшли сучасні гєркєлєси;*

б) дійових осіб у байках, казках, драматичних творах, хоч у звичайній мові вони вживаються як загальні імена: *Бєрон, Засєць, Лисїця, Осєл, Щўка; Лїсовїк, Мáвка, Перелєсник; Дїд Морєз; Той, що грєблї рве; Червєна Шáпочка; Будяк, Трєянда, Хлїб.*

Примітка. Якщо назви персонажів із казок, творів для дітей і т. ін. не виступають дійовими особами окремих творів, а використовуються як загальні, вони пишуться з малої літери: *баба-ягá, дїд-морєз, ївáн-покивáн.*

3. З великої літери пишуться назви найвищих державних посад України та міжнародних посад: *Гєнерáльний сєкрєтáр ООН, Прєзидєнт України, Гєловá Вєрхєвнєї Рáди України, Гєнерáльний прєкурєр України, а також найвищих державних посад інших країн згїдно з вимогами дипломатичного протоколу (під час вїзитів до України тощо): Прєзидєнт Сполўчєних Штáтїв Амєрїки, Прєм'єр-мїнїстр Кáнáдї і т. ін.*

Примітка 1. Назви посад, звань, учених ступенів тощо пишуться з малої літери: *гєловá, дєкáн, дирєктор, мїнїстр, рєктор, прєзидєнт НАН України, сєкрєтáр; акадємїк, гєнерáл-лєїтєнáнт, за-*

служений діяч мистецтв, народний артист України, лауреат Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка, член-кореспондент; доктор наук, кандидат наук.

Примітка 2. З малої літери пишуться також назви титулів, рангів, чинів: *барон, герцог, граф, імператор, князь, коле́зький асе́сор, король, принц, цар, шах.*

Примітка 3. Назви посад міністрів, послів, президентів академій тощо в офіційних документах, а також для підкреслення урочистості можуть писатися з великої літери: *Міністр освіти і науки України, Посол Республіки Польща, Президент Національної академії наук України.*

Примітка 4. Умовні власні назви в актах, договорах та інших офіційних документах пишуться з великої літери: *Високі Договірні Сторони, Автор і Видавництво тощо.*

4. Клички свійських тварин, а також приручених чи дресированих звірів і птахів пишуться з великої літери: *Сірко* (собака); *Сніжинка* (кішка); *Гнідко, Стріла* (коні); *Круторогий, Сивий* (воли); *Рекордистка, Ліска* (корови); *Раві, Шаші* (слони); *Красень, Фараон* (папуги) та ін.

Примітка. Назви груп тварин, хоч вони й походять від індивідуальних кличок, пишуться з малої літери: *З випасу поверталися рекордисти й лиски.* Так само з малої літери пишуться назви порід тварин: *бульдог, вівчарка, пінчер.*

5. Назви сортів рослин у спеціальній літературі пишуться з великої літери: *Антонівка, Білий налив, Сніговий кальвіль, Паперівка* (яблуні); *Українська гліва, Лісова красуня* (груші); *Рекорд, Угорка* (сливи); *Шпанка рання* (вишня).

Але в загальному вжитку вони пишуться з малої літери: *антонівка, гліва, угорка.*

6. Астрономічні назви (незалежно від кількості їхніх складників) пишуться з великої літери: *Велика Ведмедиця, Козеріг, Марс, Молочний Шлях, Сатурн, Юпітер.* Так само пишуться народні назви сузір'їв і галактик: *Великий Віз, Ковчка, Пасіка, Чумацький Шлях* тощо.

Примітка 1. Родові означення при астрономічних назвах звичайно пишуться з малої літери: *зірка Альтаїр, комета Галлея, Тунгуський метеорит, сузір'я Великого Пса, туманність Андромеди.*

Примітка 2. Слова *земля, місяць, сонце* пишуться з великої літери тоді, коли вони вживаються як астрономічні назви: *Навколо Сонця обертається Земля зі своїм супутником Місяцем; але: обробіток землі, схід сонця.*

7. Назви сторін світу: *захід, південь, північ, схід, nord-öst, південний захід* — звичайно пишуться з малої літери. Якщо під цими назвами розуміються краї чи народи, тоді вони пишуться з великої літери: *Далекі Схід, Західна Україна, країни Заходу, курорти Півдня, народи Півночі, Південне Полісся, Північна Буковина, Схід прокінувся.*

8. Географічні й топографічні власні назви (незалежно від кількості їхніх складників) пишуться з великої літери, крім службових слів і родових означень (*зато́ка, мис, море, о́стрів, пік, хребі́т* і т. ін.): *Азія, Антарктида, Балканський півострів, Берингове море, Північнокрімський канал, Володимир-Волинський, гора Говєрла, Грибова губа, Зелений мис, озеро Ільмень, Кавказький хребіт, пік Шевченка, Москва-ріка, Нагаєва бухта, протока Па-де-Калє, Панамський перешийок, Перська затока, Північний полюс, Східноєвропейська рівнина, Урало-Кушумський степ.*

Примітка 1. Коли означуване слово, що входить до географічної назви, не виражає родового поняття, то воно пишеться з великої літери: *Біла Церква, Біловезька Пуща* (заповідник), *Булонський Ліс* (парк), *Великі Луки, Жовті Води, Залізні Ворота, Зелений Гай, Микільська Слобідка, Нова Гвінея* (острів), *Товста Могила, Ясна Поляна.* Так само з великої літери пишуться складові частини географічних назв, що означають титули, посади, фамілії і т. ін.: *мис Капітана Джеральда, набережна Лейтенанта Шмідта;* також: *затока Святого Лаврентія.*

Примітка 2. Прийменники, артиклі й сполучники в складі географічних назв пишуться з малої літери й відокремлюються дефісом: *Булонь-сюр-Мер, Порт-о-Пренс, Ріо-де-Жанейро, Сен-е-Уаз, Фонтен-сюр-Рон, Фрэнкфурт-на-Майні.*

Артиклі й частки, що стоять на початку іншомовних географічних назв, пишуться з великої літери й приєднуються дефісом: *Де-Брейне, Ла-Манш* (протоки), *Ле-Крезо, Лос-Анджелес* (міста), *Лос-Фрайлес* (острови).

Примітка 3. В іншомовних складних географічних назвах, що пишуться через дефіс, з великої літери пишуться й родові позначення: *Іссык-Куль* (куль — озеро), *Муїн-Кум* (кум — пісок), *Порто-Алегре* (порто — порт), *Ріо-Негро* (ріо — річка), *Хара-Нур* (нур — озеро); але: *Алатау, Амудар'я, Дихтау, Сирдар'я.*

Якщо ж складова частина такої назви увійшла в українську мову як загальна родова назва, то вона пишеться з малої літери: *Варангер-фіорд, Дю-фіорд.* Так само з малої

літери пишуться й родові позначення в іншомовних назвах вулиць, майданів, бульварів: *Кайзер-плац*, *Лібкнехт-штрассе* (штрассе — вулиця), *Трафальгар-сквер* (сквер — площа), *Трентов-парк*, *Уолл-стрит* (стрит — вулиця).

Примітка 4. Географічні назви, вжиті в переносному значенні, зберігають написання з великої літери: *Версаль* (у значенні «Версальський мир»), *Канни* (у значенні «оточення та розгром»), *Мюнхен* (у значенні «Мюнхенська угода 1938 р.»), *Пари́с* (у значенні «світ поезії»), *Седан* (у значенні «воєнний розгром»).

9. Назви вулиць (бульварів, провулків, проспектів), шляхів (залізничних, морських і т. ін.), каналів, течій (морських), а також майданів (площ), парків і т. ін. пишуться з великої літери, а їхні родові позначення — з малої: *Андріївський узвіз*, *Байкало-Амурська магістраль*, *бульвар Тараса Шевченка*, *Військово-Грузинська дорога*, *вулиця Петра Сагайдачного*, *Житомирська автострада*, *Львівська площа*, *майдан Незалежності*, *Музейний провулок*, *Стрийський парк*, *Південно-Західна залізниця*, *Північний морський шлях*, *проспект Дружби народів*, *Ромоданівський шлях*, *течія Гольфстрім*.

Якщо в назвах вулиць, проспектів, населених пунктів тощо слова *брі́д*, *вал*, *воро́та*, *міст*, *шлях*, *яр* і т. ін. вже не сприймаються як родові позначення, то вони пишуться з великої літери: *Боричів Тік*, *Добрий Шлях*, *Козиний Брі́д*, *Красні Ворота*, *Кузнєцький Міст*, *Ярославів Вал* (вулиці); *Гола Пристань* (місто), *Козинські Горби* (урочище), *Сухий Яр* (село).

10. Утворені від географічних найменувань назви тварин, птахів, страв, напоїв, тканин і т. ін. пишуться з малої літери: *бостон* (тканина), *йоркшир* (порода свиней), *легорн* (порода курей), *мадера* (сорт вина), *саяни* (напій), *сваліява* (мінеральна вода), *сенбернар* (порода собак), *сименталка* (порода корів), *токай* (сорт вина) і т. ін.

11. У назвах груп або союзів держав і найвищих міжнародних організацій усі слова, крім родових позначень, пишуться з великої літери: *Антанта*, *Балканські країни*, *Європейське Економічне Співтовариство*, *Співдружність Незалежних Держав*, *Всесвітня Рада Міру*, *Міжнародний ко-*

мітет Червоного Хреста, *Організація Об'єднаних Націй*, *Рада Безпеки*, *Троїстий союз*.

12. Назви держав та автономних адміністративно-територіальних одиниць пишуться з великої літери. Причому, коли назва держави чи автономної республіки складається з кількох слів, то всі слова пишуться з великої літери: *Арабська Республіка Єгипет*, *Держава Бахрейн*, *Республіка Білорусь*, *Автономна Республіка Крим*, *Китайська Народна Республіка*, *Корейська Народна-Демократична Республіка*, *Князівство Монако*, *Королівство Бельгія*, *Республіка Болгарія*, *Республіка Індія*, *Республіка Куба*, *Республіка Польща*, *Республіка Румунія*, *Соціалістична Республіка В'єтнам*, *Сполучені Штати Америки*, *Угорська Республіка*, *Франція*.

У назвах автономних областей та округів, а також країв, областей, районів, сільрад тощо з великої літери пишеться тільки перше слово: *Волинська область*, *Єврейська автономна область*, *Краснодарський край*, *Немецький автономний округ*, *Новомлинська сільрада*, *Рожіщенський район*, *Уманська міськрада*.

Це правило поширюється й на назви старого адміністративно-територіального поділу: *Берегівський округ*, *Вітебське воєводство*, *Лохвицький повіт*, *Новоросійська губернія*, *Сосницька сотня*, *Стародубський полк*, *Черкаське староство*.

Примітка. Неофіційні назви держав, одиниць територіального поділу та образні назви географічних об'єктів пишуться з великої літери: *Буковина*, *Вінниччина*, *Закарпаття*, *Золотоверхий* (Київ), *Наддніпрянина*, *Підмосков'я*, *Побужжя*, *Поділля*, *Покуття*, *Полісся*, *Приазов'я*, *Прикарпаття*, *Причорномор'я*, *Приуралля*, *Російська Федерація*, *Славутич* (Дніпро), *Слобожанщина*. У спеціальному стилістичному вживанні пишуться з великої літери й загальні назви: *Батьківщина* тощо.

13. У словосполученнях — назвах державних, партійних, громадських, профспілкових та інших установ і організацій як України, так і інших держав з великої літери пишеться тільки перше слово, що входить до складу назви: *Верховний суд США*, *Генеральні штати Королівства Нідерландів*, *Збройні сили України*, *Народна палата Республіки Індії*, *Національна рада Демократичної партії*

України, Національна гвардія України, Центральна управа Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка.

Це стосується й назв державних установ минулого: *Державна дума, Земський собор, Тимчасовий уряд*.

Але в назвах таких найвищих державних установ України, як *Верховна Рада України, Конституційний Суд України, Кабінет Міністрів України*, з великої літери пишуться всі слова.

Примітка. Традиційні, неофіційні назви закордонних державних органів, які періодично скликаються, пишуться з малої літери: *бундесрат, джирга, конгрес, ландтаг, меджліс, національні збори, парламент, сейм, сенат, стортинг*.

14. У назвах міністерств і їхніх головних управлінь, а також у назвах інших установ та організацій, що складаються з кількох слів, з великої літери пишеться тільки перше слово: *Національний банк України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури і туризму України, Палата мір і вимірних приладів, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, Цивільний повітряний флот України*.

Це правило поширюється й на офіційні назви:

а) установ місцевого значення: *Виконавчий комітет Донецької обласної ради народних депутатів, Львівський обласний відділ охорони здоров'я, Чернігівська облспоживспілка, Шевченківський районний відділ народної освіти міста Києва*; але: *профком Київського національного університету, страйкком, фабком і т. ін.*;

б) партій України та інших країн світу: *Демократична партія України, Лейбористська партія Великої Британії, Республіканська партія США*;

в) міжнародних і закордонних професійних, громадських та інших організацій: *Австралійський конгрес тред-юніонів, Американська федерація праці, Всесвітній форум українців, Гельсінська спілка, Міжнародна асоціація українців, Народний рух України, Товариство об'єднаних українських канадців, Федерація незалежних профспілок України*.

15. Правопис складених назв заводів, фабрик, комбінатів, виробничих об'єднань, шахт, підприємств, установ, а також наукових і навчальних закладів, кінотеатрів, театрів, парків культури та відпочинку, клубів тощо підпорядкований таким правилами:

а) якщо підприємство, установа, заклад і т. ін. мають символічну назву, номер чи носять чиесь ім'я, то їх можна писати повністю або скорочено. При цьому в повних назвах початкове слово та перше слово взятої в лапки символічної (умовної) назви, ім'я тощо пишуться з великої літери, а всі інші слова — з малої: *Київський завод «Арсенал», Виробниче акціонерне товариство «Поліграфкнига», Донецька шахта «Вітка-Глибока», Львівська середня школа № 1 імені І. Франка, Десятий міжнародний з'їзд славістів, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київський військовий округ*.

У скорочених назвах перше слово звичайно пишеться з малої літери, символічна назва (у лапках) — з великої: *ансамбль танцю імені П. Вірського, магазин «Роксолана», видавництво «Веселка», спортивний комплекс «Трудові резерви», стадіон «Динамо»*.

Примітка. Якщо скорочена назва вживається замість повної (на вивісках, етикетках тощо), то її початкове слово пишеться з великої літери: *Комбінат «Прогрес», Кооператив «Садівник», Середня школа № 2*;

б) перше слово власних назв академій, інститутів, науково-дослідних установ, кінотеатрів, театрів, музеїв, парків культури та відпочинку тощо пишеться з великої літери, незважаючи на те, що воно є родовим позначенням: *Національна академія наук України, Книжкова палата, Національний художній музей України, Голосіївський парк імені М. Т. Рильського, Національна опера України ім. Т. Г. Шевченка, Українська академія друкарства*;

в) з великої літери пишеться перше слово складених назв типу: *Київський будинок мод, Львівський палац одруження, Харківський клуб метробудівців*.

З великої літери може писатися перше слово й скороченої назви, якщо відповідна повна назва вже згадувалася в тексті, а також — на вивісках: *Будінок учителя, Український дім, Палац урочистих подій* і т. ін.

Примітка. Якщо до складу найменування установи входить словосполучення, яке може виступати як самостійна назва установи (без початкових слів), то воно пишеться з великої літери: *Оперний театр* (від *Національна опера України* ім. Т. Г. Шевченка), *Третьяківська галерея* (від *Державна Третьяківська галерея*) та ін.

16. Назви частин, відділів, відділень, секторів та інших підрозділів установ, організацій, а також слова *актив, збори, з'їзд, конференція, президія, сесія, симпозіум, рада* (інституту тощо) пишуться з малої літери: *сесія Київської обласної ради, кафедра української літератури Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка, засідання президії Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, рада філологічного факультету, конференція Міжнародної асоціації українців, сесія Хмельницької міськради, учена рада Інституту української мови НАН України.*

17. У складених назвах іноземних телеграфних агентств усі слова, крім родового імені, пишуться з великої літери й без лапок: *агентство Пренса Латіна, агентство Франс Пресс.* Щодо назв іноземних фірм, компаній, банків і т. ін., то вони беруться в лапки й з великої літери пишеться тільки перше слово чи власне ім'я, що входить до складу цієї назви: *фірма «Філко корпорейшин», компанія «Джеңерал моторс», нафтохімічна компанія «Оксиденталь петролеум корпорейшин», банк «Гаранті траст компанії».*

18. У назвах творів художніх, музичних і т. ін., наукових праць, газет, журналів, історичних пам'яток тощо перше слово пишеться з великої літери, а назва береться в лапки: *поема «Енеїда», повість «Тіні забутих предків», опера «Запорожець за Дунаєм», пісня «Стоїть гора високая», підручник «Історія України», кінофільм «Камінний хрест», картина «Запорожці пишуть листа турецькому султанові»; газети: «Вечірні вісті», «Вісті з України», «Го-*

лос України», «Літературна Україна», «Слово»; журнали: «Всесвіт», «Дзвін», «Наука і суспільство», «Кобета і життя», «Україна»; писемні історичні пам'ятки: «Руська правда», «Слово о полку Ігоревім», «Літопис Самовидця».

Примітка 1. У подвійних складених назвах творів, газет і т. ін. з великої літери пишеться також перше слово другої назви: *«Андрій Соловейко, або Вчєніє світ, а невчєніє — тьма», «Глитай, або ж Павук», «Дейлі телеграф енд Мординг пост».*

Примітка 2. З великої літери, але без лапок пишуться назви культових книг: *Апостол, Біблія, Євангеліє, Коран, Псалтир*, а також назви таких релігійних понять, як *Бог* (але *бог Перун* і т. ін.), *Божя Матір, Син Божий, Святий Дух* і т. ін.

19. Назви аеропортів, вокзалів, станцій, портів, пристаней і т. ін. пишуться з великої літери: *аеропорт «Бориспіль», Київський вокзал (у Москві), станція Фастів-Перший, станція метро «Контрактова площа», порт Балаклава, пристань Ржівців (на Дніпрі) тощо.*

20. Умовні назви будинків відпочинку, пансіонатів, санаторіїв, дитячих таборів, готелів, кемпінгів, ресторанів, кав'ярень і т. ін. пишуться в лапках і з великої літери: *будінок відпочинку «Зоря», пансіонат «Здоров'я», санаторій «Україна», дитячий табір «Беркут», готель «Золотий колос», кемпінг «Чайка», ресторан «Либідь», кав'ярня «Мрія».*

21. Назви пам'яток архітектури, замків, храмів тощо пишуться з великої літери: *Андріївська церква, Золоті ворота, Колізей, Почаївська лавра, Хотинський замок, Софійський собор.*

22. Назви історичних подій, епох, війн, революцій, народно-визвольних рухів, повстань, революційних свят, знаменних дат і т. ін. пишуться з великої літери: *Велика французька революція, епоха Відродження, Вітчизняна війна, Коліївщина, Хмельниччина, Семирічна війна, Кривава неділя, Лютнева революція, Львівське збройне повстання 1848 р., Революція 1905 р., Паризька комуна, Льодове побойще, Полтавська битва, Ренесанс, Перше травня, Міжнародний жіночий день, Новий рік, День учителя, День Незалежності України, Свято Перемоги.*

З великої літери пишуться й назви релігійних свят і постів: *Благовіщення, Великдень, Івана Купала, Петра й Павла, Покрова, Різдво, Тёплого Олѣкси, Успіння; Великий ніст, Масниця, Петрівка, Пилипівка, Спаська* тощо.

Примітка 1. Назви історичних подій, епох, війн, геологічних періодів тощо, які стали загальними, пишуться з малої літери: *греко-пѣрські війни, громадянська війна, хрестові походи, доба феодалізму, античний світ, середні віки, середньовіччя, неоліт, палеоліт, трипільська культура, палеозойська ера.*

Примітка 2. Якщо початковий порядковий числівник у складеній назві написаний цифрою, то наступне слово пишеться з великої літери: *8 Бѣрезня, 1 Травня.*

23. З великої літери пишуться назви конгресів, конференцій, договорів, найважливіших документів тощо: *Конгрѣс захисту культури (у Парижі 1935 р.), Конституція України, Програма ДемПУ, Потсдамська угода, Версальський мир, Акт проголошення незалежності України, Декларація прав людини.*

24. У назвах орденів, відзнак, що складаються з кількох слів, тільки перше слово (крім родових) пишеться з великої літери: *орден Вітчизняної війни, орден Дружби народів, орден Незалежності, орден Почесного легіону, орден Пошани.*

Якщо така назва береться в лапки, то теж із великої літери пишеться тільки перше слово та власне ім'я, що входить до складу цієї назви: *орден «Мати-героїня», медаль «За відвагу», медаль «За визволення Варшави», медаль «За бойові заслуги», медаль «Партизанові Вітчизняної війни».*

25. З великої літери в лапках пишуться назви літаків, автомобілів, тракторів та інших машин, пов'язані з найменуванням моделі, заводу, фірми, що їх виготовляють: *літак «Антей», автомобіль «Таврія», автобус «Турист», комбайн «Ніва», трактор «Білорусь».*

Це правило поширюється й на назви виробів, продуктів, що стали фірмовим або сортовим їх означенням: *цукерки «Столічні», цигарки «Українські», вино «Перліна степу», цукерки «Пташине молоко».*

26. З великої літери пишуться:

а) прикметники, утворені від власних особових назв за допомогою суфіксів **-ів (-ов-а, -ов-е, -ев-е), -їв (-єв-а, -єв-е), -ин (-ин-а, -ин-е), -їн (-їн-а, -їн-е)**, якщо вони означають належність чогось даній особі: *Андрієві книжки, Грінченків словник, Марїн лист, Тичинине слово, Шевченкові поезії;*

б) прикметники, які входять до складених особових назв людей як прізвища: *Володимир Великий, Даніло Галицький, Дюма Старший, Карл Сміливий, Костянтин Багрянородний, Олександр Невський, Ярослав Мудрий;*

в) прикметники, утворені від іменників — власних назв, якщо вони входять до складу назв, які за змістом дорівнюють словосполученням «імені когось», «пам'яті когось»: *Нобелівська премія, Франківська кімната, Шевченківська премія.*

Примітка. З малої літери пишуться присвійні прикметники, утворені від власних особових імен:

а) за допомогою суфіксів **-івськ- (-ївськ-), -инськ- (-їнськ-)**: *бальзаківські традиції, франківські сонети, шевченківський стиль;*

б) якщо вони входять до складу стійких фразеологічних сполучень або наукових термінів: *авгієві стайні, ахіллєсова п'ята, гордіїв вузол, дамоклів меч, езопівська мова, прокрістове ложе, юдині срібняки; архімедова спіраль, базедова хвороба, бертолетова сіль, віттова хвороба, гайморова порожнина, піфагорова теорема.*

Велика літера
в складноскорочених
назвах

§ 39. 1. Скорочені назви (аббревіатури) установ, закладів, організацій тощо, утворені з частин слів, пишуться двоюко:

а) з великої літери, якщо ці слова вживаються на позначення установ одиничних: *Укрінформ, Укрпрофрада, Укоопспілка;*

б) з малої літери, якщо такі слова є родовими назвами: *медінститут, облвиконком, райвнб, райрада.*

2. Складноскорочені назви, утворені з початкових (ініціальних) букв імен власних і загальних, пишуться великими літерами: *АТС, КНР, НЛО, СНД, УРП, УТН.*

Примітка. Скорочення від загальних назв, які вимовляються як звичайні слова (без вставних звуків), пишуться малими літерами: *рагс (до рагсу), неп (під час непу).* Такі слова звичайно відмінюються.

Так само відмінюються ініціальні скорочення типу *БАМ*, а їхні закінчення, що пишуться з малої літери, приєднуються до останньої літери аббревіатури без будь-якого знака (апострофа, коми): з *БАМу*, на *БАМі*, з *ВАКу*, *ВАКом*, *ТЮГу*, *ТЮГом*.

**Графічні
скорочення**

§ 40. Від аббревіатур слід відрізняти умовні графічні скорочення, які вимовляються повністю й скорочуються лише на письмі. Графічні скорочення (крім стандартних скорочених значень метричних мір: *м* — *метр*, *мм* — *міліметр*, *см* — *сантиметр*) пишуться з крапками на місці скорочення, при цьому зберігається написання великих та малих літер і дефісів, як і в повних назвах: *півн.-сх.* (північно-східний), *півд.-зах.* (південно-західний), *Півн. крим. канал* (Північнокримський канал).

До найпоширеніших загальноприйнятих скорочень належать такі:

<i>акад.</i>	— академік	<i>о.</i>	— острів
<i>вид.</i>	— видання	<i>обл.</i>	— область
<i>гр.</i>	— громадянин	<i>оз.</i>	— озеро
<i>див.</i>	— дивись	<i>пор.</i>	— порівняй, порівняйте
<i>доц.</i>	— доцент	<i>проф.</i>	— професор
<i>ім.</i>	— імені	<i>р.</i>	— рік, річка
<i>і т. д.</i>	— і так далі	<i>рр.</i>	— роки
<i>і т. ін.</i>	— і таке інше	<i>с.</i>	— село, сторінка
<i>і под.</i>	— і подібне	<i>ст.</i>	— станція, сторіччя
<i>напр.</i>	— наприклад	<i>т.</i>	— товариш, том
<i>н. е.</i>	— нашої ери	<i>тов.</i>	— товариш
<i>до н. е.</i>	— до нашої ери	<i>тт.</i>	— товариші, томи

Слова не скорочуються на голосну, якщо вона не початкова в слові, і на *ь*. Наприклад, слово *селянський* може бути скорочене: *сел.*, *селян.*, *селянськ.* При збігу двох однакових приголосних скорочення треба робити після першого приголосного: *стін.* календар, *ден.* норма. При збігу двох (і більше) різних приголосних скорочення можна робити як після першого, так і після останнього приголосного, залежно від структури слова: *власноруч.* або *власноручн.* (*власноручний*), але тільки: *вlast.* (*вlastівий*).

ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ

**Орфографічні
правила переносу**

§ 41. Частини слів з одного рядка в другий слід переносити за складами: *га́й-ка*, *зо́-шит*, *кні́ж-ка*, *ко-ло́-дзя́*, *па́ль-ці*, *са-ди́в-ні́к*, *Ха́р-ків*.

При цьому:

1. Не можна розривати сполучення літер *дж*, *дз*, які позначають один звук. Отже, переносити можна лише так: *гу́-дзик*, *хо́-джу*. Якщо *дж*, *дз* не становлять одного звука (це буває, коли *д* належить до префікса, а *ж* або *з* — до кореня), то їх слід розривати: *над-звича́й-ний* (а не *на-дзвичайний*), *під-жив-ля́ти* (а не *пі-дживля́ти*).

2. Апостроф і м'який знак при переносі не відокремлюються від попередньої літери: *бур'-я́н* (а не *бур-'я́н*), *кі́ль-це́* (а не *кіл'-це́*), *Лук'-я́н* (а не *Лук-'я́н*), *ни́зь-ко* (а не *ни́з-ько*).

3. Одна літера не залишається в попередньому рядку й не переноситься в наступний: *ака-де́-мія* (а не *а-каде́мія*), *Ма-рія* (а не *Марі́-я*), *олі-ве́ць* (а не *о-ліве́ць*). Так само не можна поділяти на частини для переносу такі двоскладові слова, як *або́*, *мо́я*, *о́ко*, *ши́я* тощо.

4. При переносі складних слів не можна залишати в кінці рядка початкову частину другої основи, якщо вона не становить складу: *багато-ступі́нчастий* (а не *багатос-тупі́нчастий*), *восьми-гра́нний* (а не *восьмиг-ра́нний*), *дале-ко-схі́дний* (а не *далекос-хі́дний*).

5. Не можна розривати ініціальні аббревіатури, а також комбіновані аббревіатури, які складаються з ініціальних скорочень і цифр: *АЕС*, *ЛАЗ-105*, *МАГАТЕ*, *МАУ*, *НТШ*, *УАПЦ*.

6. У решті випадків, які не підходять під викладені вище правила, можна довільно переносити слова за складами: *Дні-про́* й *Дні́п-ро́*, *Оле-кса́ндра* й *Олек-са́ндра*, *се-стра́* й *сест-ра́*. Це правило поширюється й на суфікси: *бли-зький* і *близь-кий*, *видавни́-цтво*, *видавни́ц-тво* й *видав-ни́цт-во*, *га́ли-цький* і *га́лиць-кий*, *росі́й-ський* і *росі́йсь-кий*, *убо́-тво*, *убо́з-тво* й *убо́зт-во*, *суспі́льсь-тво* й *суспі́льст-во*.

**Технічні правила
переносу**

§ 42. 1. Не можна переносити прізвища, залишаючи в кінці попереднього рядка ініціали або інші умовні скорочення, що

до них відносяться: *Т. Г. Шевчénко* (а не *Т. Г.// Шевчénко*), *гр. Іванénко* (а не *гр.// Іванénко*), *акад. (доц., проф.) Гончарénко* (а не *акад. (доц., проф.)// Гончарénко*), *тов. Гнаті́ок* (а не *тов.// Гнаті́ок*).

Примітка. Якщо імена, звання тощо подаються повністю, то прізвища (а також по батькові) можна переносити: *Тарас Григóрович Шевчénко* й *Тарас // Григóрович Шевчénко*, *академік // Ага-тангел Крiмський* і т. ін.

2. Не можна відривати скорочені назви мір від цифр, до яких вони належать: *1917 р.* (а не *1917 // р.*), *150 га* (а не *150 // га*), *20 см³* або *20 куб. см* (а не *20 // см³* або *20 // куб. см*), *5 г* (а не *5 // г*).

Примітка. Якщо назви мір подаються повністю, то їх можна переносити: *1917 // рік*, *150 // гектарів* і т. ін.

3. Граматичні закінчення, з'єднані з цифрами через дефіс, не можна відривати й переносити: *2-й* (а не *2- // й*), *4-го* (а не *4- // го*), *10-му* (а не *10- // му*) й т. ін.

4. Не можна розривати умовні (графічні) скорочення типу *вид-во*, *і т. д.*, *і т. ін.*, *та ін.*, *т-во* тощо.

5. Не можна переносити в наступний рядок розділові знаки (крім тире), дужку або лапки, що закривають попередній рядок, а також залишати в попередньому рядку відкриту дужку або відкриті лапки.

ЗНАК НАГОЛОСУ (')

§ 43. Знак наголосу ставиться на маловідомих словах (локалізмах і т. ін.), а також тоді, коли слово може вживатися з двома наголосами, змінюючи при цьому своє значення; пор.: *Ми сходили на гору* й *Ми сходи́ли на гору* та *повернулися додому ще завидна*; *Образи* (від дієслова *обража́ти*), *образи* (художні, літературні), *образи́* (ікони).

ІІ. ПРАВОПИС ЗАКІНЧЕНЬ ВІДМІНЮВАНИХ СЛІВ

ІМЕННИК

Поділ на відміни § 44. За належністю до роду та за відмінковими закінченнями всі іменники поділяються на чотири відміни.

I відміна: іменники переважно жі́н. й деякі іменники чол. роду, а також спільного роду із закінченнями **-а**, **-я** в називному відмінку однини: *вага́, гі́рля, маши́на, па́ртія, пра́ця; воєво́да, дядя́, голова́, сирота́, уби́вця*.

II відміна: а) іменники чол. роду з кінцевим приголосним основи та із закінченням **-о** в наз. відмінку (переважно назви осіб): *бік, ве́леть, заво́д, край, май́стер, това́риш; ба́тько, Дніпро́, Петро́; тату́ньо*;

б) іменники середн. роду із закінченнями **-о**, **-е**, **-я** (крім іменників із суфіксами **-ат-**, **-ят-**, **-ен-** при відмінюванні): *ві́кно, мі́сто; мо́ре, по́ле, прізви́ще; весі́лля, житт́я, знанн́я*; також іменники всіх родів із суфіксами згрубілості **-ищ-**, **-е**, **-иськ-**: *вітри́ще* (від *ві́тер*), *дівчи́сько* (від *дівча́*), *свекру́шисько* (від *свекру́ха*).

III відміна: іменники жі́н. роду з кінцевим приголосним основи: *ві́сть, любóв, ми́ць, рі́ч, ро́зкіш, сі́ль, тін́ь*, а також слово *ма́ти*, в якому при відмінюванні з'являється суфікс **-ер-**.

IV відміна: іменники середн. роду:

а) із закінченнями **-а**, **-я**, що приймають перед більшістю відмінкових закінчень суфікси **-ат-**, **-ят-**: *гуся́ (гуся́ти), дівча́ (дівча́ти), лоша́ (лоша́ти), теля́ (теля́ти)*;

б) із закінченням **-я** (із суфіксом **-ен-** при відмінюванні): *ім'я́ (іме́ні), плем'я́ (племе́ні)*.

§ 45. Іменники I та II відміни поділяються на три групи: тверду, м'яку та мішану.

I відміна

1. Тверда група

До твердої групи належать іменники жін. роду із закінченням **-а** (крім тих, основа яких закінчується на шиплячий приголосний): *жінка, машина, перемога, сівба, фабрика*, а також іменники спільного роду (чол. і жін.) із цим же закінченням: *голова, дружина, каліка, недоріка, непосіда, сирота, староста* та чол. роду (назви осіб): *Микита, Микола, Сава* тощо.

2. М'яка група

До м'якої групи належать іменники жін. роду із закінченням **-я**: *буря, друкарня, земля, надія, пісня, робітниця, сім'я*; іменники спільного роду з цим же закінченням: *суддя, убивця* тощо та іменник чол. роду *Ілля*.

3. Мішана група

До мішаної групи належать іменники жін. роду із закінченням **-а** та з основою на шиплячий приголосний: *вєжа, гу́ща, їжа, ка́ша, кру́ча, межа́, пло́ща, ти́ша*, а також іменники спільного роду із закінченням **-а** та з основою на шиплячий приголосний: *лі́вша, міхонóша*; іменник чол. роду *вельмóжа*.

II відміна

1. Тверда група

Чоловічий рід

До твердої групи належать іменники чол. роду з кінцевим твердим приголосним основи (крім шиплячих) і з закінченням **-о**: *дуб, пала́ц, темп, уда́рник, у́спіх; ба́тько, Петро́*; переважна більшість іменників на **-р**: *вир, ві́хор, відва́р, двір, жир, сир, сто́вбур, сто́ляр, яві́р*; сюди ж належать іменники *зві́р, кома́р, снігу́р*, які, проте, в називному відмінку множини мають закінчення м'якої групи: *зві́рі,*

кома́рі, снігу́рі, а також усі іменники іншомовного походження на **-ер, -ір, -ор, -ур(-юр)** і з постійно наголошеними **-ар (-яр), -ир**: *інжене́р, май́стер, шофе́р; папі́р, сувени́р; дире́ктор, профе́сор, семафо́р; абажу́р, гіпіо́р, каламбу́р; база́р, гекта́р, коміса́р, футля́р, ювіля́р; бригади́р, каси́р, команді́р, пасажи́р*.

Середній рід

До твердої групи належать іменники середн. роду із закінченням **-о**: *ві́кно, залі́зо, ко́ло, мі́сто, село́*.

2. М'яка група

Чоловічий рід

До м'якої групи належать іменники чол. роду з кінцевим м'яким приголосним основи: *боє́ць, веле́ть, зви́чай, край, учи́тель, Бене́дьо*; сюди належить частина іменників із суфіксами **-ар, -ир**, які в однині мають наголос на корені: *бо́ндар — бо́ндаря, ко́зир — ко́зи́ря, лі́кар — лі́каря, пи́сар — пи́саря*, а також іменники, у яких при відмінюванні наголос переходить із суфікса на закінчення: *буква́р — буква́ря, ві́вча́р — ві́вча́ря, друкáр — друкáря, інвентáр — інвентáрю, календа́р — календа́ря, кобза́р — кобза́ря, пролетáр — пролетáря, секретáр — секретáря, шахта́р — шахта́ря; гузи́р — гузи́ря, проводи́р — проводи́ря, пухи́р — пухи́ря* та ін.

Середній рід

До м'якої групи належать іменники середн. роду із закінченням **-е** та **-я** (без суфіксів **-ен-, -ят-** при відмінюванні й переважно з подовженням кінцевого приголосного основи): *го́ре, місце́, мо́ре, по́ле; житт́я, завда́ння, збі́жжя, здоро́в'я, змага́ння, знаряддя́, лі́стя, облі́ччя, пі́р'я, по́лум'я, сі́м'я, ті́м'я*.

3. Мішана група

Чоловічий рід

До мішаної групи належать іменники чол. роду з кінцевим шиплячим приголосним основи: *вантáж, дощ, стóрож, слухáч, ткач, товариш*; іменники всіх родів із суфіксом **-ищ-е:** *вітріще, бабійще, юрмище*; також іменники на **-яр** (назви людей за родом їхньої діяльності), у яких при відмінюванні наголос переходить із суфікса на закінчення: *вугляр — вуглярá, каменяр — каменярá, пісняр — піснярá, скляр — склярá, тесляр — теслярá, школяр — школярá*.

Середній рід

До мішаної групи належать іменники середн. роду із закінченням **-е** при основі на шиплячий приголосний: *лóже, плечé, прізвище, явище*.

§ 46. ЗРАЗКИ ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ

Перша відміна

Тверда група

М'яка група

О д н и н а

Н.	фа́брик-а	робітні́ц-я	наді́-я
Р.	фа́брик-и	робітні́ц-і	наді́-ї
Д.	фа́бриц-і	робітні́ц-і	наді́-ї
Зн.	фа́брик-у	робітні́ц-ю	наді́-ю
Ор.	фа́брик-ою	робітні́ц-ею	наді́-єю
М.	...фа́бриц-і	...робітні́ц-і	...наді́-ї
Кл.	фа́брик-о	робітні́ц-е	наді́-є

М н о ж и н а

Н.	фа́брик-и	робітні́ц-і	наді́-ї
Р.	фа́брик	робітні́ць	наді́й
Д.	фа́брик-ам	робітні́ць-ям	наді́-ям
Зн.	фа́брик-и	робітні́ць	наді́-ї
Ор.	фа́брик-ами	робітні́ць-ями	наді́-ями
М.	...фа́брик-ах	...робітні́ць-ях	...наді́-ях
Кл.	фа́брик-и	робітні́ць-і	наді́-ї

Мішана група

О д н и н а

М н о ж и н а

Н.	пло́щ-а	пло́щ-і
Р.	пло́щ-і	площ
Д.	пло́щ-і	пло́щ-ам
Зн.	пло́щ-у	пло́щ-і
Ор.	пло́щ-ею	пло́щ-ами
М.	...пло́щ-і	...пло́щ-ах
Кл.	пло́щ-е	пло́щ-і

Друга відміна

Тверда група

О д н и н а

Н.	робітні́к	сталевáр	міст-о
Р.	робітні́к-а́	сталевáр-а	міст-а
Д.	робітні́к-ові́ (-у́)	сталевáр-ові́ (-у)	міст-у
Зн.	робітні́к-а́	сталевáр-а	міст-о
Ор.	робітні́к-ом	сталевáр-ом	міст-ом
М.	...робітні́к-ові́, -у́	...сталевáр-ові́, -і	...міст-і
Кл.	робітні́к-у́	сталевáр-е	міст-о
	робітні́ч-е		

М н о ж и н а

Н.	робітні́к-и́	сталевáр-и	міст-а́
Р.	робітні́к-ів	сталевáр-ів	міст
Д.	робітні́к-ам	сталевáр-ам	міст-ам
Зн.	робітні́к-ів	сталевáр-ів	міст-а́
Ор.	робітні́к-ами́	сталевáр-ами	міст-ами́
М.	...робітні́к-ах	...сталевáр-ах	...міст-ах
Кл.	робітні́к-и́	сталевáр-и	міст-а́

М'яка група

О д н и н а

Н.	учіте́ль	секретáр	край	місц-е
Р.	учітел-я	секретар-я́	кра́-ю	місц-я
Д.	учітел-еві́ (-ю)	секретар-еві́ (-ю)	кра́-еві́ (-ю)	місц-ю
Зн.	учітел-я	секретар-я́	край	місц-е
Ор.	учітел-ем	секретар-ем	кра́-єм	місц-ем
М.	...учітел-еві́, -і, -ю	...секретар-еві́, -і, -ю	...кра́-ї, -ю	...місц-і
Кл.	учітел-ю	секретáр-ю	кра́-ю	місц-е

Множина

Н.	учител-і	секретар-і	кра-ї	місц-я
Р.	учител-ів	секретар-ів	кра-їв	місць
Д.	учител-ям	секретар-ям	кра-ям	місц-ям
Зн.	учител-ів	секретар-ів	кра-ї	місц-я
Ор.	учител-ями	секретар-ями	кра-ями	місц-ями
М.	...учител-ях	...секретар-ях	...кра-ях	...місц-ях
Кл.	учител-і	секретар-і	кра-ї	місц-я

Мішана група

Однина

Н.	товариш	школяр	прізвищ-е
Р.	товариш-а	школяр-а	прізвищ-а
Д.	товариш-еві (-у)	школяр-еві (-у)	прізвищ-у
Зн.	товариш-а	школяр-а	прізвищ-е
Ор.	товариш-ем	школяр-ем	прізвищ-ем
М.	...товариш-еві, -і, -у	...школяр-еві, -і	...прізвищ-і
Кл.	товариш-у	школяр-е	прізвищ-е

Множина

Н.	товариш-і	школяр-і	прізвищ-а
Р.	товариш-ів	школяр-ів	прізвищ
Д.	товариш-ам	школяр-ам	прізвищ-ам
Зн.	товариш-ів	школяр-ів	прізвищ-а
Ор.	товариш-ами	школяр-ами	прізвищ-ами
М.	...товариш-ах	...школяр-ах	...прізвищ-ах
Кл.	товариш-і	школяр-і	прізвищ-а

Третя відміна

Однина

Н.	радість	тінь	пóдорож
Р.	ра́дост-і	ті́н-і	пóдорож-і
Д.	ра́дост-і	ті́н-і	пóдорож-і
Зн.	радість	тінь	пóдорож
Ор.	ра́діст-ю	ті́нн-ю	пóдорожж-ю
М.	...ра́дост-і	...ті́н-і	...пóдорожж-і
Кл.	ра́дост-е	ті́н-е	пóдорож-е

Множина

Н.	ра́дост-і	ті́н-і	пóдорож-і
Р.	ра́дост-ей	ті́н-ей	пóдорож-ей
Д.	ра́дост-ям	ті́н-ям	пóдорож-ам
Зн.	ра́дост-і	ті́н-і	пóдорож-і
Ор.	ра́дост-ями	ті́н-ями	пóдорож-ами
М.	...ра́дост-ях	...ті́н-ях	...пóдорож-ах
Кл.	ра́дост-і	ті́н-і	пóдорож-і

Четверта відміна

Однина

Н.	курч-а́	ім'-я́
Р.	курч-а́т-и	ім-ен-і, ім'-я́
Д.	курч-а́т-і	ім-ен-і
Зн.	курч-а́	ім'-я́
Ор.	курч-а́м	ім-ен-ем, ім'-я́м
М.	...курч-а́т-і	...ім-ен-і
Кл.	курч-а́	ім'-я́

Множина

Н.	курч-а́т-а	ім-ен-а́
Р.	курч-а́т	ім-ен
Д.	курч-а́т-ам	ім-ен-а́м
Зн.	курч-а́т(а)	ім-ен-а́
Ор.	курч-а́т-ами	ім-ен-а́ми
М.	...курч-а́т-ах	...ім-ен-а́х
Кл.	курч-а́т-а	ім-ен-а́

УВАГИ ДО ПРАВОПИСУ ОКРЕМИХ ВІДМІНКІВ

I відміна

§ 47. А. Однина

Родовий відмінок 1. У родовому відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-и, -і, -ї**.

а) **И** мають іменники твердої групи: *кни́жки, маши́ни, перемо́ги, роди́ни, фабрики*.

б) І (після голосного та апострофа — *ї*) мають іменники першої відміни м'якої та мішаної груп: *бурі, мрії, надії, праці, робітниць, сім'ї; кручі, межі, площі, тійші*.

Примітка. Форми родового відмінка однини та називного множини нерідко розрізняються наголосами; пор.: *дочки* — *дочкі*, *землі* — *зёмлі*, *книжки* — *книжкі*, *межі* — *межі*, *сестри* — *сестри*, *сім'ї* — *сім'ї*.

Давальний відмінок

2. У давальному відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення *-і*, після голосного та апострофа — *-ї*: *книжці, машині, перемозі, фабриці; бурі, надії, робітниць, сім'ї, статті; кручі, межі, площі, тійші*.

Знахідний відмінок

3. У знахідному відмінку однини іменники першої відміни твердої та мішаної груп мають закінчення *-у*, м'якої — *-ю*: *книжку, машину, перемозу, фабрику; кручу, межю, площу, тійшу; бурю, надію, робітницю, сім'ю, статтю*.

Орудний відмінок

4. В орудному відмінку однини іменники першої відміни твердої групи мають закінчення *-ою*, м'якої та мішаної груп — *-єю*, після голосного та апострофа — *-єю*: *книжкою, машиною, перемогою, фабрикою; бурею, надією, робітницею, сім'єю, статтєю; кручею, межею, площею, тійшею*.

Місцевий відмінок

5. У місцевому відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення *-і*, після голосного та апострофа — *-ї*: *на книжці, на машині, у перемозі, на фабриці; у бурі, у надії, при робітниці, у сім'ї, у статті; на кручі, на межі, на площі, у тійші*.

Примітка. Перед закінченням *-і* в давальному та місцевому відмінках приголосні *г, к, х* переходять відповідно в *з, ц, с*: *нога* — *нозі*, *рука* — *руці*, *муха* — *мусі*.

Кличний відмінок

6. У кличному відмінку однини іменників першої відміни вживаються закінчення *-о, -е, -є, -ю*.

а) О мають іменники твердої групи: *дружінно, Ганно, книжко, Михайлівно, перемого, сестро*.

б) Е мають іменники м'якої та мішаної груп, *є* — іменники м'якої групи після голосного та апострофа:

воле, зёмле, Кáтре, робітнице; дўше, кру́че; Мари́є, мрі́є, сім'є, Соломі́є, а також Іллі́є.

в) Ю мають деякі пестливі іменники м'якої групи: *бабу́сю, Га́лю, до́ню, мату́сю, тити́сю*.

Примітка. У звертаннях, що складаються з двох власних назв — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення тільки кличного відмінка: *Ганно Іва́нівно, Мари́є Васи́лівно*.

§ 47. Б. Множина

Називний відмінок

1. У називному відмінку множини іменники першої відміни твердої групи мають закінчення *-и*, м'якої та мішаної груп — *-і*, після голосного та апострофа — *-ї*: *книжкі, машини, перемог, фабрики; бурі, надії, робітниць, статті, сім'ї; кручі, межі, тійші, площі*; також іменники чол. і спільного роду: *ста́рости* (і з іншим значенням *старості*), *судді, сіроти*.

Родовий відмінок

2. У родовому відмінку множини іменники першої відміни мають нульове закінчення або закінчення *-ей, -ів*.

а) Нульове закінчення мають іменники твердої, м'якої та мішаної груп: *баб* (і *бабів*), *верст* (від *верста* — давня міра відстані), *верств* (від *верства* — шар) і *верстов* (від *верства* — давня міра відстані), *ви́гид* (від *ви́года*) і *виго́д* (від *ви́года*), *губ* (і *губів*), *дорі́г, машин, назв, свобо́д, фабрик, шкі́л; бур, долонь, леге́нь* (і *легені́в*), *наді́й, робітниць; кру́ч, меж, площ*.

б) Кілька іменників жі́н. роду закінчуються на *-ей*: *мише́й, свине́й, сіме́й, стате́й* (від *стаття́*) та ін.

в) Закінчення *-ів* мають деякі іменники чол. роду: *судді́в, старості́в*, окремі іменники жі́н. роду (див. вище п. а), а також прізвища: *Журбі́в, Чупрінкі́в* і т. ін.

Примітка 1. В іменниках, які мають у називному відмінку однини перед закінченням сполучення двох приголосних, у родовому відмінку множини між ними з'являється *о* або *є*.

О з'являється в тих іменниках, які мають після приголосного основи суфікс *-к*: *до́чок, книжо́к, кульо́к, мисо́к* і т. ін., а також в іменниках *гра* (мн. *ігри*), *ку́хня, пове́рхня, сосна́, сукня́: і́гор, ку́хонь, пове́рхонь, со́сон* (і *со́сен*), *суконь*. В інших іменниках з'являється *є* (*є*): *бо́єнь, во́єн* (і *війн*), *до́мен, копа́лень, ла́зень, мі́тел, шабе́ль*.

Вставних звуків, як правило, не буває в іменниках іншомовного походження: *арф, догм, пальм, шайб*; тільки в іменниках на **-к(а)** за аналогією до відповідних українських з'являється **о**: *арка — арок, марка — марок*.

Примітка 2. В іменниках іншомовного походження з подвоєннями приголосними в родовому відмінку множини це подвоєння зберігається: *бонн* (від *бонна*), *булл* (від *булла*), *ванн* (від *ванна*), *вілл* (від *вілла*), *панн* (від *панна*).

Давальний відмінок

3. У давальному відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ам, -ям**.

а) Закінчення **-ам** мають іменники твердої та мішаної груп: *книжкám, машинám, фабрика́м; кру́чам, ме́жам, пло́щам*.

б) Закінчення **-ям** мають іменники м'якої групи: *бу́рям, наді́ям, робітні́цям, сім'я́м, стаття́м*.

Знахідний відмінок

4. У знахідному відмінку множини іменники першої відміни мають форму, однакову з формою називного або родового відмінка множини, причому:

а) іменники — назви осіб та істот мають форму, однакову з формою родового відмінка множини: *ведме́диць, вовчи́ць, листоні́ш, молоді́ць, робітні́ць, україно́к*.

Примітка. Іменники — назви деяких свійських тварин уживаються також у формі, однаковій із формою називного відмінка: *гна́ти овце́й* (і *вівці*), *па́сти корі́в* (і *корови*), *годува́ти свине́й* (і *свині*);

б) іменники, що не означають істот, уживаються у формі, однаковій із формою називного відмінка множини: *книжкі́й, маши́ни, фабрика́й; ву́лиці, друка́рні, мрі́ї, сім'ї́; кру́чі, ме́жі, пло́щі*.

Орудний відмінок

5. В орудному відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ами, -ями, -ми**.

а) Закінчення **-ами** мають іменники твердої та мішаної груп: *книжкáми, машинáми, фабрика́ми; кру́чами, ме́жами, пло́щами*.

б) Закінчення **-ями** мають іменники м'якої групи: *ву́лицями, друка́рнями, мрія́ми, робітні́цями, сім'я́ми, стаття́ми*.

в) Закінчення **-ми** (паралельно з формами на **-ами, -ями**) мають лише поодинокі іменники: *ворі́тьми* (і *воро́тами*), *курми́, слізьми́* (і *сльозáми*), *свіньми́* (і *свиня́ми*).

Місцевий відмінок

6. У місцевому відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ах** для твердої та мішаної груп і **-ях** — для м'якої групи: *у кни́жкáх, на маши́нах; на кру́чах, на ме́жах; у стаття́х, у сім'я́х*.

Кличний відмінок

7. У кличному відмінку множини іменники першої відміни мають форму, однакову з називним: *бабу́, дочку́, жі́нку, робітні́ці*.

II відміна

А. Однина

Родовий відмінок § 48. 1. У родовому відмінку однини іменники чол. роду залежно від їх значення мають закінчення **-а, -я** або **-у, -ю**. Іменники середн. роду закінчуються тільки на **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій групі): *міста́, села́; плеча́, прізви́ща; знання́, знаряддя́, моря́, облі́ччя, поля́*.

2. Іменники чол. роду в родовому відмінку однини приймають закінчення **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій групі), коли вони означають:

а) назви осіб, власні імена та прізвища: *про́мовця, робітника́, студе́нта, тесляра́, учі́теля; Андрі́я, Дмитра́, Дороше́нка, Франка́*; також персоніфіковані предмети та явища: *Ві́тра, Лі́са, Моро́за* та ін.;

б) назви тварин і дерев: *ведме́дя, во́вка, ду́ба, кі́лка, коня́, пса́, я́сеня*;

в) назви предметів: *гвинта́, замка́, малю́нка, ножа́, олі́вця, піджака́, плаща́, портфе́ля, стола́* (й *сто́лу*);

г) назви населених пунктів: *Воро́нжа, Голосі́єва, Жито́мира, Киє́ва, Лондо́на, Луцька́, Мі́ргорода, Но́вгорода, Пари́жа, Свято́шина, Терно́поля, Ха́ркова*.

Примітка. Але **-у, -ю** пишеться у складених назвах населених пунктів, другою частиною яких є іменник, що має звичайно в родовому відмінку закінчення **-у**: *Давидового́ Бро́ду, Зелено́го Га́ю, Кра́сного Лима́ну, Кривого́ Ро́гу, Черво́ного Ста́ву, Широ́кого Я́ру* тощо;

г) інші географічні назви з наголосом у родовому відмінку на кінцевому складі, а також із суфіксами присвій-

ності **-ов-**, **-ев-** (**-єв-**), **-ин-** (**-їн-**): *Діниця, Дністра, Іртиша, Колгуєва, Орла, Остра, Пирятина, Псла, Пскова, Тетерева;*

д) назви мір довжини, ваги, часу тощо: *гектара, грама, метра, місяця, процента, тижня* (але *віку, року*); назви місяців і днів тижня: *вівторка, жовтня, листопада* (але *листопаду* — назва процесу), *понеділка*; назви грошових знаків: *грошів, долара, карбованця, фунта стерлінгів, червінця*; числові назви: *десятка, мільйона, мільярда*;

е) назви машин і їх деталей: *автомобіля, дизеля, комбайна, мотора, поршня, трактора*;

є) терміни іншомовного походження, які означають елементи будови чогось, конкретні предмети, геометричні фігури та їх частини: *атома, катода, конуса, радіуса, ромба, сегмента, сектора, синуса, шківа* тощо, а також українські за походженням суфіксальні слова-терміни: *відмінка, додатка, займенника, знаменника, іменника, трикутника, чисельника, числівника* тощо; але: *виду, роду*, також *сінтаксису, складу, способу* (про інші категорії термінів див. п. 3).

3. Закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі) мають іменники чол. роду на приголосний, коли вони означають:

а) речовину, масу, матеріал: *азоту, асфальту, балзаму, борщу, водню, вівса, гасу, гіпсу, граніту, квасу, кваску, кісню, льоду, меду, медку, піску, пороку, сиру, спирту*; але *хліба*;

б) збірні поняття: *ансамблю, атласу, батальйону, березняку, вишняку, гаю, гурту, загалу, капіталу, каравану, каталогу, кодексу, колективу, лісу, оркестру, парку, полку, пролетаріату, реманенту, рю, саду, сушняку, тексту, товару, тому, тріумфірату, хору*; сюди належать назви куштових і трав'янистих рослин: *барвінку, бузку, буркуну, горюху, звіробою, молочаю, очерету, чагарнику, щавлю, ячменю* (але *вівса*), а також назви сортів плодових дерев: *кальвілю, ренету, ренклоду* та ін.;

в) назви будівель, споруд, приміщень та їх частин: *вокзалу, ганку, даху, заводу, залу, замку, каналу, коридору, магазину, мезоніну, метрополітену, молу, палацу, поверху, сараю, тину, універмагу, шінку*; але (переважно з наголо-

сом на закінченні): *бліндажа, гаража, куреня, млина, хліва*; **-а** (**-я**) вживається також в іменниках — назвах архітектурних деталей: *єркера, карніза, портика*; обидва закінчення — **-а** (**-я**) та **-у** (**-ю**) приймають іменники: *мосту й моста, паркану й паркана, плоту й плота*;

г) назви установ, закладів, організацій: *інституту, клубу, комісаріату, комітету, університету, штабу*;

г) переважна більшість слів із значенням місця, простору тощо: *абзаци, байраку, валу, краю, лиману, луку, майдану, рову, ручаю, світу, уривку, яру*; але: *горба, хутора* тощо, а також зменшені форми на **-к**: *ліска, майданчика, ставка, ярка*;

д) явища природи: *віхору, вітру, вогню, граду, грому, дощу, жару, землетрусу, інею, морозу, туману, урагану, холоду*;

е) назви почуттів: *болу, гніву, жалю, страху*;

є) назви процесів, станів, властивостей, ознак, формацій, явищ суспільного життя, загальних і абстрактних понять: *авралу, бігу, вінятку, галасу, грипу, дисонансу, достатку, екзаміну, екскурсу, експорту, звуку* (але як термін *звук*), *ідеалу, інтересу, канону, кашлю, клопоту, коліквіуму, конфлікту, крику, лету (льоту), ляпасу, мажору, міражу, мінімуму, модусу, моменту, принципу, прогресу, процесу, реалізму, регресу, рейсу, ремонту, ритму, руху, світогляду, сорту, спорту, способу, стогону, тифу, толку, хісту, ходу, шуму*; але: *ривка, стрибка, стусана*;

ж) терміни іншомовного походження, що означають фізичні або хімічні процеси, частину площі й т. ін.: *аналізу, електролізу, імпульсу, синтезу, ферменту*, а також літературознавчі терміни: *альманаху, епосу, жанру, журналу, міфу, нарису, образу, памфлету, роману, стилу, сюжету, фейлетону* тощо;

з) назви ігор і танців: *баскетболу, вальсу, волейболу, краков'яку, танцю, тенісу, футболу, хокею*; але: *гопак, козак*;

и) більшість складних безсуфіксних слів (крім назв істот): *водогону, вододілу, водопроводу, живопису, живопису, манускрипту, родоводу, рукопису, суходолу, трубопроводу*; але: *електровоза, пароплава*;

і) переважна більшість префіксальних іменників із різними значеннями (крім назв істот): *ви́бою, ви́падку, ви́слово, відбо́ю, відгуку, заробі́тку, за́пису, зато́ру, о́ліку, о́пуху, по́буту, по́штовоху, прибу́тку, при́кладу, про́воду* (дріт), *суво́ю, у́сміху, у́спіху*;

ї) назви річок (крім зазначених у п. 1), озер, гір, островів, півостровів, країн, областей і т. ін.: *Аму́ру, Бугу, Гангу, Дону, Дуна́ю, Єнісе́ю, Нілу, Ре́йну, Се́йму; Байка́лу, Ельто́ну, Мічига́ну, Сві́тязю, Ча́ду; Алта́ю, Ельбру́су, Памі́ру, Ура́лу; Кіпру, Ко́тліну, Крі́ту, Родо́су, Сахалі́ну; Ка́ніну, Пелопонне́су; Алжі́ру, Афганіста́ну, Казахста́ну, Єгі́пту, Іра́ку, Кита́ю; Донба́су, Ельза́су, Кавка́зу, Сибі́ру.*

Примітка. У ряді іменників зміна закінчення впливає на значення слова: *алма́за* (коштовний камінь) — *алма́зу* (мінерал), *акта* (документ) — *акту* (дія), *апарáта* (прилад) — *апарáту* (установа), *бло́ка* (частина споруди, машини) — *бло́ку* (об'єднання держав, партій), *бу́ряка* (одиночне) — *бу́ряку* (збірне), *ва́ла* (деталь машини) — *ва́лу* (насип), *елеме́нту* (абстрактне) — *елеме́нта* (конкретне), *інструме́нта* (одиночне) — *інструме́нту* (збірне), *ка́меня* (одиночне) — *ка́меню* (збірне), *клі́на* (предмет) — *клі́ну* (просторове поняття), *по́яса* (предмет) — *по́ясу* (просторове поняття), *раху́нка* (документ) — *раху́нку* (дія), *те́рміна* (слово) — *те́рміну* (строк), *фа́ктору* (чинник) — *фа́ктора* (маклер) і т. ін.

§ 49. У давальному відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-ові, -еві, -єві** або **-у, -ю**.

1. Закінчення **-ові** (у твердій групі), **-еві** (у мішаній групі та в м'якій після приголосного), **-єві** (у м'якій групі після голосного та апострофа) мають іменники чол. роду (за винятком зазначених у п. 2 б): *буді́нкові, відмі́нкові, дире́кторові, дубо́ві, май́строві, на́хилові, Петро́ві, піоне́рові, робі́тників, ро́зумові, ве́летневі, журавле́ві, ка́меневі, пне́ві, секретаре́ві, товари́шеві, шахта́реві; добро́дієві, кра́єві, носі́єві, Серге́єві, солов'е́ві*. Ці ж іменники приймають і закінчення **-у (-ю)**: *буді́нку, відмі́нку, дире́ктору* й т. д.

Паралельні закінчення **-ові** та **-у** мають також іменники середн. роду із суфіксом **-к-**, що означають малі істоти: *дитя́ткові — дитя́тку, немовля́ткові — немовля́т-*

ку, порося́ткові — порося́тку, теля́ткові — теля́тку, ягня́ткові — ягня́тку.

Примітка. Коли в тексті зустрічається поряд кілька іменників чол. роду у формі давального відмінка однини, то для уникнення одноманітних відмінкових закінчень слід спочатку вживати закінчення **-ові, -еві (-єві)**, а тоді — **-у (-ю)**: *Симоне́нкові Васи́лю Андрі́йовичу, Леоні́дові Микола́йовичу Іване́нку, добро́дієві бригаді́ру.*

2. Закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі) мають:

а) іменники середн. роду: *мі́сту, селу́, свя́ту; прізви́шу; знанн́ю, зна́ряддю, облі́ччю, підда́ишю, роздо́ріжжю; се́рцю, со́нцю*. У деяких словах можливі також закінчення **-ові, -єві**: *лі́хові, мі́стові, се́рцеві*;

б) іменники чол. роду на **-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин, -ін (-їн)**: *Ки́їв — Киє́ву, Колгу́єв — Колгу́єву, Лебеди́н — Лебе́дину, Ле́рмонтов — Ле́рмонтову, Льви́в — Льво́ву, о́стрів — о́строву, Пу́шкін — Пу́шкіну, рі́в — ро́ву, Ха́рків — Ха́ркову.*

§ 50. У знахідному відмінку однини іменники другої відміни мають форму, однакову з формою родового або називного відмінка.

1. Форму, однакову з формою родового відмінка, мають усі іменники чол. роду, які означають істоти, а також персоніфіковані явища: *буді́вника, доповідáча, ко́ня, хлопця́; Ві́тра, Моро́за.*

Примітка. Деякі іменники, переважно назви побутових предметів, можуть мати паралельні форми, спільні з формами або родового, або називного відмінка: (зрізав) *дуба* й *дуб*, (дав) *карбованця* й *карбованець*, (написав) *листа* й *лист*, (узяв) *ножа* й *ніж*, (поклав) *олівця* й *олівець*, (поставив) *плуга* й *плуг*.

2. Усі інші іменники чол. роду, а також іменники середн. роду в знахідному відмінку мають ту саму форму, що й у називному: *буді́нок, декре́т, інститу́т, колекти́в, міст, наро́д, полк, сти́ль, сти́л, сон, ячмі́н; корі́ння, мі́сто, місце́, мо́ре, село́.*

§ 51. В орудному відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-ом, -ем (-єм)** і **-ям, -им**.

1. Закінчення **-ом** мають усі іменники чол. та середн. роду твердої групи, **-ем** (після голосного та апострофа

-єм) — іменники чол. та середн. роду мішаної та м'якої груп (крім іменників середн. роду, що закінчуються на **-я**): *ма́йстром, мі́стом, робі́тником, селом; бійце́м, кобза́рем, коне́м, ку́щем, місце́м, мо́рем, но́жем, плече́м, прізви́щем, секретаре́м, слухаче́м; пи́рієм, ро́єм, солов'е́м, урожа́єм.*

2. Закінчення **-ям** мають усі іменники середн. роду на **-я**: *життя́м, змага́нням, знання́м, знаряддя́м, кілля́м, ліс-тя́м, луб'я́м, облі́ччям, підда́шшям, роздо́ріжжя́м, ща́стям.*

3. Закінчення **-им** мають в орудному відмінку:

а) іменники — прізвиська чол. роду твердої групи на **-ов**, **-ев (-єв)**, **-ів (-їв)**, **-ин**, **-ін (-їн)**: *Ба́бкіним, Виногра́довим, Зве́гінцевим, Льві́ним, Ковале́вим* (від *Ковалі́в*), *Лесиним*. Однак неслов'янські прізвиська, які закінчуються на **-ов**, **-ин**, **-ін**, мають в орудному відмінку однини закінчення **-ом**: *Бю́ловом, Да́рвіном, Ча́пліном;*

б) іменники — географічні назви середн. роду із суфіксами присвійності **-ов-**, **-ев-** (**-єв-**), **-ин-** (**-їн-**), що відмінюються як прикметники: *Горо́шине — Горо́шиним, Котеле́ве — Котеле́вим, Михалко́ве — Михалко́вим.*

Але іменники — географічні назви чол. та середн. роду із суфіксами **-ов**, **-ев (-єв)**, **-ів (-їв)**, **-ин**, **-ін (-їн)**, що не відмінюються як прикметники, мають в орудному відмінку однини закінчення **-ом**: *Бороди́ном, Голосі́євом, Киє́вом, Лебе́дином, Оре́хово-Зу́євом, Пско́вом, Свято́шином, Ха́рковом.*

Місцевий відмінок § 52. У місцевому відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-ові**, **-еві (-єві)**, **-у(-ю)**, **-і (-ї)**.

1. Закінчення **-ові** в твердій групі, **-еві** (після голосного та апострофа **-єві**) у м'якій та мішаній групах мають:

а) іменники чол. роду, що означають істоти: *при ба́тькові, на бра́тові, при вчи́телеві, на коне́ві, на носі́єві, на ро-бі́тниківі, на това́ришеві;*

б) іменники середн. роду твердої групи із суфіксом **-к-** (назви істот): *на дитя́ткові, на теля́ткові, на хлоп'я́ткові.*

Примітка. Іменники чол. роду, що означають осіб, а також зазначені іменники середн. роду мають у місцевому відмінку од-

нини поряд із закінченнями **-ові**, **-еві (-єві)** й закінчення **-у (-ю)**: *при ба́тьку, на робі́тнику, на дитя́тку, на теля́тку.* Іменники чол. роду, що означають істот (не осіб), мають у місцевому відмінку однини поряд із закінченнями **-ові**, **-еві (-єві)** й закінчення **-і (-ї)**: *на коні́, на ослі́, на тигрі́.*

2. Закінчення **-у** (після голосного **-ю**) мають:

а) іменники чол. та середн. роду твердої групи із суфіксами **-к-**, **-ак-**, **-ик-**, **-ок-**, **-к(о)**, що означають неістоти: *у буди́нку, у війську, у гурт́ку, на держа́ку, на до́щику, у лі́жку, на лі́таку, у міся́чнику, у мі́шку, у підраху́нку.* Вживаються також і паралельні форми з **-ові**: *у буди́нкові, на держа́кові, на лі́такові, на лі́жкові* тощо;

б) іменники чол. роду односкладових основ із закінченням **-у (-ю)** в родовому відмінку, якщо наголос у місцевому відмінку переходить з основи на закінчення: *у бою́, на льоду́, на снігу́, у соку́, у степу́, на шляху́.*

3. Закінчення **-і** (після голосного та апострофа **-ї**) мають:

а) іменники чол. роду (переважно безсуфіксні), що означають неістоти: *в акті́, на бе́резі, на гру́нті, у декре́ті, у дзьобі́, у кра́ї, у листі́, на місяці́, на по́версі, на порозі́, на стовпі́, на ремо́нті, у те́мні, у це́нтрі, у шта́бі.*

Примітка. Деякі іменники цього типу можуть мати паралельні закінчення **-і (-ї)** та **-у (-ю)**, що залежить від місця наголосу в слові: *у га́ї — у гаю́, у кра́ї — у краю́, на то́рзі — на торго́у;*

б) іменники середн. роду твердої групи (без суфікса **-к-**), а також мішаної та м'якої груп: *у мі́сті, на селі́, на письмі́, у сло́ві; на підда́шші, на плечі́, у прізви́щі, на роздо́ріжжі́, у стано́вищі; на облі́ччі, у житті́, на пригі́р'ї, на подві́р'ї, на полі́.*

Примітка. Із прийменником **по** можуть уживатися паралельні закінчення **-у (-ю)** та **-і (-ї)**: *по Дні́прі — по Дні́прі, по мі́сту — по мі́сті, по селу́ — по селі́; для позначення часу вживається тільки закінчення **-і**: по обі́ді, по закінче́нні.*

Кличний відмінок § 53. Іменники другої відміни в кличному відмінку закінчуються на **-у (-ю)**, **-е**.

1. Закінчення **-у** мають іменники твердої групи (зокрема, із суфіксами **-ик**, **-ок**, **-к(о)**), іншомовні імена з основою на **г**, **к**, **х** і деякі іменники мішаної групи з основою на шиплячий приголосний (крім **ж**): *ба́тьку, сінку,*

ударнику; Джеку, Жаку, Людвігу, Фрідріху; погоничу, слухачу, товаришу, також іменники діду, сину, тату.

2. Закінчення **-ю** мають іменники м'якої групи: Віталію, вчителю, Грицю, краю, лікарю, місяцю, пролетарю, розмаю, ясеню.

3. Закінчення **-е** мають безсуфіксні іменники твердої групи, іменники м'якої групи із суфіксом **-ець** та деякі іменники мішаної групи, зокрема власні назви з основою на **ж, ч, ш, дж** і загальні назви з основою на **р, ж**: Богдана, голубе, друже, козаче, місте, орле, Пётре, соколе, Степана, чумаке; жєнче (від жнець), кравче, молодче, хлопче, шєвче (але: бійцю, знавцю); гуслярє, Довбуше, малярє, сторожє, тєслярє, школярє.

4. Прізвища прикметникового походження на **-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин, -ін (-їн)**, як Глібов, Королів, Пушкін, Романішин, Тютчев, Чапаєв, Щоголів, при звертанні мають як форму називного, так і форму кличного відмінка: Глібов і Глібоє та ін.

Географічні назви, до складу яких входять зазначені суфікси, мають у кличному відмінку закінчення **-є**: Києве, Лебедіне, Львовє.

Примітка 1. У звертаннях, що складаються з двох загальних назв, форму кличного відмінка має як перше слово, так і друге, хоч друге слово може мати й форму називного відмінка: добродію бригадіре (бригадір), пане лейтенанте (лейтенант).

Примітка 2. У звертаннях, що складаються із загальної назви та імені, форму кличного відмінка набуває як загальна назва, так і власне ім'я: брате Пётре, друже Грицю, колего Степана, пані Катеріно, товаришу Віталію.

Примітка 3. У звертаннях, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка має тільки загальна назва, а прізвище завжди виступає у формі називного відмінка: друже Максименко, колего Іваничук, добродію Скирда, товаришу Гончар.

Примітка 4. У звертаннях, що складаються з двох власних назв — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення кличного відмінка: Володимире Хомичу, Галіно Іллівно, Маріє Васілівно, Пётре Кузьмичу, Ярославє Андрійовичу.

Б. Множина

Називний відмінок § 54. У називному відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-и, -і (-ї), -а (-я)**.

1. Закінчення **-и** мають усі іменники чол. роду твердої групи: батькі, береги, городи, директори, заводи, класи, ліси, піонери, робітники, тати, футляри; але друзі.

Примітка. Іменники чол. роду із суфіксами **-анин (-янин), -ин, -їн** у множині втрачають **-ин (-їн)**: болгарі, громадяни, кияни, львів'яни, селяни, татари, хазяї (хазяїни); але: грузини, осетини, русини.

2. Закінчення **-і** (після голосного та апострофа **-ї**) мають іменники чол. роду м'якої та мішаної груп, а також деякі іменники середн. роду: велетні, герої, ковалі, краї, купці, лікарі, пролетарі, секретарі, солов'ї, тєсларі, школярі; ножі, слухачі, товариші; очі, плечі, уші (частіше вуха).

3. Закінчення **-а** (у твердій і мішаній групах), **-я** (у м'якій групі) мають усі іменники середн. роду: дєна (від дно), міста, пєра, стрємена; прізвища, явища; знання, моря, обличчя, піддашся, поля, прислів'я, роздоріжжє.

Кілька іменників чол. роду другої відміни мають у називному відмінку множини паралельні закінчення **-и** та **-а**: вуси — вуса, ґрунти — ґрунта (збірне), рукаві — рукава, хлібі — хліба (збірне), вівса — вівси; але тільки тати (від тато).

Родовий відмінок § 55. У родовому відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-ів (-їв)**, нульове закінчення та **-ей**.

1. Закінчення **-ів** (після голосного та апострофа **-їв**) мають іменники чол. роду та іменники середн. роду на **-є, -я**: батьків, берегів, вольтів, героїв, друзів, дощів, країв, метрів, олів, підписів, робітників, солдатів, солов'їв, степів, товаришів, школярів; верхів'їв, відкриттів, життів, міжгір'їв, морів, нагір'їв, подвір'їв, полів, покриттів, почиттів, прислів'їв.

Примітка. Деякі іменники чол. роду мають і нульове закінчення (основу): ватів (ват), кіловатів (кіловат), татів (тат), чобіт, а також після числівників: сім днів (і день), сто раз (і разів), але днів сім, разів сто; сім чоловік, тобто «сім осіб», але сім чоловіків — «сім осіб чоловічої статі», чоловік із двісті, а також ті іменники, що втрачають у множині суфікси **-ин, -їн**: болгар, громадян, селян, татар; але: грузинів, осетинів.

2. Нульове закінчення мають усі іменники середн. роду на **-о**, **-е** та більшість на **-я** (переважно з попереднім м'яким подовженим приголосним **н**): *бажáнь, болі́т, вага́нь, верхові́ть, весі́ль, віде́р, віко́н, долі́т, завда́нь, засіда́нь, зна́нь, кі́л, кілець, ко́ліс, місць, озе́р, облі́ч, пальт, пита́нь, підда́ш, поло́тен, поси́да́нь, прізви́щ, роздо́ріж, серце́ (і серде́ць), сі́л, слів, сприйма́ть, ху́тер, я́ець*; але: *морі́в, полі́в* (рідше *піль*).

Примітка. При збігові двох приголосних у кінці основи при нульовому закінченні часто з'являється вставний **о** або **е**: *віко́н, повісо́м, сукон*; *болі́тець, віде́р, віко́нець, га́сел, ден* (від *дно*), *кілець, озе́рець, пірець, ре́бер*.

3. Закінчення **-ей** мають деякі іменники чол. роду: *госте́й, гро́шей, ко́ней* і середн. роду: *оче́й, плече́й* (і *пліч*), *зрі́дка уше́й* (перев. *вух*).

Давальний відмінок § 56. У давальному відмінку множини другої відміни іменники чол. та середн. роду мають закінчення **-ам** (у твердій і мішаній групах) і **-ям** (у м'якій групі): *батька́м, робі́тника́м, слухача́м, товари́ша́м, трактора́м, ко́лінам, міста́м, прізви́щам, се́лам; кра́ям, пролетаря́м, шахтаря́м*; також *дру́зям, місця́м, моря́м, облі́ччям, пита́нням, роздо́ріжжя́м, узві́шшям*.

Знахідний відмінок § 57. У знахідному відмінку множини іменники другої відміни мають форму, однакову або з називним, або з родовим відмінком множини, причому:

1. Іменники, що означають істоти, мають закінчення, однакове з родовим відмінком множини: *вчителі́в, геро́їв, кравці́в, лікарі́в, олені́в, піоне́рів, робі́тників, хрущі́в* (але: *пі́ті в партиза́ні, перейти́ в робі́тників*).

Примітка. Назви деяких свійських тварин мають переважно форму, однакову з родовим відмінком: *волі́в* (і *воли́*), *ко́ней* (і *ко́ні*).

2. Усі інші іменники мають форму, однакову з називним відмінком множини: *берегі́, трактори́; вантажі́, олі́вці; міста́, се́лища; моря́, облі́ччя, поля́, узві́шшя*.

Орудний відмінок § 58. В орудному відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-ами**, **-ями**, **-ми**.

1. Закінчення **-ами** (у твердій та мішаній групах), **-ями** (у м'якій групі) мають іменники чол. та середн. роду: *берега́ми, робі́тника́ми, товари́ша́ми, трактора́ми; ву́хами, міста́ми, прізви́щами, се́лами, яви́щами; кова́лями, пролета́рями, шахтаря́ми; зна́ряддя́ми, місця́ми, облі́ччями, поля́ми, роздо́ріжжя́ми, узві́шшями*.

2. Закінчення **-ми** (паралельно з формами на **-ами**, **-ями**) мають іменники чол. та середн. роду: *гі́стьми́ (частіше го́стя́ми), грі́шми (й гроші́ма), кі́ньми (й ко́нями), чобі́тьми́ (й чобото́ями, чобото́ами); ко́ліньми (й ко́лінами), ко́лісьми (частіше ко́ле́сами), кри́льми́ (частіше кри́лами)*.

Примітка. Іменники середн. роду *о́ко, плече́* мають в орудному відмінку множини закінчення **-има**: *очи́ма, плечі́ма*.

Місцевий відмінок § 59. У місцевому відмінку множини іменники чол. та середн. роду мають закінчення **-ах** (у твердій та мішаній групах), **-ях** (у м'якій групі): *на берега́х, на робі́тника́х, у се́лищах; у календа́рях, на шахтаря́х; на місця́х, на облі́ччях, на роздо́ріжжя́х, на узві́шшях, на чобото́ах (чобото́ях)*.

Кличний відмінок § 60. У кличному відмінку множини іменники другої відміни мають форму, однакову з називним: *брати́, робі́тниківі́; дія́чі, товари́ші; краї́, учителі́, пролетарі́; моря́, се́ла*.

III відміна

§ 61. Однина

1. У родовому та давальному відмінках однини іменники третьої відміни мають закінчення **-і**: *ві́сті, га́лузі, любове́і, мо́ці, но́чі, о́сі, по́дорожі́, ста́лі, ті́ні, фа́льші*.

Примітка. Форми непрямих відмінків від іменників, що означають абстрактні поняття простору: *височи́нь, глибочи́нь, далечи́нь, широчи́нь*, крім знахідного та орудного, вживаються рідко; їх замінюють відповідні слововформи із суфіксом **-ин(а)**: *височи́на, глибочи́на, широчи́на*.

2. У знахідному відмінку однини іменники цієї відміни мають форму, однакову з називним відмінком.

3. В орудному відмінку однини іменники цієї відміни набувають закінчення **-ю**, причому:

а) якщо основа іменника закінчується одним приголосним (крім губного та **р**), то після голосного перед закінченням **-ю** цей приголосний подовжується (на письмі подвоюється): *височінню, віссю, волосінню, в'яззю, галуззю, загібеллю, міддю, міццю, сіллю, тінню; нічю, подорожжю*;

б) якщо основа іменника закінчується сполученням приголосних або на губний (**б, п, в, м, ф**), а також на **р, щ**, то подовження не відбувається: *вєрф'ю, вістю, жовчю, кіновар'ю, кров'ю, любов'ю, матір'ю, нехвороцю, Об'ю, радістю, якістю*.

4. У місцевому відмінку однини вживається закінчення **-і**: *при вісті, у галузі, у доповіді, на осі, у подорожі, у тині*.

5. У кличному відмінку, що вживається переважно в поезії, іменники цієї відміни мають закінчення **-е**: *вісте, любове, радосте, смерте*.

§ 62. Множина

1. У називному, знахідному та кличному відмінках множини іменники третьої відміни мають закінчення **-і**: *відповіді, вісті, осі, тині; ночі, подорожі*.

2. У родовому відмінку множини виступає закінчення **-ей**: *відомостей, відповідей, вістей, галузей, доповідей, областей, осей, тиней; ночей, подорожей*.

3. У давальному відмінку множини виступає закінчення **-ям** (після шиплячого **-ам**): *відповідям, вістям, осям, тіням; ночам, подорожам*.

4. В орудному відмінку множини вживається закінчення **-ями** (після шиплячого **-ами**): *відповідями, вістями, костями (кістмй), осями; ночами, подорожами*.

5. У місцевому відмінку множини вживається закінчення **-ях** (після шиплячого **-ах**): *у відповідях, у вістях, на осях, у тинях; по ночах, у подорожах*.

§ 63. ВІДМІНЮВАННЯ СЛОВА МА́ТИ

	О д н и н а	М н о ж и н а
Н.	ма́т-и (рідко — ма́т-ір)	ма́т-ер-і
Р.	ма́т-ер-і	ма́т-ер-ів
Д.	ма́т-ер-і	ма́т-ер-ям
Зн.	ма́т-ір	ма́т-ер-ів
Ор.	ма́т-ір'-ю	ма́т-ер-ями
М.	...ма́т-ер-і	...ма́т-ер-ях
Кл.	ма́т-и	ма́т-ер-і

IV відміна

§ 64. Однина

1. У називному, знахідному та кличному відмінках однини іменники четвертої відміни мають закінчення **-я** (після шиплячого **-а**): *галченя, голуб'я, гуся, дитя, ім'я, козеня, плем'я; коліщя, курча, лоша*.

2. У родовому відмінку однини вживаються форми на **-ят-и** (після шиплячого **-ат-и**) та **-ен-і**: *галченяті, голуб'яті, гусяті, дитяті, козеняті; курчаті, лоша́ти, ко́ліщати; імені (та ім'я), пле́мені (та плем'я)*.

3. У давальному відмінку однини вживаються форми на **-ят-і** (після шиплячого на **-ат-і**) та **-ен-і**: *галченяті, гусяті, дитяті, козеняті; курчаті, лоша́ті; імені, пле́мені*.

4. В орудному відмінку однини вживається форма (без суфікса **-ят-**, **-ат-**) на **-ям** (після шиплячого **-ам**), а іменники із суфіксом **-ен-** мають паралельні форми на **-ен-ем** і **-ям**: *галченя́м, гуся́м, дитя́м, козеня́м; курча́м, лоша́м; іменем і ім'ям, пле́менем і плем'ям*.

5. У місцевому відмінку однини вживаються форми на **-ят-і** (після шиплячого **-ат-і**) та **-ен-і**: *на галченяті; на курчаті; в імені, у пле́мені*.

§ 65. Множина

1. У називному та кличному відмінках множини іменники четвертої відміни мають форму на **-ят-а** (після шиплячого **-ат-а**) й **-ен-а**: *гуся́та, теля́та; курча́та, лоша́та; імена́, племена́*.

2. У родовому відмінку множини виступає нульове закінчення на **-ят** (після шиплячого **-ат**) і **-ен**: *гусят, телят; курчат, лоша́т; іме́н, племе́н*.

3. У давальному відмінку множини вживаються форми на **-ят-ам** (після шиплячого **-ат-ам**) і **-ен-ам**: *гуся́там, теля́там; курча́там, лоша́там; іме́нам, племена́м*.

4. У знахідному відмінку множини іменники четвертої відміни мають форму, однакову з називним відмінком: *коліща́та; іме́на, племена́*; з родовим відмінком (для назв людей): *дівча́т, хлоп'я́т*; або обидві форми (для назв тварин): *гуся́т і гуся́та; курча́т і курча́та, ягня́т і ягня́та*.

5. В орудному відмінку множини вживаються форми на **-ят-ами** (після шиплячого **-ат-ами**) та **-ен-ами**: *гуся́тами, ягня́тами; курча́тами, лоша́тами; іме́нами, племена́ми*.

6. У місцевому відмінку множини вживається форма на **-ят-ах** (після шиплячого **-ат-ах**) і **-ен-ах**: *на гуся́тах, на ягня́тах; на курча́тах, на лоша́тах; в іме́нах, у племена́х*.

§ 66. ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ, ЩО МАЮТЬ ТІЛЬКИ ФОРМУ МНОЖИНИ

1. У називному відмінку вживаються:

а) закінчення **-и**: *в'язи, гуси, діти, збі́їни, кросівки, ку́ри, люди, но́чви, окуля́ри, са́ни, сі́ни, сходи́, штані́*.

Примітка. Деякі іменники, як *гуси, діти, ку́ри, люди*, мають форму однини, але від інших основ: *гу́ска, дити́на, ку́рка, люди́на*;

б) закінчення **-і** (після голосного **-ї**): *го́рдощі́, граблі́, две́рі, дріжджі́, коно́плі, помі́ї, ра́дощі́, хі́трощі́*;

в) закінчення **-а** (зрідка **-я**): *ві́ла, воро́та, дро́ва, я́сла, я́сна, ві́нця*.

2. У родовому відмінку виступають:

а) закінчення **-ей**: *гро́шей, гусе́й, двере́й, куре́й, люде́й, сане́й, сі́ней*;

б) закінчення **-ів**: *в'язі́в, граблі́в (і грабе́ль), дріжджі́в, клі́щів, окуля́рів, сходи́в, хі́трощі́в*;

в) нульове закінчення: *вил, ворі́т, дров, збі́їн, конопе́ль, ле́жат, ночв* (частіше — *ночо́в*), *я́сел, я́сен*.

3. У давальному відмінку виступають:

а) закінчення **-ам** після твердого приголосного, коли в називному відмінку іменники мають закінчення **-и, -а** або **-і** (після шиплячого): *весело́шам, ві́лам, воро́там (і воро́т-ям), в'язам, но́чвам, ра́дошам, схода́м, штана́м (і шта́-ням), я́слам*.

Винятки: *гу́сям, ді́тям, ку́рям, лю́дям, са́ням, сі́ням*;

б) закінчення **-ям** після голосного та після м'якого приголосного, коли в називному відмінку іменники закінчуються на **-і, -ї, -я**: *ві́нцям, грабля́м, две́рям, помі́ям*.

4. У знахідному відмінку вживаються форми:

а) однакові з називним відмінком: *ві́ла, ві́нця, граблі́, коно́плі, окуля́ри, са́ни, я́сла*;

б) однакові з родовим відмінком (для назв людей): *діте́й, люде́й*;

в) обидві форми (для назв деяких свійських тварин): *гусе́й і гу́си, куре́й і ку́ри*.

5. В орудному відмінку виступають:

а) закінчення **-ами** в іменниках, які в називному відмінку мають закінчення **-и, -а** або **-і** (після шиплячого): *ві́лами, но́чвами, схода́ми; весело́шами, ра́дошами*;

б) закінчення **-ями** в іменниках, які в називному відмінку закінчуються на **-і, -ї, -я**: *ві́нцями, грабля́ми, коно́-лями, помі́ями*;

в) закінчення **-ми**: *ворі́тьми́ (й воро́тами), грі́шми (й гро́ші́ма), гусь́ми́, двері́ми́ (й двері́ма), діть́ми, курмі́, людь́ми́, сань́ми́ (й саня́ми), сі́ньми, штань́ми́ (й штана́ми, рідше — шта́нями)*.

6. У місцевому відмінку залежно від попереднього приголосного вживаються закінчення **-ах, -ях**: *на ві́лах, на воро́тах (рідше — воро́тях), у но́чвах, на штана́х (рідше — на шта́нях), у я́слах; на грабля́х, у две́рях, у помі́ях*.

ПРИКМЕТНИК

§ 67. За характером кінцевого приголосного основи та відмінкових закінчень прикметники поділяються на дві групи — тверду й м'яку.

Тверда група
прикметників

1. До твердої групи належать:

а) якісні та відносні прикметники, що мають основу на твердий приголосний і в називному відмінку однини чол. роду закінчуються на **-ий**: *безладний, безпорадний, безробітний, бідолашиний, величний, весілий, весняний, відповідний, гіркий, глухий, довічний, замобжний, західний, кнїжний, косий, куций, майстерний, модний, молодий, навчальний, нагірний, народний, новий, околичний, питомий, попере́чний, поточний, працьовитий, прода́жний, п'ятику́тний, рідний, свіжий, семирі́чний, сізйй, сірий, слі́пий, ста́рший, схі́дний, теля́чий, того́бичний, то́бобжний, тугі́й, тяму́щий, чі́стий;*

б) присвійні прикметники із суфіксами **-ів** (після голосного та апострофа **-їв**), **-ин** (після голосного та апострофа **-їн**), які в називному відмінку однини чол. роду після цих суфіксів мають нульове закінчення: *Андрі́в, ба́тьків, Га́лин, ді́дів, дочч́йн, Ігорі́в, Марі́йн, ня́нин, шевці́в;*

в) усі короткі форми прикметників: *варт, ві́нен, го́ден (зго́ден), гото́в, живо́в, здо́ров, зе́лен, ла́ден, пе́вен, по́вен, по-ві́нен, прав, рад, ясен.*

М'яка група
прикметників

2. До м'якої групи належать:

а) відносні прикметники, що мають основу на м'який приголосний **-н-** і в називному відмінку однини чол. роду закінчуються на **-ій** (після голосного **-їй**): *безо́дній, буді́ній, ве́рхній, весі́нній, вечі́рній, всесві́тній (кругосві́тній), горобі́ній, да́вній (неда́вній), доробі́жній (подо-робі́жній), досві́тній, доста́тній, дру́жній (дру́жний — з іншим значенням), житі́ній, за́дній, крайні́й, ку́тний, лі́тний (повно-лі́тний), майбу́тній, могу́тній, му́жній, незабу́тній, нові́тній, обі́дній (пообі́дній), осві́тній, осі́нній, оста́нній, переді́ній, пі́зній, поробі́жній, прису́тній (відсу́тній, посу́тній), пү́тний, ра́нній, са-мобу́тній, само́тній (але самі́тний), середі́ній (посереді́ній), спі́дній, сторо́нній, сусі́дній, ха́тний, худо́бжній тощо;*

б) усі прикметники на **-жній, -шній**, що походять від при-слівників: *блі́жній, внутрі́шній, вчора́шній, да́внішній, дома́шній,*

за́втрашній, зовні́шній, коли́шній, око́лишній, поздо́вжній, ра́нішній, спра́вжній, сього́днішній, тепе́рішній, торі́шній (але цього-рі́чний), туте́шній та ін.; також *прийде́шній, сі́нєшній* тощо.

в) Відносні прикметники з основою на **-й**: *безкра́йй, довго-ві́йй, коротко́шйй*; відносні прикметники з відтінком присвій-ності: *бра́тній, о́рлий*, а також якісний прикметник *сі́ній*.

§ 68. ЗРАЗКИ ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

Однина
Тверда група

	чол. рід	середн. рід	жін. рід
Н.	га́рн-ий	га́рн-е	га́рн-а
Р.	га́рн-ого	га́рн-ого	га́рн-ої
Д.	га́рн-ому	га́рн-ому	га́рн-ій
Зн.	= Н. або Р.	га́рн-е	га́рн-у
Ор.	га́рн-им	га́рн-им	га́рн-ою
М.	...га́рн-ому (-ім)	...га́рн-ому (-ім)	...га́рн-ій
Н.	бра́тів	бра́тов-е	бра́тов-а
Р.	бра́тов-ого	бра́тов-ого	бра́тов-ої
Д.	бра́тов-ому	бра́тов-ому	бра́тов-ій
Зн.	= Н. або Р.	бра́тов-е	бра́тов-у
Ор.	бра́тов-им	бра́тов-им	бра́тов-ою
М.	...бра́тов-ому (-ім)	...бра́тов-ому (-ім)	...бра́тов-ій

М'яка група

	чол. рід	середн. рід	жін. рід
Н.	сі́н-ій	сі́н-є	сі́н-я
Р.	сі́нь-ого	сі́нь-ого	сі́нь-ої
Д.	сі́нь-ому	сі́нь-ому	сі́н-ій
Зн.	= Н. або Р.	сі́н-є	сі́н-ю
Ор.	сі́н-ім	сі́н-ім	сі́нь-ою
М.	...сі́нь-ому (сі́н-ім)	...сі́нь-ому (сі́н-ім)	...сі́н-ій
Н.	безкра́-йй	безкра́-є	безкра́-я
Р.	безкра́й-ого	безкра́й-ого	безкра́й-ої
Д.	безкра́й-ому	безкра́й-ому	безкра́-йй
Зн.	= Н. або Р.	безкра́-є	безкра́-ю
Ор.	безкра́-ім	безкра́-ім	безкра́й-ою
М.	...безкра́й-ому (безкра́-ім)	...безкра́й-ому (безкра́-ім)	...безкра́-йй

Множина

Тверда група

М'яка група

Н. гáрн-і	бráтов-і	сін-і	безкра-ї
Р. гáрн-их	бráтов-их	сін-іх	безкра-їх
Д. гáрн-им	бráтов-им	сін-ім	безкра-ім
Зн. = Н. або Р.	= Н. або Р.	= Н. або Р.	= Н. або Р.
Ор. гáрн-ими	бráтов-ими	сін-іми	безкра-іми
М. ...гáрн-их	...бráтов-их	...сін-іх	...безкра-їх

Увага 1. Прикметникові іменники типу *будівничий, лютий* (місяць), *подорожній* тощо відмінюються як прикметники: *до будівничого, будівничі, з будівничими; лютого, в лютому*. Пор. у сполученнях: *Сьогодні п'яте лютого й П'ятого лютого 1988 року*.

Увага 2. Прикметники, складені з **-лиций**: *білолиций, білодолиций, круглолиций, повнолиций* тощо, відмінюються так:

О д н и н а

чол. рід	середн. рід	жін. рід
Н. білолиц-ий	білолиц-е	білолиц-я
Р. білолиць-ого	білолиць-ого	білолиць-ої
Д. білолиць-ому	білолиць-ому	білолиць-ій
Зн. = Н. або Р.	білолиц-е	білолиць-ю
Ор. білолиц-им	білолиц-им	білолиць-ою
М. ...білолиць-ому (білолиц-ім)	...білолиць-ому (білолиц-ім)	...білолиць-ій

Множина

Н.	білолиц-і	Зн.	= Н. або Р.
Р.	білолиц-их	Ор.	білолиц-ими
Д.	білолиц-им	М.	...білолиц-их

§ 69. СТУПЕНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

Вищий ступінь прикметників 1. Вищий ступінь прикметників утворюється додаванням:

а) суфікса **-іш-** або **-ш-** до основи чи до кореня звичайної форми якісного прикметника: *нов-іш-ий, повн-іш-ий, син-іш-ий, дешев-ш-ий, солод-ш-ий*;

б) слів **більш, менш** до звичайної форми якісного прикметника: *більш вдáлий, більш глибокий, менш вередливий*.

Найвищий ступінь прикметників 2. Найвищий ступінь прикметників утворюється додаванням:

а) префікса **най-** до форми вищого ступеня: *найбільший, найкраща, найменше*;

б) слів **найбільш, найменш** до звичайної форми якісного прикметника: *найбільш зручний, найбільш стійка, найменш приємне*.

Для посилення вживаються при формах найвищого ступеня прикметників частки **що і як**; пишуться вони з прикметниками разом: *щонайсильніший, якнайбільший, якнайшвидший*.

ЧИСЛІВНИК

КІЛЬКІСНІ ЧИСЛІВНИКИ

Відмінювання кількісних числівників § 70. 1. Числівник *один, одне (одно), одна* відмінюється так:

О д н и н а		Множина	
чол. і середн. рід		жін. рід	
Н.	один, одне (одно)	одна	одні
Р.	одного	однієї (одної)	одних
Д.	одному	одній	однім
Зн. = Н. або Р.	одне (одно)	одну	=Н. або Р.
Ор.	однім	однією (одною)	одними
М.	...одному (однім)	...одній	...одних

Примітка. У висловах *один* до *одного* й под. наголос у слові *одно-го, одному, одній* і т. д. — на першому складі.

2. Інші кількісні числівники відмінюються так:

Н.	два	дві	три	чотири
Р.	двох		трьох	чотирьох
Д.	двом		трьом	чотирьом
Зн.	= Н. або Р.		= Н. або Р.	= Н. або Р.
Ор.	двома		трьома	чотирма
М.	...двох		...трьох	...чотирьох

Н.	п'ять	шість
Р.	п'яти, п'ятьох	шести, шістьох
Д.	п'яти, п'ятьом	шести, шістьом
Зн.	п'ять або п'ятьох	шість або шістьох
Ор.	п'ятьма, п'ятьома	шістьма, шістьома
М.	...п'яти, п'ятьох	...шести, шістьох

Н.	сім	вісім
Р.	семи, сімox	восьми, вісьмox
Д.	семи, сімом	восьми, вісьмом
Зн.	сім або сімox	вісім або вісьмox
Ор.	сьома, сімома	вісьма, вісьмома
М.	...семи, сімox	восьми, вісьмox

3. Як *п'ять* або *шість* відмінюються числівники *дев'ять, десять, одинадцять, дванадцять, тринадцять, чотирнадцять, п'ятнадцять, шістнадцять, сімнадцять, вісімнадцять, дев'ятнадцять, двадцять, тридцять*.

4. Складні числівники *п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят* відмінюються за таким зразком:

Н.	п'ятдесят
Р.	п'ятдесяти, п'ятдесятьох
Д.	п'ятдесяти, п'ятдесятьом
Зн.	п'ятдесят або п'ятдесятьох
Ор.	п'ятдесятьма, п'ятдесятьома
М.	...п'ятдесяти, ...п'ятдесятьох

5. Складні числівники *двісті, триста, чотириста, п'ятсот, шістсот, сімсот, вісімсот, дев'ятсот* відмінюються за такими зразками:

Н.	двісті	п'ятсот
Р.	двохсот	п'ятисот
Д.	двомстам	п'ятистам
Зн.	двісті	п'ятсот
Ор.	двомастами	п'ятьмастами, п'ятьомастами
М.	...двохстах	...п'ятистах

6. У складених кількісних числівниках відмінюються всі складові частини: з *чотирьохсот сімдесяти восьми тисяч шестисот п'ятдесяти дев'яти* (гривень).

7. Числівники *сорок, дев'яносто, сто* в родовому, давальному, орудному й місцевому відмінках уживаються з закінченням **-а**: *сорока, дев'яноста, ста*.

8. Збірні числівники *двоє, обое, троє* в непрямих відмінках мають форми від *два, обa* (давня форма), *три: двох, двом..., обох, обом..., трьох, трьом...*

9. Збірний числівник *обидва (обидві)* має в непрямих відмінках такі форми: *обох, обом, обомa, на обох*.

10. Збірні числівники *чотверо, п'ятеро, шестеро, семеро, восьмеро, дев'ятеро, десятеро, одинадцятро* в непрямих відмінках мають форми відповідних кількісних числівників: *чотирьох, чотирьом..., п'ятьох, п'ятьом..., шістьох, шістьом...* і т. д.

11. Числові назви *тисяча, мільйон, мільярд* відмінюються як іменники.

12. Неозначено-кількісні числівники *кільканадцять, кількадесят* відмінюються як числівник *п'ять*: *кільканадцяти й кільканадцятьох, кількадесятьма й кількадесятьома*.

ПОРЯДКОВІ ЧИСЛІВНИКИ

Відмінювання
порядкових
числівників

§ 71. 1. Числівники, що мають закінчення **-ий**, відмінюються як прикметники твердої групи: *перший (перша, перше), другий, четвертий, п'ятий, шостий, сьомий, восьмий, дев'ятий, десятий, одинадцятий, дванадцятий..., двадцятий, тридцятий, сороковий, п'ятдесятий, шістдесятий, сімдесятий, вісімдесятий, дев'яностий, сотий, двохсотий, трьохсотий, чотирьохсотий, п'ятисотий..., тисячний, двохтисячний, трьохтисячний (і тритисячний), чотирьохтисячний (і чотиритисячний), п'ятитисячний..., мільйонний, двохмільйонний, трьохмільйонний (і тримільйонний), чотирьохмільйонний (і чотиримільйонний), п'ятимільйонний...; числівник третій (третя, третье) відмінюється як прикметник м'якої групи.*

2. У складених порядкових числівниках відмінюється остання складова частина: *вісімдесят восьмий, вісімдесят восьмого, тисяча дев'ятсот дев'яносто першого (року), у тисяча дев'ятсот тридцять дев'ятому (році)*.

ДРОБОВІ ЧИСЛІВНИКИ

Відмінювання
дробових
числівників

§ 72. 1. Дробові числівники читаються так:

$\frac{1}{2}$ — одна друга, $\frac{1}{3}$ — одна третя, $\frac{1}{4}$ — одна четверта, $\frac{5}{2}$ — п'ять других, $\frac{2}{3}$ — дві треті, $\frac{3}{4}$ — три четверті, $\frac{4}{3}$ — чотири треті, $\frac{3}{5}$ — три п'яті, $\frac{2}{7}$ — дві сьомі, $\frac{9}{10}$ — дев'ять десятих.

Відмінюються вони як звичайні числівники: *двом третім, трьомá п'ятими; ділити на одну двадцятьу.*

Половина ($\frac{1}{2}$), третина ($\frac{1}{3}$), чверть ($\frac{1}{4}$), відмінюються як звичайні іменники.

2. Числівники *півтора* (карбованця, відра), *півтори* (тисячі), *півтора́ста* не відмінюються.

ЗАЙМЕННИК

§ 73. ОСОБОВІ ЗАЙМЕННИКИ

Відмінювання
особових
займенників

	О д н и н а		М н о ж и н а	
	Н.	Р.	Зн.	Ор.
я	ти	ми	ви	
менé	тебе́	нас	вас	
мені́	тобі́	нам	вам	
менé	тебе́	нас	вас	
мно́ю	тобо́ю	на́ми	ва́ми	
...мені́	...тобі́	...нас	...вас	

	О д н и н а		М н о ж и н а	
	Н.	Р.	Зн.	Ор.
він	вонó	вона́	вони́	
його́	(нього́)	ї́й (неї́)	ї́х (них)	
йому́	ї́й	ї́м		
його́	(нього́)	ї́й (неї́)	ї́х (них)	
ним	не́ю	ни́ми		
...ньо́му (нім)	...ні́й	...них		

Форми займенника третьої особи (*він, вона́, вонó, вони́*) після прийменників уживаються з приставним **н**: *до нього́, за не́й, з них*. Орудний відмінок має форму з **н** і без прийменника: *ним, не́ю, ни́ми*.

§ 74. ЗВОРОТНИЙ ЗАЙМЕННИК

Відмінювання зворотного займенника	Н.	Р.	Зн.	Ор.
	—	себе́	себе́	собо́ю
	Д.	собі́	М.	...собі́

§ 75. ПРИСВІЙНІ ЗАЙМЕННИКИ

Відмінювання присвійних займенників	О д н и н а		М н о ж и н а	
	чол. і середн. рід	жін. рід		
Н.	мій моє́	моя́	мої́	
Р.	мого́	моє́ї	мої́х	
Д.	моє́му	мої́й	мої́м	
Зн. = Н.	або Р. моє́	мою́	мої́х	
Ор.	мої́м	моє́ю	мої́ми	
М.	...моє́му (мої́м)	...мої́й	...мої́х	

Так само відмінюються займенники *твій, свій*.

Займенники *наш, ваш* відмінюються як прикметники твердої групи.

Займенник *їхній* відмінюється як прикметник м'якої групи.

§ 76. ВКАЗІВНІ ЗАЙМЕННИКИ

Відмінювання вказівних займенників	О д н и н а		М н о ж и н а	
	чол. і середн. рід	жін. рід		
Н.	той те	та	ті	
Р.	того́	тіє́ї (то́ї)	ти́х	
Д.	тому́	ті́й	ти́м	
Зн. = Н.	або Р. те	ту	= Н. або Р.	
Ор.	ти́м	тіє́ю (то́ю)	ти́ми	
М.	...то́му (ті́м)	...ті́й	...ти́х	

Так само відмінюється займенник *ото́й*.

Н.	цей це	ця	ці
Р.	цього́	ціє́ї	ци́х
Д.	цьому́	ці́й	ци́м
Зн.	= Н. або Р. це	цю	= Н. або Р.
Ор.	ци́м	ціє́ю	ци́ми
М.	...цьо́му (ці́м)	...ці́й	...ци́х

Так само відмінюються *оце́й* та рідковживаний займенник *сей*.

§ 77. ПИТАЛЬНІ ЗАЙМЕННИКИ

Відмінювання питальних займенників	Н.	хто	що
	Р.	кого́	чого́
	Д.	кому́	чому́
	Зн.	кого́	що
	Ор.	ким	чим
	М.	...кого́му (кім)	...чо́му (чім)

О д н и н а		М н о ж и н а	
чол. і середн. рід	жін. рід		
Н.	чий чіе́	чия́	чи́й
Р.	чийо́го	чиє́ї	чи́йх
Д.	чийо́му (чіе́му)	чи́йї	чи́йм
Зн.	= Н. або Р. чіе́	чию́	= Н. або Р.
Ор.	чи́м	чи́єю	чи́ми
М.	...чийо́му (чіе́му, чи́м)	...чи́йї	...чи́йх

Займенники *який, котрій* відмінюються як прикметники твердої групи.

§ 78. ОЗНАЧАЛЬНІ ЗАЙМЕННИКИ

Відмінювання означальних займенників	О д н и н а		М н о ж и н а
	чол. і середн. рід	жін. рід	
Н.	весь (увесь, ввесь) все (усе́)	вся (уся́)	всі (усі́)
Р.	всьогó	всіє́ї	всі́х
Д.	всьо́му	всі́й	всі́м
Зн.	= Н. або Р. все (усе́)	всю́	= Н. або Р.
Ор.	всі́м	всі́єю	всі́ма
М.	...всьо́му (всі́м)	...всі́й	...всі́х

Примітка 1. У всіх відмінках у *й* в чергуються за загальним правилом (див. § 11).

Займенники *ко́жен (ко́жний), вся́кий, всі́лякий, са́мий і са́мий* (напр.: *са́мий хлі́б*, але *той са́мий*), *сам (са́мі, са́мі)* відмінюються як прикметники твердої групи.

Примітка 2. Після прийменників наголос переходить з останнього складу на передостанній у таких займенникових формах, як: *до ме́не, до те́бе, на се́бе, з ньо́го, у не́ї, бі́ля ко́го (ко́гось), від то́го, від чо́го (чо́гось), у цьо́го, з усьо́го, на то́му, при цьо́му, в чо́му (чо́мусь), в усьо́му.*

Але коли прийменник відноситься не до займенника, а до іншої частини мови, до якої цей займенник прилягає, то наголос не змінюється: *до його́ хати́, до її́ до́му.*

§ 79. СКЛАДНІ ЗАЙМЕННИКИ (НЕОЗНАЧЕНІ Й ЗАПЕРЕЧНІ)

Відмінювання складних займенників Складні займенники відмінюються лише в основній частині:
Аби́хто, аби́кого, аби́кому, аби́ким, аби́ на ко́му.

Аби́який, аби́якого, аби́якому, аби́яким.

Де́хто, де́кого, де́кому, де́ з ким, де́ на ко́му (й де́ на кі́м), на де́кому.

Де́який, де́якого, де́яким, на де́яких (і де́ на які́х).

Котри́йсь, котро́гось, котро́мусь, котри́мсь.

Ніхто́, ніко́го, ніко́му, нікі́м, ні на ко́му.

Нія́кий, нія́кого, нія́кому, нія́ким, ні на я́кому (й ні на я́кім).

Хто-не́будь, ко́го-не́будь, ко́му-не́будь, ким-не́будь, на ко́му-не́будь.

Хто́сь, ко́гось, ко́мусь, кимсь (і кі́мось).

Чи́йсь, чийо́гось, чийо́мусь, чи́мсь (і чи́мось).

Що-бу́дь, чо́го-бу́дь, чо́му-бу́дь, чим-бу́дь, на чо́му-бу́дь.

Що-не́будь, чо́го-не́будь, чо́му-не́будь, чим-не́будь.

Що́сь, чо́гось, чо́мусь, чимсь (і чи́мось).

Примітка. Числові займенники *де́кілька, кі́лька, скі́льки, сті́льки* відмінюються як числівник *два*: *де́кілько́х, де́кілько́м, де́кількома́*; *бага́то* відмінюється так: *бага́то, багати́х, багати́м, багати́ма й багати́ом.*

ДІЄСЛОВО

§ 80. ДІЙСНИЙ СПОСІБ

Теперішній час

1. Зразки дієвідмінювання в теперішньому часі:

I дієвідміна

	О д н и н а			М н о ж и н а		
1 ос.	ід-у́	кол-ю́	чу́-ю	ід-емо́	ко́л-емо	чу́-емо
2 ос.	ід-еш	ко́л-еш	чу́-еш	ід-ете́	ко́л-ете	чу́-ете
3 ос.	ід-е́	ко́л-е	чу́-є	ід-у́ть	ко́л-ють	чу́-ють

II дієвідміна

	О д н и н а			М н о ж и н а		
1 ос.	робл-ю́	ба́ч-у	го́-ю	ро́б-имо	ба́ч-имо	го́-імо
2 ос.	ро́б-иш	ба́ч-иш	го́-їш	ро́б-ите	ба́ч-ите	го́-їте
3 ос.	ро́б-ить	ба́ч-ить	го́-їть	ро́бл-ять	ба́ч-ать	го́-ять

За такими зразками відмінюються й дієслова доконаного виду в майбутньому часі.

2. За характером особових закінчень теперішнього часу (або майбутнього дієслів доконаного виду) дієслова поділяються на дві дієвідмини: *п е р ш у й* *д р у г у*. Лише чотири дієслова (див. нижче п. 7) становлять окрему групу.

До *п е р ш о ї* дієвідмини належать дієслова з особовими закінченнями: *-у (-ю), -еш (-єш), -е (-є), -емо (-ємо), -ете (-ете), -уть (-ють)*.

До *д р у г о ї* дієвідмини належать дієслова з особовими закінченнями: *-у (-ю), -иш (-їш), -ить (-їть), -имо (-імо), -ите (-їте), -ать (-ять)*.

3. При визначенні особових закінчень дієслів треба мати на увазі, що:

Друга дієвідміна

а) дієслова, які мають в інфінітиві основу на *-и-, -і-(-ї-)* або на *-а-* (після *ж, ч, ш*) і в першій особі однини та в третій

особі множини теперішнього часу (або майбутнього дієслів доконаного виду) ці голосні втрачають, належать до *д р у г о ї* дієвідмини:

ба́чи-ти	ба́ч-у	ба́ч-ать
варі́-ти	вар-ю́	ва́р-ять
доі́-ти	до-ю́	до́-ять
леті́-ти	леч-у́	лет-я́ть
сиді́-ти	сидж-у́	сид-я́ть
крича́-ти	крич-у́	крич-а́ть

До цієї дієвідмини належать усі дієслова на *-отіти*: *булькотіти, бурмотіти, муркотіти, цокотіти*, а також такі дієслова, як *бо́я-тися, сто́я-ти* (з основою на *-я-*), *спá-ти* (з основою на *-а-* не після шиплячого), *бі́г-ти* (з основою на приголосний);

б) усі інші дієслова належать до *п е р ш о ї* дієвідмини, а саме:

1) дієслова з односкладовою інфінітивною основою на *-и-, -у-*, які зберігаються при дієвідмінюванні, а також похідні від них:

ві́-ти (док. <i>заві́ти</i>)	ві́-ю	ві́-ють
жи́-ти	жив-у́	жив-у́ть
кри́-ти	кри́-ю	кри́-ють
ми́-ти	ми́-ю	ми́-ють
ни́-ти	ни́-ю	ни́-ють
ши́-ти	ши́-ю	ши́-ють
чу́-ти	чу́-ю	чу́-ють

В особових формах дієслів *бі́ти, ві́ти* (док. *зві́ти*), *лі́ти, ні́ти* кореневий голосний *и* не зберігається: *б'ю — б'ють, в'ю — в'ють, ллю — ллють, п'ю — п'ють*;

2) дієслова з основою інфінітива на *-і-*, що зберігається при дієвідмінюванні:

білі́-ти	білі́-ю	білі́-ють
жовті́-ти	жовті́-ю	жовті́-ють
сині́-ти	сині́-ю	сині́-ють

3) дієслова з основою інфінітива на **-а-** не після шиплячого приголосного або після шиплячого, коли це **-а-** при дієвідмінюванні зберігається; також на **-я-**:

гна́-ти	жен-у́	жен-у́ть
закиса́-ти	закиса́-ю	закиса́-ють
міша́-ти	міша́-ю	міша́-ють
писа́-ти	пиш-у́	пиш-у́ть
сія́-ти	сі-ю	сі-ють

4) дієслова з основою інфінітива на **-ува-** (**-юва-**), які при дієвідмінюванні у формах теперішнього часу та майбутнього дієслів доконаного виду втрачають компонент **-ва-**:

буд-ува́-ти	буд-у́-ю	буд-у́-ють
гор-юва́-ти	гор-ю́-ю	гор-ю́-ють
нама́л-юва́-ти	нама́л-ю́-ю	нама́л-ю́-ють

Примітка. Від суфікса **-ува-** (**-юва-**) слід відрізнити суфікс **-ва-**, що зберігається в особових формах: *бу-ва́-ти* — *бу-ва́-ю*, *бу-ва́-ють*; *відчу-ва́-ти* — *відчу-ва́-ю*, *відчу-ва́-ють*; але: *ку-ва́-ти* — *ку-ю́*, *пізна-ва́-ти* — *пізна-ю́*, *ста-ва́-ти* — *ста-ю́*;

5) дієслова з основою інфінітива на **-оло-**, **-оро-**:

полó-ти	пол-ю́	пол-ю́ть
поборó-ти	побор-ю́	побор-ю́ть

6) дієслова з основою інфінітива на **-ну-**:

гля́ну-ти	гля́н-у	гля́н-у́ть
кíну-ти	кíн-у	кíн-у́ть

7) дієслова з основою інфінітива на приголосний:

нес-ті́	нес-у́	нес-у́ть
па́с-ти	пас-у́	пас-у́ть
те́р-ти	тр-у	тр-у́ть

8) дієслова з основою на **-ота-**:

бульк-ота́-ти	булькоч-у́	булькоч-у́ть
мурк-ота́-ти	муркоч-у́	муркоч-у́ть

9) окремі дієслова:

жа́-ти	жн-у	жн-у́ть
іржа́-ти	ірж-у́	ірж-у́ть
реві́-ти (й <i>ревті́</i>)	рев-у́	рев-у́ть
сла́-ти (= <i>поси́лати</i>)	шл-ю	шл-ю́ть
сла́-ти (= <i>стелі́ти</i>)	стел-ю́	стел-ю́ть
хоті́-ти	хоч-у	хоч-у́ть

Примітка. Дієслова, у яких в інфінітиві перед кінцевим **р** основи виступає **е**, втрачають його як в особових формах, так і в наказовому способі: *завме́р-ти* — *замр-у́*, *замр-у́ть*, *замр-і́*; *те́р-ти* — *тр-у*, *тр-у́ть*, *тр-і́*; *упе́р-ти* — *упр-у́*, *упр-у́ть*, *упр-і́*; але: *де́р-ти* — *дер-у́*, *дер-у́ть*, *дер-і́*; *же́р-ти* — *жер-у́*, *жер-у́ть*, *жер-і́*.

Зміни приголосних у дієсловах, дієприкметниках і віддієслівних іменниках

4. У дієсловах першої дієвідміни відбувається зміна приголосних: **г** → **ж**, **к** → **ч**, **х** → **ш**, **з** → **ж**, **с** → **ш**, **т** → **ч**, **ст** → **ш**, **ск** → **щ** у всіх формах теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду), якщо така зміна є в першій особі однини: *могті́* — *мо́жу*, *мо́жеш*; *пекті́* — *печу́*, *пече́ш*; *ко́лиха́ти* — *ко́лишу́*, *ко́лишеш*; *в'язáти* — *в'яжу́*, *в'я́жеш*; *чесáти* — *чешу́*, *чеше́ш*; *хоті́ти* — *хочу́*, *хоче́ш*; *сви́ста́ти* — *свищу́*, *сви́щеш*; *поло́ска́ти* — *полощу́*, *поло́щеш*.

5. У дієсловах другої дієвідміни в першій особі однини приголосні **д**, **т**, **з**, **с** змінюються на **дж**, **ч**, **ж**, **ш**, а **зд**, **ст** — на **ждж**, **щ**: *води́ти* — *воджу́*, *верті́ти* — *верчу́*, *вози́ти* — *вожу́*, *носи́ти* — *ношу́*; *їзди́ти* — *їжджу́*, *ві́мости́ти* — *ві́мощу́*.

Примітка. У дієслові *бі́гти* й похідних від нього *забі́гти*, *прибі́гти* та ін., що належать до другої дієвідміни, **г** змінюється на **ж** у всіх формах теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду): *бі́гти* — *бі́жу*, *бі́жійш*.

6. Приголосні **г**, **з** змінюються на **ж**; **к**, **т** → **ч**; **с** → **ш**; **д**, **зд** → **дж**; **ст**, **ск** → **щ**:

а) у дієприкметниках перед суфіксом **-ен(ий)**: *перемо́жений*, *во́жений*, *пече́ний*, *кру́чений*, *но́шений*, *збу́джений*, *ві́їжджений*, *ві́мощений*, *ну́щений*;

б) у похідних дієсловах із суфіксами **-ува-** та **-а-**: *замо́рбжувати*, *ви́ко́чувати*, *вино́шувати*, *розку́шувати*, *при-*

на́джувати, ви́жджувати, вимо́щувати; походо́жати, са́джати; але зава́жати, хоч зава́дити, зава́джу;

в) у віддієслівних іменниках перед суфіксом **-енн(я)**: відно́шення, розхо́дження, розгні́дження, спроще́ння; але перед **-інн(я)** ці приголосні зберігаються: воді́ння, возі́ння, круті́ння, носі́ння.

Примітка 1. Не слід змішувати змінні **ж** і **дж**: **ж** чергується з **г**, **з**, а **дж** чергується з **д**: напру́жуюсь, напру́ження — напру́га; во́жу — во́зити; ла́жу — ла́зити; во́джу — во́дити; ла́джу — ла́дити; хо́джу, розхо́дження — хо́дити.

Примітка 2. У дієсловах другої дієвідміни після губних перед **я**, **ю** з'являється **л**: купля́ть, ловля́ть, ло́млять, любля́ть; куплю́, ловлю́, ломлю́, люблю́. **Л** з'являється також після губних:

а) у дієприкметниках на **-ен(ий)**: зро́блений, купле́ний, розгра́флений;

б) у дієприкметниках на **-яч(ий)**: губля́чий, робля́чий;

в) у дієприслівниках на **-ячи**: губля́чи, любля́чи, робля́чи;

г) у віддієслівних іменниках перед **-енн(я)**: здеше́влення, погли́блення.

Примітка 3. Постфікс **-ся (-сь)** у дієсловах пишеться разом, причому в третій особі однини перед **-ся** з'являється **-ть**: б'е́ть-ся, ле́ється, сме́юся, сме́ішся, сме́іться.

Відмінювання дієслів
ДА́ТИ, Ї́СТИ, ВІ́СТИ
(ВІДПОВІ́СТИ
й под.), **БУ́ТИ**

нього часу (або майбутнього дієслів доконаного виду) окрему групу.

7. Чотири дієслова: **да́ти, ї́сти, ві́сти** (яке вживається в сучасній мові тільки з префіксами: *відпові́сти, розпові́сти* та ін.) і **бу́ти** з усіма похідними від них становлять відповідно до закінчень теперішнього часу (або майбутнього дієслів доконаного виду)

О д н и н а

1 ос.	дам	їм	відповім
2 ос.	дасі	їсі	відповісі
3 ос.	дасть	їсть	відповість

М н о ж и н а

1 ос.	дамó	їмó	відповімó
2 ос.	дасте́	їсте́	відповісте́
3 ос.	даду́ть	їдя́ть	відповідя́ть

Від дієслова **бу́ти** вживається тільки форма **є** (інколи в поетичній мові для першої та третьої особи однини —

єсть), що заступає всі інші форми; зрідка вживаються ще архаїчні форми: для другої особи однини — *єси́*, а для третьої особи множини — *суть*.

8. а) **М а й б у т н і й ч а с д і є с л і в**
н е д о к о н а н о г о в и д у вживається в таких формах:

1) особові форми допоміжного дієслова **бу́ти** — *бу́ду, будеш, буде, будемо* (зрідка *будем*), *будете, будуть* + інфінітив: *бу́ду писа́ти, будете ходи́ти*;

2) інфінітив + скорочені особові форми колишнього дієслова **я́ти** (*иму́...*) — **-му, -меш, -ме, -мемо** (зрідка **-мем**), **-мете, -муть**, що стали дієслівними закінченнями, злившись з інфінітивом: *пекти́му, пекти́меш, пекти́ме, пекти́мемо* (зрідка *пекти́мем*), *пекти́мете, пекти́муть*.

б) **М а й б у т н і й ч а с д і є с л і в д о к о н а н о г о в и д у** вживається в таких формах:

1) префікс + теперішній час: *зроблю́, напишу́*;

2) деякі безпрефіксні дієслова доконаного виду із закінченням теперішнього часу (найчастіше зі значенням одноразової дії): *гримну́, ля́жу, пу́щу, сту́кну*.

Минулий і
давні минулий час

9. Дієслова минулого часу особових закінчень не мають. Історично форми минулого часу утворилися від дієприкметників, і тому в них зберігаються афікси на позначення роду: **-в** або нульове закінчення в чол. роді, **-ла** — в жін. роді, **-ло** — в середн. роді однини, **-ли** — у множині всіх родів: *брав, ніс, пік; бра́ла, несла́, пекла́; бра́ло, несло́, пекло́; бра́ли, несли́, пекли́*.

Давно минулий час дієслова складається з форм минулого часу цього дієслова та відповідних форм минулого часу допоміжного дієслова **бу́ти**: *ходив був, ході́ла була́, ходи́ли були́*.

Примітка 1. Про чергування **о, е** з **і** в дієсловах *ві́з, ніс* та ін. див. § 8, п. 1а. За аналогією до форм *ві́з, ніс, стері́г* та ін., у яких **о, е** чергуються з **і**, утворилися такі форми, як *запрі́г* (від *запря́гти*), *лі́г* (від *лягти́*), де маємо **і** замість **я**.

Примітка 2. У ряді дієслів, що мають у формах теперішнього (майбутнього) часу суфіксальне **н** з особовими закінченнями, відповідний суфікс **-ну-** у формах інфінітива й минулого часу

може випадати. Це буває переважно тоді, коли суфікс **-ну-** наголошений і дієслово не має значення одноразовості. Проте повної послідовності в уживанні інфінітива й минулого часу із суфіксом **-ну-** або без нього немає: *збліднути* — *зблід*, *зблідла*; *посохнути* — *посохти* — *посохнув*, *посох*, *посохнула*, *посохла*; *слабнути* — *зслабти* — *зслаб*, *зслабла*; *тягнути* — *тягти* — *тягнув*, *тягнула* — *потяг*, *потягла*.

Примітка 3. Постфікс **-ся** після суфіксів інфінітива й майбутнього часу може змінюватися на **-сь**: *узя́тись*, *узя́всь*, *узя́лась*, *узя́лось*, *узя́лись*. У формі однини чол. роду це буває тільки після приголосного (але: *стері́гся*, *опі́кся* тощо).

§ 81. НАКАЗОВИЙ СПОСІБ

Наказовий спосіб має лише форми другої особи однини й першої та другої особи множини з такими закінченнями:

2 ос.	однини	-и	= 0 (нульове закінчення)
1 ос.	множини	-ім (о),	-мо
2 ос.	»	-іть,	-те

1. Закінчення **-и**, **-ім (о)**, **-іть** звичайно бувають:

а) під наголосом: *бері́*, *бері́м(о)*, *бері́ть*; *живі́*, *живі́м(о)*, *живі́ть*; *іди́*, *іди́м(о)*, *іди́ть*; *печи́*, *печи́м(о)*, *печи́ть*; *припусти́*, *припусти́м(о)*, *припусти́ть*;

б) у дієсловах із наголошеним префіксом **ви-**: *ви́бери*, *ви́берім(о)*, *ви́беріть*; *ви́жени*, *ви́женім(о)*, *ви́женіть* тощо, які без префікса мають кінцевий наголос: *бері́*, *бері́м(о)*, *бері́ть*; *жени́*, *жени́м(о)*, *жени́ть*;

в) у дієсловах із суфіксом **-ну-** в інфінітиві після приголосного: *кивни́*, *кивни́м(о)*, *кивни́ть*; *кри́кни*, *кри́кнім(о)*, *кри́кніть*; *моргни́*, *моргни́м(о)*, *моргни́ть*; *сту́кни*, *сту́кнім(о)*, *сту́кніть*;

г) у дієсловах з основою на **л** або **р** після приголосного: *підкрэ́сли*, *підкрэ́слім(о)*, *підкрэ́сліть*; *про́вітри*, *про́вітри́м(о)*, *про́вітри́ть*.

2. В інших дієсловах **ненаголошений** голосний у **закінченнях** наказового способу відсутній:

а) після голосних: *гра́й*, *гра́ймо*, *гра́йте*; *купуй́*, *купуй́мо*, *купуй́те*; *стій*, *стіймо*, *стійте*; *ши́й*, *ши́ймо*, *ши́йте*;

б) після приголосних **б, п, в, м, ж, ч, ш, щ, р**: *не го́рб(ся)*, *не го́рбте(сь)*; *си́п*, *си́пмо*, *си́пте*; *ста́в*, *ста́вмо*, *ста́в-*

те; *ознайо́м*, *ознайо́мте*; *ріж*, *ріжмо*, *ріжте*; *поклі́ч*, *поклі́чмо*, *поклі́чте*; *руш*, *ру́шмо*, *ру́ште*; *мори́ц*, *мори́цте*; *пові́р*, *пові́рмо*, *пові́рте*;

в) після приголосних **д, т, з, с, л, н** теж **зник**ає, причому ці приголосні пом'якшуються: *сяд́ь*, *сяд́ьмо*, *сяд́ьте*; *тра́ть*, *тра́тьмо*, *тра́тьте*; *чи́сть*, *чи́стьмо*, *чи́стьте*; *зла́зь*, *зла́зьмо*, *зла́зьте*; *пові́сь*, *пові́сьмо*, *пові́сьте*; *ві́зволь*, *ві́звольмо*, *ві́звольте*; *ста́нь*, *ста́ньмо*, *ста́ньте*.

Усі ці форми наказового способу дієслів, як видно з ілюстрацій, мають у першій особі множини закінчення **-мо**, у другій особі — **-те**.

Примітка 1. Від дієслова *і́сти* наказовий спосіб: *і́ж*, *і́жмо*, *і́жте*; для дієслів *допові́сті*, *розпові́сті* звичайно вживаються форми: *допові́дай* (від *допові́дати*), *розпові́дай* (від *розпові́дати*).

Примітка 2. Приголосні **г, к** у наказовому способі переходять у **ж, ч**: *бі́гти* — *бі́жй*, *бі́жйім(о)*, *бі́жйіть*; *ля́гти* — *ля́ж*, *ля́жмо*, *ля́жте*; *пекти́* — *печи́*, *печи́м(о)*, *печи́ть* (пор. теперішній або майбутній час: *бі́жу*, *ля́жу*, *печу́*).

Приголосні **з, с, х** у словах типу *ка́зати*, *пи́сати*, *брехáти* в наказовому способі відповідно переходять у **ж, ш**: *ка́зати* — *ка́жй*, *ка́жйім(о)*, *ка́жйіть*; *пи́сати* — *пи́шй*, *пи́шйім(о)*, *пи́шйіть*; *брехáти* — (не) *бре́шй*, (не) *бре́шйіть*; пор. теперішній час: *ка́жу*, *пи́шу*, (не) *бре́шу*.

Примітка 3. Усі дієслова із суфіксом **-ува-** (**-юва-**) мають перед закінченням наказового способу у (**ю**): *вимі́рюй*, *просмо́люй*, *розка́зуй*.

§ 82. УМОВНИЙ СПОСІБ

Частка **б, би** в умовному способі пишеться окремо: **б** пишеться після слів, що закінчуються на голосний: *я хоті́ла б*; *вона́ б сказа́ла*; *ра́да б узя́ти*; *я б про́ це розпо́ві*; **би** — після слів, що закінчуються на приголосний: *я хоті́в би*; *він би сказа́в*; *я міг би́ взя́ти*; *він би́ це да́вно́ був зроби́в*.

§ 83. НЕОЗНАЧЕНА ФОРМА ДІЄСЛОВА (ІНФІНІТИВ)

Неозначена форма дієслова закінчується на **-ти**: *гли́бша-ти*, *годува́ти*, *годува́тися (годува́тись)*, *жи́ти*, *ки́нути*, *лі́зти*, *нести́*, *пекти́*, *пекти́ся (пекти́сь)*, *ревти́*, *ходи́ти*, *хоті́ти*.

Примітка 1. В усному мовленні, а відповідно й у художній літературі іноді вживаються також скорочені форми інфінітива

на **-ть**, коли перед ним немає приголосного: *братъ, казать, кинуть, терпять, ходять*.

Примітка 2. Про форми із суфіксом **-ну-** й без нього див. § 80, п. 9, прим. 2; там же в прим. 3 див. про постфікс **-ся(-сь)**.

§ 84. ДІЄПРИКМЕТНИК

В українській мові вживаються дієприкметники:

Дієприкметники
активного стану

1. Активного стану:

а) теперішнього часу на **-чий (-а, -е)** — зрідка: *виконуючий, зростаючий, мобілізуючий, організуючий, перетворюючий, працюючий*;

б) минулого часу на **-лий (-а, -е)**: *зжовклий, навислий, обмókлий, почорнілий*.

Дієприкметники
пасивного стану

2. Пасивного стану минулого часу:

а) на **-ний, -а, -е (-аний, -яний, -ений, -ений, -ований, -йований, -ьований, -ува-ний, -юваний)**: *(зі)гнаний, (по)сіяний, (с)творений, (за)го́с-ний, (з)будóваний, (с)копíйóваний, (с)формульóваний, намі-чуваний, виготóвлюваний*;

б) на **-тий (-а, -е)**: *закрі́тий, мі́тий, почáтий, ужíтий*.

Примітка 1. а) Дієприкметники на **-тий** утворюються від одно-складових дієслівних основ на **-и-, -і-, -у-, -я-** (після шиплячого **-а-**): *-ер-*: *біти — бітий, гріти — грітий, взути — взутий, взяти — взятий, м'яти — м'ятий, жати — жатий, терти — тертий*.

б) Паралельні форми на **-тий, -ний** утворюються від дієслів із суфіксом **-н- (-ну-)**: *вернути — вернутий і вернений, замкнути — замкнутий і замкнений, кинути — кінутий і кінений, усунути — усунутий і усунений*.

в) Паралельні форми на **-тий і -ний** утворюються й від дієслів з основою інфінітива на **-оло-, -оро-**: *колóти — колóтий і колéний, порóти — порóтий і порéний*.

Від дієслова *молóти* паралельні форми — *мóлотий і мéлений*.

г) Від інших дієслів утворюються дієприкметники на **-ний**: *варіти — варений, вертіти — верчений, вразіти — вражений, грома́дити — грома́джений, дарува́ти — дарóваний, копíюва́ти — копíюваний, купíти — кúплений, малюва́ти — мальóваний, пи-са́ти — пи́саний, погасі́ти — погáшений*.

Примітка 2. Дієприкметники від дієслів з основою інфінітива на приголосний, на **-и-, -і- (-ї-)** перед **-ний** мають **е** (після голосних **є**): *запря́гати — запря́жений, ви́їздити — ви́їжджений, заси́діти — заси́джений, ви́гоїти — ви́гоєний*.

§ 85. ДІЄПРИСЛІВНИК

1. Дієприслівники теперішнього часу утворюються від основи дієслова теперішнього часу за допомогою суфіксів **-учи (-ючи), -ачи (-ячи)**.

Суфікс **-учи (-ючи)** виступає в дієприслівниках, утворених від дієслів першої дієвідміни, а суфікс **-ачи (-ячи)** — в дієприслівниках, утворених від дієслів другої дієвідміни: *беру́ть — беручі́, виробля́ють — виробля́ючи, іду́ть — ідучі́, ка́жуть — ка́жучи; ба́чать — ба́ча́чи, ле-тя́ть — летя́чі, сидя́ть — сидя́чі, спля́ть — спля́чі*.

2. Дієприслівники минулого часу утворюються від основи дієслова минулого часу чоловічого роду за допомогою суфікса **-ши** (після основи на приголосний) і **-вши** (після основи на голосний): *брав — бра́вши, купува́в — купува́вши, купі́в — купі́вши, налеті́в — налеті́вши; прині́с — прині́сши, спі́к — спі́кши, став — ста́вши*.

III. ПРАВОПИС СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

ПРИГОЛОСНІ

L § 86. 1. **L** у словах іншомовного походження передається твердим або м'яким л — залежно від того, як узвичаєне те чи інше слово в українській мові:

а) л твердим (**л, ла, ло, лу**) у словах: *арсенал, бал, вулкан, інтеграл, інтернаціонал, капітал, футбол, халва; аероплан, баланс, галантерія, глазур, клас, молекула, новела, план, примула, формула; блок, велосипед, колонія, соло, соціологія, флот; блуза, луна, металургія; Албанія, Атлантичний океан, Гренландія, Ла-Манш, Лондон, Осло, Тулуза; Веласкес, Голсуорсі, Лафарг, Майкл Голд, Флобер, Флуранс* та ін.;

б) л м'яким (**ль, ля, льо, лю**) у словах: *автомобіль, асфальт, бульбоб, гільза, гольф, магістраль, педаль, табель; вакуоля, ляпіс, пілюля, пляж, полярний, регулятор; кльош, туберкульоз; алюміній, блюмінг, революція; Арль, Базель, Бельт, Любек, Любляна, Ольстер, Теруель, Фінляндія; Вільсон, Лінкольн, Золя, Лютер, Рафаель, Садуль, Тельман* та ін.

2. Сполучення **le** передається через **ле**: *білет, електрика, желе, легенда, лекція, плenum, телеграф; Валенсія, Каледонія, Палермо, Толедо; Галілей, Лессінг.*

G, H § 87. **G i h** звичайно передаються літерою **г**: *авангард, агітація, агресор, гвардія, генетика, гімнастика, гоніометр, грандіозний, графік, гроз, ембарго, лінгвістика, міграція; гандбол, гегемонія, гектар, гербарій, герцог, гінді (мова), гіпотеза, горизонт, го-спиталь, гугенот, гумус; Гаага, Гавана, Гавр, Гарвард, Га-*

ронна, Гвінея, Гельсінгфорс, Гельсінкі, Гіндустан, Гренландія, Греція, Йоганнесбург, Люксембург; Ганнібал, Гейне, Гемте, Гізo, Гомер, Гораций, Горн, Гюго, Магомeт.

В окремих словах англійського походження **h** передається літерою **х**: *хобі, хоккей, хол; Хемінгуей* та ін.

F, Ph, Th § 88. **F i ph** передаються літерою **ф**: *фабрика, факт, фартух, фах, фаянс, федеративний, фейлетон, фігура, форма, фуга, футляр, офіційний, реформа; ефемерний, катастрофа, корифей, фараон, фізика, фізіологія, філософія, флегматик, фонетика, фосфор; Флоренція, Франція; Філіппіни, Фінікія; Лонгфелло, Фірдоусі, Фаон.*

Th залежно від того, як слово узвичаєне в українській мові, передається то літерою **ф**: *арифметика, ефір, кафедра, логарифм, міф, орфографія, пфос, Федір*, — то літерою **т**: *бібліотека, ортодокс, ортопедія, театр, теорія; Тадей, Теодор.*

Неподвоєні й подвоєні приголосні § 89. 1. У загальних назвах іншомовного походження приголосні звичайно не подвоюються: *аккумуляція, бароко, беладона, белетристика, бравісимо, ват (хоч Ватт), грип, група, групето, гун (гуні), ідилічний, інтелектуальний, інтермецо, колектив, комісія, комуна, лібрето, піанісимо, піцикато, стакато, сума, фін (фіни), фортісимо, шасі, шофер* та ін.

Тільки в окремих загальних назвах зберігається подвоєння: *аннали, бонна, брутто, ванна (ванний), мадонна, манна (манний), мотто, нетто, панна, пенні, тонна, білль, булла, вілла, мулла, дурра, мірра.*

2. При збігу однакових приголосних префікса й кореня подвоєний приголосний маємо лише тоді, коли в мові вживається паралельне непрефіксальне слово: *апперцепція* (бо є *перцепція*), *імміграція* (бо є *міграція*), *інновація* (бо є *новація*), *іраціональний* (бо є *раціональний*), *іреальний* (бо є *реальний*), *контрреволюція* (бо є *революція*), *сюрреалізм* (бо є *реалізм*).

Примітка. Коли непрефіксальне слово своїм змістом далеко відходить від префіксального (напр.: *нотація* — *анотація, конотація*), приголосний не подвоюється на письмі.

3. Подвоєні приголосні зберігаються в географічних, особових та інших власних назвах: *Андорра, Гаронна, Голландія, Калькутта, Марокко, Міссурі, Ніцца, Ренн, Яффа; Бетті, Джонні, Мюллер, Руссо, Фламмаріон, Шіллер.*

Примітка. Подвоєні приголосні зберігаються й в усіх похідних словах: *андоррський (Андорра), марокканець (Марокко), яффський (Яффа).*

ПЕРЕДАЧА ЗВУКА J ТА ГОЛОСНИХ

J § 90. 1. Відповідно до вимови **j** у словах французького походження передається через **ж**: *Жером (Jérôme), жабо (jabot), Жанна (Jeanne), журі (jury)*; у словах англійського походження — через **дж**: *джаз (jazz), Джеймс (James), джемпер (jumper), Джерсі (Jersey)*; у словах іспанського походження — через **х**: *хунта (junta), Бадахос (Badajoz).*

2. Початкові **ie (hie)** звичайно передаються через **іє**: *ієрарх, ієрархія, ієрей, ієрогліф*; але: *єзуїт, Єна, єна* (грошова одиниця Японії), *Єрусалим*. Початкове **je** передається через **є**: *Єнсен, Єсперсен.*

3. Початкові **іо, уо, јо** передаються через **ію**, коли в українській мові вони вимовляються як два склади: *іон, іонізатор, іонійський, Іонічне море*; через **йо**, коли вони вимовляються як один склад: *йод, йота; Йорданія, Нью-Йорк, Йон, Йосип* та ін.

4. **I, y** (а також **и** німецького дифтонга **eu**) в позиції між двома голосними (в іноземній мові) в загальних назвах звичайно не передаються окремим знаком: *буєр, конвеєр, лояльний, параноя, плейда, рояль, саквояж, секвоя, файнс, феєрверк*; але: *Гойя, Савойя, Феєрбах*; також *майя* (народність), *фойє*.

5. Залежно від позиції та вимови в українській мові **i, y** (ігрек) передаються також літерами **i, ї** та **и**.

а) **I** пишеться:

1) на початку слова: *ідея, Іліада, інструкція, інтернаціональний; Індія, Іспанія; Ібсен, Івон, Ізабелла;*

2) після приголосного перед голосним, **є** та **й**: *артеріальний, геніальний, діалектика, індустріалізація, матеріал, соціалізм, фіалка; аудієнція, гієна, клієнт, нієтєт; аксіома, революціонер, соціологія, фіолетовий; радіус, тріумф; партійний, радій; Біарріц, Фіюме; Віардо, Оссіан, Фіораванте.*

I в середині слова перед голосним іноді переходить у **й** і відповідно передається на письмі: *курйоз, серйозний; ар'єргард, бар'єр, вольтер'янець, кар'єра, н'єса.*

Ia в кінці слова передається звичайно через **ія**: *артерія, індустрія, історія, хімія; Апулія, Греція, Дієго-Гарсія, Мурсія;*

3) після приголосних в особових іменах і в географічних назвах (крім випадків, зазначених у **в, 3—5** цього ж пункту), а також у похідних прикметниках перед наступним приголосним і в кінці слова: *Замбезі, Канрі, Лісабон, Міссісіпі, Монтевідео, Нагасакі, Поти, Ніл, Севілья, Сідней, Сомалі, Сочі; Анрі, Білло, Гальвані, Грімм, Дідро, Дізель, Овідій, Россіні; лісабонський.*

Примітка. Власні імена, що перетворилися в назви предметів і явищ, тобто стали загальними іменами, пишуться за правилами правопису загальних назв іншомовного походження: *дизель* (хоч *Дізель*);

4) після приголосних у кінці невідмінюваних слів: *візаві, журі, колібрі, мерсі, парі, понурі, таксі, харакірі*, а також перед наступним приголосним у таких невідмінюваних словах, як *ґратіс, піанісимо* й под.;

5) в усіх інших випадках після **б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н** перед наступним приголосним: *бізнес, пілот, вібрація, академік, фінанси, графік, гіпопотам, логічний, гімн, кілограм, кіно, архів, хімія, хірург, література, республіка, комуніст, ніша.*

Примітка 1. У ряді слів іншомовного походження, що давно засвоєні українською мовою, після **б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н** пишеться відповідно до вимоги **и**: *бурмістер* (але *бургомістр*), *вімпел, ехідна, імбір, кипарис, лиман, міля, мирт, нірка, спирт, хімера* та ін., а також у словах, запозичених із східних мов, переважно тюркських: *башкір, гірля, калмік, кинджал, киргиз, кисет, кишлак.*

Примітка 2. З **и**, а не з **i** пишуться також слова церковного вжитку: *диякон, єпископ, єпитимія, єпитрахиль, камілавка, мітра, митрополит, християнство* тощо.

б) **І** пишеться після голосного: *мозаї́ка, наї́вний, про-заї́к, руї́на, теї́н; Енеї́да, Ізмаї́л, Каї́р.*

Але в складних словах, де перша частина закінчується голосним, на початку другої частини пишеться **і**: *старо-інді́йський, новоі́рландський*; так само в позиції після префікса, що закінчується на голосний або приголосний; *анти́сторичний, доі́сторичний, поінформувати́; безі́дейний, дезінтегра́ція, дезінфе́кція, дезінформа́ція, ро́зиграш.*

в) **И** пишеться:

1) у загальних назвах після приголосних **д, т, з, с, ц, ж** (**дж**), **ч, ш, р** перед наступним приголосним: *ді́зель, дина́мо, дипло́м, дире́ктор, мето́дика; інститу́т, матема́тика, сті́мул, тексті́ль, тип; зигза́г, пози́ція, фізи́чний; марксі́зм, силу́ет, систе́ма; цисте́рна, ці́фра; жирандо́ль, режі́м, джигі́т, джінси́; речитаті́в, чичеро́не; ші́рма, шифр; бри́гада, риф, фа́брика;*

2) у географічних назвах із кінцевими **-ида, -ика**: *Антаркти́да, Атланти́да, Флори́да; Адри́атика, Аме́рика, Антаркти́ка, Аркти́ка, Атла́нттика, Афри́ка, Ба́лтика, Ко́рсика, Ме́ксика;*

3) у географічних назвах після приголосних **дж, ж, ч, ш, щ і ц** перед приголосним: *Алжі́р, Вашин́гтон, Ві́рджінія, Ге́мпшир, Жиро́нда, Йо́ркшир, Ле́йпциг, Цинда́о, Чика́го, Чілі́; але перед голосним і в кінці слова пишеться і́: Ві́ші, Шіо́фок;*

4) у географічних назвах із звукосполученням **ри** перед приголосним (крім **ј**): *Великобри́танія, Крит, Маври́танія, Мадри́д, Пари́ж, Ри́га, Рим* та ін.; але: *Австрі́я, Ріо-де-Жаней́ро;*

5) у ряді інших географічних назв після приголосних **д, т** та в деяких випадках згідно з традиційною вимовою: *Аргенти́на, Братисла́ва, Бразі́лія, Ватика́н, Единбу́рг, Єгі́пет, Єрусали́м, Кита́й, Кордильє́ри, Пакиста́н, Палести́на, Сарді́нія, Сираку́зи, Си́рія, Сици́лія, Скандина́вія, Тибе́т* та в похідних від них: *аргенти́нець, аргенти́нський* та ін.

6) У словах, запозичених із французької мови, після шиплячих **ж, ш** пишеться відповідно до французького **и** українське **у**, а не **ю**: *брошу́ра, жу́рі, парашу́т; також у словах парфу́ми, парфуме́рія.*

Е, О, EU

§ 91. 1. **Е** передається літерою **е**: *еква́тор, екзамена́тор, елє́ктрика, ене́ргія, ентузіа́зм, ета́п, ідеа́л, каре́, силу́ет, теа́тр, фаето́н, філе́; Еквадо́р, Па-де-Кале́, Теруе́ль; Есхі́л.*

2. Коли іншомовне **е** (іноді дифтонг **ai**) на початку слова вимовляється в українській мові як звукосполучення **й + е**, воно передається літерою **є**: *європе́єць, європе́йський, єгер, єно́т, єресь; Є́мен, Євпато́рія, Євразі́я, Євро́па, Євфра́т, Єгі́пет.* Також після апострофа, **е, і, й, ь** пишеться **є**, а не **е**: *бар'є́р, п'єдеста́л, конве́єр, ре́єстр, феєрве́рк, абітуриє́нт, паціє́нт; В'є́нна, В'є́тнам, Ов'є́до, Три́єст, Сьє́рра-Леоне́; Вандрі́єс, Діе́го, Фейєрба́х, Готьє́.* Але після префіксів і споріднених з ними елементів пишеться **е**: *діеле́ктрик, поліе́др, реевакуа́ція, реємігра́ція* тощо.

Примітка. У слові *траєкторі́я* пишеться **є**; у словах *проє́кт, проє́кція* й под. пишеться **е**.

Ое, ѓ, еу передаються літерою **е**: *Ге́те, Кельн, Вільне́в.*

ГРУПИ ПРИГОЛОСНИХ З ГОЛОСНИМИ

Апостроф

§ 92. 1. Апостроф у словах іншомовного походження та похідних від них пишеться перед **я, ю, є, ї**:

а) після приголосних **б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, р**: *б'є́ф, комп'ю́тер, п'єдеста́л, інтерв'ю́, прем'є́р, торф'я́ний, к'я́нті, миш'я́к, кар'є́ра; П'ємо́нт, П'яче́нца, Рив'є́ра, Ак'я́б, Іх'я́мас; Барб'є́, Б'є́рнсон, Б'ю́кенен, Жене́в'єва, Ф'є́золе, Мон-теск'є́, Руж'є́, Фур'є́;*

б) після кінцевого приголосного префікса: *ад'ю́нкт, ад'юта́нт, ін'є́кція, кон'ю́нкту́ра.*

2. Апостроф не пишеться:

а) перед **йо**: *кури́йоз, серйо́зний;*

б) коли **я, ю** позначають пом'якшення попереднього приголосного перед **а, у**: *бязь; бю́джет, бю́ро, пю́ітр, мю́рид, фюзеля́ж, кюве́т, рю́кзак, рю́ш; Барб'ю́с, Бю́ффон, Вю́ртемберг, Мю́ллер, Гю́го, Кю́в'є́, Рю́дберг.*

Ь

§ 93. 1. Знак м'якшення (**ь**) у словах іншомовного походження пишеться після приголосних **д, т, з, с, л, н**:

а) перед **я, ю, є, ї, йо**: *адью, кондотьєр, конферансьє, монпансьє, ательє, марсельєза, мільярд, бульйон, віньєтка, каньйон; В'єнтьян, Фетью, Кордильєри, Севілья; Готьє, Лавуазьє, Жусьє, Мольєр, Ньютон, Реньє, Віньї;*

б) відповідно до вимови після **л** перед приголосним: *аль-батрєс, фільм; Дельфи, Нельсон*; але: *залл, катафалк* і т. ін.;

в) відповідно до вимови в кінці слів: *магістраль, Базель, Булонь, Рафаель*; але: *бал, метал, рулон, шприц; Галац, Суєц* та ін.

2. Знак м'якшення не пишеться перед **я, ю**, коли вони позначають сполучення пом'якшеного приголосного з **а, у**: *мадьяр, малярія; дюна, ілюзія, нюанс, тубик, тюль; Аляска, Дюма, Сю*.

Дифтонги AU, OU § 94. Дифтонги **au, ou** передаються переважно через **ау, оу**: *аудиторія, аудієнція, гауптвахта, лауреат, локаут, пауза, фауна* (але: *мавзолей*); *джоуль, клоун; Джорджтаун, Каунас; Краузе, Паульсен, Фауст, Штраус; Воуверман, Шбу*.

Разом із тим у цілому ряді слів **au** передається через **ав**: *автентичний, автобіографія, автомобіль, автор, авторитет, автохтон; Австралія, Австрія; Август, Аврора*.

Дифтонги EI, EU, IJ, EY § 95. 1. Німецькі дифтонги **ei** та **eu**, голландські **ei** та **ij**, а також сполучення **eu**, властиве окремим мовам, передаються за традицією переважно через **ей**: *волейбол, гейзер, дрейф, лейтенант, маркшейдер, капельмейстер, штрейкбрехер; Лейпциг, Рейн, Швейцарія; Ван-Ейк, Гейне, Ейнштейн*.

2. У власних назвах новішого походження німецький дифтонг **ei** передається через **ай (яй)**, дифтонг **eu** — через **ой**: *Айзенбах, Нойбранденбург, Нортгайм; Вайзенборн, Кайзер, Майнгоф, Нойбауер*.

Кінцеві -TR, -DR § 96. Кінцеве **-tr** передається через **-тр**, кінцеве **-dr** — через **-др**: *барометр, діаметр, семєстр, театр, термометр, центр; сидр, циліндр*.

§ 97. Англійське **w** у власних назвах передається звичайно через **в**: *Вашингтон, Вєбстер, Веллінгтон, Вільсон, Вільямс, Вінер, Вінніпег* та ін., але за традицією *Уайльд, Уеллс, Уельс, Уолл-стрит, Голсуорсі, Хемінгуей* та ін.; англійське **th** — через **т**: *Ворт, Мєредіт, Агата*, але *Голсуорсі, Резерфорд*.

§ 98. Французькі **ll** та **ill** після голосних у кінці слів та перед голосними передаються через **й**: *Ануй, Війон; Вайян, Вайель, Шантії*.

§ 99. Довгі голосні в прізвищах та іменах, запозичених із фінської та естонської мов, передаються подвоєнням відповідних літер української абетки: *Аарне, Кюусінен, Тоомінг*.

ВІДМІНЮВАННЯ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

§ 100. 1. Іменники іншомовного походження відмінюються як відповідні українські іменники:

І відміна: *капсула* — *капсули, капсулі*; *фізика* — *фізики, фізиці*; *вакуоля* — *вакуолі, вакуолю*; *ескадрілья* — *ескадрільї, ескадрільєю*, род. мн. *ескадрілей*; *Будда* — *Будди, Буддою*; *Венеція* — *Венеції, Венецією*; *Гойя* — *Гойї, Гойєю*.

II відміна: *арсенал* — *арсеналу, арсеналом, в арсеналі*; *блок* — *блока (і блоку), блоком, на блоці*; *автомобіль* — *автомобіля, автомобілем*; *Шіллер* — *Шіллера, Шіллером*; *Рафаель* — *Рафаеля, Рафаєлем*; *Дарвін* — *Дарвіна, Дарвіном*; *Бюлов* — *Бюлова, Бюловом*.

III відміна: *магістраль* — *магістралі, магістраллю*.

2. Деякі іменники іншомовного походження не відмінюються, а саме: іменники на **-а** з попереднім голосним: *ампуа, боа, Жоффруа*; на **-е**: *кафе, кашне, турне; Беранже, Гейне, Гете, Данте*; на **-є**: *ательє, Барб'є, Готьє, Лавуазьє*; на **-і**: *колібри, поні, таксі; Гальвані, Голсуорсі, Россіні, Фірдоусі, Шеллі*; на **-ї**: *Віньї, Шантії*; на **-о**: *бюро, депю, кіню, мантю, метрю, радію; Арно, Буало, Віардо, Гюго, Дідро, Лонгфелло, Тассо* (але *пальто* відмінюється); на **-йо**: *імброльйо, Пількомайо*; на **-у**: *какаду, рагу, Шбу*; на **-ю**: *інтерв'ю, меню, Сю*; жіночі імена на приголосний, а також жіночі прізвища на **-ін, -ов**: *Аліс, Долорес, Зейнаб; (Ельза) Вірхов, (Джеральдіна) Чаплін*.

Примітка. Слов'янські чоловічі імена та прізвища на **-о** відмінюються: *Бранко* — *Бранка, Давічо* — *Давіча, Костюшко* — *Костюшка, Тіто* — *Тіта, Цветко* — *Цветка*.

IV. ПРАВОПИС ВЛАСНИХ НАЗВ

Українські прізвища § 101. Українські прізвища передаються на письмі відповідно до вимови за загальними нормами українського правопису: *Березівський, Біловірхий, Ведмедів, Заєць, Кривоніс, Миколасенко, Олексієнко, Олександрович, Швець*.

Відмінювання прізвищ § 102. 1. Українські та інші слов'янські прізвища, що мають закінчення іменників I відміни, відмінюються як відповідні іменники I відміни, а прізвища із закінченнями іменників II відміни відмінюються за зразками відмінювання відповідних іменників II відміни:

Майборода — Майбороди, Майбороді, Майбороду й т. д.;

Гміря — Гмірі, Гмірі, Гмірю, Гмірею й т. д.;

Гнатюк — Гнатюка, Гнатюкові (Гнатюку) й т. д.;

Заєць — Зайця, Зайцеві (Зайцю) й т. д.;

Іваньо — Іваня, Іваньові (Іваню) й т. д.;

Кривоніс — Кривоніса, Кривонісові (Кривонісу) й т. д.;

Лєбідь — Лєбеда, Лєбедеві (Лєбедею) й т. д.;

Панібудьласка — Панібудьласки, Панібудьласці й т. д.;

Симонєнко — Симонєнка, Симонєнкові (Симонєнку) й т. д.

Але: *Швець — Швеця, Швецеві (Швецю)* й т. д.

2. Прізвища прикметникового типу на **-ий, -ій** відмінюються як відповідні прикметники чол. та жін. роду (твердої чи м'якої групи):

Авдієвський — Авдієвського, Авдієвському й т. д.;

Кобил'янська — Кобил'янської, Кобил'янській і т. д.

3. Чоловічі прізвища прикметникового типу на **-ов, -ев (-єв), -ів (-їв), -ин, -ін (-їн)** відмінюються за такими зразками:

IV. Правопис власних назв

О д н и н а			
Н.	Павлов	Ковалів	Прокопів
Р.	Павлов-а	Ковалєв-а (-лів-а)	Прокопов-а (-пів-а)
Д.	Павлов-у	Ковалєв-у (-лів-у)	Прокопов-у (-пів-у)
Зн.	Павлов-а	Ковалєв-а (-лів-а)	Прокопов-а (-пів-а)
Ор.	Павлов-им	Ковалєв-им (-лів-им)	Прокопов-им (-пів-им)
М.	...Павлов-і, -у	...Ковалєв-і, -у (-лів-і, -у)	...Прокопов-і, -у (-пів-і, -у)
Кл.	Павлов-е й Павлов	Ковалєв-е (-лів-е) й Ковалів	Прокопов-е (-пів-е) й Прокопів

М н о ж и н а			
Н.	Павлов-и	Ковалєв-и (-лів-и)	Прокопов-и (-пів-и)
Р.	Павлов-их	Ковалєв-их (-лів-их)	Прокопов-их (-пів-их)
Д.	Павлов-им	Ковалєв-им (-лів-им)	Прокопов-им (-пів-им)
Зн.	Павлов-их	Ковалєв-их (-лів-их)	Прокопов-их (-пів-их)
Ор.	Павлов-ими	Ковалєв-ими (-лів-ими)	Прокопов-ими (-пів-ими)
М.	...Павлов-их	...Ковалєв-их (-лів-их)	...Прокопов-их (-пів-их)
Кл.	Павлов-и	Ковалєв-и (-лів-и)	Прокопов-и (-пів-и)

О д н и н а		
Н.	Гаршин	Романішин
Р.	Гаршин-а	Романішин-а
Д.	Гаршин-ові (-у)	Романішин-ові (-у)
Зн.	Гаршин-а	Романішин-а
Ор.	Гаршин-им	Романішин-им
М.	...Гаршин-і, -у	...Романішин-і, -у
Кл.	Гаршин-е й Гаршин	Романішин-е й Романішин

Множина

Н.	Гаршин-и	Романішин-и
Р.	Гаршин-их	Романішин-их
Д.	Гаршин-им	Романішин-им
Зн.	Гаршин-их	Романішин-их
Ор.	Гаршин-ими	Романішин-ими
М.	...Гаршин-их	...Романішин-их
Кл.	Гаршин-и	Романішин-и

Примітка. При відмінюванні чеських і польських прізвищ суфіксальний **е** зберігається: *Гашек* — *Гашека, Гашекові...*, *Локетек* — *Локетека, Локетекові...*

4. Жіночі прізвища на приголосний та **о** не відмінюються: *Марії Сєник, Надії Балій, з Ніною Байко*. Аналогічні чоловічі прізвища відмінюються як відповідні іменники: *Василя Сєника, Михайлові Балієві, з Андрієм Байком*.

Примітка. Про відмінювання неслов'янських прізвищ див. § 100.

Відмінювання імен § 103. 1. Українські чоловічі та жіночі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на **-а, -я**, відмінюються як відповідні іменники I відміни:

Однина

Тверда група

	чол. р.	жін. р.
Н.	Микол-а	Ганн-а
Р.	Микол-и	Ганн-и
Д.	Микол-і	Ганн-і
Зн.	Микол-у	Ганн-у
Ор.	Микол-ою	Ганн-ою
М.	Микол-і	Ганн-і
Кл.	Микол-о	Ганн-о

М'яка група

	чол. р.	жін. р.
Н.	Ілл-я	Соломі-я
Р.	Ілл-і	Соломі-ї
Д.	Ілл-і	Соломі-ї
Зн.	Ілл-ю	Соломі-ю
Ор.	Ілл-єю	Соломі-єю
М.	Ілл-і	Соломі-ї
Кл.	Ілл-є	Соломі-є

Множина

Тверда група

	чол. р.	жін. р.
Н.	Микол-и	Ганн-и
Р.	Микол	Ганн
Д.	Микол-ам	Ганн-ам
Зн.	Микол	Ганн
Ор.	Микол-ами	Ганн-ами
М.	Микол-ах	Ганн-ах
Кл.	Микол-и	Ганн-и

М'яка група

	чол. р.	жін. р.
Н.	Ілл-і	Соломі-ї
Р.	Ілл-ів	Соломі-ї
Д.	Ілл-ям	Соломі-ям
Зн.	Ілл-ів	Соломі-ї
Ор.	Ілл-ями	Соломі-ями
М.	Ілл-ях	Соломі-ях
Кл.	Ілл-і	Соломі-ї

Примітка 1. Кінцеві приголосні основи **г, к, х** у жіночих іменах у давальному та місцевому відмінках однини перед закінченням змінюються на **з, ц, с**: *Ольга* — *Ользі, Палажка* — *Палажці, Солеха* — *Солосі*.

Примітка 2. У жіночих іменах типу *Одарка, Параска* в родовому відмінку множини в кінці основи між приголосними з'являється звук **о**: *Одарок, Парасок*.

2. Українські чоловічі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на приголосний та **о**, відмінюються як відповідні іменники II відміни:

Однина

Тверда група

	чол. р.	жін. р.
Н.	Олєг	Антін
Р.	Олєг-а	Антон-а
Д.	Олєг-ові (-у)	Антон-ові (-у)
Зн.	Олєг-а	Антон-а
Ор.	Олєг-ом	Антон-ом
М.	Олєг-ові	Антон-ові
Кл.	Олєг-у	Антон-е

М'яка група				Мішана група
Н.	Сергі-й	Їгор	Терень	Тиміш
Р.	Сергі-я	Їгор-я	Терен-я	Тимош-а
Д.	Сергі-єві (-ю)	Їгор-єві (-ю)	Терен-єві (-ю)	Тимош-єві (-у)
Зн.	Сергі-я	Їгор-я	Терен-я	Тимош-а
Ор.	Сергі-єм	Їгор-єм	Терен-єм	Тимош-єм
М.	Сергі-єві	Їгор-єві	Терен-єві	Тимош-єві
Кл.	Сергі-ю	Їгор-е	Терен-ю	Тимош-е

Множина

Тверда група

Н.	Олег-и	Антон-и	Дмитр-и
Р.	Олег-ів	Антон-ів	Дмитр-ів
Д.	Олег-ам	Антон-ам	Дмитр-ам
Зн.	Олег-ів	Антон-ів	Дмитр-ів
Ор.	Олег-ами	Антон-ами	Дмитр-ами
М.	Олег-ах	Антон-ах	Дмитр-ах
Кл.	Олег-и	Антон-и	Дмитр-и

		М'яка група		Мішана група
Н.	Сергі-ї	Їгор-і	Терен-і	Тимош-і
Р.	Сергі-їв	Їгор-їв	Терен-їв	Тимош-їв
Д.	Сергі-ям	Їгор-ям	Терен-ям	Тимош-ам
Зн.	Сергі-їв	Їгор-їв	Терен-їв	Тимош-їв
Ор.	Сергі-ями	Їгор-ями	Терен-ями	Тимош-ами
М.	Сергі-ях	Їгор-ях	Терен-ях	Тимош-ах
Кл.	Сергі-ї	Їгор-і	Терен-і	Тимош-і

Примітка 1. В іменах типу *Антін, Нестір, Ничипір, Прокіп, Сидір, Тиміш, Федір* і виступає тільки в називному відмінку, у не-прямих — **о**: *Антона, Антонові* й т. д., *Нестора, Несторові* й т. д.; але: *Авенір — Авеніра, Лаврін — Лавріна, Олефір — Олефіра*.

Примітка 2. Імена, що закінчуються в називному відмінку на **-р**, у родовому мають закінчення **-а**: *Віктор — Віктора, Макар — Макара, Світозар — Світозара*; але: *Ігор — Ігоря, Лазар — Лазаря*.

Примітка 3. Ім'я *Лев* при відмінюванні має паралельні форми: *Лева* й *Льва, Левові* й *Львові* та ін.

3. Українські жіночі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на приголосний, відмінюються як відповідні іменники III відміни:

Однина

Н.	Любів	Нінель
Р.	Любів-і	Нінел-і
Д.	Любів-і	Нінел-і
Зн.	Любів	Нінель
Ор.	Любів'-ю	Нінелл-ю
М.	Любів-і	Нінел-і
Кл.	Любів-е	Нінел-е

Примітка. Форми множини від таких імен майже не вживаються.

Зразок відмінювання жіночого імені та по батькові

Н.	Марі-я	Василівн-а	(Андріївн-а, Іллівн-а)
Р.	Марі-ї	Василівн-и	(Андріївн-и, Іллівн-и)
Д.	Марі-ї	Василівн-і	(Андріївн-і, Іллівн-і)
Зн.	Марі-ю	Василівн-у	(Андріївн-у, Іллівн-у)
Ор.	Марі-єю	Василівн-ою	(Андріївн-ою, Іллівн-ою)
М.	Марі-ї	Василівн-і	(Андріївн-і, Іллівн-і)
Кл.	Марі-є	Василівн-о	(Андріївн-о, Іллівн-о)

Фонетичні
правила правопису
слов'янських
прізвищ

§ 104. Найголовніші правила щодо правопису інших слов'янських прізвищ такі:

1. Російський звук **е**, польські **ie**, болгарський і сербський **е**, чеські **е**, **ě** після приголосних передаються літерою **е**: *Алексáндров, Бесту́жев, Вельго́рський, Венге́ров, Веселовський, Держа́він, Кузнецо́в, Ле́рмонтов, Озеров, Петро́в, Степа́нов, Турге́нев, Фе́дін, Шмельо́ва; Бе́лич, Броневський, Вєс-лав, Залєський, Мечисла́в, Ми́цкевич, Міча́тек, Не́дич, Седла́чек, Сенке́вич, Серако́вський, Це́нкий, Ча́пек*.

2. Російський звук **е** передається літерою **є** в таких випадках:

а) на початку слів: *Євдокі́мов, Євтуше́вський, Єго́ров, Єла́нський, Єлизáров, Єршо́в, Єфі́мов*;

б) у середині слів після голосного й при роздільній вимові після приголосного (після **ь** та апострофа): *Бердя́єв,*

Буєра́ков, Вереса́єв, Гуля́єв, Досто́євський, Іса́єнков; Аля́б'єв, Афа́насьєв, Григо́р'єв, Євге́ньєва, Зино́в'єв;

в) після приголосних (за винятком шиплячих, **р і ц**) у суфіксах **-єв, -єєв** російських прізвищ: *Ломте́в, Медве́дев, М'ятле́в, Тиміря́єв; Алексее́в, Ведене́єв, Горде́єв, Матве́єв, Менделе́єв*; але: *Му́ромцев, Нехоро́шев, Пі́сарев, Подья́чев, Усвя́тцев; Андре́єв, Аракче́єв, Маце́єв, Пле́щєєв*, а також у болгарських: *Бо́тев, Дру́мев* і под.;

г) коли російському **е** кореня відповідає в аналогічних українських **і** (тобто на місці колишнього **ѣ**): *Белі́нський, Зве́рев, Леско́в, Месте́чкін, Насе́дкін, Пе́шковський, Ре́пін, Столе́тов, Твердохле́бов*.

Є 3. Російська літера **ё** передається:

а) сполученням літер **йо** на початку слова, у середині після голосних, а також після **б, п, в, м, ф**, коли **ё** позначає звукосполучення **й + о**: *Йо́лкін; Буга́йов, Воробі́ова, Окайо́мов, Соловйо́в*;

б) через **ьо** в середині слова після приголосних, коли **ё** позначає сполучення м'якого приголосного з **о**: *Алфьо́ров, Верьо́вкін, Дьо́рнов, Коро́льов, Новосьо́лов, Семьо́ркін, Тьо́ркін*. Але у прізвищах, утворених від спільних для української та російської мов імен, пишеться **е**: *Арте́мов, Се́менов, Фе́доров* і т. ін.;

в) через **о** під наголосом після **ч, ш**: *Грачо́в, Лихачо́в, Пугачо́в, Шипачо́в*.

4. Польське сполучення літер **іо** передається:

а) сполученням літер **йо** після **б, п, в, м, ф**: *Голембйовський, Мйодбйич, Пйотровський*;

б) через **ьо** після м'яких приголосних: *Аньо́лек, Генсьо́рський, Козьо́лецький*.

И (І)

5. **И (І)** передається через **и** в прізвищах, належних до південнослов'янських мов, у яких немає розрізнення **и — і** (болгарська, сербська та ін.): *Велі́чков, Жівков, Хрі́стов; Бе́лич, Кара́джич, Миле́тич, Ра́дич, Я́гич*; але через **ї** після голосного: *Ра́їч, Сто́їч* та через **і** — на початку слова: *Іконо́мов, Ілі́єв; Ї́вич, Ігнато́вич*.

У польських, чеських і словацьких прізвищах **і** передається:

а) через **і** на початку слова та після приголосного: *Івашке́вич, Зволі́нський, Лі́нда, Мі́цкевич; І́ндра, Ё́длічка, Міча́тек*;

б) через **и** після шиплячих і в суфіксах **-ик, -ицьк-, -ич (-евич, -ович)**: *Бжозо́вич, Кози́цький, Конопни́цька, Ко́перник, Сенке́вич, Ші́мчак; Га́влик, Жи́жка, Мі́клошич, Фу́чик*.

6. Російська літера **и** передається:

а) літерою **і** на початку слова та після приголосних (крім шиплячих і **ц**): *Ігна́тов, Ігна́тьєв, Іса́єв; Багі́ров, Гага́рін, Мічу́рін, Пу́шкін*;

б) літерою **ї** після голосного **й** при роздільній вимові після приголосних (після **ь** та апострофа): *Во́їнов, Гу́р'їн, Ізмаї́лов, Льві́н*;

в) літерою **и**:

1) після **дж, ж, ч, ш, щ і ц** перед приголосним: *Га́ршин, Гу́щин, Доробо́жин, Лучин, Цеци́лін, Чичи́ков, Ші́шкін, Щигло́в*; це стосується й прізвищ інших народів: *Абаши́дзе, Вашингто́н, Джигарханя́н, Жильє́рон, Тажи́баєв, Цицеро́н, Чикова́ні* тощо; також *Чингісха́н*; але перед голосним пишеться **і**: *Жіо́но, Тиціа́н*;

2) у прізвищах, утворених від людських імен та загальних назв, спільних для української, російської та інших слов'янських мов: *Борі́сов, Ботві́нник, Ваві́ловський, Виногра́дов, Глі́нка, Дани́лов, Казими́рський, Кантемі́р, Ки́рілов, Кисельо́в, Миро́нов, Митрофа́нов, Мійшкі́н, Ники́форов, Одинцо́в, Пивова́ров, Пи́ляєв, Пі́сарев, Смирно́в, Тимофе́єв, Тито́в, Тихомі́ров*; але: *Нікі́тін, Ніко́лаєв, Філі́ппов* тощо, вихідними для яких є імена, відмінні від українських;

3) у префіксі **при**: *Прибі́лкін, Прива́лов, При́швін*;

4) у суфіксах **-ик-, -ич-, -иц-, -ищ-**: *Бе́ликов, Го́лик, Коте́льников, Кру́тиков, Но́виков; Гні́дич, Григо́рович, Кулі́нич, Станюко́вич, Трубла́євич; Го́лицин, Пали́цин; Ра́дищев, Тати́щев*.

Ы

7. Російський звук **ы** (польський, чеський, словацький **у**) передається літерою **и**: *Крути́х, Мали́цин, Рибакóв, Цига́нко́в, Чернишо́в; Виспя́нський, Пташи́нський; Ма́сарик*.

Білоруські прізвища передаються за традицією: *Жура́вський, Коротке́вич*; але: *Бяду́ля, Янка Купа́ла, Цьо́тка* й под.

А, Ё

8. Польські носові а, ё передаються:

а) сполученнями літер **ом, ем** перед губними приголосними: *Домбро́вський, Заре́мба, Ке́мпа*;

б) сполученнями літер **он, ен** перед іншими приголосними: *Зайо́нчек, Па́йонк, Пйо́нтек, Свйо́нтек; Венгжи́нович, Ендріхо́вський, Свенці́цький*.

9. Суфікси слов'янських прізвищ **-ск(ий), -цк(ий), -ск(і), -цк(і), -sk(i), -ck(i), -dzk(i), -sk(y), -ck(y)** передаються відповідно через **-ськ(ий), -цьк(ий), -дзьк(ий)**: *Броне́вський, Даргоми́жський, Маяко́вський, Му́сорґський, Остро́вський; Гому́лицький, Городе́цький; Гру́дзький, Зава́дзький*; так само з **ь** пишуться російські прізвища на **-ск(ой), -цк(ой)**: *Луговско́й (Луговська), Трубецько́й (Трубецька)*.

М'якість польських приголосних **п', с', с' (dz')** у прізвищах перед суфіксами **-ськ(ий), -цьк(ий)** і м'якими приголосними не позначається м'яким знаком, хоч в українській вимові в цих позиціях **н, с, ц (дз)** пом'якшуються: *Виспа́нський, Ябло́нський; Свя́дек, Цві́к*. В усіх інших випадках м'якість попередніх приголосних передається літерами **і, ю, я** та **ь** (у кінці слова): *Дзі́сь, Дзюра́вець, Сятко́вський*.

10. Прикметникові закінчення російських прізвищ передаються так: **-ий** через **-ий**; **-ий** після твердого приголосного — через **-ий**, після м'якого приголосного — через **-ій**; **-ая, -яя** — через **-а, -я**: *Бе́лий, Зо́ркий, Кра́йній; Бе́ла, Горова́, Кра́йня*. Закінчення **-ой** передається через **-ой**: *Донско́й, Полево́й, Толсто́й*.

Прикметникові закінчення білоруських прізвищ **-ы, чеських -у́, польських -у, болгарських -и** передаються через **-ий**: *Бя́лий, Га́ртний, Гуля́шкий, Не́врлий, Не́едлий, Но́вотний, Па́лацький*.

11. Апостроф пишеться після губних, задньоязикових і **р** перед **я, ю, є, ї**: *Аля́б'єв, Аре́ф'єв, Водоп'я́нов, В'я́льцева, Григо́р'єв, Заха́р'їн, Луб'я́нцев, Лук'я́нов, Пом'яло́вський, Проко́ф'єв, Рум'я́нцев*,

Апостроф

11. Апостроф пишеться після губних, задньоязикових і **р** перед **я, ю, є, ї**: *Аля́б'єв, Аре́ф'єв, Водоп'я́нов, В'я́льцева, Григо́р'єв, Заха́р'їн, Луб'я́нцев, Лук'я́нов, Пом'яло́вський, Проко́ф'єв, Рум'я́нцев*,

Юр'єв; перед **йо** апостроф не пишеться: *Воро́бийов, Со́ловийов*.

Примітка. Коли **я, ю** означають сполучення пом'якшеного приголосного з **а, у**, то апостроф перед ними не пишеться: *Бяду́ля, Пясе́цький, Рю́мін*.

Б

12. Знак м'якшення (**ь**) пишеться:

а) у прізвищах після м'яких приголосних **д, т, з, с, ц, л, н**:

- 1) перед **я, ю, є, ї**: *Дя́конов, Панкра́тьєв, Третьяко́в, Поло́зьєв, Сала́сьєв, Улья́нов, Лью́шин, Ана́нїн*;
- 2) перед приголосними: *Во́льнов, Конько́в*;
- 3) у кінці слова: *Лось, Со́боль*.

Примітка. Коли **я, ю** означають сполучення м'якого приголосного з **а, у**, то перед ними **ь** не пишеться: *Дя́гилєв, Зя́бров, Ля́тунів, Цяєло́вський, Тюме́єв*;

б) у прізвищах із суфіксом **-ець**: *Глу́ховець, Ски́та́лець*.

Примітка. У неслов'янських прізвищах кінцеве **ц** тверде: *Кла́узе-віц, Ліфши́ц, Мо́ріц*.

Неслов'янські
прізвища

§ 105. Про правопис неслов'янських прізвищ див. III розділ «Правопис слів іншомовного походження» (§ 86—100).

СКЛАДНІ І СКЛАДЕНІ ОСОБОВІ ІМЕНА ТА ПРІЗВИЩА Й ПОХІДНІ ВІД НИХ ПРИКМЕТНИКИ

Імена та прізвища
(прізвиська)

§ 106. Імена та прізвища (також прізвиська) людей, що складаються з двох чи трьох слів або до складу яких входять частки, артиклі тощо, можуть писатися окремо, разом і через дефіс.

1. Окремо пишуться:

а) прізвиська (українські та перекладені іншомовні), що складаються з імені та прикметника, узгодженого з ним чи з наступним іменником: *Іва́н Во́лове О́ко, Оле́на Прекра́сна, Річа́рд Ле́вовє Се́рце, Степа́н Ти́гряча Смерть*;

сюди належать і особові найменування американських індіанців: *Маленький Вовк*, *Тупий Ніж* і т. ін.;

б) псевдоніми, що складаються з імені та прізвища: *Джек Лондон*, *Жорж Занд*, *Лєся Українка*, *Марко Вовчок*, *Панас Мирний*;

в) повні давньоримські особові назви, у яких перше слово означає особове ім'я, друге — родове ім'я, третє — прізвище: *Гай Юлій Цезар*, *Марк Порцій Катон*;

г) частки, артиклі та інші службові слова (**ван, да, де, ді, дю, дер, ед, ель, ла, ле, фон** і т. ін.) в іншомовних особових назвах: *Людвіг ван Бетховен*, *да Вінчі*, *де ла Ку́е́ва*, *ді Вітторіо*, *дю Гар*, *Нур ед Дін*, *ле Шпельє*, *фон дер Гольц*.

Примітка 1. Скорочена частка **д** та ірландська частка **о** пишуться з власними іменами через апостроф: *Д'Аламбєр*, *Д'Артаньян*, *Д'Обіньє*; *О'Генрі*, *О'Кейсі*, *О'Коннейль*; частки **Ван-**, **Мак-**, **Сан-**, **Сен-**, які передують прізвишам і разом із тим становлять їх невід'ємну частину, пишуться через дефіс: *Ван-Дейк*, *Мак-Магон*, *Мак-Клюр*, *Сан-Мартін*, *Сен-Сімон*.

Примітка 2. У ряді випадків частки пишуться разом із прізвищами, бо в такій формі засвоїла їх українська мова: *Декандоль*, *Деліль*, *Дерібас*, *Лагарп*, *Ламетрі*, *Лафонтєн*, *Лєсаж*, *Фонвізін*;

г) слово **дон** («пан») перед особовим ім'ям як форма ввічливого звертання: *дон Базіліо*, *дон Пєдро*, *дон Хосє*. У власних назвах відомих літературних героїв це слово пишеться з великої літери: *Дон Жуан*, *Дон Кіхот*.

Примітка. У загальному значенні слово **донжуан** пишеться разом і з малої літери;

д) складові частини корейських, в'єтнамських, бірманських, індонезійських особових назв: *Кім Ір Сен*, *Пак Ті Вон*, *Хо Ші Мін*, *Нгуєн Конг Хоан*, *У Ну Мунг*, *Фетай Чотінучит*.

2. Р а з о м пишуться:

а) українські прізвища, що складаються з дієслова в наказовій формі та іменника: *Горюцвіт*, *Непійвода*, *Убийвовк*;

б) українські прізвища, що виникли на основі словосполучень, до складу яких входять як повнозначні, так і службові слова: *Добрийвечір*, *Нетудихата*, *Панібудьласка*;

в) українські прізвища, утворені з прикметника та іменника за допомогою сполучного звука: *Довгопол*, *Криwonіс*, *Скороход*;

г) слов'янські особові імена, утворені від двох основ: *Владислав*, *Володимир*, *Мечислав*, *Ярополк*;

г) складні китайські імена, які завжди виступають після прізвища: *Го Можо*, *Ден Сяопін*, *Тао Юаньмін*, *Сунь Ятсєн*.

Примітка. Якщо китайське ім'я становить одне слово, то обидві частини особової назви (прізвище та ім'я) пишуться окремо: *Дін Лін*, *Лу Сін*, *Цюй Юань*;

д) тюркські, вірменські та інші особові назви з компонентами **бей**, **заде**, **мелік**, **оглі** й под., що вказують на соціальний стан, родинні стосунки: *Ізмаїлбей*, *Турсунзаде*, *Кероглі*. Але арабське **ібн** пишеться окремо: *Ібн Русте*, *Ібн Сіна*, *Ібн Фадлан*, а тюркське **паша** — через дефіс: *Гедік-паша*, *Осман-паша*.

3. Через дефіс пишуться:

а) складні особові імена: *Васіль-Костянтин*, *Жан-Жак*, *Зіновій-Богдан*, *Марія-Антуанєтта*, *Мартін-Лютєр*, *Фрідріх-Вільгельм*;

б) складні прізвища: *Альтаміра-і-Кревеа*, *Гулак-Артемівський*, *Жоліо-Кюрі*, *Квітка-Основ'яненко*, *Нечуй-Левицький*, *Новиков-Прибой*, *Римський-Корсаков*;

в) імена з кваліфікаційними прикладками: *Іван-царєнко*, *Кірик-мужичок*. Але якщо прикладка розгорнута, то ставиться тире: *Іван — мужичий син*, рідше — кома: *Іван, селянський син*.

Похідні прикметники

§ 107. 1. Прикметники від складних особових імен, що пишуться через дефіс, зберігають це написання: *Жан-Жак — жан-жаківський*.

2. Прикметники від китайських, корейських, в'єтнамських та індонезійських особових назв пишуться разом: *Мао Цзедун — маоцзедунівський*, *Кім Ір Сен — кімїрсєнівський*.

3. Прикметники від прізвищ типу *ван Бетховен*, *фон Бісмарк* утворюються тільки від іменника: *бетховенський*, *бісмарківський*. Якщо прикметник утворюється від прізви-

ша з часткою, артиклем тощо, то він пишеться разом: *де Голль* — *дегольівський*, *Нур ед Дін* — *нуреддінівський*. Прикметники від прізвищ типу *Д'Аламбér* зберігають апостроф після частки: *д'аламбérівський*.

4. Не утворюються прикметники:

а) від складних прізвищ, прізвиськ і псевдонімів типу *Гула́к-Артемóвський*, *Марко́ Вовчо́к*, *Річа́рд Ле́вово́ Серце́*.

Примітка. Прикметник, утворений від імені та прізвища, пишеться через дефіс: *Ва́льте́р Ско́тт* — *ва́льте́р-ско́ттівський*, *Жу́ль Верн* — *жу́ль-ве́рнівський*, *Марк Твен* — *ма́рк-тве́нівський*;

б) від тюркських, вірменських, арабських та ін. особових назв типу *Керо́глу*, *Осма́н-наша́* тощо;

в) від невідмінюваних іншомовних прізвищ типу *ді Ві́тторіо*, *Ламе́трі*, *Д'Обі́ньє*.

ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ

Українські
географічні назви

§ 108. Українські географічні назви на письмі передаються відповідно до вимови за

нормами українського правопису: *Верхньодніпро́вськ*, *Вінни́ця*, *Гребі́нка*, *Доне́цьк*, *Ду́бно*, *Жи́томир*, *Запо́ріжжя*, *Здолбу́нів*, *Ка́м'яне́ць-Поді́льський*, *Ки́їв*, *Козя́тин*, *Кременчу́к*, *Криві́й Ріг*, *Льві́в*, *Микола́їв*, *Но́вгород-Сіве́рський*, *Оде́са*, *Охти́рка*, *Рівне́*, *Сіве́рськодо́нецьк*, *Трипíлля*, *Ха́рків*, *Черні́вці*, *Черні́гів*, *Ше́петівка*, *Ямпі́ль*; *Десна́*, *Дніпро́*, *Дністе́р*, *За́хідний Буг*, *Ірпі́нь*, *Прі́п'ять*, *Рось*, *Стохíд*, *Сян*, *Тете́рів*, *Ті́са*, *Трубі́ж*.

Примітка. У назвах українських міст треба розрізняти **-поль** у небагатьох словах грецького походження (грецьке *polis* «місто»): *Мари́уполь*, *Меліто́поль*, *Ніко́поль*, *Севастопо́ль*, *Сімфе́рополь*, *Ти́располь* — і **-піль** (з українського «поле»): *Бори́спіль*, *Крижопі́ль*, *Ольго́піль*, *Терно́піль*.

Географічні назви
слов'янських
та інших країн

§ 109. Географічні назви слов'янських та інших країн передаються в українській мові відповідно до вимог практичної транскрипції.

Е

1. Російська літера **е** передається через **є**: *Бе́зда*, *Верхоя́нськ*, *Воро́неж*, *Зеленодо́льськ*, *Новоче́ркаськ*, *Туапсе́*, *Ветлу́га*, *Ле́на*, *Нева́*, *Оне́га*, *Пі́нега*, *Пе́нза*, *Те́рек*, *Шексна́*.

Але інколи **е** передається через **є**:

а) на початку слова: *Євпа́торія*, *Єйськ*, *Еле́ць*, *Єнісе́й*, *Єрева́н*; так само після голосного й при роздільній вимові після приголосного: *Єго́р'євськ*, *Колгу́єв*, *Посье́т*;

б) після приголосних (крім шиплячих, **р** і **ц**) у суфіксах **-єв**, **-єєв** російських назв, похідних переважно від прізвищ: *мо́ре Ла́птевих*, *Ле́жнево́*; але: *Плеще́єво*, *Рже́в*, *мис Рум'я́нцева*;

в) коли російському **е** основи відповідає в аналогічних українських основах **і** (тобто на місці колишнього **ѣ**): *Бе́жецьк*, *Бе́лгород*, *Бело́во*, *Белоре́цьк*, *Благове́щенськ*, *Желе́зноводськ*, *Оре́хово-Зу́єво*.

Але в географічних назвах, що мають у російській мові форму, спільну з відповідною українською, таке **е** передається через **і**: *Араба́тська Стрі́лка*, *Бі́ла*, оз. *Бі́ле*, *Бі́ловезька Пу́ща*, *Ві́тка*, *Лісна́*, *Негори́ле*, *Пи́щане*, *Сінне́*, *Сі́рий мис*, *Ці́линогра́д* і под. Це стосується й польського **ia**: *Бі́ла Підля́ська*, *Бі́лосто́к* тощо.

Примітка. Польське й чеське **е**, що виступає в географічних назвах із суфіксом **-ц-** (лат. **-с-**), зберігається: *Бе́льце*, *Ке́льце*; *Ко́шице*, *Лі́дице*, *Па́рдубице*. Ці географічні назви не змінюються за відмінками. Назва *Закопа́не* має форму прикметника середнього роду (однина) **й**, отже, відмінюється за цим зразком: *Закопа́не*, *Закопа́ного*, *Закопа́ному* й т. д.

2. Літера **ё** передається:

а) через **йо** на початку та в середині слова, коли воно означає звукосполучення **й + о**: *Йо́лкіно*, *Солови́ово*;

б) через **ьо** в середині слова, коли воно означає сполучення м'якого приголосного з **о**: *мис Де́жньо́ва*, р. *Оле́ньо́к*; але: р. *Бере́зова*, *Оре́л*;

в) через **о** під наголосом після **ч**, **ш**: *Рогачо́во*, *Сичо́вка*, *Що́кіно*.

3. Літера **э** передається через **є**: *Ельбру́с*, *Ельто́н*, *Е́мба*, *Есто́нія*.

И

4. Літера **и** передається:

а) через **і** або **ї**:

1) через **і** в основі географічних назв, зокрема на їх початку, а також у кінці: *Бату́мі*, *Бороди́но*, *Вітебськ*, *Во́т-*

кінськ, Ігарка, Іжєвськ, Іркутськ, Кінешма, Пóті, Сóчі, Сухóмі, Челя́бінськ; Двіна́, оз. І́льме́нь, Інди́гірка, Ірти́ш, оз. Се́ліге́р;

2) через **ї** після голосного **й** при роздільній вимові після приголосного: *Зіла́йр, Кута́йсі, Тро́їцьк, Ана́нїно, Ма́р'їно*.

Примітка. У географічних назвах, утворених від загальних назв та імен, спільних за походженням для української та російської мов, звичайно пишеться **и** в суфіксах **-ин-, -инськ-:** *Берези́на, Гуси́не Озеро, Дуди́нка, Жа́бинка, Карпи́нськ, Крути́нське, Пра́вдинськ* (докладніше про правопис **и** див. нижче);

б) через **и:**

1) після **ж, ч, ш і ц** перед приголосним: *Жи́гáлово, Жи́здра, Жи́ла́ Коса́, Ачинськ, На́льчик, Чирчи́к; Єго́ршино, Іши́м, Камі́шин, Ту́шино; Щигри́; Ци́млянська;*

2) у географічних назвах, утворених від людських імен, спільних для української та російської мов: *Га́врілово, Дани́лов, Дми́тров, Миха́йловське;* але: *Нико́лаєвськ-на-Аму́рі* та ін. (тобто від імен, що в українській мові мають форму, виразно відмінну від форми цього ж імені, вживаної в російській мові).

Примітка. **І** зберігається в географічних назвах, утворених від людських імен, які в українській мові пишуться через **і:** *Леони́дова;*

3) у коренях географічних назв, якщо ці корені спільні для української та російської мов: *Виногра́дово, Кислово́дськ, Кли́н, Кри́чев, Кури́льські острови́, Лі́понець, Лихосла́вль, Ті́хвін, Тихоре́цьк;*

4) у складних географічних назвах, де **и** виступає у функції сполучного звука: *Владивосто́к, П'ятиго́рськ, Семипала́тинськ;*

5) у префіксі **при-:** *Приво́лжя, Примо́р'я, Прику́мськ;*

6) у суфіксах **-ик-, -ич-, -иц-, -ищ-:** *Зимовни́ки, Тупи́к; Борови́чі, Котельни́ч, Осипови́чі, У́глич; Бронни́ці, Гли́виці, оз. Колви́цьке, Лухови́ці; Мити́ці, Рти́щєво;*

7) у закінченні географічних назв, уживаних у формі множини, якщо в російській мові тверда основа: *Березни́кі, Валу́йки, Го́рки;* але: *Жигу́лі* (бо тут м'яка основа);

8) у словах *Сибі́р, Сибі́рськ* і похідних від них (наприклад, *Новосибі́рськ*).

Ы 5. Літера **ы** передається через **и:** *Ви́кса, Ві́тегра, Ірти́ш, Сі́зрань, Сиктивка́р, Чебокса́ри, Ша́хти.*

6. У словах: *Росі́я, росі́йський, Білору́сь, білору́ський* приголосний **с** не подвоюється.

Географічні назви
з прикметниковими
закінченнями

7. а) Прикметникові закінчення географічних назв передаються так: **-ий, -ой** — через **-ий;** **-ий** після твердого приголосного — через **-ий,** після м'якого приголосного — через **-ій;** **-ая, -яя** — через **-а, -я;** **-ое, -ее** — через **-е, -є:** *Станови́й (хребет); Вели́кий У́стюг, Оле́ній (острів); Лиха́, Ни́жня Тунгу́ска, Чусова́; Благода́рне, Боло́ге, Майське, Покро́вське, У́гловé.*

б) Російські назви з кінцевими **-ово, -сво** та **-ино** передаються через **-ово, -сво** та **-іно (-їно),** після шиплячих — **-ино:** *Вну́ково, Оре́хово-Зу́єво; Боро́діно, Ма́р'їно, Пу́шкіно; Єго́ршино, Ро́щино.*

в) Прикметникові закінчення географічних назв **-ье, -ие** передаються через **і:** *Нові́ Ключі́, На́бережні́ Челні́, Чи́сті Пруді́.*

г) Прикметникові закінчення, що входять до складу слов'янських географічних назв, передаються відповідними українськими: *Ба́ньська Би́стриця, Нові́ За́мки, Стальо́ва Во́ля, Че́ський Кру́мльов.*

г) Польське **ó**, що виступає в суфіксі **-ów** у географічних назвах, передається через **у:** *Жи́рарду́в, Же́шув, То́машув-Мазове́цький* і т. ін., але традиційно *Гру́беши́в, Кра́ків.*

д) Польські носові **ą, ę** передаються сполученнями літер **ом, ем** перед губними приголосними: *Домбро́ва, Демби́ця;* перед іншими приголосними — сполученнями **он, ен:** *Конт, Ченсто́хова.*

Апостроф

8. Апостроф пишеться в географічних назвах після губних, задньоязикових і **р**, а також після префіксів, що закінчуються приголосним, перед **я, ю, є, ї:** *В'язни́кий, Дем'я́нськ, Проко́п'євськ, П'ятиго́рськ, Ак'я́р, Амудар'я́, Гу́р'єв;* перед **йо** апостроф не пишеться: *Мураві́йово.*

Примітка. Коли **я, ю** означають сполучення м'якого приголосного з **а, у**, то апостроф перед ними не пишеться: *Вя́зьма, Кі́х-та, Крю́ково, Ряза́нь.*

Ь 9. а) Знак м'якшення (**ь**) пишеться в географічних назвах після м'яких приголосних **д, т, з, с, ц, л, н**:

1) перед **я, ю, є, ї**: *Дьєпп, Пхеньян, Сьєрра-Леоне, Усольє*;

2) перед приголосним: *Клязьма, Лісьва, Льгов*;

3) у кінці слова: *Гомель, Нахічевань, Сімферополь, Тянь-Шань*.

Примітка. Коли **я, ю** означають сполучення м'якого приголосного з **а, у**, то перед ними **ь** не пишеться: *Аляска, Челябінськ, Тюмень*.

б) Твердий кінцевий приголосний основи **ц** пом'якшується в усіх слов'янських географічних назвах, зокрема в суфіксах **-ець, -аць, -иц(я)**: *Олонець, Повенець, Череповець, Крагуєваць, Столаць; Дембіця, Ломниця, Рєчиця*.

в) Суфікси географічних назв **-ск, -цк** передаються відповідно українськими суфіксами **-ськ, -цьк**: *Братськ, Брянськ, Курськ; Кузнєцьк, Троїцьк*.

§ 110. Географічні назви, не вживані без номенклатурних слів, перекладаються: *Аравійське море, мис Доброї Надії, Перська затока, Північний Льодовитий океан*.

Завжди перекладаються й прикметники на означення розмірів, взаємного розміщення та сторін світу, що виступають у складі географічних назв: *Великий каньйон, Нижній Новгород, Південна Америка, Північний полюс*.

Іншомовні географічні назви § 111. Про правопис решти іншомовних географічних назв див. розділ «Правопис слів іншомовного походження» (§ 86—100). Слов'янські географічні назви пишуться відповідно до правил, викладених у § 104.

Відмінювання географічних назв § 112. 1. Географічні назви з іменниковими закінченнями — українські, а також іншомовні — відмінюються як звичайні іменники I, II, III відмін:

I відміна: *Африка — Африки, в Африці; Волга — Волги, на Волзі; Лохвиця — Лохвиці, Лохвицею, у Лохвиці; Махачкала — Махачкалі, у Махачкалі; Москва — Москві, Москвою, у Москві; Одеса — Одеси, в Одесі; Ольвія —*

Ольвії, Ольвією, в Ольвії; Полтава — Полтави, у Полтаві; Прага — Праги, у Празі; Рєчиця — Рєчиці, в Рєчиці; Шепетівка — Шепетівки, у Шепетівці.

II відміна: *Буг — Бугу, на Бугі (й по Бугу); Владивосток — Владивостока, у Владивостоці (у Владивостоку); Гайсин — Гайсина, Гайсином, у Гайсині; Дубно — Дубна, Дубном, у Дубні; Единбург — Единбурга, в Единбурзі (в Единбургу); Київ — Києва, Києвом, у Києві; Лихославль — Лихославля, Лихославлем, у Лихославлі; Луганськ — Луганська, Луганськом, у Луганську; Львів — Львова, Львовом, у Львові; Орел — Орла, Орлом, в Орлі; Псков — Пскова, Псковом, у Пскові; Світязь — Світязю, Світязем, на Світязі; Тернопіль — Тернополя, Тернополем, у Тернополі; Теруель — Теруеля, Теруелем, у Теруелі; Токмак — Токмака, у Токмаці (у Токмаку); Ужгород — Ужгорода, Ужгородом, в Ужгороді*.

III відміна: *Бретань — Бретані, Бретанню, у Бретані; Керч — Керчі, Керчу, у Керчі; Об — Обі, Об'ю, на Обі; Свір — Свірі, Свір'ю, на Свірі; Сізрань — Сізрані, Сізранню, у Сізрані*.

2. Географічні назви, що мають форму множини, відмінюються як відповідні загальні іменники: *Березникі — Березників, Березникам; Горки — Горок, Горкам; Есентукі — Есентуків, Есентукам; Жигулі — Жигулів, Жигулям; Ков'яги — Ков'яг, Ков'ягам; Лубні — Лубен, Лубнам; Пліски — Плісок, Пліскам; Прилуки — Прилук, Прилукам; Ромні — Ромен, Ромнам; Салоніки — Салонік, Салонікам; Філіппіни — Філіппін, Філіппінам; Чебоксари — Чебоксар, Чебоксарам, у Чебоксарах; Чернівці — Чернівців, Чернівцям, у Чернівцях*.

3. Географічні назви з прикметниковими закінченнями відмінюються як звичайні прикметники: *Борове — Борового, Боровому; Жуковський — Жуковського, Жуковському; Лозова — Лозової, Лозовій; Рівне — Рівного, Рівному; Чусова — Чусової, Чусовій*.

4. Географічні назви, що складаються з прикметника та іменника чи, навпаки, іменника та прикметника, відмінюються в обох частинах:

а) Великий Устюг — Велико́го Устю́га; Го́ла При́стань — Го́лої При́стані, Го́лою При́станню; Кривий Ріг — Криво́го Ро́гу; Великі́ Лу́ки — Вели́ких Лук; Єлисе́йські По́ля — Єлисе́йських По́лів; Мінеральні Во́ди — Мінеральних Во́д;

б) Кам'яне́ць-Поді́льський — Кам'я́нця-Поді́льського, Кам'я́нці-Поді́льському; Но́вгород-Сіве́рський — Но́вгорода-Сіве́рського, Но́вгороду-Сіве́рському; Новогра́д-Воли́нський — Новогра́да-Воли́нського, Новогра́дові-Воли́нському; Ра́ва-Ру́ська — Ра́ви-Ру́ської, Ра́ви-Ру́ській.

5. Географічні назви, що складаються з двох іменників або іменника та присвійного прикметника, відмінюються лише в другій частині: Ба́ден-Ба́ден — Ба́ден-Ба́дена, у Ба́ден-Ба́дені; Оре́хово-Зу́єво — Оре́хово-Зу́єва, в Оре́хово-Зу́єві; Іва́но-Франкі́вськ — Іва́но-Франкі́вська, в Іва́но-Франкі́вську. Але: Ко́нча-За́сна — Ко́нчі-За́сни, у Ко́нчі-За́сні; Пу́ща-Води́ця — Пу́щі-Води́ці, у Пу́щі-Води́ці.

6. Географічні назви, що складаються з короткої форми прикметника, прийменника **на** та іменника, що вказує на місце розташування населеного пункту, відмінюються в першій частині: Росто́в-на-Дону́ — Ростова́-на-Дону́, у Росто́ві-на-Дону́; Фра́нкфурт-на-Ма́йні — Фра́нкфурта-на-Ма́йні, у Фра́нкфурті-на-Ма́йні.

7. Не відмінюються географічні назви (переважно іншомовні), що закінчуються на **е** (є), **і** (ї), **о**, **у** (ю): Рамбу́йе, Туапсе́, Ула́н-Уде́, Фі́уме; Ка́прі, Порт-Луї́, По́ті, Тбілі́сі, Уссу́рі, Фуку́ї; Бордо́, Гла́зго, Маро́кко, По́, Сант-Яго́; Баку́, Бешта́у, Катманду́, Кюсю́. Так само не відмінюються й деякі назви на **-а**, як Нікара́гуа.

§ 113. ПРАВОПИС ПРИКМЕТНИКОВИХ ФОРМ ВІД ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

Суфікси
-ИНСЬК(ИЙ),
-ІНСЬК(ИЙ)

1. У суфіксах **-инськ(ий)**, **-інськ(ий)** прикметників, утворених від географічних назв і назв народів, що мають у своїй основі суфікси **-ин**, **-ін**, **-инськ**, **-інськ**, зберігається той самий голосний (**и** або **і**), що й в основній назві: Камі́шин — камі́шинський, Ні́жсин — ні́жсинський, Пе́нжин —

пе́нжинський, Тульч́ин — тульч́инський, Ту́шино — ту́шинський, Цюру́пинськ — цюру́пинський, Чиги́рин — чиги́ринський; грузи́н — грузи́нський, осети́н — осети́нський; Бо́лдіно — бо́лдинський, Філі́ппіни — філі́ппінський.

В аналогічних прикметниках, утворених від географічних назв, що не мають суфіксів **-ин**-, **-ін**-, пишеться завжди **и**: Аля́ска — аля́синський, Баку́ — бакі́нський, Кабарда́ — кабарди́нський, Караганда́ — караганди́нський, По́ті — по́тинський, Со́чі — со́чинський, Чита́ — чити́нський, Ша́хти — ша́хтинський.

2. У суфіксах **-овськ(ий)** [**-ьовськ(ий)**], **-евськ(ий)** [**-євськ(ий)**], **-івськ(ий)** [**-ївськ(ий)**] прикметників, утворених від географічних назв, що мають у своїй основі **-ов** (**-ьов**), **-ев** (**-єв**), **-ів** (**-їв**), зберігається той самий голосний (**о**, **е**, **є**, **і**, **ї**), що й в основній назві: Дніпропетро́вськ — дніпропетро́вський, Тамбо́в — тамбо́вський; Кара́чев — кара́чевський, Колгу́єв — колгу́євський; Кишині́в — кишині́вський, Льві́в — льві́вський, Могилі́в — моги́лівський, Те́мерів — те́мерівський, Черні́гів — черні́гівський. Якщо при творенні таких прикметникових форм від українських географічних назв відкритий склад з **о**, **е** стає закритим, діє правило про чергування **о**, **е** з **і**: Лозова́ — лозі́вський, Сві́тове — сві́тівський, Хме́леве — хме́лівський.

У прикметниках, утворених від географічних назв із суфіксальним **к**, перед яким іде інший приголосний, пишеться **-івський** (**-ївський**): Бі́ла Це́рква — бі́лоцеркі́вський, Ва́лки — ва́лківський, Гребі́нка — гребі́нківський, Каза́нка — каза́нківський, а також Златоу́ст — златоу́стівський. Але: Оре́л — орло́вський і т. ін.

При творенні прикметників за допомогою суфікса **-ськ(ий)** від географічних назв і назв народів, основа яких закінчується на приголосний, відбуваються такі фонетичні зміни:

а) **г, ж, з** (дз) + **-ськ(ий)** → **-зьк(ий)** [**-дзьк(ий)**]: Бу́г — бу́зький, Ветлу́га — ветлу́зький, Ві́борг — ви́борзький, Во́лга — во́лзький, Га́ага — гаа́зький, Га́мбург — га́мбурзький,

Калуга — калужський, Ладого — ладозький, Люксембург — люксембурзький, Лейпциг — лейпцизький, Онега — онезький, Острог — острозький, Прага — празький, Рига — ризький, Страсбург — страсбурзький; Воронеж — воронезький (пор. назву українського селища — Вороніж — воронізький), Запоріжжя — запорізький, Париж — паризький; Абхазія — абхазький, Кавказ — кавказький, Лодзь — лодзький, Сиракузи — сиракузький, француз — французький;

б) **к, ц, ч + -ськ(ий) → -цьк(ий)**: Баскунчак — баскунчацький, Великі Луки — великолукський, Вишній Волочок — вишньоволоцький, Владивосток — владивостоцький, грек — грецький, Кагарлік — кагарлицький, Казбек — казбецький, калмик — калмицький, Кобеляки — кобеляцький, коряк — коряцький, Кременчук — кременчуцький, Прилуки — прилуцький, словак — словацький, таджик — таджицький, турок — турецький, узбек — узбецький; Ніцца — ніццький, Суец — суецький, Череповець — череповецький; Бахмач — бахмацький, Галич — галицький, Грінвіч — грінвіцький, Овруч — Овруцький, Солигалич — солигалицький. Але: Дамаск — дамаський, Мекка — мекський, тюрки — тюркський;

в) **с, х, ш + -ськ(ий) → -ськ(ий)**: Арзамас — арзамаський, Одеса — одеський, Тбілісі — тбіліський, тунгус — тунгуський, Черкаси — черкаський, черкес — черкеський, Ясси — яський; волюх — волюський, Карабах — карабаський, Лепетиха — лепетиський, чех — чеський; Золотоноша — золотоніський, Кандалякша — кандалакський, латіш — латиський, Сиваш — сиваський, чуваш — чуваський.

Примітка. Деякі слова, узвичаєні без зміни приголосних основ, передаються з ними і на письмі: баски — баскський, казах — казахський, Перемисьль — перемисьльський та ін.

§ 114. ПРАВОПИС СКЛАДНИХ І СКЛАДЕНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

Написання окремо 1. О к р е м о пишуться:

а) географічні назви, що складаються з прикметника та іменника: Біла Церква, Великий Устюг,

Верхня Силезія, Вишній Волочок, Гола Пристань, Голубий Ніл, Давидів Брід, Запорізька Січ, Західна Європа, Зелена Гора, Нове Місто, Новий Сад, Повалізька Бистриця, Сомкова Долина, Стара Планина, Широкий Яр;

б) географічні назви й номенклатурні терміни при них: Кавказький хребет, Кандалякська губа, Скандинавський півострів, Фінська затока, Чорне море;

в) географічні назви, що становлять сполучення іменника з порядковим числівником, який може стояти як перед іменником, так і після нього: Гільча Друга, Залісся Перше, Красне Друге, Перше Садове;

г) географічні назви, що становлять сполучення імені та прізвища або імені й по батькові: село Івана Франка, селище Лев Толстой, станція Єрофей Павлович; але: місто Івано-Франківськ, село Михайло-Коцюбинське (бо тут маємо сполучний голосний **о** й зміну родового закінчення прізвища), а також назва села Дмитро-Варварівка, що складається з двох імен.

2. Р а з о м пишуться:

Написання разом

а) географічні назви-іменники, що складаються з прикметника та іменника, з'єднаних сполучним звуком, а також прикметники, що походять від них: Білопілля, Верхньодніпровськ, Гостролуцька, Дорогобуж, Кам'яногірка, Красноводськ, Малоярославець, Нижньокілімськ, Нововолінськ, Новосибірськ, Старокостянтинів, Чистоводне, Ясногородка; білопільський, верхньодніпровський, гостролуцький, дорогобужський, кам'яногірківський, чистоводнівський та ін.

Примітка. Це правило поширюється й на складні прикметники, утворені з двох прикметникових основ, які означають назви морів, лісів, низин, областей, залізниць тощо й мають при собі номенклатурні терміни типу море, гора, хребет, ліс, озеро, низовина, острів і т. ін.: Західносибірська низовина, Нижньодунайська низовина, Новосибірські острови, Південноукраїнський канал, Східноєвропейська рівнина, Східноказахстанська область, Східнокитайське море тощо;

б) географічні назви, що складаються з числівника та іменника, з'єднаних сполучним звуком, а також похідні від них прикметники: Дворіччя, Першотравневе, П'яти-

гórськ, П'ятихátки, Семигóри, Семипíлки, Сорокадуби, Трипíлля; дворічáнський, п'ятихátківський, семигíрський, семипíлківський, сорокадубівський та ін.;

в) географічні назви з першою дієслівною частиною у формі наказового способу та похідні від них прикметники: *Вернигородок, Гуляйполе, Копайгород, Крутибороди, Печиводи; вернигородобський, гуляйпільський, копайгородський, крутибородівський, печиводівський;*

г) географічні назви, що складаються з двох іменників, з'єднаних сполучним звуком, та похідні від них прикметники: *Верболози, Индокутай, Страхолисса; верболозівський, индокутайський, страхольський.* Але: *Австро-Угорщина, Азово-Чорномор'я* та деякі інші;

г) географічні назви з другою частиною **-град, -город, -піль, -поль; -абад, -акан, -бург, -ленд, -пілс, -таун, -шир, -штадт** і похідні від них прикметники: *Белград, Волгоград, Цілиноград; Китайгород, Новгород, Княжпіль, Ольгопіль, Адріанополь, Севастополь; Ашгабат, Бранденбург, Кемберленд, Даугавпілс, Кейптаун, Йоркшир, Рудольфштадт; волгоградський, новгородський, ольгопільський, севастьянський, бренденбурзький, даугавпілський, рудольфштадтський;*

д) прикметникові форми від географічних назв, що складаються з якісного прикметника та іменника або відносного прикметника [без суфіксів **-зък(ий), -ськ(ий), -цьк(ий)** і суфіксів присвійності] та іменника: *біломорський* (від *Біле море*), *білоцерківський* (від *Біла Церква*), *гостромогільський* (від *Гостра Могила*), *новоміський* (від *Нове Місто*), *яснополянський* (від *Ясна Поляна*); *житньо-гірський* (від *Житні Гори*), *західноєвропейський* (від *Західна Європа*), *кам'янобалківський* (від *Кам'яна Балка*), *липоводолинський* (від *Ліпова Долина*).

3. Через дефіс пишуться:

а) географічні назви, що складаються з двох іменників (без сполучного звука) або з іменника й дальшого прикметника, а також прикметники, що походять від них: *Баня-Лука — баня-луцький, Гвінея-Бісау — гвінея-бісауський, Глинськ-Загора — глинськ-загорський, Ельзас-Лотарінгія — ельзас-лотарінзь-*

кий, Коло-Михайлівка — коло-михайлівський, Орехово-Зуєво — орехово-зуєвський, Пуца-Водія — пуца-водицький; Берізки-Бершадські — берізки-бершадський, Віта-Поштова — віта-поштовий, Кам'янець-Подільський — кам'янець-подільський, Рава-Руська — рава-руський, Харків-Товарний — харків-товарний, Австро-Угорщина — австро-угорський; але: Индокутай та похідні прикметники від подібних назв;

б) географічні назви, що становлять поєднання двох імен або імені та прізвища (чи прізвиська) за допомогою сполучного звука (зрідка — без нього) й зі зміною форми другого компонента, а також похідні від них прикметники: *Андрієво-Іванівка — андрієво-іванівський, Дмитро-Варварівка — дмитро-варварівський, Івано-Франківськ — івано-франківський, Михайло-Коцюбінське — михайло-коцюбінський, Олександр-Пашенкове — олександр-пашенківський; але: Петропавлівка;*

в) географічні назви, що складаються з іншомовних елементів — повнозначних слів, а також похідні від них прикметники: *Буенос-Айрес, Думбартон-Окс, Іссік-Куль, Кзил-Орда, Нар'ян-Мар, Ріо-Негро, Улан-Уде; буенос-айреський та ін., але: Алату, Амудар'я, Махачкала, Сирдар'я; амудар'їнський, приамудар'їнський; алмаатинець, кзилординець тощо;*

г) географічні назви (переважно населених пунктів) з першими складовими частинами **соль-, спас-, усть-** та іншомовними **вест-, іст-, нью-, сан-, Санкт-, сент-, санта-, сен-, сент-** і под., а також із кінцевими назвотворчими частинами **-ривер, -сіті, -сквер, -стрит, -фіорд** і похідні від них прикметники: *Соль-Ілєцьк, Спас-Клепики, Усть-Каменогорськ; Вест-Індія, Іст-Лондон, Нью-Йорк, Сан-Сальвадор, Санкт-Галлен, Сент-Яго, Санта-Клара, Сен-Готард, Сент-Луїс; Фолл-Рівер, Атлантик-Сіті, Сахо-сквер, Бонна-фіорд; соль-ілєцький, усть-каменогорський; нью-йоркський; фолл-ріверський, атлантик-сітинський та ін.;*

г) географічні назви, що складаються з іменників, які поєднуються українськими або іншомовними прийменниками, сполучниками чи мають при собі частку, ар-

тиль, а також утворені від них прикметники: *Новосілки-на-Дніпрі, Ростов-на-Дону, Франкфурт-на-Майні, Яр-під-Зайчиком; Булонь-сюр-Мер, Бург-ель-Араб, Ла-Манш, Ла-Плата, Лас-Вегас, Лос-Анджелес, Па-де-Калé, Ріо-де-Жанейро, Сен-е-Уаз* (департамент); *новосілівський-на-Дніпрі, ростовський-на-Дону, франкфуртський-на-Майні, ярський-під-зайчиком; булонь-сюр-мерський, бург-ель-арабський, ла-маншський, ла-платський* і т. ін.;

д) прикметники, утворені від географічних назв, до складу яких входять прикметники із суфіксами **-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин (-ін), -ськ(ий), -цьк(ий), -зьк(ий)**: *давидово-брідський* (від *Давидів Брід*), *олійниково-слобідський* (від *Олійникова Слобода*), *мишурино-різький* (від *Мишу́рин Ріг*), *вільшансько-новоселицький* (від *Вільшанська Новоселиця*), *вінницько-ставський* (від *Вінницькі Стави*);

е) прикметники, утворені від географічних назв, що становлять поєднання імені та прізвища: *івано-франківський* (село *Івана Франка*).

V. НАЙГОЛОВНІШІ ПРАВИЛА ПУНКТУАЦІЇ

§ 115. КРАПКА (.)

Крапка ставиться:

1. У кінці розповідного речення або спонукального, якщо воно вимовлене без окличної інтонації:

Весь народ піднімається до мене. Йдуть з усієї України та й ще йтимуть. Посилав універсали з Січі, тепер хочу скласти універсал із Чигирини (Загребельний).

*Як парость виноградної лози,
Плекайте мову. Пильно й ненастанно
Політь бур'ян* (Рильський).

2. У кінці пов'язаних між собою частин розповідного тексту, коли автор хоче навмисно подати їх інтонаційно відокремленими одна від одної:

А я ходжу. Рівним, розміреним кроком, через усю хату, з кутка в кутку. З кутка в кутку (Коцюбинський).

3. У кінці рубрик переліку, коли вони досить розвинені й кожна з них становить закінчене речення:

Відзначаючи ювілей видатного українського вченого-сходознавця, одного з засновників Академії наук України, академіка АН України А. Ю. Кримського, загальні збори Академії наук України постановили:

1. З метою відродження й розвитку національної школи сходознавства як важливого наукового компоненту інтелектуального потенціалу України створити в системі АН України Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського.

2. Видати повне зібрання творів академіка АН України А. Ю. Кримського.

3. *Порушити клопотання перед Кабінетом Міністрів України про створення будинку-музею академіка АН України А. Ю. Кримського в м. Звенигородці Черкаської області (3 «Вісника АН України»).*

4. Після речення, за яким розпочинається виклад розгорненої розповіді, опис тощо:

А діло було таке. Студенти з царського садка пішли в гості до знайомого купця, котрий жив далеко, аж на Орданському. Той купець мав багатьох дочок, не дуже гарних. Він закликав до себе десятками всяких студентів, годував, поїв їх і чимало дочок повидавав уже заміж за світських і духовних. Студенти часто гуляли там до півночі й цілою юрбою перелазили потім стіну Братського монастиря (Нечуй-Левицький).

5. Як знак незакінченості слова на письмі, напр.: т. або тов. (товариш), гр. (громадянин) (про скорочені слова див. § 39, 40).

Примітка 1. Крапка не ставиться:

а) в аббревіатурах між складовими частинами: ООН, МАУ, неп;

б) у скороченнях назв метричних мір: г (грам), кг (кілограм), м (метр), мм (міліметр), т (тонна);

в) у кінці заголовків, на вивісках і штампах.

Примітка 2. Про вживання крапки замість коми див. § 118, Б, п. 2, прим. 1.

§ 116. ЗНАК ПИТАННЯ (?)

Знак питання ставиться:

1. У кінці питального речення:

За кожною з цих пам'яток — люди: майстри, митці. Хто знає про них? Хто назве їх імена? (Федорів).

Чи совам зборкати орла?

Чи правду кривді подолати? (Рильський).

Примітка 1. Підвищена проти звичайної питальна інтонація передається двома або трьома знаками питання:

Кляті! кляті!

Де ж слава ваша?? На словах!

Де ваше золото, палати?

Де власть великая? (Шевченко).

Примітка 2. У питальних реченнях з однорідними членами знак питання можна ставити після кожного однорідного члена з метою розчленування питання:

Хіба ж живуть вони? і знають,

Як ви сказали, благодать,

Любов?.. (Шевченко).

Примітка 3. Знак питання не ставиться в кінці складнопідрядного речення з непрямым питанням (хоч інтонація в таких випадках часто мало відрізняється від інтонації питальних речень):

Ніхто не запитав

В принишклої блідій Катерини,

Чом на щоці сріблиться сіль крута —

Ще свіжий слід невтертої сльозини (Бажан).

Коли ж головне речення питальне, тоді в кінці складнопідрядного речення з непрямым питанням знак питання ставиться:

Чи знаєте, хлопці, як високо сокіл

Під небом літає у теплі дні? (Глібов).

Пам'ятаєте, який у мене веселий дід був? (Яновський).

2. У дужках у середині цитати або після неї для виявлення сумніву або критичного ставлення того, хто цитує, до наведеного матеріалу:

Нехай багато не розводяться вчорашні «марксистки» про велике значення колективізації (?), яка нібито врятувала (??) Україну від голоду (?!) (З газети).

§ 117. ЗНАК ОКЛИКУ (!)

Знак оклику ставиться:

1. У кінці окличного речення:

Гетьте, думи, ви хмари осінні!

Тож тепер весна золота! (Леся Українка).

Вдар словом так, щоб аж дзвеніло міддю! (Тичина).

Примітка 1. Знак оклику завжди ставиться в кінці речень, що мають у своєму складі слова **як, який, що (то) за, скільки** тощо (зі значенням експресії), але не є підрядними:

Як гарно марилося на шкільній лаві, скільки робилося сміливих, але часом і недосяжних проєктів! (Коцюбинський).

На небокраї яка краса огнів сія! (Сосюра).

Він звів до Сагайди сіре змучене обличчя з великими сумними очима. Що то були за очі! (Гончар).

Примітка 2. Підвищена проти звичайної оклична інтонація передається двома або трьома знаками оклику:

*Тельман говорить!!
Слухайте, доли, слухайте, гори,
Слухай, Німеччино,
Тельман говорить!!!* (Тельнюк).

2. У кінці окличного називного речення:

Рідний край! На світі немає нічого дорожчого за нього, за землю, яка породила тебе й виростила (Цюпа).

3. Після однослівних і поширених з в е р т а н ь, що вимовляються з виразною окличною інтонацією:

Україно! Ти в славній борні не одна (Рильський).

Ти прекрасна, вечірня зоре! (Леся Українка).

Народе мій! Твоє буття затяте

В моїй крові затято клекотить!.. (Драч).

4. Після в и г у к і в, а також після слів т а к і н і, коли вони стоять на початку речення й вимовляються з виразною окличною інтонацією:

Ай! як тут гарно! (Коцюбинський).

Ой! Що це за сопілка? Чари! Чари! (Леся Українка).

— *Гей! Піднімайтесь, хто сильний та дужий!* (Довженко).

М а в к а (спалахнула). *Так! Хто не зріс між вами, не зрозуміє вас!* (Леся Українка).

— *Ні! Недобре зробив батько, — глухо якимось, з протягом, почав Чипка* (Панас Мирний).

Примітка 1. Знак оклику вживається в середині речення, щоб підкреслити значущість певних слів:

І ворогам не розтоптати — ні! —
Омитий кров'ю стяг наш трудівничий (Рильський).

Звичайно в таких випадках відповідні слова виділяються ще двома тире.

Примітка 2. Складна інтонація оклику — питання передається на письмі знаками ?! або !?:

Се ти, мій чарівниченьку?! (Леся Українка).

Де ж той світ!?

І де та правда!?! Горе! Горе! (Шевченко).

— *Для чого ж тоді на Ельбі поклали ви круглі голови?! — Кричить нам у вічі земля* (Б. Олійник).

5. У дужках у середині цитати або після неї для вияву ставлення (обурення, здивування, іронії тощо) автора до наведеного ним матеріалу:

На останньому пленумі ради СПУ були висловлені дві полярні сентенції. Один із промовців закликав колег «виروضувати курей» (!!), другий — «думати про вічність» (!?) (3 газети).

§ 118. КОМА (,)

А. Кома в простому реченні

У простому реченні кома ставиться:

1. Між однорідними членами речення, не з'єднаними сполучниками:

Під вікнами насадила Ганна бузку, любистку, півників та півонії (Нечуй-Левицький).

Тут, на цих вуличках, дозрівала його класова свідомість, тут він переймався недолею голодних, безправних, безробітних (Федорів).

Це ж могло наступити нині, завтра, позавтра... (Кобилянська).

Світло саяною хвилею хлопнуло по верхівках дерев, замиготіло, застрибало по куцах (Гуцало).

Примітка 1. Два або кілька прикметників-означень однорідні:

а) коли вони характеризують предмет в одному плані (при переліку різних особливостей або якостей предмета):

Дивом див було, що те пискляве, рожеве, безпомічне — то і є людина (Гончар);

б) коли вони показують різні споріднені ознаки предмета (позитивні або негативні риси, розміри предмета тощо):

Немає матусі! У глухій, темній могилі вона (Тесленко).

Його очі замиготіли зимним, неприязним блиском (Кобилянська).

І вся вона на видноті — ставна, вродлива (Харчук);

в) коли друге й даліші означення підсилюють, уточнюють або пояснюють перше:

Якось раз над містечком стояла тиха, місячна, літня ніч (Нечуй-Левицький).

Твердо упираючись ногами в нову, не панцизняну землю, він [Остап] затис кулак і погрозив на той бік річки (Коцюбинський).

Коли прикметники-означення характеризують предмет у різних планах, то такі прикметники неоднорідні й кома між ними не ставиться:

Вода шуміла й билась між камінням білими кипучими хвилями (Нечуй-Левицький).

Ми їхали порожньою рудуватою дорогою (Вл. Шевчук).

В ранковому березневому затуманеному повітрі пахли вишневі садки (Харчук).

Неоднорідні означення частіше стоять перед іменником, зрідка — після нього:

Усе застеляла мла вечірня пахучая (Марко Вовчок).

На чорній зрутій землі по краях поплуталась огудина суха гарбузова (Головка).

Примітка 2. Не слід розглядати як однорідні й відокремлювати комами:

а) два однакові формою дієслова, що означають дію та мету її: *їду подивлюся; сядьмо поміркуймо* тощо;

б) два однакові або близькі значенням слова, з яких друге вжите із запереченням **не**, якщо таке словосполучення становить змістом одне ціле (*жду не дждуся; дивишся не надивившись; дійшеш не надішешся; вовк не вовк і под.*):

Дивиться вона не надивиться на свого сина: втішається не навтішається своїм Івасем! (Нечуй-Левицький).

2. Між однорідними членами речення, з'єднаними двома або більше однаковими сполучниками: **і...і** (й...й), **ні...ні** (ані...ані), **то...то** (не то...не то), **чи...чи** (чи то...чи то), **або...або**:

*А тим часом місяць пливе оглядять
І небо, і зорі, і землю, і море* (Шевченко).

*Ні зради яд, ні танки, ні гармати
Не допоможуть ворогу в бою* (Сосюра).

Не хотів ані дружитись, ані дома жити — чумакував (Марко Вовчок).

Доля — наче примхлива дівчина: то пригріє, то знов остудить (Вс. Шевчук).

Чи то садок видніє, чи город, чи поле? (Панас Мирний).

Хлопці, щоб не заважати в хаті, вчилися або в клуні, або в садку чи деінде (Коцюбинський).

Примітка 1. Коли частина однорідних членів з'єднана безсполучниково, а частина — повторюваними сполучниками **і** (й), **та** (= і), кома ставиться між усіма однорідними членами, у тому числі й між першими двома (перед першим сполучником):

*Я пам'ятаю вчительку мою,
просту, і скромну, і завжди спокійну* (Сосюра).

*Світе мій гучний, мільйонноокий,
Пристрасний, збурунений, німий,
Ніжний, і ласкавий, і жорстокий,
Дай мені свій простір і неспокій,
Сонцем душу жадібну налий!* (Симоненко).

Примітка 2. Якщо однорідні члени речення зв'язані сполучниками **і** (й), **та** (= і) в пари, то перед сполучниками коми не ставляться, а пари відокремлюються комами:

Життя — це ріка, в якій попутно й навально тече минушина й теперішність, добро й зло, правда і кривда (Федорів).

Примітка 3. Коли сполучники **і** (й), **та** (= і), **або**, **чи** не повторюються, кома перед ними не ставиться (про сполучник **або** див. ще п. 15):

Було як заговорить або засміється — і старому веселіше стане (Марко Вовчок).

Картина була надзвичайна, неначе сон чи казка (Довженко).

Примітка 4. Коли два слова, перед кожним з яких стоїть сполучник **і** або **ні**, становлять єдиний усталений вислів, то кома між ними не ставиться: *і так і сая, і туди і сюди, і вдень і вночі; ні туди ні сюди, ні сая ні так, ні се ні те, ні вдень ні вночі, ні риба ні м'ясо* тощо.

Кома не ставиться також між двома однорідними членами речення, що з'єднуються повторюваним сполучником і утворюють тісну смислово єдність (звичайно такі однорідні члени не мають при собі пояснювальних слів):

А потім і щастя і горе обірвалися так раптом (Леся Українка).

3. Між однорідними членами речення, з'єднаними протиставними сполучниками **а**, **але**, **однак**, **проте**, **а проте**, **зате**, **та** (= але), **так**, **хоч** (хоча).

*В життя розкритій книзі
Сторінок безліч є,
В які вписати мусиш
І ти життя своє.
Вписати не чорнилом,
А полум'ям душі* (Братунь).

Задр голову Баглай, стежить, як поволі, але вперто підіймаються голуби над собором (Гончар).

Хоч живемо з пучок, а проте й для нас є місце у церкві (Коцюбинський).

*Тече вода в синє море,
Та не витікає* (Шевченко).

*Полетіла б я до тебе,
Та крилець не маю (Пісня).*

З виду дід був... столітній, хоч ще кремезний (Панас Мирний).

4. Перед сполучниками **і**, **а** також, **ще й**, **а то й**, **та й**, **та ще**, які приєднують до попередніх членів речення ще один елемент:

Давид роздягся, шинель на ключці повісив, і будьонівку (Головко).

Зазеленіли луги, ще й дібровонька (Пісня).

5. Перед другим з парних сполучників **не тільки... а й** (не тільки... але й, не тільки... а ще й, не тільки... але також і), **як... так і**, **не так... як**, **хоч... але (та)**, **не стільки... скільки**, що вживаються при однорідних членах речення:

Як би це добре було, коли б я не тільки спочив, а й вивіз собі матеріал для роботи (Коцюбинський).

Як російська, так і європейська критика все частіше звертає своє око на наше письменство, ставить йому свої вимоги (Коцюбинський).

*Не так ті вороги,
Як добрі люди —
І окрадуть жалкуючи,
Плачучи осудять (Шевченко).*

6. Перед словами **а саме**, **як-от**, **як** та ін., що стоять у реченні з однорідними членами після узагальнюючих слів:

Ми певні, що... Ваше чуле серце не обмине... нашого благання й жаги — бачити рядом із такими талановитими виставниками «Наталки Полтавки», як Кропивницький, Саксаганський, Садовський, Затиркевич, і Вас, наша зоре! (Панас Мирний).

Весільний обряд складається з трьох частин, а саме: заручин, сватання й весілля.

7. При повторенні слова для означення великої кількості предметів, тривалості дії, для підкреслення згоди або заперечення тощо:

Все, все згадала вона в ту хвилину! (Довженко).

*Рости, рости, моя пташко,
Мій маковий цвіте (Шевченко).*

Здається, часу і не гаю, а не встигаю, не встигаю! (Костенко).

8. Для виділення з вертань і зв'язаних з ними слів (про знак оклику при звертаннях див. § 117, п. 3):

*Мово рідна, слово рідне,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має! (Воробкевич).*

*Народе мій, ясна любове,
Ти волю лиш яви свою —
Поклич, — а серце вже готове
За тебе згинуту в бою! (Павличко).*

Я не люблю тебе, ненавиджу, беркуте! (Франко).

*Де ж ти дівся, в Яр глибокий
Протоптаний шляху? (Шевченко).*

9. Після вигуків, якщо вони вимовляються з окличною інтонацією меншої сили, ніж наступні слова в реченні (пор. § 117, п. 4):

Гей, на коні, всі у путь! (Тичина).

О, як люблю я рідну землю... (Воронько).

Примітка 1. **О**, **ой**, коли вони інтонаційно тісно зв'язані з дальшим звертанням (тобто після них немає паузи), комою не відокремлюються:

*О люде мій бідний, моя ти родино,
Брати мої вбогі, закуті в кайдани!
(Леся Українка).*

*Ой волохи, волохи,
Вас осталося трохи (Шевченко).*

Примітка 2. Після **ну**, **ой**, **ах** і т. ін., ужитих для підсилення, кома не ставиться:

*Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого (Шевченко).*

*Ой летіла гуска додому —
Та впала, як грудка, додолу (Драч).*

Примітка 3. Не відокремлюються вигуки на початку речення, якщо вони стоять перед особовим займенником, після якого йде звертання:

*Ой ти, дівчино,
З горіха зерня,
Чом твоє серденько —
Колюче терня?* (Франко).

*Гей ти, поле колоскове,
молодість моя!* (Сосюра).

10. Після стверджувальних слів **так, еге, гаразд, (а)якже, авжеж** та ін., заперечення **ні, запитання що, а** також підсилювального **що ж, коли** безпосередньо за цими словами йде речення, яке розкриває їх конкретний зміст:

*Так, це була вона, його земля,
Про неї він співав і нею марив* (Павличко).

Еге, я правду вам казав (Гребінка).

— *Земляка свого бачили?.. — Аякже, бачив* (Головко).

*Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні* (Леся Українка).

Що, титаря вбили? (Шевченко).

*Що ж, отак і проходить вечір,
По-лисячому тихо, без стуку* (Б. Олійник).

Увага. Слід відрізнати стверджувальні слова **так, гаразд** від прислівників **так, гаразд**, після яких кома не ставиться:

Так ніхто ще не вірив у мене! (Чубач).

Гаразд ідуть наші справи.

Так само слід відрізнати заперечення **ні** від повторюваного сполучника **ні** (див. п. 2).

11. Для виділення вставних слів і вставних речень (про вживання тире або дужок при вставних словах і вставних словосполученнях та реченнях див. § 121, п. 14 і § 123, п. 2):

*Треба хліба людині й металу,
Треба музики і п'єdestалу,
Та, мабуть, над усе до загину
Треба віри людині в людину* (Забаштанський).

І, можливо, моє серце-проміння

Зловить в свої долоні дитина

І всміхнеться (Братунь).

А в хлібороба, звісна річ, роботи — як води, від снігу до снігу (Федорів).

З Копачів я, бачте, родом (Білоус).

Погане, я чував, життя собаче,

Недобре ж і Вовкам (Глібов).

Примітка 1. Вставними найчастіше бувають такі слова й словосполучення: *бач, бачиш, бачте, безперечно, безсумнівно, безумовно, бувало, видимо, видно, відома річ, власне, головне, головним чином, далекі, до речі, звичайно, звісно, здавалось, здається, значить, зрозуміло, кажуть, коротко кажучи, либонь, мабуть, між іншим, мовляв, може, можливо, навпаки, на жаль, на мій погляд, на нашу думку, наприклад, нарешті, на щастя, немає сумніву, отже, очевидно, певна річ, певно, по-перше, по-друге, правда, проте й однак* (не на першому місці в головному або підрядному реченні, де ці слова є сполучниками), *сказати б, справді, що-правда, як видно, ясна річ* і деякі інші.

Увага. Слід відрізнати вставні слова та словосполучення від подібних до них слів, які є членами речення й комами не виділяються:

У нижчеподаній статті я, звичайно, не охоплюю всіх проблем розвитку української мови (Рильський).

Але: Концерт звичайно закінчується о 10 годині.

Ці слова, до речі, викликають сумнів.

Але: Ці слова сказані до речі.

Примітка 2. Якщо сполучник **а** (рідше **але**) відноситься до вставного слова, він комою не виділяється — **а власне, а втім** тощо.

Чи не вкажете мені яких творів про методи етнографічні, а власне, про способи записування народних пісень? (Леся Українка).

Примітка 3. Вставні слова не виділяються комами, якщо вони належать до відокремлених членів речення:

Дмитро, очевидно поспішаючи, не поснідав.

Пор.: Дмитро, поспішаючи, очевидно, не поснідав.

Надвечір, мабуть годині о шостій, почався дощ.

Пор.: Я буду у вас сьогодні, мабуть, увечері.

Примітка 4. Не виділяються комами такі слова: *адже, все-таки, все ж таки, наче, начебто, немов, немовби, ніби, нібито, от, принаймні*, які не є вставними.

12. Для виділення порівняльних зворотів, що вводяться словами **як, мов, наче, немов, ніби, як і, ніж і т. ін.**:

Із степену, як із вогкої печери, тягло свіжою прохолодою (Гончар).

Це місто [Київ] прекрасне, як усмішка долі (Костенко).

Припадаю вустами до слова,

Мов до стиглого грона калини (Кашук).

Зникло лихоліття,

Наче уві сні (Братунь).

Він справді здригнувся, немов ступив у студену воду (Мушкетик).

В цей час у порту завжди, ніби граючись у хрещика, сновигали матроси всіх націй (Панч).

Примітка 1. У сталих фразеологічних зворотах перед порівняльним сполучником кома не ставиться:

Дош лє як з відра.

Почервонів як рак.

Примітка 2. Іменна частина складеного присудка, приєднана за допомогою сполучників **як, мов, ніби** тощо, комою не відокремлюється:

Руки зробилися як лід.

Примітка 3. Звороти, що вводяться в речення за допомогою сполучника **як і** мають значення «у ролі кого, чого», комою не виділяються:

Про масштаби Довженка як письменника можна судити з його найбільшої літературної праці — «Зачарованої Десни» (Новиченко).

Розглядаємо вашу відповідь як згоду.

Примітка 4. Не ставиться кома перед **як, ніж** у виразах **(не) більш як, (не) раніше ніж, (не) довше ніж і т. ін.**

Сидів не більш як півгодини.

Роботи вистачило не довше ніж на два дні.

13. Для виділення допустових речень:

Коли підїхали до собору одержувати комбікорм, то на дверях висів замок, хоч до кінця робочого дня було ще далеко (Гончар).

Примітка. Коли хоч (хоча) вжито не в допустовому реченні, а при окремому члені речення як частку, кома перед ним не ставиться:

Дай мені хоч трохи води.

14. Для виділення прикладок як поширених, так і непоширених, особливо коли вони відносяться до власного імені або займенника:

Дмитрик, восьмилітній хлопчик, вискочив з душної низенької хати (Коцюбинський).

Нехай мене, Кармелюка, в світі споминають! (Марко Вовчок).

Отак роки, отак без краю

На струнах Вічності перебираю

Я, одинокая верба (Тичина).

Я син простого лісоруба,

Гуцула із Карпатських гір (Павличко).

Примітка. Про вживання дефіса при прикладках див. § 27, а про вживання тире — § 121, п. 7.

15. Для виділення відокремлених прикладок, що починаються словами **як, тобто (себто, цебто), або (= тобто)** тощо:

Як учений, етнограф і фольклорист, Франко все життя з палким інтересом ставився до народної творчості (Рильський).

Тайга, тобто заболочений хвойний ліс із домішкою осики, тягнеться на сотні кілометрів.

Орфографію, або правопис, повинен знати кожен.

Примітка. Прикладки зі сполучником **як** виділяються комами тільки тоді, коли вони виразно відокремлюються інтонаційно й мають додатковий смисловий відтінок причиновості. В інших випадках коми не ставляться:

Шевченко як поет відомий всьому світові.

Мова йде про Архипенка як художника.

16. Для виділення зворотів, що обмежують або уточнюють зміст усього речення й починаються словами **крім (опріч), за винятком, особливо, включаючи, замість, наприклад, навіть, зокрема** й под., якщо вони виразно інтонаційно відокремлюються:

Було про що думати цієї ночі, та він примусив себе не думати зараз ні про що, крім бою (Сизоненко).

Без гарячої любові до природи людина не може бути митцем. Та й не тільки митцем, особливо зараз, коли треба перебудувати майже все (Довженко).

Майже всі твори видатного художника, включаючи етюди, були представлені на цій виставці.

На краю села, замість похилої хатини, стояв великий будинок.

Гризуни, наприклад ховрашки, завдають багато шкоди полям.

Усі мешканці села, навіть діти й старі, поспішали в поле.

Він полюбляв, щоб до Волі приходили гості, зокрема Рада й Аліна (Яновський).

17. Для виділення відокремлених означень, виражених:

а) дієприкметниками та прикметниками, що мають при собі пояснювальні слова й стоять після означуваного іменника:

Вмирав поет, залюблений у світ,

Вмирав поет, задивлений у море (Осадчук).

Деревця молоді, укриті білим пухом,

Тихенько сплять над Волгою в снігу... (Забашта).

Розгойдане море, вже брудне й темне, наскакувало на берег і покривало скелі (Коцюбинський);

б) дієприкметниками та прикметниками, що не мають пояснювальних слів і стоять після означуваного іменника, особливо в тих випадках, коли перед іменником є вже означення:

Ясне сонце, тепле й приязне, ще не встигло наложити палючих слідів на землю (Панас Мирний).

Живе життя і силу ще таїть

Оця гора, зелена і дрімлива (Зеров).

Слався, мій народе, мій гордий, чесний, добрий, молодий (Вінграновський);

в) дієприкметниками та прикметниками (як із пояснювальними словами, так і без них), поставленими перед іменником, якщо вони, виступаючи в ролі означення до іменника, мають ще обставинний відтінок («будучи», «бувши») або відділені від іменника іншими членами речення:

Дезорганізований раптовістю нічної атаки, ворог не встиг учинити скільки-будь сильного опору (Гончар).

У червонім намисті, зав'язана великою хусткою, Марта була б дуже гарною молодницею (Нечуй-Левицький);

г) дієприкметниками й прикметниками (як із пояснювальними словами, так і без них), що стосуються особових займенників:

Як я, бідна, тут горюю, прийди подивися (Котляревський).

Вона стоїть навпроти Сагайди, маленька, мов куріпка на межі (Гончар).

Дивився [Юрко] на батька, і йому стало жаль його, завчасно постарілого, спрацьованого (Харчук);

г) іменниками в непрямих відмінках (з прийменниками або без них), щоб надати їм більшої ваги порівняно з іншими членами речення:

Висока на зріст, рівна станом, але не дуже тонка, з кремезними ногами, з рукавами, позакачуваними по лікті, з чорними косами, вона [Мотря] була ніби намальована на білій стіні (Нечуй-Левицький).

До неї наближалась мати... Іллевського, невисока, досить повна жінка, з кошиком у руці (Гончар).

Примітка. Не виділяються й не відокремлюються комами означення з пояснювальними словами або без них, коли вони за змістом невіддільні від слів, яких стосуються:

Минаючи убогі села

Понаддніпрянські невеселі,

я думав... (Шевченко).

18. Для виділення відокремлених уточнювальних обставин часу, місця тощо:

А вечорами, по роботі, він не раз до пізньої ночі ходив у важкій задумі по болотистих улицах Борислава (Франко).

Сьогодні вранці, під час перерви, побачивши, що Кажан пішов у сад, Олег кинувся нагору, до його кімнати (Донченко).

Там, за горами, давно вже день і сяє сонце, а тут, на дні міжгір'я, ще ніч (Коцюбинський).

По той бік шляху, десть далеко в степу, за садками, тремтить червона заграва... (Тютюнник).

19. Для виділення відокремлених обставин, виражених дієприслівниковими зворотами:

Маруся, вийшовши з кімнати, засоромилась (Квітка-Основ'яненко).

Почали люди серпи гострити, лаштуючись до жнив (Коцюбинський).

Забившись у дровитню, я плакав, коли Мальва залишала наше подвір'я (Земляк).

Переглядаючи трагічні сторінки Каменяревого життя, поет [Павличко] постійно пам'ятає про зв'язок Франка з нашим часом (Лубківський).

Примітка. Дієприслівниковий зворот, який стоїть після сполучників *і, та, а*, що з'єднують однорідні присудки, виділяється комами з обох боків:

Прислухались і, не вірячи самі собі, одхиляли сінешні двері (Коцюбинський).

20. Для виділення відокремлених обставин, виражених одиничними дієприслівниками, коли вони означають час, причину, умову дії:

Повечерявши, полягали спати (Панас Мирний).

Прощаючись, Багіров відкликає Ясногорську вбік (Гончар).

Не повіривши, Чабанчук кинувся в канцелярію (Донченко).

Попрацювавши, можна й відпочити.

Примітка. Одиничні дієприслівники, що стоять безпосередньо при присудку й мають значення прислівника, комами не відокремлюються:

Вона сиділа замислившись (Яновський).

Ідуть дівчата в поле жати

Та, знай, співають ідучи (Шевченко).

Із вирію летять курличучи ключі (Зеров).

Б. Кома в складному реченні

У складному реченні кома ставиться:

1. Для відокремлення речень, що входять до безсполучникового складного речення (про вживання крапки з комою або тире в таких реченнях див. § 119, п. 2 і § 121, п. 9):

В житті синілі волошки та сокирки, білів зіркатий ромен, червоніла квітка польового маку (Коцюбинський).

Підведу од книжки очі, —

Під вікном ростуть банани,

Шелестять високі пальми,

Мирти, фіги і платани (Кримський).

Пісня [«Два кольбори»] пішла в глибини, пісня пішла на вершини, ніхто нікому її не віддасть, навіть авторам (Драч).

2. Для відокремлення речень, що входять до складносурядного речення (про вживання тире в таких реченнях див. § 121, п. 9):

Один кривавим потом умивається, та робить, та дбає, а другий, ледащо, лінується... або ще п'є... (Грінченко).

*Жде спрагла земля плодотворної зливи,
І вітер над нею гуляє бурхливий* (Франко).

*Непокривлену душу хотіли зламати,
Та ламалися тільки болючі киї,
Наді мною ночами відплакала мати,
Я ж не зрікся ні мови, ні пісні її* (Павличко).

*Усе іде, але не все минає
Над берегами вічної ріки* (Костенко).

Примітка 1. Іноді перед сполучниками сурядності *і, та, а, але*, однак і под. замість коми ставиться крапка, щоб надати більшій самостійності реченням, які могли б бути складовими частинами простого або складносурядного речення:

Острів, як спрут, занурив у море шершаві лаби, присався до нього, наче хоче спинитись. Але не може (Коцюбинський).

Ми якось дуже звикли, що він [Ойстрах] є.

А от нема. І струни його стихли (Костенко).

Примітка 2. Якщо у складному реченні зі сполучниками *і (й), та (= і)* є спільне повнозначне слово або спільне головне чи підрядне речення, то кома перед сполучниками не ставиться:

На хвилину раптом стихли голоси і спинилися тіні (Смілянський).

Він... розказував, яку в їх селі рибу ловлять і яка в їх ріка риба, що усяка риба ведеться (Марко Вовчок).

І знов моя до тебе думка лине,

Далекий краю ранньої зорі,

Де тигрів слід веде до Уссурі

І спіє виноград між віт ялини (Борис Тен).

3. Для відокремлення речень, що входять до складного речення з безсполучниковим і сурядним зв'язком:

*Синіють води, зеленіє яр,
І стеляться сліпучі краєвиди* (Зеров).

*О так! Минають роки і віки,
Усе пливає хвилями ріки,
Й життя нові нам ставить теореми* (Борис Тен).

4. Для відокремлення речень, що об'єднуються в одне складне речення за допомогою повторюваних сполучників *і...і, ні...ні, або...або, то...то, чи...чи* тощо:

*І розсвіте, і вийдуть смілі люди,
І порохом пропахне сніг і дим,
І розсвіте, і всесвіт видно буде,
Весь світ, всю долю видно стане їм* (Бажан).

Ранок такий-то тихий та ясний придався: ні вітерець не вийне, ні хмарка не збіжиться (Марко Вовчок).

Або не сокіл я, або спалила мені неволя крила (Леся Українка).

*То дощ, то сніг, то знову дощ,
І листя лопотіло* (Вінграновський).

*Чи осінь, чи зима, чи в зелені діброва
весни вітає дні, чи літо славить птах, —
усе мені шумить хода твоя шовкова,
і стан твоїй молодий пливе в моїх очах* (Сосюра).

5. Для відокремлення в складно підрядному реченні підрядних речень, уведених сполучниками або сполучними словами, від головних і від інших підрядних:

*Так тихо сходить місяця підкова,
Що аж завмерли гори та ліси...* (Пушкін).
*І той любов'ю повниться до світу,
Хто рідну землю має під собою...* (Вінграновський).

*Ось чутно, як несе вітер якусь новину з далекого лісу,
що синіє за горбочком* (Коцюбинський).

Він жив на самому кінці села, там, де глибокий яр входив у ліс вузьким клином (Нечуй-Левицький).

*Весь край слов'янський чує крок дружин,
Які спішать на збір у Дрогичин* (Бажан).
*Спасибі, що мені відкрили очі
На невмирущу душу материнську,
Без котрої збіднів би цілий світ* (Підсуха).

*Душа летить в дитинство, як у вирій,
бо їй на світі тепло тільки там* (Костенко).

*Дай мені, Вітчизно, та для пісні сили,
щоб тебе в цій пісні славить і любить,
щоб для тебе серцем вічно зеленіти* (Сосюра).

Під липами неподалік колгоспної контори почали сходитись лише опівдні, хоч два автобуси, які мали відвезти хлопців та їхніх родичів до району, стояли тут іще з восьмої ранку (Гуцало).

*Рідний дім залишається в серці,
Як далеко від нього не йди* (Чубач).

*Ти гукай, не гукай,
а літа не почують.
Все біжать та спішать —
хоч співай чи ридай...* (Б. Олійник).

Примітка 1. Кома не ставиться перед **як** у виразах **як слід, як треба, як годиться** й под., коли нема ясно визначеного підрядного речення:

Роби як слід, то й добре буде.

Примітка 2. Комою не відокремлюються одиничні займенники та прислівники, що є, власне, частиною непрямого питання:

Бачив хлопця й не сказав якого.

Мати повернеться, та не знати коли.

Примітка 3. При складених сполучниках і сполучних словах **то-му що, через те що, для того щоб, незважаючи на те що, після того як, внаслідок того що, замість того щоб** кома ставиться один раз: або перед усім складеним словосполученням, або перед сполучниками **що, щоб, як** — залежно від змісту та інтонації:

Надворі стало темно через те, що небо зсолокло чорною хмарою.

Надворі стало темно, через те що небо заволокло чорною хмарою.

Примітка 4. Кома ставиться перед **як** у зворотах **не хто інший, як...; не що інше, як...:**

Те, що її зацікавило, було не що інше, як троє осідланих коней під ганком вілли (Коцюбинський).

Примітка 5. Коли перед підрядним реченням стоять частки **не, і, то** підрядне речення не відділяється від головного комою:

Мене цікавить не як це сталося, а які можливі наслідки цього факту (Пор.: *Мене цікавить не те, як це сталося...*).

Треба бути уважним і коли обставини цьому не сприяють. (Пор.: *Треба бути уважним і тоді, коли обставини...*).

Примітка 6. При збігу сполучників перед другим із них кома не ставиться тоді, коли в наступному реченні наявні співвідносні слова **то, так**:

*І якщо пісня вийде в люди,
То племінь серця не згашу* (Малишко).

Пор.: *Але коли Ви такі добрі, що не одмовились би перекласти щось із рукопису, то я позволю собі скористуватися з цього і, якщо зможу, пришлю Вам рукопис* (Коцюбинський).

Якщо перший сполучник протиставний (**а, але, однак** і т. ін.), то кома після нього взагалі не ставиться:

Він прокинувся увечері, ...довго пив чай, а коли зовсім стемніло, став збиратися у свою п'яту вилазку (Первомайський).

§ 119. КРАПКА З КОМОЮ (;)

Крапка з комою ставиться:

1. Між поширеними однорідними членами речення, особливо якщо в середині хоч би одного з них є коми:

*Привіт тобі, зелена Буковино,
Твоїм хорошим горам і гаям;
Твоїм одважним, дорогим синам!* (Самійленко).

Котовський справді палив поміщицькі маєтки; справді з'являвся до багатіїв, вимагав у них боргові зобов'язання бідняків і тут же, перед їхніми очима, нищив; справді забирив гроші й роздавав злидарям (Смолич).

2. Між реченнями, що входять до безсполучникового складного речення, коли вони поширені або в середині їх уже є розділові знаки:

*Та ні, він [І. Франко] був, і є, і завжди буде,
Цей велетень, цей титанічний дух;
Його вогонь не вигас, не заглух, —
Він вкладений навіки в наші груди* (Павличко).

Було, мабуть, гарно: вночі випав сніг, і сліпучо-біла вулиця леліла сріблом; крізь просвічені скісним заповудневим сонцем шибки вікон зеленіло... ялинкове гілля; з крутосхилу Ботанічної злітали верхи на гринджолятах хлопчачи (Дрозд).

3. Між реченнями — частинами складносурядного речення, зв'язаними сполучни-

ками **а, але, проте, однак, все ж таки** (рідше — сполучниками **і, та**), якщо ці речення мають значний обсяг або в середині їх є коми:

*І крізь мокру сніговицю
Бачу я вогонь червоний,
Наче сонце, що конас
У молочній білій млі;
А навколо нього мріють
Наче тіні чорних птахів* (Леся Українка).

Ся розмова лишила в мені якийсь гіркий несмак; але миритись, брати назад свої слова у мене не було бажання (Леся Українка).

4. Між поширеними однорідними підрядними реченнями, підпорядкованими одному й тому ж головному, особливо коли в середині таких підрядних уже є розділові знаки:

Доводилося вам їздити пізньої весни чи раннього літа по Україні? Міряли ви її безмірні шляхи зелених та рівних степів, де ніщо не забороняє вашим очам виміряти їх і вздовж, і вшир, і впоперек; де одні тільки високі могили нагадують вам про давнє життя людське...; де синє небо, побратавшись з веселою землею, розгортає над нею своє блакитне, безмірно високе, бездонно-глибоке шатро...? (Панас Мирний).

*І тепла радість душу обняла,
І сам не знаєш у задумі світлій,
Що краще — вечір цей чи ночі мла;
Що краще — біля тебе сад розквітлий
І серць квітухих трепет молодий
Чи над тобою зоряні сади* (Борис Тен).

5. Між групами незалежних речень, коли необхідно вказати межі між ними на відміну від розмежування окремих речень:

Щойно полуниця відходить, а вже буріють вишні-петри-нівочки, шовковиця сиплется, а там зажовтіють абрикоси; буває, так наспіє полуниця, то жінкам невправка з нею, тоді оголошується загальна мобілізація, вже й металурги лазять поруч з дітьми по садках... (Гончар).

Примітка. Крапка з комою ставиться також у кінці досить великих рубрик переліку (про крапку в цих випадках див. § 115, п. 3).

§ 120. ДВОКРАПКА (:)

1. Якщо перед однорідними членами речення стоїть узагальнююче слово або словосполучення, що вказує на перелік, то перед першим однорідним членом або словом, яке до нього відноситься, ставиться двокрапка:

У густій мряці, білій як молоко, все пропадало: небо, гори, ліси, пастухи (Коцюбинський).

*Несуть пани есаули
Козацькую зброю:
Литий панцир порубаний,
Шаблю золотую,
Три рушниці-гаківниці
І три самопали...* (Шевченко).

Заснув, незчувся й коли, і снилися красиві коні: сірі, гніді, вороні (Симоненко).

Примітка 1. Двокрапка ставиться перед однорідними членами речення й тоді, коли нема узагальнюючого слова, якщо тільки перед переліком робиться попереджувальна пауза, а однорідні члени речення читаються з перелічувальною інтонацією:

*Та в цю хвилю двері розчинились
і ввійшли: якийсь рудобородий
в довгому старім плащі подертім;
з лірою ж за ним дідок кошлатий,
що все кашляв та все очі мружив;
іще й третій, що безруко шуливсь,
лиш рукав сорочки теліпався* (Тичина).

Примітка 2. Про вживання тире перед узагальнюючим словом див. § 121, п. 5.

2. Двокрапка ставиться між двома реченнями, що входять до складу безсполучникового складного речення, якщо друге речення розкриває зміст першого речення в цілому або одного з його членів, а також указує на причину того, про що йдеться в першому реченні:

Лаврін не поганяв волів: він забув і про воли, і про мішки й тільки дивився на Мелашку (Нечуй-Левицький).

Якби його так намалювати, — сказали б: то не чоловік сидить, то — сам сум! (Панас Мирний).

Ліс іще дримає, а з синім небом уже щось діється: воно то зблідне, наче від жаху, то спалахне сяйвом, немов од радощів (Коцюбинський).

*Як мала у тебе сила,
То з гуртом єднайся ти:
Вкупі більше зробиш діла,
Швидше дійдеш до мети* (Грінченко).

*Як і вони — я був щасливим:
Із теплих уст ловив слова,
Що казкою ставали, дивом,
В якому всесвіт ожива* (Ющенко).

Примітка. Про вживання двокрапки при прямій мові див. § 125, п. 3.

§ 121. ТИРЕ (—)

Тире ставиться:

1. Між підметом і присудком, коли останній виражений іменником або кількісним числівником у називному відмінку, а дієслова-зв'язки немає. При цьому присудок може бути як непоширеним, так і поширеним:

*Бук — дерево.
Три та сім — десять.
Київ — столиця України.
Мистецтво — найкращий педагог* (Гончар).
*Пісня і праця — великі дві сили,
Ім я бажаю до скону служити* (Франко).
І один у полі — воїн (Дольд-Михайлик).

Примітка. Перед заперечним присудком, вираженим іменником у називному відмінку із заперечною часткою **не**, тире звичайно не ставиться:

Серце не камінь.

2. Між підметом і присудком, коли один із цих членів речення (або обидва) є інфінітивом:

*Говорити — річ нудна.
Працювати слід до дна* (Рильський).
Життя прожити — не поле перейти (Прислів'я).

3. Перед **це (це є), оце, то, ось (це)** значить, якщо присудок, виражений іменником у називному відмінку або неозначеною формою дієслова, приєднується за допомогою цих слів до підмета:

Гетьман, може, як ніхто інший знав, що любити Україну — це найперше захистити її надійно від усіх ворогів (Лупій).

Класична пластика і контур строгий,

І логіки залізна течія —

Оце твоя, поезіє, дорога (Зеров).

Сміле слово — то наші гармати,

Світлі вчинки — то наші мечі (Грабовський).

Зернина — то життя у сповитку (Кашук).

Серце чисте співця —

То ранкової відблиск роси (Ющенко).

Гармонійне злиття ідеї з художньою формою, в яку вона обрана, — ось формула ідеального твору мистецтва (Дрозд).

Жити мені без праці — значить не жити (Павличко).

Примітка. Тире ставиться й перед єдналим сполучником (або зрідка після нього) між двома присудками, якщо другий з них виражає щось несподіване або різко протилежне до висловленого першим:

Земля на прощання усміхнулась — і потемніла (Панас Мирний).

Повечеряємо — і за роботу (Тютюнник).

Мигне тільки рябенька спинка або гострий шпичастий хвостик — і зникне (Коцюбинський).

Або — після сполучника:

Я тоді швидко підводжусь і — зирк через комин (Довженко).

4. На місці пропущеного члена речення, переважно присудка:

Крізь шибку виднілись білі колони тераси, а за ними — квітник (Коцюбинський).

Без витоку нема ріки,

Як без коріння — крони (Осадчук).

5. Перед узагальнюючим словом, що стоїть після однорідних членів речення:

День, вечір, ніч, ранок — все біле, все тьмяне (Леся Українка).

Ні спека дня, ні бурі, ні морози —

Ніщо не вб'є любов мою живу (Сосюра).

6. Після переліку, якщо перелік іде за узагальнюючим словом і не закінчує речення:

Сотні й тисячі українських дівчат: колгоспниць, робітниць, студенток, лікарів, інженерів — у сірих шинелях радянських воїнів ідуть на захід (Бажан).

Українські дореволюційні письменники: Шевченко, Марко Вовчок, Панас Мирний, Нечуй-Левицький — багато творів присвятили зображенню жахливої долі українського народу.

7. Для виділення прикладок, якщо вони стоять у кінці речення й перед ними можна, не змінюючи змісту, вставити **а саме**:

У своїм невеличкім гурточку він [Гуша] завів новину — гуртову працю (Коцюбинський).

Примітка. Якщо прикладка є власним іменем, то вона частіше відокремлюється комами:

Обабіч Свирида сиділи Мурий і ще один муляр, Тимко (Копиленко).

Та друг мій, Ярослав, ще й після того не раз був на устах усіх (Тичина).

Тамарі він чомусь видався схожим на доброго, покривдженого лісовика, Чугайстра, з гуцульської казки (Мушкетик).

8. Між частинами заперечного порівняння:

...То ж не вовки-сіроманці

Квилять та проквиляють,

Не орли-чорнокрильці клеочуть,

Попід небесами літають, —

То ж сидить на могилі

Козак старесенький,

Як голубонько свесенький,

Та на бандуру грає-виграє,

Голосно-жалібно співає (Народна дума).

9. Між реченнями, що входять до безсполучникового складного чи складносурядного речення, якщо в другому з них подано висновок або наслідок дії першого:

Защебетав соловейко —

пішла луна гаєм (Шевченко).

Вдарив революціонер —

захитався світ (Тичина).

Минали літа — росли сини (Головка).

Не жди ніколи слушної пори —

Твоя мовчанка може стать ганьбою! (Павличко).

Орач торкнеться до керма руками —

І нива дзвонить темним сріблом скиб (Стельмах).

10. Між частинами безсполучникового складного речення, коли перша частина виражає причину або умову, а друга — наслідок:

...Попадався їм багач у руки — вони його оббирали, попадався вбогий — вони його наділяли (Марко Вовчок).

Як тільки займеться десь небо — з другого боку встає зараз червоний туман і розгортає крила (Коцюбинський).

11. Між реченнями, коли зміст їх різко протиставляється:

Ще сонячні промені сплять —

Досвітні огні вже горять! (Леся Українка).

Закрався вечір, одшуміла праця,

Як сльози, затремтіли ліхтарі, —

Та діти наші ночі не бояться (Рильський).

12. Між двома або кількома власними іменами, сукупністю яких називається вчення, теорія, науковий закон:
Фізичний закон Бойля — Маріотта.

13. Між двома словами на означення просторових, часових або кількісних меж (замість словосполучень із прийменниками **від...до**):

Автотраса Київ — Львів.

Навчання на курсах триватиме протягом січня — квітня.

Пам'ятки української мови XVI—XVIII ст.

Вантаж вагою вісім — десять тонн.

14. Для виділення поширеної групи вставних слів (або вставного речення), що стоїть у середині речення:

...Топольський — молодий чоловік, але — на думку пана посла — надзвичайно талановитий і солідний (Маковей).

Опукою згори — аж вітром зашуміло —

Орел ушкварив на Ягня (Гребінка).

А тоді зопалу — не встигло радіо попередити! — вернулися морози (Яворівський).

Примітка 1. Про вживання ком і дужок при вставних словах і вставних реченнях див. § 118, А, п. 11; § 123, п. 2.

Примітка 2. Коли після тире стоять слова, що повинні бути виділені комами (наприклад, вставні слова), то перша кома не ставиться:

Не знать звідки взялись [орендарі], наїхали й позбирали панські землі під оренду — звісно, за ту ціну, яку самі призначили (Панас Мирний).

15. Разом із комою для відзначення переходу від підвищення до зниження інтонації в періоді:

Як тільки ясний день погасне

І ніч покриє Божий мир,

І наше лихо трохи засне,

І стихне людський поговір, —

Я йду до берега крутого,

І довго там дивлюся я,

Як із-за лісу, з-за густого

Зіходить зіронька моя (Глібов).

Примітка. Про вживання тире при прямій мові див. § 125.

16. Як додатковий знак після коми перед словом, яке повторюється для того, щоб зв'язати з попереднім реченням наступне (найчастіше підрядне, яке підсилює, доповнює або розвиває головне):

Шевченківський Палій стоїть на порозі того прозріння, до якого доходить Іван Вишенський у поемі Франка, — на порозі усвідомлення, що тільки в діяльній служінні своєму народові може бути остаточне виправдання людини, що тільки в ньому вища рація людського існування (Рильський).

17. Взагалі для означення спеціально підкреслюваної паузи різного змістового й стилістичного характеру:

Увечері кличуть: «Йди до панночки — розбирати» (Марко Вовчок).

Не слухає сонце,

За гору сідає

І нам посилає

На всю ніч — прощай! (Самійленко).

Сьогодні — майбутнього

далину я оком прозираю (Тичина).

На прю ми стали проти царства тьми,

Що оскверняє море й суходоли,

І віримо, що переможемо — ми,

І знаємо, що не вмеремо — ніколи! (Рильський).

§ 122. КРАПКИ (...)

Крапки ставляться:

1. На позначення перерваності або неокінченості мови:

Я тепер знаю... Але тоді, ви розумієте... Тоді я... я... І ще Аркадій... Ясно вам... Так... (Корнійчук).

Юнак розплющив очі: синь!

Літак... Димки... І височінь (Тичина).

Примітка. Крапки ставляться в середині речення при великій паузі, коли далі висловлюється щось несподіване:

Макар Іванович не збрехав: він справді заслаб... від страху (Коцюбинський).

Це за такими, певно, здавна,

відколи зорі у Ковші,

все плаче й плаче Ярославна —

В Путивлі... в музиці... в душі (Костенко).

2. На позначення уривчастості мови від хвилювання, зворушення й узагалі сильних переживань:

Я... я спокійніша... Ти не звертай уваги... так, трохи нерви... (Коцюбинський).

Плачеш?... в груди б'єш, конаєш...

Я конаю, мати, й сам...

Ой... нащо ж... малу дитину

Доручала... ти... степам... (Олесь).

Примітка. У реченнях питальних і окличних у таких випадках ставиться знак питання або знак оклику та дві крапки вряд:

Встає народ, гудуть мости,

Рокочуть ріки ясноводі!.. (Рильський).

Стражники на людей стріляли, це відомо, а щоб селяни?.. (Гордієнко).

3. На позначення пропуску в цитаті, а також коли цитата береться з середини речення або коли цитоване речення наводиться не до кінця:

Про цей переклад «Іліади» І. Франко сказав: «...се не популяризований, але справді націоналізований наш український Гомер, і то націоналізований так щасливо, що я не знаю нації, яка могла б похвалитися подібною працею» (Кундзич).

Антиподом Чіпки є дрібний власник Грицько, що пнеться у великі господарі: «...до багатів горнувся, а на голоту дивився згорда», хоч сам вийшов з бідноти (З наукової літератури).

§ 123. ДУЖКИ [()]

У дужки беруться:

1. Підзаголовки, пояснення іншомовних та маловідомих слів тощо:

Мова і час (Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови).

Вокатив (кличний відмінок) — форма іменника, що означає особу, до якої звертаються.

2. Вставні слова та вставні речення, подані як додаткові уваги до тексту (див. ще § 118, А, п. 11; § 121, п. 14):

Там батько плачучи з дітьми

(А ми малі були і голі),

Не витернів лихої долі,

Умер на панщині!.. (Шевченко).

Україно моя! (А на серці тривога).

Я не можу про тебе забути ніде (Вс. Швець).

3. Ремарки в драматичних творах при прямій мові дійових осіб:

К у н и ц я (хапає її руки і притягає до себе, весь тремтяти від хвилювання). Ольго! Ольго, рідна! Ти жива... ти тут... в таку хвилину! (Плаче, цілує її руки).

О л ь г а (голубить його голову). Ну, годі-бо, заспокойся, бідний... (Кочерга).

К р е ч е т. Під час операції я прошу нікого не пускати. (До Аркадія). Вас я прошу теж не заходити (Повернувся, важко пішов по сходах нагору й зник за дверима...) (Корнійчук).

4. Фрази, що вказують на ставлення слухачів до слів (промови) якоїсь особи:

(Оплески). (Сміх). (Рух у залі).

5. Прізвище автора, що стоїть після цитати, наведеної з його творів (див. приклади до п. 3).

6. Знак питання або знак оклику в цитатах для вияву ставлення автора до наведеного ним матеріалу (див. § 116, п. 2; § 117, п. 5).

Примітка 1. а) Кома, крапка з комою, двокрапка й тире не ставляться (крім поодиноких специфічних випадків) перед відкритою чи закритою дужкою, а тільки після останньої.

б) Знак питання, знак оклику та крапки можуть стояти перед закритою дужкою, якщо вони безпосередньо відносяться до слів, узятих у дужки; якщо ці знаки стосуються всього речення, їх ставлять після закритої дужки.

Примітка 2. При збігу в реченні внутрішніх і зовнішніх дужок можна в разі потреби застосувати дужки різної форми (круглі та квадратні). При цьому круглі дужки слід ставити в середині квадратних.

Примітка 3. Після цитати, за якою йде в дужках посилання на автора та джерело, крапки не ставимо, а переносимо її за дужки. Проте, коли безпосередньо перед прізвищем автора є вже дужки, крапку слід ставити перед посиланням на автора або джерело:

Бувало так, що всю напругу свого таланту Рильський збирав у сонет, і в чотирнадцятьох рядках йому вдалося дати монументальний образ епохи («Знак терезів — доби нової знак») (Павличко).

Примітка 4. Після закритої дужки, що нею закінчується речення, ставиться розділовий знак, якого вимагає ціле речення, незалежно від того, який знак стоїть перед закритою дужкою.

§ 124. ЛАПКИ (« »)

У лапки беруться:

1. Ц и т а т и, причому й тоді, коли цитата входить у середину речення як його складова частина:

...Усім нам, працівникам галузі перекладу, цього «високого мистецтва», за виразом К. І. Чуковського, або «благородного ремесла», як говорить Марія Домбровська, корисно пам'ятати слова О. Твардовського про С. Маршака як перекладача Бернса: «Він зробив його росіянином, залишивши шотландцем». Я б додав ще: «Він зробив його Маршаком, залишивши Бернсом», — бо ж не сама тільки печать національності, а й печать індивідуальності лежить на кожному талановитому перекладі (Рильський).

2. Слова, що їх не вважають за свої або що наводяться з відтінком презирливого чи іронічного

ставлення до чужого вислову, а також слова, вжиті вперше або, навпаки, застарілі та незвичайні:

Для більшості її [Лесі Українки] сучасників той дух [новаторського мистецтва] нагадував «хмару, що сунулась так тяжко по долині», а для нас, «на високості» ХХ століття, він «одмінився, просвічений нагірним, чистим світлом» (Павличко).

Моє ім'я враз із кількома іменами подібних до мене «во время оно» оббігало весь край, було пострахом усіх «мирних і вірноконституційних горожан», — з моїм іменем усі вони в'язали поняття перевороту, революції, різні (Франко).

3. І н д и в і д у а л ь н і назви заводів, фабрик, клубів, пароплавів, організацій, підприємств, наукових праць, літературних творів, газет, журналів, кінофільмів тощо (див. ще § 38, п. 15, 17—20): завод «Арсенал», швейна фабрика «Дитячий одяг», катер «Ластівка», фірма «Світанок», видавництво «Довіра», «Перехресні стежки» Івана Франка, газета «Слово», кінофільм «Устим Кармелюк».

Примітка 1. У лапки не беруться:

а) власні назви неумовного характеру: Львівський політехнічний університет, Київська обласна лікарня, Українська універсальна товарна біржа, Харківський тракторний завод;

б) власні складноскорочені назви установ, управлінь, видавництва і т. ін.: Дніпрогес, Київенерго, Азовсталь;

в) назви телеграфних агентств: Українське інформаційне агентство, агентство Пренса Латіна;

г) назви шахт, марок машин, літаків і т. ін., позначені номером або складені з аббревіатури та номера: шахта 3-біс, ВАЗ 21-09, літак Ту-334;

г) назви марок машин, виробів, які стали загальноживими: форд, макінтош, наган і т. ін.;

д) назви рослин, квітів, плодів: антонівка, паперівка, конвалія.

У спеціальній літературі назви сортів рослин пишуться звичайно з великої літери: яблуня Білий налив, тюльпан Чорний принц, пшениця Новинка тощо;

е) назви книжок у бібліографічних списках, у виносках, рецензіях, які наводяться після прізвища автора:

Гончар О. Собор. — К.: Дніпро, 1988.

Примітка 2. Про вживання лапок при прямій мові див. § 125, п. 2—4.

Примітка 3. а) Кома, крапка з комою, двокрапка й тире ніколи не ставляться перед закритими лапками, а тільки після них.

б) Знак питання, знак оклику й крапки ставляться або перед закритими лапками, якщо вони відносяться лише до слів, поставлених у лапках, або після лапок, якщо ці розділові знаки стосуються всього речення.

Примітка 4. Якщо знак питання, знак оклику й крапки стоять перед закритими лапками, то після лапок ті самі знаки не повторюються; однакові ж знаки можуть, залежно від змісту, ставитися одночасно й перед закритими лапками, й після них:

Чи знайомі ви з романом Герцена «Хто винен?»

Але: Невже ти не чув, як кликали: «До зброї, товариші!»?

§ 125. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ПРЯМІЙ МОВІ

Для виділення прямої мови вживаються лапки або тире.

1. Коли пряма мова починається з абзацу, то перед початком її ставиться тире, а в кінці, як звичайно, крапка, знак питання, знак оклику або три крапки — залежно від характеру речення:

Зупинившись у кущах бузку... Ляоня одразу спитав:

— Ти звідки?

— З дому. З Підлісного, — відповіла Яринка.

— Маєш якусь справу?

— Та... думала тут декого зустріти (Козаченко).

2. Коли пряма мова йде в рядок, без абзацу, то перед початком її ставимо відкриті лапки, а в кінці — закриті лапки й відповідний до характеру речення розділовий знак:

У цей час я побачила далеко машину і стала показувати в інший бік: «Дивіться, дивіться! Хтось іде!» (Яновський).

3. Речення, що вказує, кому належить пряма мова («слова автора»), може:

а) стояти перед прямою мовою; тоді після нього ставиться двокрапка:

Чується немолодий голос хазяйки: «Та двері, двері зачиняйте» (Шиян).

Я так давно тягнуся до краси,

Та лиш тепер посміла попросити:

«Навчи мене, ботаніко, роси

З пелюсток мрій на землю не трусити» (Чубач);

б) стояти після прямої мови; у цьому випадку після прямої мови ставиться знак оклику або знак питання, або крапки — залежно від характеру речення. Після відповідного розділового знака перед словами автора ставиться тире:

— Тату! татку! — упізнали діти.

— Голуб'ята! — батько простер руки (Тичина).

— Краще померти стоячи,

Ніж на колінах жити! —

Сказав учитель історії

Дітям (Б. Олійник).

— Хто там? — запитав на її легенький стукіт біля дверей Ковтун...

— Я, я! — нетерпляче повторила Яринка... (Козаченко).

Коли в кінці прямої мови за характером речення повинна бути крапка, замість неї ставиться кома:

*— Ось ви, прославлений пійт, чи думали коли-небудь над тим, щоб мову, якою ми ось з вами розмовляємо, ...узако-
нити на папері. Щоб вона стала поряд з іншими мовами як
рівня.*

*— Це неможливо, — категорично заперечив Капніст... —
Мова наша чарівна, але ж не для друку, хто її вивчатиме,
буде читати писане нею?*

*— Будуть, Василю Васильовичу, — вперто відказав Кот-
ляревський. — Якраз простонародна мова й має стати за-
собом нашої боротьби (Іваничук).*

Коли пряма мова подається в лапках, після неї також ставиться тире:

*«Як живете?» — в листі своїм княжна його [Т. Г. Шев-
ченка] запитує (Білоус).*

«Трава — що воно таке?» — запитав мене син (Драч);

в) розривати пряму мову; тоді лапки ставляться тільки перед початком та в кінці прямої мови й застосовуються правила:

1) коли на місці розриву не повинно бути ніякого зна-
ка або мала бути кома, крапка з комою, двокрапка, тире,

то перед словами автора й після них ставиться кома й тире, а пряма мова продовжується з малої літери:

— У мене, — вів своє дід, — сини, двоє, на фронтах (Смілянський).

— Батьку, — мовила тихо, — ви так гарно співали, гарно... (Загребельний).

«Мамо, — каже старший брат, — ходім додому!» (Марко Вовчок);

2) коли на місці розриву мала бути крапка, то перед словами автора ставиться кома й тире, а після них — крапка й тире, причому пряма мова продовжується з великої літери:

— Нічого, нічого, Петю, — заспокоював майор. — Мати розуміється на цьому (Іван Ле).

— Зроду не чув, щоб так лисиці кидались на людей.

— А я чув, — сказав Жадан. — І не тільки чув. Бачив (Шербак);

3) коли на місці розриву мав бути знак питання або оклику, то перед словами автора зберігається цей знак і додається тире, а після слів автора ставиться крапка й тире, причому пряма мова продовжується з великої літери:

— А, це ти, Максиме? — зрадив Карпо. — Заходь, заходь! (Коцюбинський).

— Оце довчивсь! — почав батько мені. — Що ж тепер?.. (Тесленко);

4) коли на місці розриву мали бути крапки, то вони залишаються перед тире. Пряма мова продовжується або з великої, або з малої літери, залежно від того, яка літера була б після крапок при відсутності розриву. Після слів автора в першому випадку ставиться крапка й тире, а в другому — кома й тире:

— Ходять тут усякі... — бурмоче дід. — Недавно двоє пройшло (Донченко);

5) коли одна частина слів автора відноситься до першої частини прямої мови (що стоїть до розриву), а друга — до другої, то після слів автора ставиться двокрапка й тире, причому пряма мова продовжується з великої літери:

— Ходім, — сказав він і спитав: — Чого ж ти мовчиш?

Примітка 1. Правила цього пункту застосовуються й до речень, які містять цитати з вказівками, кому ці цитати належать.

Примітка 2. Діалоги й полілоги можуть подаватися без абзаців; це буває здебільшого тоді, коли їх хтось переказує. У такому разі лише перша репліка подається з абзацу й перед нею ставиться тире, а далі репліки наводяться в лапках; після них перед мовою автора ставиться тире, а перед ними після мови автора — двокрапка:

— Страх, розказує, яке діялось: народу, каже, як на війні, сила-силенна... а кінні наступають, душать. «Розходьтесь!» — гукають. А ті: «Не підемо, давай нам наше... ми за правду» (Коцюбинський).

4. Коли кілька реплік прямої мови йдуть у рядок, без вказівки, кому вони належать, то кожна з них береться в лапки, а між репліками ставиться тире:

«А в тебе земля ще де є?» — «Ні, нема». — «А хата є?» — «Є» (Панас Мирний).

Перед кожною реплікою (в тому числі й перед першою) можна також ставити тире, тоді кожную парну репліку слід брати в лапки:

— А в тебе земля ще де є? — «Ні, нема». — А хата є? — «Є».

Примітка. Лапки, що виділяють якесь слово або кілька слів у кінці прямої мови, зберігаються перед зовнішніми закритими лапками тоді, коли між ними стоїть знак оклику або питання:

«Ти дивився кінофільм “Данило — князь галицький”?» — спитав він товариша.

Але: Він сповістив: «Повернувся до Києва на пароплаві «Іван Франко».

ПОКАЖЧИК

А

Аарне § 99
абажур § 45, II, п. 1
Абашидзе § 104, п. 6, в, 1
Абд ель Керім § 38, п. 1, прим. 1
абзац — абзацу § 48, п. 3, г
абікуди § 30, п. 1, е
абі-то § 30, п. 3, в
абіхто, абікого, абікому, абіким, абі на ко́му § 79
абіщо § 33, А, п. 1, а
абіяк § 30, п. 1, е; § 33, А, п. 1, а
абіякий, абіякого, абіякому, абі-яким § 79
абітурієнт § 91, п. 2
або ж § 32, п. 2, а
абощо § 32, п. 1; § 33, А, п. 1, б
абсолютно сухий § 29, п. 1, г, прим. 1
Абхазія § 113, п. 2, а
абхазький § 113, п. 2, а
авангард § 87
аванпост § 19, п. 1, прим.
аванпостний § 19, п. 1, прим.
авгієві стайні § 38, п. 26, в, прим., б
Август § 94
Авдієвський, Авдієвського, Авдієвському § 102, п. 2
Авенір, Авеніра § 103, п. 2, прим. 1
авжеж § 33, А, п. 1, б
аврал — авралу § 48, п. 3, е
Аврора § 94
Австралійський конгрес тред-юні-онів § 38, п. 14, в
Австралія § 94
Австрія § 90, п. 5, в, 4; § 94

австро-угорський § 114, п. 3, а
Австро-Угорщина § 114, п. 2, г; § 114, п. 3, а
автентичний § 94
автобіографія § 94
автомобіль § 86, п. 1, б; § 94; § 100, п. 1, II; *автомобіля* § 48, п. 2, е; § 100, п. 1, II; *автомобілем* § 100, п. 1, II
автомотогурток § 26, п. 1, е
Автономна Республіка Крим § 38, п. 12
автор § 94
авторитет § 94
Автор і Видавництво § 38, п. 3, прим. 4
автострада § 26, п. 1, в
автохтон § 94
Азіа § 97
агентство Пренса Латіна § 38, п. 17
агентство Франс Пресс § 38, п. 17
агітація § 14; § 87
аграрний § 29, п. 2, б
аграрно-сировинний § 29, п. 2, б
агресія § 14
агресор § 87
агроном § 8, п. 2, д
агрус § 15
адже § 32, п. 1
адже ж § 32, п. 2, а
Адріанополь § 114, п. 2, г
Адріатика § 90, п. 5, в, 2
адью § 93, п. 1, а
ад'юнкт § 92, п. 1, б
ад'ютант § 92, п. 1, б
аероплан § 86, п. 1, а

Показчик

аеропорт § 38, п. 19
АЕС § 41, п. 5
аж ніяк § 33, А, п. 1, е, прим.
Азія § 38, п. 8
Азово-Чорномор'я § 114, п. 2, г
Азовсталь § 124, п. 3, прим. 1
азот — азоту § 48, п. 3, а
Айзенх § 95, п. 2
акад. — академік § 40; *академік* § 38, п. 3, прим. 1; § 90, п. 5, а, 5
академічний § 23, п. 3
акмеїст § 22, п. 13
аксіома § 90, п. 5, а, 2
акт — акта, акту § 48, п. 3, і, прим.; *в акті* § 52, п. 3, а
актив § 38, п. 16
Акт проголошення незалежності України § 38, п. 23
аккумуляція § 89, п. 1
Ак'яб § 92, п. 1, а
Ак'яр § 109, п. 8
Алату § 38, п. 8, прим. 3; § 114, п. 3, в
Албанія § 86, п. 1, а
але ж § 32, п. 2, а
Александров § 104, п. 1
Алексєєв § 104, п. 2, в
Алжир § 90, п. 5, в, 3; *Алжіру* § 48, п. 3, і
Аліс § 100, п. 2
алмаатінець § 114, п. 3, в
алмаз — алмаза, алмазу § 48, п. 3, і, прим.
Алтай — Алтаю § 48, п. 3, і
Алфьоров § 104, п. 3, б
альбатрос § 93, п. 1, б
альманах — альманху § 48, п. 3, ж
Альтаміра-і-Кревеа § 106, п. 3, б
алюмінієвий § 23, п. 7
алюміній § 86, п. 1, б
Аляб'єв § 104, п. 2, б; § 104, п. 11
Аляска § 93, п. 2; § 109, п. 9, а, 3, прим.; § 113, п. 1
аляскинський § 113, п. 1
Америка § 90, п. 5, в, 2
Американська федерація праці § 38, п. 14, в

амплуа § 100, п. 2
амудар'їнський § 114, п. 3, в
Амудар'я § 38, п. 8, прим. 3; § 109, п. 8; § 114, п. 3, в
Аму́р — Аму́ру § 48, п. 3, і
анали § 89, п. 1
аналіз — аналізу § 48, п. 3, ж
Анан'їн § 4, п. 2; § 104, п. 12, а, 1
Анан'їно § 109, п. 4, а, 2
анархічний § 23, п. 3
ангел § 38, п. 2, а, прим. 1
Англія § 14
Андорра § 89, п. 3; § 89, п. 3, прим.
андоррський § 89, п. 3, прим.
Андрєєв § 104, п. 2, в
Андрієво-Іванівка § 114, п. 3, б
андрієво-іванівський § 114, п. 3, б
Андріїв § 67, п. 1, б; *Андрієва, Андрієв* § 23, п. 7; *Андрієві книжки* § 38, п. 26, а
Андріївська церква § 38, п. 21
Андріївський узвіз § 38, п. 9
Андрій § 23, п. 7; *Андрія* § 48, п. 2, а
Андрій Байко — з Андрієм Байком § 102, п. 4
«Андрій Солов'єво, або Вчєніє — світ, а невчєніє — тьма» § 38, п. 18, прим. 1
аніж § 32, п. 1
аніскільки § 30, п. 1, е; § 33, А, п. 1, а
анітелень § 30, п. 1, е
анітрохи § 30, п. 1, е; § 33, А, п. 1, а
анічичірк § 30, п. 1, е
анічоґісінко § 33, А, п. 1, а
аніяк § 30, п. 1, е; § 33, А, п. 1, а
аннали § 89, п. 1
анотация § 89, п. 2, прим.
Анрі § 90, п. 5, а, 3
ансамбль — ансамблю § 48, п. 3, б
ансамбль танцю імені П. Вірського § 38, п. 15, а

Антанта § 38, п. 11
 Антарктида § 38, п. 8; § 90, п. 5, в, 2
 Антарктика § 90, п. 5, в, 2
 Антей § 38, п. 2, а
 «Анте́й» § 38, п. 25
 антиісторичний § 90, п. 5, б
 античний світ § 38, п. 22, прим. 1
 Антін (парадигма) § 103, п. 2;
 Антін § 22, п. 10, прим.; § 8, п. 2, е, прим.; § 103, п. 2, прим. 1; Анто́на § 8, п. 2, е, прим.; § 103, п. 2, прим. 1;
 Анто́нові § 103, п. 2, прим. 1
 анто́нівка § 38, п. 5
 Анто́нівка § 38, п. 5
 Анто́нівна § 22, п. 10, прим.
 Анто́нович § 22, п. 10, прим.
 Ануй § 98
 Аньо́лек § 104, п. 4, б
 апарат — апа́рата, апа́рату § 48, п. 3, і, прим.
 Аполло́н § 38, п. 2, а
 Апо́стол § 38, п. 18, прим. 2
 аппе́рціє́ція § 89, п. 2
 Апу́лія § 90, п. 5, а, 2
 ара́б — ара́би § 38, п. 1, прим. 6
 Араба́тська Стрі́лка § 109, п. 1, в
 Ара́бська Респу́бліка Єгі́пет § 38, п. 12
 Араві́йське мо́ре § 110
 Аракче́єв § 104, п. 2, в
 Аргенти́на § 90, п. 5, в, 5
 аргенти́нець § 90, п. 5, в, 5
 аргенти́нський § 90, п. 5, в, 5
 Аре́ф'єв § 104, п. 11
 ар'є́га́рд § 90, п. 5, а, 2
 Арзама́с § 133, п. 2, в
 арзама́ський § 113, п. 2, в
 арифме́тика § 88
 арка § 8, п. 2; а, прим. 2; § 47, Б, п. 2, прим. 1; аро́к § 8, п. 2, а, прим. 2; § 47, Б, п. 2, в, прим. 1
 Арктика § 90, п. 5, в, 2
 Арль § 86, п. 1, б
 Арно § 100, п. 2

арсе́нал § 86, п. 1, а; § 100, п. 1, II; арсе́налу, арсе́налом, в арсе́налі § 100, п. 1, II
 Арте́мов § 104, п. 3, б
 Артемо́вський § 8, п. 3, г, 7
 арте́ріальний § 90, п. 5, а, 2
 арте́рія § 90, п. 5, а, 2
 арфа — арф § 47, Б, п. 2, в, прим. 1
 архай́чний § 4, п. 4; § 23, п. 3
 археологі́чний § 23, п. 3
 архі́в § 90, п. 5, а, 5
 архіме́дова спіра́ль § 38, п. 26, в, прим., б
 асфа́льт § 86, п. 1, б; асфа́льту § 48, п. 3, а
 ателье́ § 93, п. 1, а; § 100, п. 2
 Атланти́да § 90, п. 5, в, 2
 Атла́нтика § 90, п. 5, в, 2
 атла́нтик-сі́тинський § 114, п. 3, г
 Атла́нтик-Сі́ті § 114, п. 3, г
 Атла́нтичний океа́н § 86, п. 1, а
 атлас — атласу § 48, п. 3, б
 ато́ж § 33, А, п. 1, б
 а́том — а́тома § 48, п. 2, є
 а́томохі́д § 25, п. 2, а
 АТС § 39, п. 2
 аудито́рія § 94
 аудіе́нція § 90, п. 5, а, 2; § 94
 Афана́сьєв § 104, п. 2, б
 Афганіста́н — Афганіста́ну § 48, п. 3, і
 Афі́на § 38, п. 2, а
 Афри́ка § 90, п. 5, в, 2; § 112, п. 1, І; Афри́ки, в Афри́ці § 112, п. 1, І
 африка́нець — африка́нці § 38, п. 1, прим. 6
 Ахі́ллес § 38, п. 2, а
 ахі́ллєсова п'я́та § 38, п. 26, в, прим., б
 ацте́к — ацте́ки § 38, п. 1, прим. 6
 Ачинськ § 109, п. 4, б, 1
 Ашгаба́т § 114, п. 2, г
 а як же § 32, п. 2, а

Б

ба́ба § 23, п. 4; ба́бі § 47, Б, п. 7; ба́б (і ба́бів) § 47, Б, п. 2, а
 ба́ба-яга́ § 38, п. 2, б, прим.
 ба́бин § 23, п. 4
 ба́біще § 45, II, п. 3
 ба́бка § 18, п. 4, прим. 2
 Ба́бкін — Ба́бкі́ним § 51, п. 3, а
 бабу́ся — бабу́сю § 47, А, п. 6, в
 бага́тий § 1, п. 2; § 18, п. 2, в
 бага́тир § 1, п. 2
 бага́то § 1, п. 2; § 79, прим.; бага́тьох, бага́тьом, бага́тьма, бага́тьома́ § 79, прим.
 бага́то-бага́то § 25, п. 4, а
 ба́гатоті́сячний § 28, п. 1, б
 ба́гатство § 1, п. 2; § 18, п. 2, в
 бага́ття § 1, п. 2
 бага́цько § 16, п. 2, а, 1
 бага́ч § 1, п. 2
 Багі́ров § 104, п. 6, а
 Бадахо́с § 90, п. 1
 Ба́ден-Ба́ден — Ба́ден-Ба́дена, у Ба́ден-Ба́дені § 112, п. 5
 ба́жаний § 23, п. 2
 бажа́ння — бажа́нь § 16, п. 2, в; § 55, п. 2
 база́р § 45, II, п. 1
 базе́дова хвороба́ § 38, п. 26, в, прим., б
 Ба́зель § 86, п. 1, б; § 93, п. 1, в
 Байка́л — Байка́лу § 48, п. 3, і
 Байка́ло-Аму́рська магіста́ль § 38, п. 9
 байра́к — байра́ку § 48, п. 3, г
 бакі́нський § 113, п. 1
 Баку́ § 112, п. 7; § 113, п. 1
 бал § 86, п. 1, а; § 93, п. 1, в
 бала́нс § 86, п. 1, а
 бала́ст § 19, п. 1, прим.
 бала́стний § 19, п. 1, прим.
 ба́лка, ба́лці § 16, п. 2, б, прим.
 Балка́нський піво́стрів § 38, п. 8
 Балка́нські краї́ни § 38, п. 11

Ба́лтика § 90, п. 5, в, 2
 бальза́ківські тради́ції § 38, п. 26, в, прим., а
 бальза́м — бальза́му § 48, п. 3, а
 БАМ, з БАМу, на БАМі § 39, п. 2, прим.
 банду́рист § 22, п. 13
 банк «Га́ранті тра́ст ко́мпані» § 38, п. 17
 Ба́нська Бі́стриця § 109, п. 7, г
 Ба́ня-Лу́ка § 114, п. 3, а
 ба́ня-лу́цький § 114, п. 3, а
 Барб'є́ § 92, п. 1, а; § 100, п. 2
 Барбу́с § 92, п. 2, б
 барві́стий § 23, п. 6
 барві́нок — барві́нку § 48, п. 3, б
 бар'є́р § 90, п. 5, а, 2; § 91, п. 2
 баро́ко § 89, п. 1
 баро́метр § 96
 баро́н § 38, п. 3, прим. 2
 баск — ба́ски § 113, п. 2, б
 баскетбо́л — баскетбо́лу § 48, п. 3, з
 баски́й § 16, п. 2, а, 1, прим.
 ба́ско § 16, п. 2, а, 1, прим.
 ба́скський § 113, п. 2, б
 Баскунча́к § 113, п. 2, б
 баскунча́цький § 113, п. 2, б
 бата́льйо́н § 7, п. 1, б; бата́льйо́ну § 48, п. 3, б
 ба́тенько § 16, п. 2, а, 2; § 22, п. 8
 Бату́мі § 109, п. 4, а, 1
 ба́тьків § 8, п. 1, а, 3; § 67, п. 1, б; ба́тькового, ба́тькова § 8, п. 1, а, 3
 Ба́тьківщина § 38, п. 12, прим.
 ба́тько § 44, II, а; § 45, II, п. 1;
 при ба́тькові § 52, п. 1, а; при ба́тьку § 52, п. 1, б, прим.; ба́тьку § 53, п. 1; ба́тькі § 54, п. 1; ба́тьків § 55, п. 1; ба́тька́м § 56
 ба́тько-ма́ти § 25, п. 4, б
 ба́хмацький § 113, п. 2, б

Бахмач § 113, п. 2, б
 бац § 17, п. 7
 бачачи § 85, п. 1
 бачити (парадигма в теперішньому часі) § 80, п. 1; бачити, бачу § 80, п. 3, а; бачать § 80, п. 3, а; § 85, п. 1
 башкір § 90, п. 5, а, 5, прим. 1
 баштанник § 20, п. 1, в
 бджола § 9, п. 1; § 9, п. 2, б; бджолу, бджолі, на бджолі § 9, п. 2, б
 бджоліний § 23, п. 5
 безбаченко § 17, п. 6; § 22, п. 8
 безвінний § 20, п. 1, в
 безвінність § 20, п. 1, в
 безвінно § 20, п. 1, в
 без відома § 30, п. 2, а
 безвісти § 30, п. 1, б
 безголів'я § 8, п. 3, б, 3
 безголосся § 8, п. 3, б, 3
 Бездна § 109, п. 1
 бездоріжжя § 8, п. 8, б, 3
 без жаль § 30, п. 2, а
 безідейний § 90, п. 5, б
 безіменний § 6, п. 3, прим. 1
 без кінця § 30, п. 2, а
 без кінця-краю § 30, п. 2, а
 безкорисливий § 21, п. 2
 безкрай, безкрая, безкрає (парадигма) § 68; безкрай § 21, п. 2; § 67, п. 2, в; безкрайого, безкрайому, безкрайої, безкрайого § 9, п. 2, в
 безкраїсть — безкрайості § 9, п. 2, а
 без краю § 30, п. 2, а
 безладний § 67, п. 1, а
 без ладу § 30, п. 2, а
 без ліку § 30, п. 2, а
 без мети § 30, п. 2, а
 без наміру § 30, п. 2, а
 безодній § 67, п. 2, а
 безпека § 18, п. 4
 безперестанку § 30, п. 1, б
 безпечний § 18, п. 4
 безпечність § 18, п. 4
 безпечно § 18, п. 4
 безпорадний § 67, п. 1, а
 без пуття § 30, п. 2, а
 безробітний § 67, п. 1, а
 без сліду § 30, п. 2, а
 без смаку § 30, п. 2, а
 без сумніву § 30, п. 2, а
 без уяву § 30, п. 2, а
 без утину § 30, п. 2, а
 без черги § 30, п. 2, а
 без'язикий § 6, п. 3
 беладона § 89, п. 1
 Белград § 114, п. 2, г
 белетристика § 89, п. 1
 Бєлич § 104, п. 1; § 104, п. 5
 бельгійський § 22, п. 4
 Бельт § 86, п. 1, б
 Бельце § 109, п. 1, в, прим.
 Бенедьо § 45, II, п. 2
 Беранже § 100, п. 2
 Бердяєв § 104, п. 2, б
 берег § 2, п. 2, а; § 8, п. 2, в; на березі § 52, п. 3, а; береги § 45, п. 1; § 57, п. 2; берегів § 55, п. 1; берегами § 58, п. 1; на берегах § 59
 Берегівський округ § 38, п. 12
 береза — беріз § 8, п. 3, д, 2
 березень, березня § 2, п. 2, в
 Березина § 109, п. 4, а, 2, прим.
 Березівський § 101
 берізка § 8, п. 3, г, 2
 березневий § 23, п. 7
 Березники § 109, п. 4, б, 7; § 112, п. 2; Березників, Березникам § 112, п. 2
 березняк, березняку § 48, п. 3, б
 Березова § 109, п. 2, б
 Берингове море § 38, п. 8
 берізка § 8, п. 3, г, 2
 берізки-бершадський § 114, п. 3, а
 Берізки-Бершадські § 114, п. 3, а

«Беркут» § 38, п. 20
 бертолетова сіль § 38, п. 26, в, прим., б
 беручий § 85, п. 1
 Бєстужев § 104, п. 1
 Бєтті § 89, п. 3
 бетховенський § 107, п. 3
 Бєштау § 112, п. 7
 Бєжецьк § 109, п. 1, в
 Бєла § 104, п. 10
 Бєлгород § 109, п. 1, в
 Бєлий § 104, п. 10
 Бєликов § 104, п. 6, в, 4
 Бєлінський § 104, п. 2, г
 Белво § 109, п. 1, в
 Белорєцьк § 109, п. 1, в
 Б'єрнсон § 92, п. 1, а
 б'єф § 92, п. 1, а
 Бжозович § 104, п. 5, б
 біти § 80, п. 3, б, 1; § 84, п. 2, прим. 1, а; б'ю § 6, п. 1; § 80, п. 3, б, 1; б'ють § 80, п. 3, б, 1
 бітий § 84, п. 2, прим. 1, а
 бітисся — б'ється § 80, п. 6, в, прим. 3
 Біарріц § 90, п. 5, а, 2
 бібліотека § 88
 Біблія § 38, п. 18, прим. 2
 біг — бігу § 48, п. 3, є
 бігти § 80, п. 3, а; § 80, п. 5, прим.; § 81, п. 2, в, прим. 2; біжу § 80, п. 5, прим.; § 81, п. 2, в, прим. 2; біжій § 80, п. 5, прим.; біжі, біжім(о), біжить § 81, п. 2, в, прим. 2
 бідолашний § 67, п. 1, а
 бізнес § 90, п. 5, а, 5
 бій — у бою § 52, п. 2, б
 бік § 44, II, а
 Біла § 109, п. 1, в
 Біла Подляська § 109, п. 1, в
 Біла Церква § 38, п. 8, прим. 1; § 113, п. 2; § 114, п. 1, а; § 114, п. 2, д
 Біле § 109, п. 1, в
 Біле море § 114, п. 2, д
 білет § 86, п. 2
 білий-білий § 25, п. 4, а
 Білий налів § 38, п. 5
 біліти, білію, біліють § 80, п. 3, б, 2
 Біллі § 90, п. 5, а, 3
 білль § 89, п. 1
 Біловезька Пуца § 38, п. 8, прим. 1; § 109, п. 1, в
 Біловірхий § 101
 білокрівці § 26, п. 1, б
 білоліцій, білоліця, білоліце (парадигма) § 68, прим. 2
 біломорський § 114, п. 2, д
 Білопілля § 114, п. 2, а
 білопільський § 114, п. 2, а
 білорус § 38, п. 1, прим. 6
 Білорусь § 109, п. 6
 «Білорусь» § 38, п. 25
 білоруський § 109, п. 6
 Білосток § 109, п. 1, в
 білоцерківський § 113, п. 2; § 114, п. 2, д
 біль — болю § 48, п. 3, з
 більш вдалий § 69, п. 1, б
 більш глибокий § 69, п. 1, б
 більш-менш § 25, п. 4, б
 бісмарківський § 107, п. 3
 б-ка (бібліотека) § 26, п. 2, 5
 Благовєщенськ § 109, п. 1, в
 Благовіщення § 38, п. 22
 Благодарне § 109, п. 7, а
 благословенний § 20, п. 2, в
 блаженний § 20, п. 2, в
 блакотно-синій § 29, п. 2, д
 близький § 23, п. 1; § 67, п. 2, б
 близьчати § 18, п. 3
 близький § 16, п. 2, а, 1
 близькість § 16, п. 2, а, 1
 близько § 16, п. 1, а; § 16, п. 2, а, 1
 блиск § 19, п. 2
 блискавка § 2, п. 3, б
 блиснути § 19, п. 2

блищати § 2, п. 3, б
 блідоліцій § 68, прим. 2
 бліндаж — бліндажа § 48, п. 3, в
 блок § 86, п. 1 а; § 100, п. 1, II;
 блока, блоку § 48, п. 3, і,
 прим.; § 100, п. 1, II; блоком,
 на блоці § 100, п. 1, II
 блок-система § 26, п. 2, 1, а
 блуза § 86, п. 1, а
 блюмінг § 86, п. 1, б
 боа § 100, п. 2
 бобовіння § 22, п. 5
 бовван § 20, п. 3
 бовваніти § 20, п. 3
 Бог § 8, п. 3, г, 7; § 38, п. 18,
 прим. 2
 багатір § 1, п. 2
 багатір хлопець § 27, п. 2
 Богдан — Богдана § 53, п. 3
 бог Перун § 38, п. 18, прим. 2
 боєздатність § 25, п. 2, в
 боєць § 45, II, п. 2; бійцем § 51,
 п. 1; бійцю § 53, п. 3
 бо ж § 32, п. 2, а
 Божя Матір § 38, п. 18, прим. 2
 боїня — боєнь § 47, Б, п. 2, в,
 прим. 1
 бойовий § 23, п. 7
 болгарин — болгарі § 54, п. 1,
 прим.; болгар § 55, п. 1, прим.
 Болград § 25, п. 3, б
 Болдіно § 113, п. 1
 болдінський § 113, п. 1
 болітець § 8, п. 3, б, 2; болітець
 § 55, п. 2, прим.
 Бологе § 109, п. 7, а
 болото § 8, п. 3, б, 2; боліт § 8,
 п. 3, б, 2; § 55, п. 2
 бом-бом § 25, п. 4, г
 бонапартизм § 38, п. 1, прим. 5
 бондар, бондаря § 45, II, п. 2
 бонна § 47, Б, п. 2, в, прим. 2;
 § 89, п. 1; бонн § 47, Б, п. 2, в,
 прим. 2
 Бонна-фіорд § 114, п. 3, г
 Бордо § 112, п. 7

борець, борця, борцеві, борцем § 8,
 п. 3, г, 1
 Борисівна § 22, п. 10
 Борисов § 104, п. 6, в, 2
 Бориспіль § 108, прим.
 «Бориспіль» § 38, п. 19
 Боричів Тік § 38, п. 9
 борідка § 8, п. 3, б, 1; § 18, п. 4,
 прим. 2
 борінка § 8, п. 3, б, 1
 Борове, Борового, Боровому § 112,
 п. 3
 Боровиківський § 8, п. 3, г, 7
 Боровичі § 109, п. 4, б, 6
 борода, борід § 8, п. 3, б, 1
 Бородіно § 109, п. 4, а, 1; § 109,
 п. 7, б; Бородіном § 51, п. 3, б
 борона, борін § 8, п. 3, б, 1
 бороти § 18, п. 4, прим. 2; бо-
 ров, борола § 8, п. 3, в
 боротьба § 18, п. 4, прим. 2
 боротьбіст § 22, п. 13
 борш — борщу § 48, п. 3, а
 босоніж § 30, п. 1, е
 бостон § 38, п. 10
 Ботвинник § 104, п. 6, в, 2
 Ботев § 104, п. 2, в
 боягуз § 18, п. 2, б
 боягузство § 18, п. 2, б
 боягузький § 18, п. 2, б
 боязкий § 16, п. 2, а, 1, прим.
 боязкість § 16, п. 2, а, 1, прим.
 боязко § 1, п. 1
 боятися § 80, п. 3, а; бійся, боюся
 § 8, п. 1, а, б; боїться § 1, п. 1
 бравісимо § 89, п. 1
 бравши § 85, п. 2
 Бразилія § 90, п. 5, в, 5
 Бранденбург § 114, п. 2, г
 бранденбурзький § 114, п. 2, г
 Бранко, Бранка § 100, п. 2, прим.
 брат § 18, п. 2, в; на братові
 § 52, п. 1, а; брати § 60; брате
 Пётре § 53, п. 4, прим. 2
 брати § 10, п. 2; брать § 83,
 прим. 1; беру § 10, п. 2; беруть

§ 85, п. 1; брав § 80, п. 9; § 85,
 п. 2; брала, брало, брали § 80,
 п. 9; беру, берім(о), беріть § 81,
 п. 1, а; § 81, п. 1, б
 братик § 22, п. 1
 Братислава § 90, п. 5, в, 5
 братів, братова, братове (пара-
 дигма) § 68; братів, братово-
 го, братова § 8, п. 1, а, 3
 брат-і-сестра § 26, п. 2, 4
 братній § 23, п. 1; § 67, п. 2
 братство § 18, п. 2, в
 Братськ § 109, п. 9, в
 братський § 18, п. 2, в
 браунінг § 38, п. 1, прим. 5
 бренькіт § 17, п. 2
 Бретань, Бретані, Бретанню, у
 Бретані § 112, п. 1, III
 Бретон де лос Еррерос § 38, п. 1,
 прим. 1
 брехати § 10, п. 2; § 81, п. 2, в,
 прим. 2; (не) бреши, (не) бре-
 шить, (не) брешу § 81, п. 2, в,
 прим. 2
 бригада § 90, п. 5, в, 1
 бригадир § 22, п. 13; § 45, II, п. 1
 бризк § 19, п. 2
 бризнути § 19, п. 2
 бриніти § 2, п. 3, а
 бриньчати § 17, п. 2
 брід § 38, п. 9
 Броневський § 104, п. 1; § 104, п. 9
 Бронниці § 109, п. 4, б, 6
 брошура § 90, п. 6
 бруто § 89, п. 1
 бряжчати, бряжчу, бряжчий § 18,
 п. 1, г
 брязк § 18, п. 1, г; § 19, п. 2
 брязнати § 19, п. 2
 Брянськ § 109, п. 9, в
 Буало § 100, п. 2
 бувати, буваю, бувають § 80,
 п. 3, б, 4, прим.
 Буг § 112, п. 1, II; § 113, п. 2, а;
 Бугу § 48, п. 3, і; § 112, п. 1, II;
 на Бугі, по Бугу § 112, п. 1, II

Бугайов § 104, п. 3, а
 Будда § 38, п. 2, а; § 100, п. 1, I;
 Будди, Буддою § 100, п. 1, I
 будинок § 50, п. 2; будинкові,
 будінку § 49, п. 1; у будінку,
 у будинкові § 52, п. 2, а
 Будинок учителя § 38, п. 15, в
 будиночок § 9, п. 1
 будіти — будить, будять § 16,
 п. 2, г
 будівник § 8, п. 1, б; будівника
 § 50, п. 1
 будівничий, до будівничого, будів-
 нічі, з будівничими § 68, прим. 1
 будній § 67, п. 2, а
 будова § 8, п. 1, б; будов § 8,
 п. 3, г, 3
 будувати, будую, будують § 80,
 п. 3, б, 4
 будуватися — будується § 33, А,
 п. 1, в
 будь-де § 30, п. 3, в
 будь-коли § 30, п. 3, в
 будь-котрий § 28, п. 2, б
 будь-куди § 30, п. 3, в
 будь-хто, будь у кого § 28, п. 2, б
 будь-чий § 28, п. 2, б
 будь-що, будь на чому § 28, п. 2, б
 будь-що-будь § 30, п. 3, г
 будь-який § 28, п. 2, б
 Будяк § 38, п. 2, б
 Буенос-Айрес § 114, п. 3, в
 буенос-айресський § 114, п. 3, в
 бұер § 90, п. 4
 Буєраков § 104, п. 2, б
 бузók — бузку § 48, п. 3, б
 бузький § 113, п. 2, а
 буй-тұр § 26, п. 2, 1, а
 буквар, букваря § 45, II, п. 2
 Буковина § 38, п. 12, прим.
 букóліко-романтичний § 29, п. 2, в
 буксірувати § 24, п. 3
 буксувати § 24, п. 3
 булла § 47, Б, п. 2, в, прим. 2;
 § 89, п. 1; булл § 47, Б, п. 2, в,
 прим. 2

Булонський Ліс § 38, п. 8, прим. 1
 Булонь § 93, п. 1, в
 Булонь-сюр-Мер § 38, п. 8, прим. 2;
 § 114, п. 3, г
 булонь-сюр-мерський § 114, п. 3, г
 бульвар Тараса Шевченка § 38, п. 9
 бульдог § 38, п. 4, прим.; § 86,
 п. 1, б
 бульйон § 7, п. 1, б; § 93, п. 1, а
 булькотіти, булькочу, булькочуть
 § 80, п. 3, б, 8
 булькотіти § 80, п. 3, а
 бундесрат § 38, п. 13, прим.
 Бург-ель-Араб § 114, п. 3, г
 бург-ель-арабський § 114, п. 3, г
 бургомістр § 90, п. 5, а, 5, прим. 1
 бурелом § 25, п. 2, б
 буркун — буркуну § 48, п. 3, б
 бурмістер § 90, п. 5, а, 5, прим. 1
 бурмотіти § 80, п. 3, а
 буря § 45, І, п. 2; б́ури § 47, А,
 п. 1, б; § 47, А, п. 2; § 47, Б,
 п. 1; б́урю § 47, А, п. 3; б́урею
 § 47, А, п. 4; у б́ури § 47, А,
 п. 5; бур § 47, Б, п. 2, а; б́урям
 § 47, Б, п. 3, б
 буряк § 6, п. 2, прим.; буряка,
 буряку § 48, п. 3, і, прим.
 бур'ян § 6, п. 2
 б́урянний § 6, п. 2, прим.
 бўти § 80, п. 7; § 80, п. 8, а, 1;
 є, єси, єсть, суть § 80, п. 7;
 буду, будеш, буде, будемо (рідше
 будем), будете, будуть § 80,
 п. 8, а, 1; будь, будьте § 16,
 п. 2, г
 буття § 17, п. 5
 буц § 17, п. 7
 бюджет § 92, п. 2, б
 Б'юкенен § 92, п. 1, а
 Бюлов § 100, п. 1, II; Бюлова
 § 100, п. 1, II; Бюловом § 51,
 п. 3, а; § 100, п. 1, II
 бюро § 92, п. 2, б; § 100, п. 2
 Бюффон § 92, п. 2, б

Бядуля § 104, п. 7; § 104, п. 11,
 прим.
 бязь § 92, п. 2, б
 Бялий § 104, п. 10

В

в (у) § 11, п. 1; § 11, п. 2
 Вавіловський § 104, п. 6, в, 2
 вага § 44, І
 вагання — вагання § 55, п. 2
 важкий-таки § 33, А, п. 3, а
 важкоатлет § 25, п. 1
 важкохворий § 29, п. 1, г
 Вайсель § 98
 Вайзенборн § 95, п. 2
 Вайян § 98
 ВАК — з ВАКу, ВАКом § 39, п. 2,
 прим.
 вакуоля § 86, п. 1, б; § 100, п. 1, І;
 вакуоли, вакуолюю § 100, п. 1, І
 вал § 38, п. 9; вала § 48, п. 3, і
 прим.; валу § 48, п. 3, г; § 48,
 п. 3, і, прим.
 Валенсія § 86, п. 2
 Вальки § 113, п. 2
 вальківський § 113, п. 2
 Валуйки § 109, п. 4, б, 7
 вальс — вальсу § 48, п. 3, з
 Вальтер Скотт § 107, п. 4, а,
 прим.
 вальтер-скоттівський § 107, п.
 4, а, прим.
 вампір § 22, п. 13
 ван Бетховен § 107, п. 3
 Ван-Дейк § 106, п. 1, г, прим. 1
 Ван-Ейк § 95, п. 1
 Вандрієс § 91, п. 2
 ванна § 47, Б, п. 2, в, прим. 2;
 § 89, п. 1; ванн § 47, Б, п. 2, в,
 прим. 2
 ванний § 89, п. 1
 вантаж § 45, II, п. 3; вантажі
 § 57, п. 2
 вантажно-розвантажувальний
 § 29, п. 1, в, прим.

Варангер-фіорд § 38, п. 8
 варений § 20, п. 2, в, прим.;
 § 84, п. 2, прим. 1, г
 варений § 20, п. 2, в, прим.
 варення § 8, п. 3, г
 варення § 8, п. 3, г
 вариво § 22, п. 2
 варити § 80, п. 3, а; § 84, п. 2,
 прим. 1, г; варю, варять § 80,
 п. 3, а
 варіння § 8, п. 3, г
 Варнгоген фон Ензе § 38, п. 1,
 прим. 1
 варт § 67, п. 1, в
 Василь § 8, п. 1, а, 3; § 23, п. 7;
 Василевого § 8, п. 1, а, 3;
 Василева § 8, п. 1, а, 3; § 23, п. 7
 Василівна § 22, п. 10
 Василь-Костянтин § 106, п. 3, а
 Васильович § 22, п. 10
 Василь Сєнік — Василя Сєніка
 § 102, п. 4
 Васько § 18, п. 1, г
 ват § 55, п. 1, прим.; § 89, п. 1;
 ватів § 55, п. 1, прим.
 Ватикан § 90, п. 5, в, 5
 Ватт § 89, п. 1
 ваш § 75
 Вашингтон § 90, п. 5, в, 3; § 97;
 § 104, п. 6, в, 1
 Ващенко § 18, п. 1, г
 Ващук § 18, п. 1, г
 вбік § 30, п. 1, б
 ввечері § 30, п. 1, б
 ввіч § 20, п. 1, а; § 30, п. 1, б
 ввічливий § 20, п. 1, а
 вволю § 30, п. 1, б
 вголос § 30, п. 1, б
 вгорі § 30, п. 1, б
 вгору § 30, п. 1, б
 вдіа § 11, п. 3, а
 вдвоє § 30, п. 1, г
 вдень § 30, п. 1, б
 Вдовєнко § 11, п. 3, б
 вдосвіта § 30, п. 1, д
 вдруге § 30, п. 1, г

Вєбстер § 97
 Веденєв § 104, п. 2, в
 ведмєдйця — ведмєдйць § 47, Б,
 п. 4, а
 Ведмєдів § 101
 ведмідь — ведмєдя § 48, п. 2, б
 вєжа § 45, І, п. 3
 вєзті — віз § 80, п. 9, прим. 1
 Вєлєскєс § 86, п. 1, а
 вєлетєнь § 22, п. 4; § 44, II, а;
 § 45, II, п. 2; вєлетнєві § 49,
 п. 1; вєлетні § 54, п. 2
 Вєліка Ведмєдйця § 38, п. 6
 Вєліка францүзька рєволюція § 38,
 п. 22
 Вєлікдєнь § 38, п. 22
 вєлікий § 2, п. 1; у вєлікому,
 у вєлікім § 8, п. 1, а, 1
 Вєлікий Віз § 38, п. 6
 Вєлікий каньйон § 110
 Вєлікий піст § 38, п. 22
 вєлікий-прєвєлікий § 25, п. 4, б
 Вєлікий Устюг § 109, п. 7, а;
 § 112, п. 4, а; § 114, п. 1, а;
 Вєлікого Устюга § 112, п. 4, а
 Вєлікі Луки § 38, п. 8, прим. 1;
 § 112, п. 4, а; § 113, п. 2, б;
 Вєліких Лук § 112, п. 4, а
 Вєлікобританія § 90, п. 5, в, 4
 вєліколуцький § 113, п. 2, б
 вєлич § 2, п. 1
 вєличєзний § 2, п. 1
 Вєличков § 104, п. 5
 вєличний § 67, п. 1, а
 Вєллінгтон § 97
 велосипєд § 86, п. 1, а
 велотрєк § 26, п. 1, в
 Вєльгєрський § 104, п. 1
 вєльмєжа § 45, І, п. 3
 Вєнгєров § 104, п. 1
 Вєнгєжинєвич § 104, п. 8, б
 Вєнєра § 38, п. 2, а
 Вєнєція, Вєнєції, Вєнєцією § 100,
 п. 1, І
 вєрболіз § 26, п. 1, в

Верболози § 114, п. 2, г
 верболозівський § 114, п. 2, г
 верб'я § 6, п. 1, прим.
 Вересаєв § 104, п. 2, б
 вереск § 18, п. 1, г
 верещати, верещу, верещиш § 18,
 п. 1, г
 Вериківський § 8, п. 3, г, 7
 вернений § 84, п. 2, прим. 1, б
 Вернигородок § 114, п. 2, в
 вернигородоцький § 114, п. 2, в
 вернути § 84, п. 2, прим. 1, б
 вернутий § 84, п. 2, прим. 1, б
 Версаль § 38, п. 8, прим. 4
 Версальський мир § 38, п. 23
 верста, верст § 47, Б, п. 2, а
 верства, верств (і верстов — з ін-
 шим значенням) § 47, Б, п. 2, а
 вертіти § 80, п. 5; § 84, п. 2,
 прим. 1, г; верчу § 80, п. 5
 вертолiт § 26, п. 1, а
 верф — верф'ю § 61, п. 3, б
 верхів'я — верхів'їв § 55, п. 1
 верхній § 67, п. 2, а
 Верхньодніпровськ § 108; § 114,
 п. 2, а
 верхньодніпровський § 25, п. 1;
 § 114, п. 2, а
 Верхня Силезія § 114, п. 1, а
 верховіття — верховіть § 55, п. 2
 Верховна Рада України § 38,
 п. 13
 верхівний § 8, п. 3, г, 7
 Верховний суд США § 38, п. 13
 Верхоянськ § 109, п. 1
 верчений § 84, п. 2, прим. 1, г
 вершечок § 22, п. 7
 вершок § 22, п. 12
 Верьовкін § 104, п. 3, б
 веселий § 67, п. 1, а
 Веселівський § 104, п. 1
 веселощі — веселощам § 66, п. 3,
 а; веселощами § 66, п. 5, а
 весілля § 44, II, б; весіль § 55,
 п. 2

весінний § 67, п. 2, а
 Вєслав § 104, п. 1
 весняний § 67, п. 1, а
 вести, вів, велá § 8, п. 1, а, 7
 Вест-Індія § 114, п. 3, г
 весь (увесь, ввесь), вся (уся), все
 (усе) (парадигма) § 78; всього
 § 7, п. 2; з усього, в усьому
 § 78, прим. 2
 Ветлуга § 109, п. 1; § 113,
 п. 2, а
 ветлугський § 113, п. 2, а
 вечєра § 9, п. 1
 вечір — вєчора § 9, п. 2, б; § 9,
 п. 2, г; вєчорові § 9, п. 2, г; на
 вєчорі § 9, п. 2, б; вечорі § 9,
 п. 1; § 9, п. 2, б
 «Вечірні вісті» § 38, п. 18
 вечірній § 67, п. 2, а
 вечоріти, вечоріє § 9, п. 2, г
 В'єнна § 91, п. 2
 В'єнтьян § 93, п. 1, а
 В'єтнам § 91, п. 2
 взаємини § 11, п. 3, а
 в замишк § 30, п. 2, а
 взімку § 30, п. 1, б
 взнак § 30, п. 1, б
 взути § 84, п. 2, прим. 1, а
 взутий § 84, п. 2, прим. 1, а
 взяти § 84, п. 2, прим. 1, а
 вибирати § 10, п. 2
 вибій — вибою § 48, п. 3, і
 вибоїстий § 23, п. 6
 Вйборг § 113, п. 2, а
 виборець, виборця § 8, п. 3, г, 1
 виборзький § 113, п. 2, а
 вибрати — вибери, виберім(о),
 виберіть § 81, п. 1, б
 вивершений § 20, п. 2, в, прим.
 вивершуваний § 24, п. 1
 вивершування § 24, п. 1
 вивершувати § 10, п. 2; § 24,
 п. 1
 виволікати § 10, п. 2

віволокти § 10, п. 2
 вигнати — вижени, виженім(о),
 виженіть § 81, п. 1, б
 вигода, вигід § 47, Б, п. 2, а
 вигода, вигод § 47, Б, п. 2, а
 вигосний § 84, п. 2, прим. 2
 вигоїти § 84, п. 2, прим. 2
 виготовлюваний § 84, п. 2, а
 вигребти § 10, п. 2
 вигрібати § 10, п. 2
 вид — віду § 48, п. 2, є
 вид. — видання § 40
 вид-во (видавництво) § 26, п. 2, 5
 видавництво «Веселка» § 38, п. 15, а
 відимо-невидимо § 25, п. 4, б
 видовженотупоконічний § 29,
 п. 1, г, прим. 2
 візволити — візволь, візвольмо,
 візвольте § 81, п. 2, в
 виїжджений § 80, п. 6, а; § 84,
 п. 2, прим. 2
 виїжджувати § 80, п. 6, б
 виїздити § 84, п. 2, прим. 2
 виїздити § 19, п. 1
 виїзний § 19, п. 1
 Виконавчий комітет Донєцької
 обласної ради народних депута-
 тів § 38, п. 14, а
 виконком § 25, п. 3, б
 виконуючий § 84, п. 1, а
 викоренення § 10, п. 2
 викоренити § 10, п. 2
 викорінювання § 10, п. 2
 викорінювати § 10, п. 2
 викочувати § 80, п. 6, б
 Вікса § 109, п. 5
 віла § 66, п. 1, в; § 66, п. 4, а;
 вил § 66, п. 2, в; вілам § 66,
 п. 3, а; вілами § 66, п. 5, а; на
 вілах § 66, п. 6
 вилити — виллю § 20, п. 4, г
 вимагати § 10, п. 1
 вимірювати — вимірюй § 81, п. 2,
 в, прим. 3
 вимовити § 10, п. 1

вимовляти § 10, п. 1
 вімостити, вімошу § 80, п. 5
 вімощений § 80, п. 6, а
 вимощувати § 80, п. 6, б
 вимпел § 90, п. 5, а, 5, прим. 1
 вина § 20, п. 1, в
 вінен § 67, п. 1, в
 Виноградов § 104, п. 6, в, 2; Ви-
 ноградовим § 51, п. 3, а
 Виноградово § 109, п. 4, б, 3
 винісити — винось, виносьте § 16,
 п. 2, г
 виніситися — винісься § 16,
 п. 2, г; винісся § 20, п. 1, г
 виношувати § 10, п. 1; § 80, п. 6, б
 вінняток — віннятку § 48, п. 3, є
 віпадок — віпадку § 48, п. 3, і
 випекти § 10, п. 2
 випікати § 10, п. 2
 виполіскувати § 10, п. 2
 виполоскати § 10, п. 2
 випроводити § 10, п. 1
 випроводжати § 10, п. 1
 випуск § 19, п. 2
 випускний § 19, п. 2
 вир § 45, II, п. 1
 виробляти — виробляють § 85, п. 1
 виробляючи § 85, п. 1
 виробництво § 8, п. 3, г, 7
 Виробниче акціонерне товариство
 «Поліграфкніга» § 38, п. 15, а
 вірок § 8, п. 3, г, 7
 віростити § 10, п. 1
 вирощувати § 10, п. 1
 віселок, вісілка § 8, п. 1, а, 1
 виск § 19, п. 2
 віскнути § 19, п. 2
 віслати, вістелю § 10, п. 2
 віслів — віслову § 48, п. 3, і
 високій § 18, п. 3
 Високі Договірні Сторони § 38, п. 3,
 прим. 4
 височина, височінь § 61, п. 1, прим.;
 височінню § 61, п. 3, а
 Висп'янський § 104, п. 7; § 104, п. 9

ви́сати § 20, п. 3
 вистила́ти § 10, п. 2
 Вітегра § 109, п. 5
 ві́терти — ві́тер, ві́тру § 8, п. 2, а
 ві́ти, ві́ю, ві́ють § 80, п. 3, б, 1
 ві́ти, в'ю, в'ють, § 80, п. 3, б, 1
 ві́хований § 20, п. 2, в, прим.
 ви́ховате́ль § 2, п. 2, б; § 22, п. 4
 ви́ховний § 29, п. 2, б
 ви́хор § 45, II, п. 1; ви́хору § 48, п. 3, д
 Ви́шній Во́лочо́к § 113, п. 2, б; § 114, п. 1, а
 ви́шня — ви́шень § 9, п. 1
 ви́шньоволо́цький § 113, п. 2, б
 ви́шня́к, ви́шняку́ § 48, п. 3, б
 ви́щезга́даний § 25, п. 1, увага; § 29, п. 1, г
 ви́щий, ви́ще § 18, п. 3
 Віа́рдо § 90, п. 5, а, 2; § 100, п. 2
 ви́бра́ція § 90, п. 5, а, 5
 ві́второ́к — ві́вторка́ § 48, п. 2, д
 ві́ця, ове́ць § 8, п. 1, а, 5; гна́ти ове́ць (і ві́ці) § 47, Б, п. 4, а, прим.
 ві́вча́р, ві́вча́ря § 45, II, п. 2
 ві́вча́рка § 38, п. 4, прим.
 ві́вши § 8, п. 1, а, 7
 відбі́й — відбо́ю § 48, п. 3, і
 відва́р § 45, II, п. 1
 відгоро́джувати § 10, п. 1
 відгук — відгу́к § 48, п. 3, і
 відда́вна § 30, п. 1, в
 відда́ти § 20, п. 1, а
 відді́л § 20, п. 1, а
 від'ї́зд § 6, п. 3
 відкриття́ § 20, п. 4, а; § 21, п. 2; відкритті́в § 20, п. 4, а; § 55, п. 1
 відмі́нок — відмі́нка § 48, п. 2, є; відмі́нкові, відмі́нку § 49, п. 1
 відни́ні § 30, п. 1, а
 відно́шення § 80, п. 6, в
 відомі́сть — відомі́стей § 62, п. 2

відповідальність § 22, п. 3
 відповідний § 67, п. 1, а
 відпові́дь — відпові́ді § 62, п. 1;
 відпові́дей § 62, п. 2; відпові́-
 дям § 62, п. 3; відпові́дями
 § 62, п. 4; у відпові́дях § 62,
 п. 5
 відпові́сті (парадигма в майбут-
 ньому часі) § 80, п. 7
 ві́дра́зу § 30, п. 1, б
 від ра́нку до ве́чора § 30, п. 2, б
 ві́дро — ві́дер § 55, п. 2; § 55,
 п. 2, прим.
 відста́нь § 21, п. 2
 відсу́тний § 67, п. 2, а
 від сьо́годні § 30, п. 1, а, прим.
 відте́пер § 30, п. 1, а
 відчу́вати, відчу́ваю, відчу́вають
 § 80, п. 3, б, 4, прим.
 віза́ві § 90, п. 5, а, 4
 війна́ — во́єн (і вій́н) § 47, Б,
 п. 2, в, прим. 1
 Війо́н § 98
 військкома́т § 20, п. 1, б
 війско́ § 16, п. 2, а, 1; у війско́у
 § 52, п. 2, а
 Військо́во-Грузи́нська доро́га § 38,
 п. 9
 військoвозoбoв'язаний § 29, п. 2,
 г, прим.
 військoво-мoрськiй § 29, п. 2, г
 військoвoпoлoнeний § 29, п. 2, г,
 прим.
 військoво-спoртiвний § 29,
 п. 2, г
 війя́, війю́, на війі́ § 5, п. 1
 ві́к § 18, п. 4; ві́ку § 48, п. 2, д
 ві́кно́ § 8, п. 2, а; § 8, п. 3, а, 2;
 § 44, II, б; § 45, II, п. 1; ві́кон
 § 8, п. 2, а; § 8, п. 3, а, 2;
 § 55, п. 2; § 55, п. 2, прим.
 ві́кoнечкo § 22, п. 7
 ві́кoнниця § 20, п. 1, в
 ві́кoнце́ — ві́кoнець § 55, п. 2,
 прим.

Ві́ктор, Ві́ктора § 103, п. 2, прим. 2
 ві́л — во́лів (і во́ли) § 57, п. 1,
 прим.
 ві́лла § 47, Б, п. 2, в, прим. 2;
 § 89, п. 1; ві́лл § 47, Б, п. 2, в,
 прим. 2
 Ві́ду́йо Пу́сноюдо́ § 38, п. 1, прим. 3
 Ві́льне́в § 91, п. 2
 ві́льний § 8, п. 1, б
 Ві́льсон § 86, п. 1, б; § 97
 Ві́льша́нська Новосе́лиця § 114,
 п. 3, д
 ві́льша́нсько-новосе́лицький § 114,
 п. 3, е
 Ві́льямс § 97
 він, вона́, вoно́ (парадигма) § 73;
 його́, йому́ § 7, п. 1, а; з ньoго́,
 у не́ї § 78, прим. 2; їх § 4, п. 1;
 до ньoго́, за не́ї, з них § 73
 Ві́нер § 97
 Ві́нницькі́ Стави́ § 114, п. 3, д
 ві́нницькo-ста́вський § 114, п. 3, д
 Ві́нниця § 20, п. 1, в; § 108
 Ві́нничина́ § 38, п. 12, прим.
 Ві́нніпéг § 97
 ві́нця § 17, п. 3; § 66, п. 1, в;
 § 66, п. 4, а; ві́нцям § 66, п. 3,
 б; ві́нцями § 66, п. 5, б
 ві́ньeтка́ § 93, п. 1, а
 Ві́ньі́ § 4, п. 2; § 93, п. 1, а;
 § 100, п. 2
 Ві́рджíнія § 90, п. 5, в, 3
 ві́рити — ві́рте § 17, п. 1
 ві́сім (парадигма) § 70, п. 2
 ві́сімдеся́т § 70, п. 4
 ві́сімдеся́т во́сьмий, ві́сімдеся́т
 во́сьмого́ § 71, п. 2
 ві́сімдеся́тий § 71, п. 1
 ві́сімна́дцять § 70, п. 3
 ві́сімсо́т § 70, п. 5
 ві́ск § 18, п. 1, б; § 18, п. 1, в
 ві́сник § 19, п. 1
 «Ві́сті з Укraiни» § 38, п. 18
 ві́сть § 19, п. 1; § 44, III; ві́сті
 § 61, п. 1; § 62, п. 1; ві́стю

§ 61, п. 3, б; при ві́сті § 61,
 п. 4; ві́сте § 61, п. 5; ві́сте́й
 § 62, п. 2; ві́стям § 62, п. 3;
 ві́стями § 62, п. 4; у ві́стях § 62,
 п. 5
 ві́сь § 8, п. 1, а, 5; § 16, п. 1, а;
 § 20, п. 4, в; ві́сцю § 20, п. 4,
 в; § 61, п. 3, а; о́сі § 8, п. 1, а,
 5; § 61, п. 1; § 62, п. 1; на о́сі
 § 61, п. 4; о́се́й § 62, п. 2; о́сям
 § 62, п. 3; о́сями § 62, п. 4; на
 о́сях § 62, п. 5
 Віта́лій — Віта́лію § 53, п. 2
 Ві́та-Пош́това § 114, п. 3, а
 ві́та-пош́товий § 114, п. 3, а
 Ві́тебськ § 109, п. 4, а, 1
 Ві́тебське вoєво́дство § 38, п. 12
 ві́тер § 2, п. 2, в; § 8, п. 2, а;
 § 44, II, б; ві́тру § 2, п. 2, в;
 § 8, п. 2, а; § 48, п. 3, д
 Ві́тер — Ві́тра § 48, п. 2, а; § 50,
 п. 1
 Ві́тка § 109, п. 1, в
 ві́трище́ § 44, II, б; § 45, II, п. 3
 ві́тровий § 23, п. 7
 ві́ттова хворoба́ § 38, п. 26, в,
 прим., б
 Ві́тчизня́на війна́ § 38, п. 22
 ві́це-президе́нт § 26, п. 2, 2
 ві́це-президе́нтський § 29, п. 2, а
 ві́чко, ві́чок § 8, п. 3, а, 2
 ві́ч-на-ві́ч § 30, п. 3, г
 ві́чний § 18, п. 4
 ві́чність § 9, п. 2, а; § 18, п. 4;
 ві́чності́ § 9, п. 2, а
 ві́чно § 18, п. 4
 Ві́ші § 90, п. 5, в, 3
 ви́окати́ § 7, п. 1, б
 вкля́д § 11, п. 3, а
 Вкraiна́ § 11, п. 3, б, прим.
 вкра́й § 30, п. 1, б
 вкú́пі § 30, п. 1, б
 вла́д § 30, п. 1, б
 вла́да § 11, п. 3, а
 вла́дар § 11, п. 3, а

Владивосто́к § 11, п. 3, б; § 109, п. 4, б, 4; § 112, п. 1, II; § 113, п. 2, б; Владивосто́ка, у Владивосто́ці (у Владивосто́ку) § 112, п. 1, II
 владивосто́цький § 113, п. 2, б
 Владисла́в § 106, п. 2, г
 вла́сний § 11, п. 3, а
 власно́руч., власно́ручн. (власно́ручний) § 40
 власт. (власти́вий) § 40
 власти́вість § 11, п. 3, а
 влітку § 30, п. 1, б
 в мі́ру § 30, п. 2, а
 в нагоро́ду § 30, п. 2, а
 вна́слідок § 31, п. 1, а
 внизу́ § 30, п. 1, б
 вні́чию § 30, п. 1, г
 в но́гу § 30, п. 2, а
 вночі́ § 30, п. 1, б
 Вну́ково § 109, п. 7, б
 вну́трішній § 67, п. 2, б
 внутрі́шньозаводо́ський § 29, п. 1, г
 в о́бмін § 30, п. 2, а
 в о́бріз § 30, п. 2, а
 вовк § 8, п. 2, б; во́вка § 8, п. 2, б; § 48, п. 2, б
 вовк-жа́дню́га § 27, п. 2
 вовче́ня § 22, п. 6
 вовчи́ця — вовчи́ць § 47, Б, п. 4, а
 во́гкий § 18, п. 4, прим. 2
 во́гничок § 22, п. 7
 во́гнище § 22, п. 9
 во́гонь § 8, п. 2, а; во́гню § 8, п. 2, а; § 48, п. 3, д
 вода́ — вод § 8, п. 3, г, 3
 во́день § 8, п. 3, д, 1; во́дню § 8, п. 3, г, 1; § 48, п. 3, а
 воді́ти, воджу́ § 80, п. 5; § 80, п. 6, в, прим. 1
 воді́ння § 80, п. 6, в
 водно́ § 30, п. 1, г
 водноста́ль § 30, п. 1, е
 водово́з § 8, п. 3, г, 6
 водога́н — водога́ну § 48, п. 3, и

вододі́л — вододі́лу § 48, п. 3, и
 Водола́жченко § 18, п. 1, г
 Водола́зький § 18, п. 1, г
 водопа́й, водопа́ю § 8, п. 1, а, 1
 водопро́від § 8, п. 3, г, 6; водо-
 про́воду § 48, п. 3, и
 Водоп'я́нов § 104, п. 11
 воєво́да § 44
 воєнно-стра́тегічний § 29, п. 2, г
 во́жений § 80, п. 6, а
 вози́ти, возжу́ § 80, п. 5; § 80, п. 6, в, прим. 1
 вози́ння § 80, п. 6, в
 Вої́нов § 104, п. 6, б
 вокза́л — вокза́лу § 48, п. 3, в
 Во́лга § 112, п. 1, I; § 113, п. 2, а; Во́лги, на Во́лзі § 112 п. 1, I
 Волгогра́д § 114, п. 2, г
 волгогра́дський § 114, п. 2, г
 волейбо́л § 95, п. 1; волейбо́лу § 48, п. 3, з
 волелю́бний § 29, п. 1, в
 во́льзький § 113, п. 2, а
 Воли́нська о́бласть § 38, п. 12
 воли́нський § 16, п. 2, а, 1; § 17, п. 2
 волі́киши § 8, п. 3, в
 Володи́мир § 106, п. 2, г
 Володи́мир Вели́кий § 38, п. 26, б
 Володи́мир-Воли́нський § 38, п. 8
 Володи́мир Хо́мич — Володи́ми-
 ру Хо́мичу́ § 53, п. 4, прим. 4
 воло́кит, во́лік, воло́клá, воло́клó § 8, п. 3, в
 во́лос § 8, п. 2, в
 волоси́нь — волоси́нню § 61, п. 3, а
 воло́сся § 17, п. 5
 воло́ський § 113, п. 2, в
 во́лох § 113, п. 2, в
 волоча́льний § 22, п. 3
 во́ля § 8, п. 1, б; во́ле § 47, А, 6, б
 Во́льнов § 104, п. 12, а, 2
 во́льт — во́льтів § 55, п. 1
 во́льтер'я́нець § 90, п. 5, а, 2

ворі́тця § 8, п. 3, б, 2
 Воробі́йов § 7, п. 1, б; § 104, п. 11; Воробі́йова § 104, п. 3, а
 вороб́же § 9, п. 2, г, прим.
 Во́рон § 38, п. 2, б
 Воро́неж § 109, п. 1; § 113, п. 2, а; Воро́нежа § 48, п. 2, г
 воро́неський § 113, п. 2, а
 Воро́ніж § 113, п. 2, а
 воро́нізький § 113, п. 2, а
 воро́та § 8, п. 3, б, 2; § 38, п. 9; § 66, п. 1, в; ворі́т § 8, п. 3, б, 2; § 66, п. 2, в; воро́там § 66, п. 3, а; ворі́тми́й (й воро́тами) § 47, Б, п. 5, в; § 66, п. 5, в; на воро́-
 тах (рі́дше воро́тях) § 66, п. 6
 Ворт § 97
 восе́ні § 30, п. 1, б
 ві́ск — во́ску § 48, п. 3, а
 в осно́вному § 30, п. 2, г
 воста́ння § 30, п. 1, в
 8 Бе́резня § 38, п. 22, прим. 2
 во́сьме́ро § 70, п. 10
 во́сьмий § 16, п. 1, а; § 71, п. 1
 Во́ткінськ § 109, п. 4, а, 1
 Во́уверман § 94
 воца́ний § 18, п. 1, в
 воца́нка § 18, п. 1, в
 воца́на § 18, п. 1, б
 во́яцький § 18, п. 1, а
 во́яччина § 18, п. 1, а
 впа́м'ятку́ § 30, п. 1, б
 впе́нь § 30, п. 1, б
 впе́ред § 30, п. 1, б
 впе́ремі́ж § 30, п. 1, б
 впе́ремі́ш § 30, п. 1, б
 впе́рше § 30, п. 1, г
 впла́в § 30, п. 1, б
 впла́ч § 30, п. 1, б
 впли́в § 11, п. 3, а
 впо́довж § 30, п. 1, д; § 31, п. 1, а
 в по́зику § 30, п. 2, а
 впо́перек § 30, п. 1, б
 впо́ру § 30, п. 1, б

впра́ва § 11, п. 3, а
 вра́жений § 84, п. 2, прим. 1, г
 вра́ження § 8, п. 3, г
 враз § 30, п. 1, б
 вра́зми́ти § 84, п. 2, прим. 1, г
 вра́нці § 30, п. 1, б
 вре́шті § 30, п. 1, б
 врі́вень § 30, п. 1, б
 врі́вні § 30, п. 1, б
 врі́затися — не врі́жся § 18, п. 4, прим. 1
 вро́зкид § 30, п. 1, б
 вро́зліт § 30, п. 1, б
 вро́зсин § 30, п. 1, б
 вро́зти́ч § 30, п. 1, б
 Вру́бель § 11, п. 3, б
 вру́чну́ § 30, п. 1, в
 вря́д § 30, п. 1, б
 вря́ді-годи́ § 30, п. 3, г
 всере́дині § 30, п. 1, б
 «Все́світ» § 38, п. 18
 всесві́тний § 23, п. 1; § 67, п. 2, а
 Всесві́тний фо́рум украї́нців § 38, п. 14, в
 всесві́тньо-істо́ричний § 29, п. 2, б
 Всесві́тня Ра́да Ми́ру § 38, п. 11
 все́-таки § 33, А, п. 3, а
 всіля́кий § 78, прим. 1
 вслі́д § 30, п. 1, б
 всма́к § 30, п. 1, б
 всту́п § 11, п. 3, а
 всту́пний § 11, п. 3, а
 всьо́го-на-всьо́го § 30, п. 3, г
 всюдихі́д § 8, п. 3, г, 6; § 25, п. 3, а
 вся́кий § 78, прим. 1
 вті́м § 30, п. 1, г; § 32, п. 1
 втре́те § 30, п. 1, г
 втро́є § 30, п. 1, г
 ву́гляр, ву́гляра́ § 45, II, п. 3
 ву́жчати § 18, п. 3
 ву́жчий, ву́жче § 18, п. 3
 ву́злик § 22, п. 1
 ву́зький § 16, п. 2, а, 1; § 18, п. 3
 вузькодіа́лектний — вузькодіа́лект-
 не § 29, п. 1, г

вулиця — вулиці § 47, Б, п. 4, б;
 вулицями § 47, Б, п. 5, б
 вулиця Петра Сагайдачного § 38,
 п. 9
 вуличка § 22, п. 7
 вулкан § 86, п. 1, а
 вус — вуси, вуса § 54, п. 3
 вухо — вуха, уші § 54, п. 2; ушей
 (перев. вух) § 55, п. 3; вухами
 § 58, п. 1
 в цілому § 30, п. 2, г
 в цілості § 30, п. 2, а
 вчення § 8, п. 3, г
 вчетверо § 30, п. 1, г
 вчитель — при вчителіві § 52,
 п. 1, а; вчителю § 53, п. 2;
 вчителів § 57, п. 1
 вчорашній § 23, п. 1; § 67, п. 2, б
 вщерт § 30, п. 1, б
 Вюртемберг § 92, п. 2, б
 в'язати, в'язу, в'яжеш § 80,
 п. 4
 в'язень § 22, п. 4
 в'язи § 6, п. 1; § 66, п. 1, а;
 в'язів § 66, п. 2, б; в'язам § 66,
 п. 3, а
 в'язкий § 16, п. 2, а, 1, прим.
 в'язкість § 16, п. 2, а, 1, прим.
 В'язники § 109, п. 8
 в'язь — в'язю § 61, п. 3, а
 Вязьма § 109, п. 8, прим.
 В'яльцева § 104, п. 11
 В'ячеслав § 6, п. 1

Г

Гаага § 14; § 87; § 113, п. 2, а
 гаазький § 113, п. 2, а
 Гавана § 87
 Гавлик § 104, п. 5, б
 Гавр § 87
 Гаврілів § 8, п. 3, г, 4
 гаврілівський § 8, п. 3, г, 4
 Гаврілово § 109, п. 4, б, 2
 Гагарін § 104, п. 6, а
 гаджа § 14

газета § 14
 газівник § 22, п. 1
 газопровід § 8, п. 3, г, 6
 газопровідний § 8, п. 3, г, 6
 гай — гаю § 48, п. 3, б; у гаї, у
 гаю § 52, п. 3, а, прим.
 гайморова порожнина § 38, п. 26,
 в, прим., б
 гайовий § 23, п. 7
 гайок § 22, п. 12
 Гайсин, Гайсина, Гайсином, у Гай-
 сині § 112, п. 1, II
 Гай Юлій Цезар § 106, п. 1, в
 галантерей § 86, п. 1, а
 галас — галасу § 48, п. 3, е
 Галац § 17, п. 7; § 93, п. 1, в
 Галин § 23, п. 4; § 67, п. 1, б
 Галина Іллівна — Галино Іллівно
 § 53, п. 4, прим. 4
 галицький § 18, п. 1, а; § 113,
 п. 2, б
 Галич § 113, п. 2, б
 Галичина § 18, п. 1, а
 Галілей § 86, п. 2
 галіфе § 38, п. 1, прим. 5
 галка, галці § 16, п. 2, б, прим.;
 § 17, п. 3, прим.
 галуззя § 17, п. 5
 галузь — галузі § 61, п. 1; галуз-
 зю § 61, п. 3, а; у галузі § 61,
 п. 4; галузей § 62, п. 2
 галченя § 16, п. 2, б, прим.; § 64,
 п. 1; галченяти § 64, п. 2; гал-
 ченяті § 64, п. 3; галченям
 § 64, п. 4; на галченяті § 64,
 п. 5
 Гальвані § 90, п. 5, а, 3; § 100,
 п. 2
 Галька, Гальці § 16, п. 2, б, прим.;
 § 17, п. 3, прим.
 Гальчин § 16, п. 2, б, прим.
 Галя § 23, п. 4; Галю § 47, А,
 п. 6, в
 Гамбург § 113, п. 2, а
 гамбурзький § 113, п. 2, а

Ганг — Гангу § 48, п. 3, і
 гандбол § 87
 Ганна (парадигма) § 103, п. 1;
 Ганна § 20, п. 3; Ганно § 47, А,
 п. 6, а
 Ганна Іванівна — Ганно Іванівно
 § 47, А, п. 6, в, прим.
 Ганнин § 20, п. 3
 Ганнібал § 87
 ганьба § 16, п. 1, а
 ганяти § 10, п. 1
 гараж — гаража § 48, п. 3, в
 гаразд § 1, п. 2
 гарбузіння § 22, п. 5
 Гарвард § 87
 Гарібальді § 15, прим.
 гарненький § 16, п. 2, а, 2
 гарний, гарна, гарне (парадигма)
 § 68
 гарнір § 22, п. 13
 Гаронна § 87; § 89, п. 3
 Гартний § 104, п. 10
 Гаршин (парадигма) § 102, п. 3;
 § 104, п. 6, в, 1
 гаряче § 1, п. 2; § 9, п. 2, г,
 прим.
 гарячий § 1, п. 2; гарячої,
 гарячою § 9, п. 2, в
 гарячка § 1, п. 2
 гас — гасу § 48, п. 3, а
 гасло — гасел § 55, п. 2, прим.
 гауптвахта § 94
 Гаушек, Гашека, Гашекові § 102,
 п. 3, прим.
 гвардія § 87
 гвинт — гвинта § 48, п. 2, в
 Гвінея § 87
 Гвінея-Бісау § 114, п. 3, а
 гвінея-бісауський § 114, п. 3, а
 Гданськ § 15, прим.
 Гегель § 14
 гегемонія § 87
 Гедік-паша § 106, п. 2, д
 гей § 14
 гей-гей § 25, п. 4, г

гейзер § 95, п. 1
 Гейне § 87; § 95, п. 1; § 100, п. 2
 гектар § 45, II, п. 1; § 87; гек-
 тара § 48, п. 2, д
 Гельсінґфорс § 87
 Гельсінкі § 87
 Гельсінська спілка § 38, п. 14, в
 Гемпшир § 90, п. 5, в, 3
 генерал § 14
 генерал-губернатор § 26, п. 2, 1, б
 генерал-губернаторський § 29, п. 2, а
 генерал-лейтенант § 26, п. 2, 1,
 б; § 38, п. 3, прим. 1
 Генеральний прокурор України § 38,
 п. 3
 Генеральний секретар ООН § 38,
 п. 3
 Генеральні штати Королівства Ні-
 дерландів § 38, п. 13
 генетика § 87
 геніальний § 90, п. 5, а, 2
 геніальність § 22, п. 3
 Генсбоський § 104, п. 4, б
 географія § 14
 геологія § 14
 гербарій § 87
 героїзм § 4, п. 4; § 22, п. 13
 героїчний § 4, п. 4; § 23, п. 3
 герой — герої § 54, п. 2; героїв
 § 55, п. 1; § 57, п. 1
 герцог § 38, п. 3, прим. 2; § 87
 Гете § 15, прим.; § 87; § 91,
 п. 2; § 100, п. 2
 гідко-бридко § 25, п. 4, б
 гиря § 44, I; § 90, п. 5, а, 5,
 прим. 1
 Гібралтар § 15, прим.
 гієна § 90, п. 5, а, 2
 Гізо § 87
 гілка, гілок § 8, п. 3, а, 2
 гілля, гіллю, на гіллі § 20, п. 4, а
 гіллястий § 17, п. 5; § 20, п. 4, а
 гіллячка § 20, п. 4, а
 гільза § 86, п. 1, б
 Гільча Друга § 114, п. 1, в

гімн § 90, п. 5, а, 5
 гімнастика § 87
 гінді § 87
 Гіндустан § 87
 гіпопотам § 90, п. 5, а, 5
 гіпотеза § 87
 гіпс — гіпсу § 48, п. 3, а
 гіпюр § 45, II, п. 1
 гірка § 8, п. 3, а, 3
 гіркий § 67, п. 1, а
 гіркувато-солоний § 29, п. 2, д
 гірний § 18, п. 2, а; § 22, п. 1
 гірницький § 18, п. 2, а
 гірничопромисловий § 25, п. 1
 гіронька § 8, п. 3, а, 3
 гість — гостей § 55, п. 3; гість-
 мі, гостями § 58, п. 2
 Глазго § 112, п. 7
 глазур § 86, п. 1, а
 глибочина, глибочінь § 61, п. 1,
 прим.
 глибшати § 83
 гліва § 38, п. 5
 Глівичі § 109, п. 4, б, 6
 Глінка § 104, п. 6, в, 2
 Глинськ-Загора § 114, п. 3, а
 глинськ-загорський § 114, п. 3, а
 «Глитай, або ж Павук» § 38,
 п. 18, прим. 1
 глитати § 2, п. 3, а
 Глібов, Глібове § 53, п. 4
 глухий § 67, п. 1, а
 Глуховець § 104, п. 12, б
 глухонімий § 29, п. 1, г
 глянути, гляну, глянуть § 80, п. 3,
 б, 6
 Гміря, Гмірі, Гмірю, Гмірею
 § 102, п. 1
 гнати, жену, женуть § 80, п. 3,
 б, 3; жени, женім(о), женіть
 § 81, п. 1, б
 Гнатюк, Гнатюка, Гнатюкові
 (Гнатюку) § 102, п. 1
 гнів — гніву § 48, п. 3, е
 Гнідич § 104, п. 6, в, 4

Гнідко § 38, п. 4
 гноїстий § 23, п. 6
 гноїсько § 22, п. 9
 гдден § 67, п. 1, в
 година-дві § 25, п. 4, в
 годинник § 20, п. 1, в
 годувати § 83
 годувати (годуватися) § 83
 гоїти (парадигма в теперішньо-
 му часі) § 80, п. 1
 Гойя § 90, п. 4; § 91, п. 2; § 100,
 п. 1; Гойї, Гойєю § 100, п. 1
 Гóла Пристань § 38, п. 9; § 112,
 п. 4, а; § 114, п. 1, а; Гóлої
 Пристані, Гóлою Пристанню
 § 112, п. 4, а
 Голембйовський § 104, п. 4, а
 Гóлик § 104, п. 6, в, 4
 Голицин § 104, п. 6, в, 4
 голівка § 8, п. 3, б, 1; § 22, п. 11
 голівонька § 16, п. 2, а, 2
 Голандія § 89, п. 3
 голова § 8, п. 3, б, 1; § 38, п. 3,
 прим. 1; § 44, I; § 45, I, п. 1;
 голів § 8, п. 3, б, 1
 Голова Верховної Ради України
 § 38, п. 3
 голівка § 8, п. 3, б, 1; § 22, п. 11
 головногі § 29, п. 2, г, прим.
 голосистий § 23, п. 6
 Голосіїв—Голосієва § 48, п. 2, г;
 Голосієвом § 51, п. 3, б
 Голосіївський парк імені
 М. Т. Рильського § 38, п. 15, б
 «Голос України» § 38, п. 18
 Голсуорсі § 86, п. 1, а; § 97;
 § 100, п. 2
 голуб § 1, п. 1; голубе § 53, п. 3
 Голубий Ніл § 114, п. 1, а
 голубиний § 23, п. 5
 голубка § 1, п. 1
 голуб'я § 64, п. 1; голуб'яти § 64,
 п. 2
 гольф § 86, п. 1, б
 Гóмель § 109, п. 9, а, 3

Гомер § 14; § 87
 Го Можо § 106, п. 2, г
 Гомулицький § 104, п. 9
 гоніти § 10, п. 1
 гоніометр § 87
 гончар § 1, п. 2
 гопак — гопакá § 48, п. 3, з
 гора § 8, п. 1, а, 2; § 114, п. 2, а,
 прим.; гір § 8, п. 1, а, 2
 гора Гóверла § 38, п. 8
 Горацій § 87
 горб — горба § 48, п. 3, г
 горбитися — не горб(ся), не
 горбте(сь) § 81, п. 2, б
 горбуватий § 23, п. 8
 Гордєєв § 104, п. 2, в
 Гордієнко § 22, п. 8
 гордіїв вузол § 38, п. 26, в,
 прим., б
 Гордіївна § 22, п. 10
 гордовитий § 23, п. 8
 гордоці § 66, п. 1, б
 горе § 45, II, п. 2
 горизонт § 14; § 87
 горіцвіт § 26, п. 1, г
 Горіцвіт § 106, п. 2, а
 горіння § 22, п. 5
 горіти § 1, п. 2; § 22, п. 5
 Горки § 109, п. 4, б, 7; § 112,
 п. 2; Гóрок, Гóркам § 112, п. 2
 Горн § 87
 горобиний § 23, п. 5
 Горовá § 104, п. 10
 горód § 8, п. 2, в; горóди § 54,
 п. 1
 Городецький § 104, п. 9
 горódний § 23, п. 1; § 67, п. 2, а
 горóх — горóху § 48, п. 3, б
 Горóшине, Горóшиним § 51, п. 3, б
 горювати, горюю, горюють § 80,
 п. 3, б, 4
 госпіталь § 87
 Гóстра Могіла § 114, п. 2, д
 гостролучанський § 114, п. 2, а
 Гостролуччя § 114, п. 2, а

гостромогільський § 114, п. 2, д
 готів § 67, п. 1, в
 Готьє § 91, п. 2; § 93, п. 1, а;
 § 100, п. 2
 гоц § 17, п. 7
 гр. — громадянин § 40
 гра § 47, Б, п. 2, в, прим. 1
 граблі § 66, п. 1, б; § 66, п. 4, а;
 граблів (і грабелів) § 66, п. 2, б;
 граблям § 66, п. 3, б; граблями
 § 66, п. 5, б; на граблях § 66,
 п. 6
 Грабóвський § 8, п. 3, г, 7
 град — граду § 48, п. 3, д
 грам — грама § 48, п. 2, д
 грамота § 14
 грандіозний § 87
 граніт — граніту § 48, п. 3, а
 гра́ти — грай, граймо, грайте
 § 81, п. 2, а
 гра́тіс § 90, п. 5, а, 4
 граф § 38, п. 3, прим. 2
 гра́фік § 87; § 90, п. 5, а, 5
 Грачóв § 104, п. 3, в
 гребінець, гребінця § 8, п. 3, а, 1
 Гребінка § 108; § 113, п. 2
 гребінківський § 113, п. 2
 грек § 113, п. 2, б
 греко-перські війни § 38, п. 22,
 прим. 1
 Гренлándія § 15, прим.; § 86,
 п. 1, а; § 87
 Гре́ція § 87; § 90, п. 5, а, 2
 гре́цький § 113, п. 2, б
 Гри́бова губа § 38, п. 8
 гриб-паразит § 27, п. 4
 Григóр'єв § 104, п. 2, б; § 104,
 п. 11
 Григóрівна § 22, п. 10
 Григóрій § 22, п. 10
 Григóрович § 22, п. 10
 Григóрович § 104, п. 6, в, 4
 гриміти § 2, п. 3, а
 грімнути — грімну § 80, п. 8, б, 2
 гринвіцький § 113, п. 2, б

Грінвіч § 113, п. 2, б
 Гринчійшин § 17, п. 6
 грип § 89, п. 1; *гріпу* § 48, п. 3, є
 Гриць — *Гріцю* § 53, п. 2
Грицько § 16, п. 1, а
 грім — *грому* § 48, п. 3, д
Грім § 90, п. 5, а, 3
Грінчєнків словник § 38, п. 26, а
гріти § 84, п. 2, прим. 1, а
грітий § 84, п. 2, прим. 1, а
 гріш — *гроші* § 48, п. 2, д;
грошей § 55, п. 3; § 66, п. 2, а;
грішми (й *грошіма*) § 58, п. 2;
 § 66, п. 5, в
гроз § 87
громадження § 84, п. 2, прим. 1, г
громадити § 84, п. 2, прим. 1, г
 громадянин — *громадяни* § 54,
 п. 1, прим.; *громадян* § 55, п. 1,
 прим.
громадянство § 17, п. 2
громадянська війна § 38, п. 22,
 прим. 1
громадянський § 17, п. 2
грошовий § 23, п. 7
грошовитий § 23, п. 8
Грубешів § 109, п. 7, г
Грудзький § 104, п. 9
грудочеревна § 29, п. 1, д; § 29,
 п. 2, г, прим.
грузин § 113, п. 1; *грузини* § 54,
 п. 1, прим.; *грузинів* § 55, п. 1,
 прим.
грузинка-дівчина § 27, п. 3
грузинський § 113, п. 1
група § 89, п. 1
групєто § 89, п. 1
грушевий § 23, п. 7
грушоподібний § 25, п. 2, а
 губа — *губ* (і *губів*) § 47, Б, п. 2, а
гублячи § 80, п. 6, в, прим. 2, в
гублячий § 80, п. 6, в, прим. 2, б
гугенот § 87
гузір, гузіря § 45, II, п. 2
гукання § 22, п. 5

гукати § 22, п. 5
Гулак-Артемівський § 106, п. 3,
 б; § 107, п. 4, а
Гуляєв § 104, п. 2, б
гуляйпільський § 114, п. 2, в
Гуляйпіль § 114, п. 2, в
гуляння § 22, п. 5
гуляти § 22, п. 5
Гуляшкий § 104, п. 10
гумус § 87
гун, гуни § 89, п. 1
Гур'єв § 109, п. 8
Гур'їн § 104, п. 6, б
 гурт — *гурту* § 48, п. 3, б
гурток — у *гуртку* § 52, п. 2, а
гусеня § 22, п. 6
гуси § 66, п. 1, а; § 66, п. 1, а,
 прим.; § 66, п. 4, в; *гусей* § 66,
 п. 2, а; § 66, п. 4, в; *гус-*
сям § 66, п. 3, а; *гусьмі* § 66,
 п. 5, в
Гусіне Озеро § 109, п. 4, а, 2,
 прим.
гуска § 66, п. 1, а, прим.
гусляр — *гусляре* § 53, п. 3
гуся § 44, IV, а; § 64, п. 1; *гусяти*
 § 44, IV, а; § 64, п. 2; *гусяті*
 § 64, п. 3; *гусям* § 64, п. 4;
гусята § 65, п. 1; § 65, п. 4;
гусят § 65, п. 2; § 65, п. 4;
гусятам § 65, п. 3; *гусята-*
ми § 65, п. 5; на *гусятах* § 65,
 п. 6
гуца § 45, I, п. 3
Гуцін § 104, п. 6, в, 1
Гюго § 87; § 92, п. 2, б; § 100, п. 2

Г

гава § 15
газда § 15
Галаган § 15
гандж § 15
ганок § 15; *ганку* § 48, п. 3, в
гатунок § 15

гвалт § 15
гвалтувати § 15
Гданськ § 15, прим.
гєгати § 15
гедзь § 15; § 16, п. 1, а
гелготати § 15
герготати § 15
герготіти § 15
гїгнути § 15
гирліга § 15
глей § 15
гніт § 8, п. 2, д, прим.; § 15;
 гно́та § 8, п. 2, д, прим.
гогель-могель § 15
грасувати § 15
грати § 15
гратчастий § 15
грєчний § 15
гринджолі § 15
грунт § 15; на *грунті* § 52, п. 3,
 а; *грунтій, грунті* § 54, п. 3
гудзик § 15; § 41, п. 1
Гудзь § 15
гуля § 15

Д

давай-но § 33, А, п. 3, а
Давидів Брід § 114, п. 1, а; § 114,
 п. 3, д; *Давидового Броду* § 48,
 п. 2, г, прим.
давидово-брідський § 114, п. 3, е
Давічо, Давіча § 100, п. 2,
 прим.
да Вінчі § 106, п. 1, г
давнім-давно § 25, п. 4, б
давній § 23, п. 1; § 67, п. 2, а
давнішній § 23, п. 1; § 67, п. 2, б
давніверхньонімецька § 29,
 п. 1, г
давньоруський § 25, п. 1
Д'Аламбєр § 106, п. 1, г, прим. 1;
 § 107, п. 3
д'аламбєрівський § 107, п. 3
далєко § 33, А, п. 2, е, прим.

далєко-далєко § 30, п. 3, г
далечінь § 61, п. 1, прим.
Дамаск § 113, п. 2, б
дамаський § 113, п. 2, б
дамоклів меч § 38, п. 26, в,
 прим., б
Данілов § 104, п. 6, в, 2; § 109,
 п. 4, б, 2
Даніло Галицький § 38, п. 1;
 § 38, п. 26, б
Данте § 100, п. 2
дантіст § 22, п. 13
Дарвін, Дарвіна § 100, п. 1, II;
Дарвіном § 51, п. 3, а; § 100,
 п. 1, II
Даргомїжський § 104, п. 9
дарма що § 30, п. 1, є; § 32, п. 2,
 б; § 33, А, п. 2, а
дарований § 84, п. 2, прим. 1, г
Д'Артаньян § 106, п. 1, г, прим. 1
дарувати § 84, п. 2, прим. 1, г
дати (парадигма в майбутньому
 часі) § 80, п. 7
Даугавпілс § 114, п. 2, г
даугавпілський § 114, п. 2, г
 дах — *да́ху* § 48, п. 3, в
 два, дві (парадигма) § 70, п. 2;
 два § 70, п. 8
двадцятий § 71, п. 1
двадцятиповерховий § 29, п. 1, д
двадцятирічний § 25, п. 3, а
20-річний § 29, п. 2, є
двадцять § 70, п. 3
дванадцятий § 71, п. 1
дванадцятіонка § 26, п. 1, г
дванадцять § 70, п. 3
двері § 66, п. 1, б; *дверей* § 66,
 п. 2, а; *дверям* § 66, п. 3, б;
двермі (й *дверіма*) § 66, п. 5,
 в; у *дверях* § 66, п. 6
Двіна § 109, п. 4, а, 1
двір § 45, II, п. 1; *двора* § 8,
 п. 1, б
двісті (парадигма) § 70, п. 5
^{2/7} — *дві сьомі* § 72, п. 1

$\frac{2}{3}$ — *дві треті, двом третім* § 72, п. 1
двобічний § 25, п. 4, б
двовуглекислий § 29, п. 1, г
двоє, двох, двом § 70, п. 8
двоїстий § 23, п. 6
дворічанський § 114, п. 2, б
Дворіччя § 114, п. 2, б
дворушник § 18, п. 4
двохмільйонний § 71, п. 1
двохосовий § 25, п. 3, б
двохсотий § 71, п. 1
двохтисячний § 71, п. 1
двоярусний § 25, п. 3, а
Де-Брейне § 38, п. 8, прим. 2
дев'яностий § 71, п. 1
дев'яносто, дев'яноста § 70, п. 7
дев'ятеро § 70, п. 10
дев'ятий § 71, п. 1
дев'ятисотий § 28, п. 1, б
дев'ятнадцять § 70, п. 3
дев'ятсот § 70, п. 5
дів'ять § 70, п. 3
 $\frac{9}{10}$ — *дев'ять десятих* § 72, п. 1
деголівський § 107, п. 3
де Голль § 107, п. 3
дедалі § 30, п. 1, є; § 33, А, п. 1, а
дезінтеграція § 90, п. 5, б
дезінфекція § 90, п. 5, б
дезінформація § 90, п. 5, б
деінде § 30, п. 1, є
«Дейлі телеграф енд Морнінг пост» § 38, п. 18, прим. 1
декан § 38, п. 3, прим. 1
Декандоль § 106, п. 1, г, прим. 2
декілька, декількох, декільком, декількома § 79, прим.
Декларація прав людини § 38, п. 23
деколи § 30, п. 1, є; § 33, А, п. 1, а
декотрий § 33, А, п. 1, а
декрет § 50, п. 2; у *декреті* § 52, п. 3, а

декуди § 30, п. 1, є
де ла Куєва § 106, п. 1, г
Делль § 106, п. 1, г, прим. 2
Дельфи § 93, п. 1, б
Дембійця § 109, п. 7, д; § 109, п. 9, б
Демократична партія України § 38, п. 13
демон § 38, п. 2, а, прим. 1
Дем'янськ § 109, п. 8
де-небудь § 30, п. 3, в
де-не-де § 30, п. 3, г
денний § 20, п. 1, в
ден. норма (денна норма) § 40
Ден Сяопін § 106, п. 2, г
день § 8, п. 2, а; § 20, п. 1, в; *дня* § 8, п. 2, а; *сім день* (і *днів*), *днів сім* § 55, п. 1, прим.
день-другий § 25, п. 4, в
День Незалежності України § 38, п. 22
деньок § 22, п. 12
день у день § 30, п. 2, б
День учителя § 38, п. 22
депо § 100, п. 2
дерево § 2, п. 2, а; § 8, п. 3, б, 2;
дерев § 8, п. 3, б, 2
деревообробний § 29, п. 1, в
деревице § 8, п. 3, б, 2
Держава Бахрейн § 38, п. 12
Державін § 104, п. 1
Державна дума § 38, п. 13
державно-монополістичний § 29, п. 2, б
держак — *на держаку, на держаків* § 52, п. 2, а
держално § 17, п. 4
держальце § 17, п. 4
держати — *держу* § 2, п. 1
держкий § 16, п. 2, а, 1, прим.
Дерібас § 106, п. 1, г, прим. 2
дєрти, деру, деруть, дері § 80, п. 3, б, 9, прим.
Десна § 108
десь § 33, А, п. 1, г

десь-інде § 30, п. 3, г
десь-інколи § 30, п. 3, г
десь-то § 30, п. 3, в
десятеро § 70, п. 10
десятий § 71, п. 1
10-й — *10-ї* § 28, п. 2, а
10-В § 25, п. 4, е
10-поверховий § 29, п. 2, є
Десятий міжнародний з'їзд славістів § 38, п. 15, а
десятка § 48, п. 2, д
десять § 70, п. 3
дєхто, декого, декому, де з ким, де на кому (і *де на кім*), *на декому* § 79
дешевший § 69, п. 1, а
дещиця § 33, А, п. 1, а
дєцо § 33, А, п. 1, а
деякий, деякого, деяким, на деяких (і *де на якіх*) § 79
джаз § 90, п. 1
Джек — *Джеку* § 53, п. 1
Джек Лондон § 106, п. 1, б
джемпер § 90, п. 1
Джемс § 90, п. 1
(Джеральдіна) Чеплін § 100, п. 2
джерело § 8, п. 3, б, 2; § 9, п. 1;
джерел § 8, п. 3, б, 2
джерельце § 8, п. 3, б, 2
Джерсі § 90, п. 1
Джигарханян § 104, п. 6, в, 1
джигіт § 90, п. 5, в, 1
джигун § 15
джинси § 90, п. 5, в, 1
джирга § 38, п. 13, прим.
Джонні § 89, п. 3
Джорджтаун § 94
джоуль § 94
«Дзвін» § 38, п. 18
дзвінок, дзвінка, дзвінку, дзвінком § 8, п. 3, а, 1
дзвякнути § 6, п. 1, прим.
дзіга § 15
дзіглик § 15

Дзісь § 104, п. 9
дзьоб § 16, п. 1, б; у *дзьобі* § 52, п. 3, а
Дзюрвець § 104, п. 9
див. — *дивись* § 40
дизель § 38, п. 1, прим. 5; § 90, п. 5, а, 3, прим.; § 90, п. 5, в, 1; *дизеля* § 48, п. 2, е
дизель-мотор § 26, п. 2, 1, а
дизель-моторний § 29, п. 2, а
динамо § 90, п. 5, в, 1
диплом § 90, п. 5, в, 1
директор § 38, п. 3, прим. 1; § 45, II, п. 1; § 90, п. 5, в, 1;
директорові, директору § 49, п. 1; *директорі* § 54, п. 1
дисонанс — *дисонансу* § 48, п. 3, є
дитина § 66, п. 1, а, прим.
дитя § 64, п. 1; *дитяти* § 64, п. 2; *дитяті* § 64, п. 3; *дитям* § 64, п. 4
дит'ясла § 6, п. 3
дитятко — *дитяткові, дитятку* § 49, п. 1; на *дитяткові* § 52, п. 1, б; на *дитятку* § 52, п. 1, б, прим.
дихати § 18, п. 4, прим. 2
Дихтау § 38, п. 8, прим. 3
диякон § 90, п. 5, а, 5, прим. 2
діалектика § 90, п. 5, а, 2
діалектико-матеріалістичний § 29, п. 2, в
діаметр § 96
діаметрально протилежний § 29, п. 1, г, прим. 1
ді Вітторіо § 106, п. 1, г; § 107, п. 4, в
дівча § 44, II, б; § 44, IV, а; *дівчати* § 44, IV, а; *дівчат* § 65, п. 4
дівчина-грузинка § 27, п. 3
дівчина-красуня § 27, п. 2
дівчинонька, дівчиноньці § 17, п. 3, прим.

дівчи́сько § 22, п. 9; § 44, II, 6
дігтя́р § 18, п. 4, прим. 2
дід — діду § 53, п. 1; ді́дів § 67, п. 1, 6
ді́д-мороз § 38, п. 2, 6, прим.
Ді́д Мороз § 38, п. 2, 6
Ді́дрó § 90, п. 5, а, 3; § 100, п. 2
діеле́ктрик § 91, п. 2
ді́євий § 23, п. 7
Ді́єго § 91, п. 2
Ді́єго-Гарсі́я § 90, п. 5, а, 2
ді́жечка § 22, п. 7
ді́жка — ді́жці § 18, п. 4, прим. 1
Ді́зель § 90, п. 5, а, 3; § 90, п. 5, а, 3, прим.
ді́йовий § 23, п. 7
ді́ловод § 8, п. 3, г, 6
ді́ловодство § 8, п. 3, г, 6
Ді́н Лі́нь § 106, п. 2, г, прим.
діста́в-таки § 33, А, п. 3, а
ді́ти § 66, п. 1, а; § 66, п. 1, а, прим.; ді́тям § 66, п. 3, а; ді́тей § 66, п. 4, 6; ді́тьми § 66, п. 5, в
ді́яч — ді́ячі § 60
для́ того́ щоб § 32, п. 2, 6
Дми́тро́ (парадигма) § 103, п. 2;
Дми́тра § 48, п. 2, а
Дми́тров § 109, п. 4, 6, 2
Дми́тро-Варва́рієка § 114, п. 1, г; § 114, п. 3, 6
дми́тро-варва́рієський § 114, п. 3, 6
Дні́про § 44, II, а; § 108, по Дні́пру, по Дні́прі § 52, п. 3, 6, прим.
Дні́пропетро́вськ § 113, п. 2
дні́пропетро́вський § 113, п. 2
Дністе́р § 108; Дні́стра § 48, п. 2, г
дно § 54, п. 3; § 55, п. 2, прим.; де́на § 54, п. 3; де́н § 55, п. 2, прим.
доба́ феода́лізму § 38, п. 22, прим. 1
Д'Оби́ньє § 106, п. 1, г, прим. 1; § 107, п. 4, в
до́ бі́са § 30, п. 2, а
до́бриво § 22, п. 2
Добри́йвече́р § 106, п. 2, 6
Добри́й Шлях § 38, п. 9
добро́дій — добро́дієві § 49, п. 1
добро́дій бригаді́р — добро́дію бригаді́ре (бригаді́р) § 53, п. 4, прим. 1; добро́дієві бригаді́ру § 49, п. 1, прим.
добро́дійка — добро́дійко Ски́рда § 53, п. 4, прим. 3
До́вбуш — До́вбуше § 53, п. 3
довго́вій § 67, п. 2, в
довго́жданий § 20, п. 2, в, прим.
Довго́пол § 106, п. 2, в
дове́рху § 30, п. 1, 6
дові́ку § 30, п. 1, 6
«До́віра» § 124, п. 3
дові́чний § 67, п. 1, а
довко́ла § 30, п. 1, 6
дово́лі § 30, п. 1, 6
до́вподи́би § 30, п. 2, а
до́гма — до́гм § 47, Б, п. 2, в, прим. 1
догово́рювати § 10, п. 1
до́гола § 30, п. 1, в
дого́рі § 30, п. 1, 6
до́ гурту § 30, п. 2, а
дода́ток — дода́тка § 48, п. 2, е
до́ ді́ла § 30, п. 2, а
додо́лу § 30, п. 1, 6
додо́му § 30, п. 1, 6
до́ завтра § 30, п. 1, а, прим.
до́ загі́ну § 30, п. 2, а
доі́сторичний § 4, п. 4, прим.; § 90, п. 5, 6
до́йти, до́ю, до́ять § 80, п. 3, а
до́їхати § 4, п. 1
до́ краю § 30, п. 2, а
до́ крі́хти § 30, п. 2, а
до́ктор на́ук § 38, п. 3, прим. 1
доку́пи § 30, п. 1, 6
до́ ладу́ § 30, п. 2, а
до́лар — до́лара § 48, п. 2, д
до́ лі́ха § 30, п. 2, а

до́ лиця́ § 30, п. 2, а
до́лі́вка § 22, п. 11
до́лі́тце § 8, п. 3, 6, 2
до́ло́нька § 8, п. 3, г, 2
до́ло́ня — до́ло́нь § 8, п. 3, г, 2; § 47, Б, п. 2, а
До́лорес § 100, п. 2
до́лото § 8, п. 3, 6, 2; до́літ § 8, п. 3, 6, 2; § 55, п. 2
до́ма́шній § 23, п. 1; § 67, п. 2, 6
До́мбро́ва § 109, п. 7, д
До́мбро́вський § 104, п. 8, а
до́ мі́ри § 30, п. 2, а
до́мна — до́мен § 47, Б, п. 2, в, прим. 1
До́н — До́ну § 48, п. 3, і
до́н Ба́зіліо § 106, п. 1, г
До́нбас — До́нбасу § 48, п. 3, і
До́нець — Ді́нця § 48, п. 2, г
До́нецьк § 108
До́нецька ша́хта «Ві́тка Гли́бока» § 38, п. 15, а
до́нецький § 16, п. 2, а, 1
до́нжуа́н § 38, п. 1, прим. 5; § 106, п. 1, г, прим.
До́н Жуа́н § 106, п. 1, г
до́ни́зу § 30, п. 1, 6
до́ні́ні § 30, п. 1, а
До́н Кі́хот § 106, п. 1, г
до́ но́гі § 30, п. 2, а
до́н Пе́дро § 106, п. 1, г
До́нсько́й § 104, п. 10
до́н Хо́се § 106, п. 1, г
до́нька § 17, п. 2
до́ньчин § 17, п. 2
до́ня — до́ню § 47, А, п. 6, в
до́ оби́ду § 30, п. 2, а
до́ о́станку § 30, п. 2, а
до́ па́ри § 30, п. 2, а
до́пі́зна § 30, п. 1, в
до́ пня́ § 30, п. 2, а
до́ побаче́ння § 30, п. 2, а
до́повідати́, до́повідай́ § 81, п. 2, в, прим. 1
до́повідач — до́повідача́ § 50, п. 1
до́повідь — у до́повіді́ § 61, п. 4; до́повідей § 62, п. 2
до́повіді́ § 81, п. 2, в, прим. 1
до́помага́ти § 10, п. 1
до́помогти́ § 10, п. 1
до́ порі́ § 30, п. 2, а
до́ пуття́ § 30, п. 2, а
до́ ре́чі § 30, п. 2, а
до́ ре́шити § 30, п. 2, а
до́рі́жка § 8, п. 3, г, 2
до́ро́га — до́рі́г § 8, п. 3, г, 2; § 47, Б, п. 2, а
до́рогий § 18, п. 3
До́рогобу́ж § 114, п. 2, а
до́рогобу́зький § 114, п. 2, а
До́ро́жжін § 104, п. 6, в, 1
до́ро́жній § 23, п. 1; § 67, п. 2, а
до́ро́жчий, до́ро́жче § 18, п. 3
До́роше́нко — До́роше́нка § 48, п. 2, а
До́рошови́ч § 22, п. 10
до́ру́чений § 2, п. 2, 6
до́сві́тний § 67, п. 2, а
до́ сих пі́р § 30, п. 2, а
до́ смаку́ § 30, п. 2, а
до́ сме́рті § 30, п. 2, а
до́ снагі́ § 30, п. 2, а
до́ста́тний § 67, п. 2, а
до́ста́ток — до́ста́тку § 48, п. 3, е
До́стоє́вський § 104, п. 2, 6
до́ сьго́дні § 30, п. 2, а
до́тепе́р § 30, п. 1, а
до́тла́ § 30, п. 1, 6
до́хід, до́ходу § 8, п. 1, а, 1
до́ц. — до́це́нт § 40
до́чка § 23, п. 4, прим.; до́чки § 47, А, п. 1, 6, прим.; до́чці § 18, п. 4, прим. 1; до́чки § 47, А, п. 1, 6, прим.; § 47, Б, п. 7; до́чок § 47, Б, п. 2, в, прим. 1
до́ чо́го § 30, п. 1, г
до́ччін § 23, п. 4, прим.; § 67, п. 1, 6
до́шка § 18, п. 1, в

дош § 1, п. 1; § 45, II, п. 3; дошу § 1, п. 1; § 48, п. 3, д; дощів § 55, п. 1
дощаний § 18, п. 1, в
дощенту § 30, п. 1, б
дощик — на дощику § 52, п. 2, а
дошовий § 23, п. 7
дощомір § 25, п. 2, а
д-р (доктор) § 26, п. 2, 5
дрейф § 95, п. 1
дрижати § 2, п. 3, а
дріжджі § 66, п. 1, б; дріжджів § 66, п. 2, б
дрімати § 2, п. 3, б
дрімливий § 2, п. 3, б
дрімота § 2, п. 3, б
дрова § 66, п. 1, в; дров § 66, п. 2, в
дровоніс § 8, п. 3, г, 6
друг — дружє § 53, п. 3; друзі § 54, п. 1; друзів § 55, п. 1; друзям § 56; дружє Гріцію § 53, п. 4, прим. 2; дружє Максименко § 53, п. 4, прим. 3
другий § 71, п. 1; другої § 9, п. 2, в
другого дня § 30, п. 2, в
дружина § 45, I, п. 1; дружино § 47, А, п. 6, а
дружний § 23, п. 1; § 67, п. 2, а
дружній § 23, п. 1; § 67, п. 2, а
друкар, друкаря § 45, II, п. 1
друкарня § 45, I, п. 2; друкарні § 47, Б, п. 4, б; друкарень § 16, п. 2, в; друкарнями § 47, Б, п. 5, б
друкований § 24, п. 1
друкування § 24, п. 1
друкувати § 24, п. 1
Друмев § 104, п. 2, в
дуб § 45, II, п. 1; § 50, п. 1, прим.; дуба § 48, п. 2, б; § 50, п. 1, прим.; дубові § 49, п. 1
Дубно § 108; § 112, п. 1, II; Дубна, Дубном, у Дубні § 112, п. 1, II
Дудінка § 109, п. 4, а, 2, прим.

дужий § 18, п. 3
дужчий, дужче § 18, п. 3
Думбартон-Окс § 114, п. 3, в
Дунай — Дунаю § 48, п. 3, і
дунаватий § 23, п. 8
дурра § 89, п. 1
духівка § 22, п. 11
душ — душе § 47, А, п. 6, б
Дьєпп § 109, п. 9, а, 1
Дьоготь § 16, п. 1, б
Дьорнов § 104, п. 3, б
Дьяконов § 104, п. 12, а, 1
дю Гар § 106, п. 1, г
Дюма § 93, п. 2
Дюма Старший § 38, п. 26, б
дюна § 93, п. 2
Дю-фіорд § 38, п. 8
Дягилев § 104, п. 12, а, 3, прим.
дядько § 16, п. 1, а
дядя § 44, I

Е

егоїзм § 4, п. 4
егоїстичний § 4, п. 4
Единбург § 90, п. 5; § 112, п. 1, II; Единбурга, в Единбурзі (в Единбургу) § 112, п. 1, II
езопівська мова § 38, п. 26, в, прим., б
Ейнштейн § 95, п. 1
Екватор § 91, п. 1
екватор § 91, п. 1
екзамен — екзамєну § 48, п. 3, є
екзаменатор § 91, п. 1
екскурс — екскурсу § 48, п. 3, є
екскурсовод § 8, п. 3, г, 6
експорт — експорту § 48, п. 3, є
екс-чемпіон § 26, п. 2, 2
електрика § 86, п. 2, § 91, п. 1
електровоз § 8, п. 3, г, 6; електровоза § 48, п. 3, и
електроліз — електролізу § 48, п. 3, ж
електронно-обчислювальний § 29, п. 2, б

електропровід § 8, п. 3, г, 6
електросиловий § 29, п. 1, а
елемент — елемента, елементу § 48, п. 3, і, прим.
еліпсоїд § 4, п. 4
Ельбрус § 109, п. 3; Ельбрусу § 48, п. 3, і
(Ельза) Вірхов § 100, п. 2
Ельзас — Ельзасу § 48, п. 3, і
Ельзас-Лотарінгія § 114, п. 3, а
ельзас-лотаринзький § 114, п. 3, а
Ельтон § 109, п. 3; Ельтону § 48, п. 3, і
Емба § 109, п. 3
ембарго § 87
Енеїда § 90, п. 5, б
«Енеїда» § 38, п. 18
енергія § 91, п. 1
ентузіазм § 91, п. 1
епічний § 23, п. 3
епос — епосу § 48, п. 3, є
епоха Відродження § 38, п. 22
еркер — еркєра § 48, п. 3, в
ескадріля, ескадрільї, ескадрільє, ескадрілей § 100, п. 1, I
Естонія § 109, п. 3
Есхіл § 91, п. 1
етан § 91, п. 1
ефемєрний § 88
ефір § 88

Є

Євангеліє § 14; § 38, п. 18, прим. 2
Євгенєва § 104, п. 2, б
Євдокімов § 104, п. 2, а
Євпатрія § 91, п. 2; § 109, п. 1, а
Євразія § 91, п. 2
Єврейська автономна область § 38, п. 12
Європа § 91, п. 2
європєєць § 91, п. 2
Європейське Економічне Співтовариство § 38, п. 11

європейський § 91, п. 2
Євтушевський § 104, п. 2, а
Євфрат § 91, п. 2
єгер § 91, п. 2
Єгипет § 90, п. 5, в, 5; § 91, п. 2; Єгипту § 48, п. 3, і
Єгор'євськ § 109, п. 1, а
Єгоров § 104, п. 2, а
Єгоришино § 109, п. 4, б, 1; § 109, п. 7, б
Єдлічка § 104, п. 5, а
єзуїт § 90, п. 2
Єйськ § 109, п. 1, а
Єланський § 104, п. 2, а
Елєць § 109, п. 1, а
Елизаров § 104, п. 2, а
Елисейські Поля — Елисейських Полів § 112, п. 4, а
Ємен § 91, п. 2
Єна § 90, п. 2
єна § 90, п. 2
Єндріховський § 104, п. 8, б
Єнісєй § 109, п. 1, а; Єнісєю § 48, п. 3, і
єнот § 91, п. 2
Єнсен § 90, п. 2
єпископ § 90, п. 5, а, 5, прим. 2
єпитимія § 90, п. 5, а, 5, прим. 2
єпитрахиль § 90, п. 5, а, 5, прим. 2
Єреван § 109, п. 1, а
єрєсь § 91, п. 2
Єрофєй Півлович (станція) § 114, п. 1, г
Єрусалим § 90, п. 2; § 90, п. 5, в, 5
Єршов § 104, п. 2, а
Єсєнтукі, Єсєнтуків, Єсєнтукам § 112, п. 2
Єсперсен § 90, п. 2
Єфімов § 104, п. 2, а
єхидна § 90, п. 5, а, 5, прим. 1

Ж

Жабинка § 109, п. 4, а, 2, прим.
жабo § 90, п. 1

жаданий § 23, п. 2
 жаднога вовк § 27, п. 2
 Жак — Жаку § 53, п. 1
 жалъ — жалю § 48, п. 3, е
 Жан-Жак (Руссо) § 38, п. 1;
 § 106, п. 3, а; § 107, п. 1
 жан-жаківський § 107, п. 1
 Жанна § 90, п. 1
 жанр — жанру § 48, п. 3, ж
 жар — жару § 48, п. 3, д
 жар-птиця § 26, п. 2, 1, а
 жаский § 16, п. 2, а, 1, прим.
 жати § 80, п. 3, б, 9; § 84, п. 2,
 прим. 1, а; жну, жнуть § 80,
 п. 3, б, 9
 жатий § 84, п. 2, прим. 1 а
 желе § 86, п. 2
 Желехівський § 8, п. 3, г, 7
 Железноводськ § 109, п. 1, в
 Женев'єва § 92, п. 1, а
 женити § 9, п. 1
 Жером § 90, п. 1
 жерти, жеру, жеруть, жері § 80,
 п. 3, б, 9, прим.
 Жешув § 109, п. 7, г
 жив § 67, п. 1, в
 Живков § 104, п. 5
 живопис — живопису § 48, п. 3, и
 живопліт — живоплоту § 48,
 п. 3, и
 Жигалово § 109, п. 4, б, і
 Жигулі § 109, п. 4, б, 7; § 112,
 п. 2; Жигулів, Жигулям § 112,
 п. 2
 Жижка § 104, п. 5, б
 Жіздр § 109, п. 4, б, 1
 Жилá Косá § 109, п. 4, б, 1
 Жильєрон § 104, п. 6, в, 1
 жир § 45, II, п. 1
 жирандоль § 90, п. 5, в, 1
 Жирардув § 109, п. 7, г
 Жиронда § 90, п. 5, в, 3
 жити § 80, п. 3, б, 1; § 83; живу,
 живуть § 80, п. 3, б, 1; живі,
 живім(о), живіть § 81, п. 1, а

житловий кооператив «Наука»
 § 38, п. 15, а
 Житні Гори § 114, п. 2, д
 житний § 23, п. 1; § 67, п. 2, д
 житньогірський § 114, п. 2, д
 Житомир § 108; Житомира § 48,
 п. 2, г
 Житомирська автострада § 38, п. 9
 життєвий § 20, п. 4, а; § 23, п. 7
 життєздатний § 25, п. 2, в
 життєпис § 20, п. 4, а; § 25,
 п. 2, в
 життєвий § 20, п. 4, а; § 23, п. 7
 життя § 17, п. 5; § 20, п. 4, а;
 § 44, II, б; § 45, II, п. 2; жит-
 тю § 20, п. 4, а; життям § 51,
 п. 2; у житті § 20, п. 4, а; § 52,
 п. 3, б; життів § 55, п. 1
 жінка § 45, I, п. 1; жінки § 47,
 Б, п. 7
 Жіонó § 104, п. 6, в, 1
 жнець, жєнче § 53, п. 3
 жовтень — жовтня § 48, п. 2, д
 Жовті Води § 38, п. 8, прим. 1
 жовтіти, жовтію, жовтіють
 § 80, п. 3, б, 2
 жовтогогарячий § 29, п. 2, д
 жовч — жовчу § 61, п. 3, б
 Жоліо-Кюрі § 106, п. 3, б
 жонатий § 9, п. 1
 Жорж Занд § 106, п. 1, б
 Жоффруа § 100, п. 2
 жук-королів § 27, п. 4
 Жуківський — Жуківського, Жу-
 ковському § 112, п. 3
 Жуль Верн § 107, п. 4, а, прим.
 жуль-вернівський § 107, п. 4, а,
 прим.
 журавель — журавлєві § 49, п. 1
 Журавський § 104, п. 7
 Журбів § 47, Б, п. 2, в
 журі § 90, п. 1; § 90, п. 5, а, 4;
 § 90, п. 6
 журнал — журналу § 48, п. 3, ж
 Жусє § 93, п. 1, а

3

з (із, зі (звідка зо)) § 13, п. 1;
 § 13, п. 2; § 13, п. 3
 забагато § 30, п. 1, а
 за багато § 30, п. 1, а, прим.
 забігти § 80, п. 5, прим.
 забілювати § 24, п. 1
 Завадзький § 104, п. 9
 завадити, заваджу § 80, п. 6, б
 заважати § 80, п. 6, б
 завбільшки § 30, п. 1, д
 заввишки § 20, п. 1, а
 завглибки § 30, п. 1, д
 завдання § 45, II, п. 2; завдань
 § 55, п. 2
 заводожки § 30, п. 1, д
 завертати § 10, п. 2
 завершення § 8, п. 3, г
 завершувати § 10, п. 2
 завідна § 30, п. 1, в
 завйти § 80, п. 3, б, 1
 завірчувати § 10, п. 2
 за віщо § 30, п. 1, г
 замір § 10, п. 2; заміри § 10,
 п. 2; § 80, п. 3, б, 9, прим.
 замирати § 10, п. 2
 завод § 18, п. 2, в; § 44, II, а;
 заводу § 48, п. 3, в; заводи
 § 54, п. 1
 заводський § 18, п. 2, в
 заводований § 7, п. 1, а; § 24,
 п. 2
 завоювання § 24, п. 2
 завоювати § 24, п. 2
 завошки § 30, п. 1, д
 завітаний § 67, п. 2, б
 завчасу § 30, п. 1, д
 завишки § 30, п. 1, д
 загаль — загалу § 48, п. 3, б
 загальнодержавний § 29, п. 1, г
 загальноосвітній § 29, п. 1, б
 загибель — загибеллю § 61, п. 3, а
 заготований § 24, п. 3
 заготовати § 6, п. 3, прим. 1;
 § 24, п. 3

за години § 30, п. 2, а
 загнений § 84, п. 2, а
 задля § 31, п. 1, б
 задній § 23, п. 1; § 67, п. 2, а
 за дня § 30, п. 2, а
 задвога § 30, п. 1, а
 Засць § 101; § 102, п. 1; Зайця,
 Зайцеві (Зайцю) § 102, п. 1
 Засць § 38, п. 2, б
 засць-русак § 27, п. 4
 займєнник — займєнника § 48,
 п. 2, є
 Зайончек § 104, п. 8, б
 зайти — зайшов би § 33, Б, б
 Зайчик-Побігайчик § 26, п. 2, 1, в
 Закавказзя § 38, п. 12, прим.
 Закарпаття § 38, п. 12, прим.
 закидати, закися, закисяють
 § 80, п. 3, б, 3
 закінчення — по закінченні § 52,
 п. 3, б, прим.
 закон § 8, п. 3, г, 7; § 20, п. 1, в
 законний § 8, п. 3, г, 7; § 20,
 п. 1, в
 законність § 20, п. 1, в
 законно § 20, п. 1, в
 законодавчо § 9, п. 2, г, прим.
 Закопане, Закопаного, Закопано-
 му § 109, п. 1, в, прим.
 за кордон § 30, п. 2, а
 за кордоном § 30, п. 2, а
 закритий § 84, п. 2, б
 зал — залу § 48, п. 3, в
 Залєський § 104, п. 1
 Залізні Ворота § 38, п. 8,
 прим. 1
 залізо § 45, II, п. 1
 залісся § 18, п. 2, в
 Залісся Перше § 114, п. 1, в
 заліський § 18, п. 2, в
 залп § 93, п. 1, б
 Замбєзі § 90, п. 5, а, 3
 заміст § 8, п. 1, а, 7; § 10, п. 2;
 замів, замелá § 8, п. 1, а, 7
 замівши § 8, п. 1, а, 7

за́між § 30, п. 1, б
 за́мість § 31, п. 1, а
 за́мість то́го щоб § 32, п. 2, б
 замі́тати § 10, п. 2
 за́мкнений § 84, п. 2, прим. 1, б
 за́мкнути § 84, п. 2, прим. 1, б
 за́мкнутий § 84, п. 2, прим. 1, б
 за́мобжний § 67, п. 1, а
 за́мок — за́мку § 48, п. 3, в
 за́мок — за́мка § 48, п. 2, в
 за́молоду § 30, п. 1, в
 за́морюжувати § 80, п. 6, б
 за́мужем § 30, п. 1, б
 за́на́дто § 30, п. 1, а
 за́ново § 30, п. 1, в
 за́одно § 30, п. 1, г
 за́очі § 30, п. 1, б
 за́панібра́та § 30, п. 1, б
 за́пирати, за́пер, за́при § 10, п. 2
 за́пис — за́пису § 48, п. 3, і
 за́північ § 30, п. 1, б
 За́поріжжя § 8, п. 3, б, 3; § 18, п. 2, б; § 108; § 113, п. 2, а
 За́порізька Січ § 114, п. 1, а
 за́порізький § 18, п. 2, б; § 113, п. 2, а
 за́поріжесь — за́поріжці § 38, п. 1, прим. 6
 «За́поріжесь за Дуна́єм» § 38, п. 18
 «За́поріжці пи́шуть листá ту-ре́цькому султа́нові» § 38, п. 18
 за́пряте́ти § 80, п. 9, прим. 1; § 84, п. 2, прим. 2; за́приг § 80, п. 9, прим. 1
 за́пряжений § 84, п. 2, прим. 2
 за́п'ястний § 19, п. 1
 за́ради § 31, п. 1, б
 за́раз § 30, п. 1, б
 за́разом § 30, п. 1, б
 за́рані § 30, п. 1, б
 за́рання § 30, п. 1, б
 за́рахунок § 30, п. 2, а
 за́реєстро́ваний § 24, п. 3
 за́реєструва́ти § 24, п. 3

За́ре́мба § 104, п. 8, а
 за́рисовка § 22, п. 11
 заробі́ток — заробі́тку § 48, п. 3, і
 за́сві́тла § 30, п. 1, б
 за́сві́тла § 30, п. 2, а
 за́сиджений § 84, п. 2, прим. 2
 за́сидіти § 84, п. 2, прим. 2
 за́сідання — за́сідань § 55, п. 2
 за́сідання прези́дії Украї́нського товари́ства охоро́ни пам'яток істо́рії та культу́ри § 38, п. 16
 за́сла́бти, за́сла́б, за́сла́бла § 80, п. 9, прим. 2
 за́служений дія́ч мисте́цтв § 38, п. 3, прим. 1
 за́споко́ювати § 10, п. 1
 за́те § 32, п. 1; § 32, п. 1, ува́га
 за́тісувати § 10, п. 2
 за́то́ка § 38, п. 8
 за́то́ка Свято́го Лавре́нтія § 38, п. 8, прим. 1
 за́то́н, за́то́ну § 8, п. 3, г, 5
 за́то́р § 8, п. 3, г, 5; за́то́ру § 8, п. 3, г, 5; § 48, п. 3, і
 за́тхлий § 18, п. 4, прим. 2
 За́ха́р 'їн § 4, п. 3; § 104, п. 11
 за́хід § 38, п. 7
 За́хід — кра́їни За́ходу § 38, п. 7
 За́хідна Євро́па § 114, п. 1, а; § 114, п. 2, д
 За́хідна Украї́на § 38, п. 7
 за́хідний § 23, п. 1; § 67, п. 1, а
 За́хідний Буг § 108
 за́хідноєвропе́йський § 114, п. 2, д
 За́хідносиби́рська низови́на § 114, п. 2, а, прим.
 за́що § 30, п. 1, г
 за́бавити § 21, п. 1
 збе́ре́те́ти § 8, п. 3, в; § 10, п. 2; збе́ріг, збе́регá, збе́регло́ § 8, п. 3, в
 збе́ріга́ти § 10, п. 2
 збе́рі́ши § 8, п. 3, в
 збі́жжя § 20, п. 4, а; § 45, II, п. 2; збі́жжю, у збі́жжі § 20, п. 4, а

збі́льшення § 8, п. 3, г
 зб́лі́днути, зб́лі́д, зб́лі́дла § 80, п. 9, прим. 2
 збо́їни § 66, п. 1, а; збо́їн § 66, п. 2, в
 збо́ку § 30, п. 1, б
 з бо́ку на бі́к § 30, п. 2, б
 з бо́лю § 30, п. 2, а
 збо́ри § 38, п. 16
 Збро́йні си́ли Украї́ни § 38, п. 13
 збу́джений § 80, п. 6, а
 збу́дований § 84, п. 2, а
 Зве́гінцев — Зве́гінцевим § 51, п. 3, а
 зве́рнення § 22, п. 5
 зве́рху § 30, п. 1, б
 зве́сти § 21, п. 1
 Зве́рев § 104, п. 2, г
 звы́сока § 30, п. 1, в
 звы́ти § 80, п. 3, б, 1
 звы́чай § 45, II, п. 2
 звы́ку § 30, п. 1, б
 звы́р, звы́рі § 45, II, п. 1
 звы́робі́й-тра́ва § 27, п. 1
 звы́робі́й — звы́робі́ю § 48, п. 3, б
 Зво́лінський § 104, п. 5, а
 звы́к — звы́ку, звы́ка § 48, п. 3, є
 зв'я́зок § 6, п. 1
 зв'я́лити § 6, п. 1
 зга́рячу § 30, п. 1, в
 зга́слий § 21, п. 1
 зго́днен § 67, п. 1, в
 зго́рі § 30, п. 1, б
 здава́тися — здае́ться § 16, п. 2, г
 з да́вніх-даве́н § 25, п. 4, б
 зда́тність § 22, п. 4
 зде́шев́лення § 80, п. 6, в, прим. 2, г
 з д́і́да-пра́ді́да § 25, п. 4, б
 зді́йснений § 20, п. 2, в, прим.
 зді́йсне́нний § 20, п. 2, б; § 20, п. 2, в, прим.
 зді́йсне́нність § 20, п. 2, в
 з дня на де́нь § 30, п. 2, б
 Здо́лбу́нів § 108

здо́ров § 67, п. 1, в
 здо́рове́нний § 20, п. 2, а
 здо́ров'я § 45, II, п. 2; у здо́ров'я § 6, п. 1
 «Здо́ров'я» § 38, п. 20
 зду́ру § 30, п. 1, б
 Зейна́б § 100, п. 2
 зекonóмити § 6, п. 3, прим. 1; § 21, п. 1
 зе́лен § 67, п. 1, в
 Зе́лена́ Гу́ра § 114, п. 1, а
 зе́лений § 8, п. 1, б
 Зе́лений Га́й § 38, п. 8, прим. 1; Зе́леного Га́ю § 48, п. 2, г, прим.
 Зе́лений мис § 38, п. 8
 Зеленодо́льськ § 109, п. 1
 зе́лень § 2, п. 2, а; § 8, п. 2, в
 земе́лтру́с § 25, п. 2, б; земе́л-тру́су § 48, п. 3, д
 зе́мля § 8, п. 2, а; § 38, п. 6, прим. 2; § 45, I, п. 2; зе́млі § 47, А, п. 1, б, прим.; зе́мле § 47, А, п. 6, б; зе́млі § 47, А, п. 1, б, прим.; земе́ль § 8, п. 2, а
 Зе́мський собо́р § 38, п. 13
 з'е́днаний § 6, п. 3
 з'е́днувати § 21, п. 1
 зжи́тися § 21, п. 1
 зжов́клий § 84, п. 1, б
 з-за § 31, п. 2
 зза́ду § 20, п. 1, а; § 30, п. 1, б
 з-за ко́рдону § 30, п. 2, а
 ззи́рну́тися § 21, п. 1
 зигза́г § 90, п. 5, в, 1
 Зимовни́ки § 109, п. 4, б, 6
 Зи́нов'є́в § 104, п. 2, б
 Зи́нові́й-Богда́н § 38, п. 1; § 106, п. 3, а
 зибга́ти § 21, п. 1
 зів'я́лий § 21, п. 1
 зі́гнаний § 84, п. 2, а
 зі́гнорува́ти § 21, п. 1
 зі́гнути § 21, п. 1
 зі́гріва́ти § 21, п. 1
 зі́дра́ти § 21, п. 1

зізнáтися § 21, п. 1
 Зілаїр § 109, п. 4, а, 2
 зілля § 8, п. 1, б
 ЗІЛ-ІІІ § 25, п. 4, д
 зімкну́ти § 21, п. 1
 зімліва́ти § 21, п. 1
 зім'я́ти § 21, п. 1
 зіпріва́ти § 21, п. 1
 зіпсува́тися § 21, п. 1
 зіп'ясти́ся § 21, п. 1
 зірві́голова § 26, п. 1, г
 зірка, зіро́к § 8, п. 3, а, 2
 зірка Альтаїр § 38, п. 6, прим. 1
 зісподу § 30, п. 1, б
 зіста́вити § 21, п. 1
 зіткнення § 21, п. 1
 зітлі́ти § 21, п. 1
 зітхну́ти § 18, п. 4, прим. 2
 зіщу́литися § 21, п. 1
 з'ї́д § 4, п. 3; § 21, п. 1; § 38, п. 16
 з'ї́хати § 6, п. 3
 з кра́ю в кра́й § 30, п. 2, а
 зля́зити — зля́зь, зля́зьмо, зля́зь-те § 81, п. 2, в
 Златоу́ст § 113, п. 2
 златоу́стівський § 113, п. 2
 зле́гка § 30, п. 1, в
 злі́ва § 30, п. 1, в
 зліта́ти § 2, п. 3, б
 злодійкува́тий § 23, п. 8
 змага́ння § 45, II, п. 2; змага́нням § 51, п. 2
 зма́зати § 21, п. 1
 змі́йний § 23, п. 5
 змо́гтий § 10, п. 1
 знаве́ць — знавці́ю § 53, п. 3
 з-на́д § 31, п. 2
 знадво́ру § 30, п. 1, д
 знадли́вий § 21, п. 1
 знаме́нний § 23, п. 1, прим.
 знаме́нник — знаме́нника § 48, п. 2, є
 знáння § 20, п. 4, а; § 44, II, б; § 48, п. 1; § 54, п. 3; знáнню § 20, п. 4, а; § 49, п. 2, а;

знáнням § 51, п. 2; у знáнні § 20, п. 4, а; знáнь § 16, п. 2, в; § 20, п. 4, а; § 55, п. 2
 зна́ряддя § 20, п. 4, а; § 45, II, п. 2; § 48, п. 1; зна́ряддю § 20, п. 4, а; § 49, п. 2, а; § 51, п. 2; на зна́рядді § 20, п. 4, а; зна́рядь § 20, п. 4, а; зна́ряд-дями § 58, п. 1
 зна́ти — зна́ю § 5, п. 1
 значе́ннєвий § 23, п. 7
 значе́ння § 8, п. 2, г; § 8, п. 3, г; зна́чень § 8, п. 2, г
 зни́зу § 30, п. 1, б
 зно́ву § 30, п. 1, в
 зовні́шній § 23, п. 1; § 67, п. 2, б
 зовсі́м § 33, А, п. 1, е, прим.
 зогріва́ти § 21, п. 1
 зозла § 30, п. 1, б
 зо́кола § 30, п. 1, б
 зокре́ма § 6, п. 3, прим. 1
 «Золо́тий ко́лос» § 38, п. 20
 Зо́лоті воро́та § 38, п. 21
 Золо́тове́рхий (Ки́їв) § 38, п. 12, прим.
 золотоні́ський § 113, п. 2, в
 Золотоно́ша § 113, п. 2, в
 Зо́ля § 86, п. 1, б
 зомліва́ти § 21, п. 1
 зопріва́ти § 21, п. 1
 зоріє́нтува́тися § 21, п. 1
 Зо́ркий § 104, п. 10
 «Зо́ря» § 38, п. 20
 зотлі́ти § 21, п. 1
 з-пе́ред § 31, п. 2
 з пере́ляку § 30, п. 2, а
 з-під § 31, п. 2
 з-по́за § 31, п. 2
 з-по́між § 31, п. 2
 з-по́над § 31, п. 2
 з-по́під § 31, п. 2
 з-по́серед § 31, п. 2
 з-про́між § 31, п. 2
 з ра́дості § 30, п. 2, а
 зра́зу § 30, п. 1, б

зра́нку § 30, п. 1, б
 зра́ння § 20, п. 4, г; § 30, п. 1, б
 зре́штою § 30, п. 1, б
 зрі́дка § 30, п. 1, в
 зроби́ти — зроби́ю § 80, п. 8, б, 1
 зроби́лений § 20, п. 2, в, прим.; § 80, п. 6, в, прим. 2, а
 зро́ду § 30, п. 1, б
 зро́ду-ві́ку § 25, п. 4, б
 з розго́ну § 30, п. 2, а
 зроста́ння § 22, п. 5
 зроста́ти § 22, п. 5
 зроста́ючий § 84, п. 1, а
 зсади́ти § 21, п. 1
 зсереди́ни § 30, п. 1, б
 з тим що́б § 32, п. 2, б
 з то́го ча́су як § 32, п. 2, б
 зумі́ти § 6, п. 3, прим. 1
 зумови́ти § 21, п. 1
 зці́пити § 21, п. 1
 зчепи́ти § 21, п. 1
 зши́ток § 21, п. 1
 Зя́бров § 104, п. 12, а, 3, прим.
 з'я́витися § 6, п. 3

І

і(ї́) § 12, п. 1; § 12, п. 2
 І́бн Ру́сте § 106, п. 2, д
 І́бн Сі́на § 106, п. 2, д
 І́бн Фа́дла́н § 106, п. 2, д
 І́бсен § 90, п. 5, а, 1
 Іва́н Во́лове́ О́ко § 106, п. 1, а
 Іва́на Ку́пала § 38, п. 22
 Іва́на Франка́ (село) § 114, п. 1, г; § 114, п. 3, е
 Іва́ненко див. Леоні́д
 Іва́н — мужи́чий син § 106, п. 3, в
 Іва́н Петро́вич Котляре́вський § 38, п. 1
 іва́н-покива́н § 38, п. 2, б, прим.
 Іва́н, се́лянський син § 106, п. 3, в
 Іва́н-царе́нко § 106, п. 3, в
 Іва́но-Франкі́вськ § 112, п. 5; § 114, п. 1, г; § 114, п. 3, б; Іва́но-Франкі́вська, в Іва́но-Франкі́всь-ку § 112, п. 5

іва́но-франкі́вський § 114, п. 3, б; § 114, п. 3, е
 Іва́ньо́, Іва́ня́, Іва́ньові́ (Іва́ню) § 102, п. 1
 Іва́шкевич § 104, п. 5, а
 І́вич § 104, п. 5
 Іво́н § 90, п. 5, а, 1
 Іга́рка § 109, п. 4, а, 1
 Ігна́тов § 104, п. 6, а
 Ігна́тович § 104, п. 5
 Ігна́тьєв § 104, п. 6, а
 І́гор (парадигма) § 103, п. 2; І́гор § 23, п. 7; § 103, п. 2, прим. 2;
 І́горя § 103, п. 2, прим. 2
 І́горів § 67, п. 1, б; І́горева́, І́го-ре́ве § 23, п. 7
 І́горович § 22, п. 10
 ігра́шка — і́грашок § 9, п. 1
 і́гри, і́гор § 47, Б, п. 2, в, прим. 1
 ідеа́л § 91, п. 1; ідеа́лу § 48, п. 3, є
 іде́ться § 12, п. 2, б, прим.
 іде́я § 90, п. 5, а, 1
 іди́-бо § 33, А, п. 3, а
 іди́личний § 23, п. 3; § 89, п. 1
 іду́чі § 85, п. 1
 ієра́рх § 90, п. 2
 ієра́рхія § 90, п. 2
 ієре́й § 90, п. 2
 ієро́гліф § 90, п. 2
 І́жєвськ § 109, п. 4, а, 1
 Ізабе́лла § 90, п. 5, а, 1
 із-за § 31, п. 2
 Ізмаї́л § 90, п. 5, б
 Ізмаї́лбей § 106, п. 2, д
 Ізмаї́лов § 104, п. 6, б
 ізно́в § 21, п. 1
 із-під § 31, п. 2
 Іконо́мов § 104, п. 5
 Іліа́да § 90, п. 5, а, 1
 Іліє́в § 104, п. 5
 Іллі́вна § 22, п. 10
 Іллі́ч § 22, п. 10
 Ілля́ (парадигма) § 103, п. 1; § 20, п. 4, б; § 22, п. 10; § 45, I, п. 2;
 Іллі́, Іллі́ю, Іллі́ю § 20, п. 4, б;
 Ілле́ § 47, А, п. 6, б

Льїн § 104, п. 6, б; *Льїнім* § 51, п. 3, а
Льюшин § 104, п. 12, а, 1
люзія § 93, п. 2
ім. — *імені* § 40
імбір § 90, п. 5, а, 5, прим. 1
імброльйо § 100, п. 2
іменник — *іменника* § 48, п. 2, е
іменія § 12, п. 2, б, прим.
імміграція § 89, п. 2
імовірний § 12, п. 2, б, прим.
імператор § 38, п. 3, прим. 2
імпульс — *імпульсу* § 48, п. 3, ж
ім'я (парадигма) § 46, IV; *ім'я* § 3; § 44, IV, б; § 64, п. 1; *імені* § 44, IV, б; § 64, п. 2; *ім'я* § 64, п. 2; *імені* § 64, п. 3; *іменем*, *ім'ям* § 64, п. 4; *в імені* § 64, п. 5; *іменя* § 65, п. 1; § 65, п. 4; *імен* § 65, п. 2; *іменам* § 65, п. 3; *іменами* § 65, п. 5; *в іменах* § 65, п. 6
інвентар, *інвентарю* § 45, II, п. 2
Індиїрка § 109, п. 4, а, 1
індік § 3
Індія § 90, п. 5, а, 1
Індокитай § 114, п. 2, г
індокитайський § 114, п. 2, г
Індра § 104, п. 5, а
індустріалізація § 90, п. 5, а, 2
індустріалізований § 20, п. 2, в, прим.
індустрія § 90, п. 5, а, 2
ін'єкція § 92, п. 1, б
інженер § 8, п. 2, е; § 17, п. 2; § 45, II, п. 1
іній § 3; *інею* § 48, п. 3, д
інколи § 3
інновація § 89, п. 2
іноді § 3
інститут § 50, п. 2; § 90, п. 5, в, 1; *інститу́ту* § 48, п. 3, г
інструкція § 90, п. 5, а, 1
інструмент — *інструмента*, *інструменту* § 48, п. 3, і, прим.

ін-т (інститут) § 26, п. 2, 5
інтеграл § 86, п. 1, а
інтелектуальний § 89, п. 1
інтелігент § 18, п. 2, в
інтелігентський § 18, п. 2, в
інтерв'ю § 92, п. 1, а; § 100, п. 2
інтерес — *інтересу* § 48, п. 3, є
інтермецо § 89, п. 1
інтернаціонал § 86, п. 1, а
інтернаціональний § 90, п. 5, а, 1
інформований § 24, п. 3
інформувати § 24, п. 3
інший § 3; § 17, п. 2
іон § 90, п. 3
іонізатор § 90, п. 3
іонійський § 90, п. 3
Іонічне море § 90, п. 3
і под. — *і подібне* § 40
Ірак — *Іраку* § 48, п. 3, і
іржати, *іржу*, *іржуть* § 80, п. 3, б, 9
Іркутськ § 109, п. 4, а, 1
ірокез — *ірокези* § 38, п. 1, прим. 6
Ірпінь § 108
ірраціональний § 89, п. 2
ірреальний § 89, п. 2
Іртіш § 109, п. 4, а, 1; § 109, п. 5; *Іртиша* § 48, п. 2, г
Ісаєв § 104, п. 6, а
Ісаєнков § 104, п. 2, б
іскрістий § 23, п. 6
існувати § 3
Іспанія § 90, п. 5, а, 1
Іссік-Куль § 38, п. 8, прим. 3; § 114, п. 3, в
істина § 3
Іст-Лондон § 114, п. 3, г
історик § 22, п. 1, прим.
історико-культурний § 29, п. 2, в
історичний § 23, п. 3
історія § 90, п. 5, а, 2
«Історія України» § 38, п. 18
істота — *істот* § 8, п. 3, г, 3
Ісько § 18, п. 1, г
і т. д. — *і так далі* § 40

іті (парадигма в теперішньому часі) § 80, п. 1; *іті* § 12, п. 2, б, прим.; *ідуть* — *ідучи* § 85, п. 1; *іді*, *ідім(о)*, *ідіть* § 81, п. 1, а
ітіся § 12, п. 2, б, прим.
і т. ін. — *і такє інше* § 40
Іх'ямас § 92, п. 1, а
Ішійм § 109, п. 4, б, 1
Іщенко § 18, п. 1, г
Іщук § 18, п. 1, г

І

ідалья § 16, п. 2, б; *ідалень* § 16, п. 2, в
іжа § 4, п. 1; § 45, 1, п. 3
іжак § 4, п. 1
іздець § 4, п. 1
іздити § 4, п. 1; § 80, п. 5; *іжджу* § 80, п. 5
істи (парадигма в теперішньому часі) § 80, п. 7; *істи*, *іж*, *іжмо*, *іжте* § 81, п. 2, в, прим. 1
іхати § 4, п. 1
іхній § 75

Й

ймення § 12, п. 2, б, прим.
ймовірний § 12, п. 2, б, прим.
Йоганнесбург § 87
йод § 90, п. 3
Йолкін § 104, п. 3, а
Йолкіно § 109, п. 2, а
Йон § 90, п. 3
Йорданія § 90, п. 3
йоркшир § 38, п. 10
Йоркшир § 90, п. 5, в, 3; § 114, п. 2, г
Йосип § 90, п. 3
йота § 90, п. 3
йти § 12, п. 2, б, прим.
йти́ся, *йдеться* § 12, п. 2, б, прим.

К

Кабарда § 113, п. 1
кабардинський § 113, п. 1

Кабінет Міністрів України § 38, п. 13
Кавказ § 113, п. 2, а; *Кавказу* § 48, п. 3, і
кавказький § 113, п. 2, а
Кавказький хребет § 38, п. 8; § 114, п. 1, б
Кагарлік § 113, п. 2, б
кагарлицький § 113, п. 2, б
кажан § 1, п. 2
кажучи § 85, п. 1
Казанка § 113, п. 2
казанківський § 113, п. 2
казати § 81, п. 2, в, прим. 2;
казать § 83, прим. 1; *кажу* § 81, п. 2, в, прим. 2; *кажуть* § 85, п. 1; *кажи*, *кажім(о)*, *кажіть* § 81, п. 2, в, прим. 2
казах § 113, п. 2, в, прим.
Казахстан — *Казахстану* § 48, п. 3, і
казахський § 113, п. 2, в, прим.
Казбек § 113, п. 2, б
казбецький § 113, п. 2, б
Казимірський § 104, п. 6, в, 2
казка § 8, п. 2, а; *казок* § 8, п. 2, а; § 8, п. 2, а, прим. 2
казковий § 23, п. 7
казна-де § 30, п. 3, в
казна-коли § 30, п. 3, в
казна-хто — *казна з ким*, *казна при ко́му* § 28, п. 2, б
казна-що § 28, п. 2, б
Каїр § 90, п. 5, б
Кайзер § 95, п. 2
Кайзер-плац § 38, п. 8
какаду § 100, п. 2
каламбур § 45, II, п. 1
калач § 1, п. 2
Каледонія § 86, п. 2
календар, *календаря* § 45, II, п. 2; *у календарях* § 59
каліка § 45, I, п. 1
калмік § 90, п. 5, а, 5, прим. 1; § 113, п. 2, б

калмицький § 113, п. 2, б
 Калуга § 113, п. 2, а
 калужський § 113, п. 2, а
 кальвіль — кальвілю § 48, п. 3, б
 Калькутта § 89, п. 3
 каменярь, каменяря § 45, II, п. 3
 Каменярь § 38, п. 1
 камілавка § 90, п. 5, а, 5,
 прим. 2
 Камішин § 109, п. 4, б, 1; § 113,
 п. 1
 камішинський § 113, п. 1
 камінець, камінця § 8, п. 3, а, 1
 «Камінний хрест» § 38, п. 18
 каміння § 17, п. 5; § 22, п. 5
 камінь § 8, п. 1, а, 1; каменя § 8,
 п. 1, а, 1; § 48, п. 3, і, прим.;
 каменю § 48, п. 3, і, прим.;
 каменеві § 49, п. 1
 Кам'яна Балка § 114, п. 2, д
 кам'янець-подільський § 114,
 п. 3, а
 Кам'янець-Подільський § 108; § 112,
 п. 4, б; § 114, п. 3, а; Кам'я-
 нця-Подільського, Кам'янець-По-
 дільському § 112, п. 4, б
 кам'янобалківський § 114, п. 2, д
 Кам'яногірка § 114, п. 2, а
 кам'яногірківський § 114,
 п. 2, а
 канал — каналу § 48, п. 3, в
 Кандалякська губа § 114, п. 1, б
 кандалакський § 113, п. 2, в
 Кандалякша § 113, п. 2, в
 кандидат наук § 38, п. 3, прим. 1
 Канів, Канева § 8, п. 1, а, 4
 Канін — Каніну § 48, п. 3, і
 Канни § 38, п. 8, прим. 4
 канон — канону § 48, п. 3, є
 Кантемір § 104, п. 6, в, 2
 каньйон § 93, п. 1, а
 капельмейстер § 95, п. 1
 капітал § 86, п. 1, а; капіталу
 § 48, п. 3, б
 Капри § 90, п. 5, а, 3; § 112, п. 7

капсула, капсули, капсулі § 100,
 п. 1, I
 карабаський § 113, п. 2, в
 Карабах § 113, п. 2, в
 караван — каравану § 48,
 п. 3, б
 Караганда § 113, п. 1
 карагандінський § 113, п. 1
 Караджич § 104, п. 5
 Карачев § 113, п. 2
 карачевський § 113, п. 2
 карбованець § 50, п. 1, прим.;
 карбованця § 48, п. 2, д; § 50,
 п. 1, прим.
 каре § 91, п. 1
 кар'єра § 90, п. 5, а, 2; § 92,
 п. 1, а
 карколомний § 29, п. 1, в
 Карл Сміливий § 38, п. 26, б
 карніз — карніза § 48, п. 3, в
 Карпінськ § 109, п. 4, а, 2, прим.
 картопління § 22, п. 5
 касир § 45, II, п. 1
 каталог — каталогу § 48, п. 3, б
 катастрофа § 88
 катафалк § 93, п. 1, б
 катер § 124, п. 3
 Катманду § 112, п. 7
 катод — катода § 48, п. 2, є
 Катря — Катре § 47, А, п. 6, б
 Каунас § 94
 кафе § 100, п. 2
 кафедра § 88
 кафедра української літератури
 Полтавського державного педаго-
 гічного університету ім. В. Г. Ко-
 ролівка § 38, п. 16
 качан § 1, п. 2
 качати § 10, п. 1
 качиний § 23, п. 5
 каша § 45, I, п. 3
 кашель — кашлю § 48, п. 3, є
 кашне § 100, п. 2
 кварц § 17, п. 7
 кварцовий § 23, п. 7

квас — квасу § 48, п. 3, а
 квасок — кваску § 48, п. 3, а
 квіслінги § 38, п. 1
 квітка — квітці § 18, п. 4, прим. 1
 Квітка-Основ'яненко § 38, п. 1;
 § 106, п. 3, б
 Квочка § 38, п. 6
 Кейптаун § 114, п. 2, г
 Кельн § 91, п. 2
 Кельце § 109, п. 1, в, прим.
 Кемберленд § 114, п. 2, г
 Кемпа § 104, п. 8, а
 Кероглі § 106, п. 2, д; § 107, п. 4, б
 керувати § 24, п. 1
 Керч, Керчі, Керчу, у Керчі § 112,
 п. 1, III
 Кзил-Орда § 114, п. 3, в
 кзилордінець § 114, п. 3, в
 кивнути — кивні, кивні(о), кив-
 нить § 81, п. 1, в
 Кіїв § 8, п. 1, а, 4; § 49, п. 2, б;
 § 108; § 112, п. 1, II; Кієва
 § 8, п. 1, а, 4; § 48, п. 2, г;
 § 112, п. 1, II; Кієву § 49, п. 2,
 б; Кієвом § 51, п. 3, б; § 112,
 п. 1, II; у Кієві § 112, п. 1, II;
 Кієве § 53, п. 4
 Київський будинок мод § 38,
 п. 15, в
 Київський військовий округ § 38,
 п. 15, а
 Київський вокзал § 38, п. 19
 Київський завод «Арсенал» § 38,
 п. 15, а
 кийок § 22, п. 12
 кинджал § 90, п. 5, а, 5, прим. 1
 кинений § 84, п. 2, прим. 1, б
 кінуті § 80, п. 3, б, 6; § 83;
 § 84, п. 2, прим. 1, б; кину
 § 80, п. 3, б, 6; кінуть § 80,
 п. 3, б, 6; § 83, прим. 1; кинь,
 киньте § 16, п. 2, г
 кінутий § 84, п. 2, прим. 1, б
 кипарис § 90, п. 5, а, 5, прим. 1
 киргиз § 90, п. 5, а, 5, прим. 1

Кірик-мужичок § 106, п. 3, в
 Кирілов § 104, п. 6, в, 2
 Кисельов § 104, п. 6, в, 2
 кісень — кісню § 48, п. 3, а
 кісет § 90, п. 5, а, 5, прим. 1
 Кисловодськ § 109, п. 4, б, 3
 кісло-солодкий § 29, п. 2, д
 Китай § 90, п. 5, в, 5; Китаю
 § 48, п. 3, і
 Китайгород § 114, п. 2, г
 Китайська Народна Республіка
 § 38, п. 12
 кишеня § 2, п. 1
 Кишинів § 113, п. 2
 кишинівський § 113, п. 2
 кишлак § 90, п. 5, а, 5, прим. 1
 киянин § 38, п. 1, прим. 6; кияни
 § 54, п. 1, прим.
 кіготь, кігтя § 8, п. 3, а, 1; кігті
 § 18, п. 4, прим. 2
 кіл § 8, п. 3, а, 3; кола § 8, п. 1, б
 кілля § 8, п. 1, б; кіллям § 51,
 п. 2
 кіловат, кіловатів § 55, п. 1,
 прим.
 кіловат-година § 26, п. 2, 1, в
 кілограм § 14; § 90, п. 5, а, 5
 кілок § 8, п. 3, а, 1; § 22, п. 12;
 кілка § 8, п. 3, а, 1; § 8, п. 3,
 а, 3; § 48, п. 2, б
 кілочок § 8, п. 3, а, 3
 кілька § 79, прим.
 кількадесят, кількадесятьма,
 кількадесятьома § 70, п. 12
 кількамільйонний § 28, п. 1, б
 кільканадцять, кільканадцяті,
 кільканадцятьох § 70, п. 12
 кількарізний § 25, п. 3, а
 кільки § 8, п. 3, а, 2; § 16, п. 1,
 а; § 16, п. 2, б; кілець § 8, п. 3,
 а, 2; § 16, п. 2, в; § 55, п. 2;
 § 55, п. 2, прим.
 Кім Ір Сен § 38, п. 1, прим. 3;
 § 106, п. 1, д; § 107, п. 2
 кімірсенівський § 107, п. 2

кінєць § 8, п. 3, а, 1; § 18, п. 4;
 кінця § 8, п. 3, а, 1
 кінєць кінцем § 25, п. 4, б, прим.
 кінєчний § 18, п. 4
 Кінешма § 109, п. 4, а, 1
 кінний § 20, п. 1, в
 кіно § 90, п. 5, а, 5; § 100, п. 2
 кіновар — кіновар'ю § 61, п. 3, б
 кінцівка § 17, п. 3
 кінчик § 17, п. 2
 кінь § 8, п. 1, а, 1; § 16, п. 1, а;
 § 20, п. 1, в; коня § 8, п. 1, а,
 1; § 48, п. 2, б; § 50, п. 1;
 конєм § 51, п. 1; на конєві
 § 52, п. 1, а; на коні § 52, п. 1,
 б, прим.; коні § 57, п. 1,
 прим.; коней § 55, п. 3; § 57,
 п. 1, прим.; кіньми (й конями)
 § 58, п. 2
 Кіпр — Кіпру § 48, п. 3, і
 кістлявий § 19, п. 1
 кість — костями, кістьмі § 62,
 п. 4
 клас § 86, п. 1, а; класи § 54,
 п. 1
 класицизм § 22, п. 13
 класичний § 23, п. 3
 Клаузевиц § 104, п. 12, б, прим.
 клац § 17, п. 7
 клєкіт § 2, п. 1
 клекоміти § 2, п. 1
 клин — кліна, кліну § 48, п. 3,
 і, прим.
 Клин § 109, п. 4, б, 3
 клієнт § 90, п. 5, а, 2
 кліші — кліщів § 66, п. 2, б
 клóпіт — клóпóту § 48, п. 3, є
 клóун § 94
 клуб — клубу § 48, п. 3, г
 кльош § 86, п. 1, б
 Клязьма § 109, п. 9, а, 2
 книжечка § 2, п. 2, б; § 9, п. 1,
 прим.; книжечок § 9, п. 1, прим.
 книжка § 18, п. 4, прим. 2;
 книжки § 47, А, п. 1, а; § 47,

А, п. 1, б, прим.; книжці § 18,
 п. 4, прим. 1; § 47, А, п. 2;
 книжку § 47, А, п. 3; книжкою
 § 47, А, п. 4; на книжці § 47,
 А, п. 5; книжко § 47, А, п. 6,
 а; книжкй § 47, А, п. 1, б,
 прим.; § 47, Б, п. 1; § 47, Б,
 п. 4, б; книжок § 8, п. 2, а,
 прим. 2; § 47, Б, п. 2, в, прим. 1;
 книжкам § 47, Б, п. 3, а;
 книжками § 47, Б, п. 5, а;
 у книжках § 47, Б, п. 6
 Книжкова палата § 38, п. 15, б
 книжний § 67, п. 1, а
 КНР § 39, п. 2
 Княжпіль § 114, п. 2, г
 Князівство Монако § 38, п. 12
 князь § 38, п. 3, прим. 2
 Кобеляки § 113, п. 2, б
 кобеляцький § 113, п. 2, б
 «Кобєта і жйїцє» § 38, п. 18
 кобзар § 17, п. 1; § 23, п. 7; § 45,
 II, п. 2; кобзаря § 45, II, п. 2;
 кобзарєм § 51, п. 1
 Кобзар § 38, п. 1
 кобзарів — кобзарєва, кобзарєве
 § 23, п. 7
 Кобиланська, Кобиланської, Коби-
 ланський § 102, п. 2
 ковалєнко § 22, п. 8
 ковалів, ковалєвого, ковалєва § 8,
 п. 1, а, 3
 Ковалів (парадигма) § 102, п. 3;
 Ковалів, Ковалєвим § 51, п. 3, а
 коваль § 22, п. 4; ковалі § 54, п. 2;
 ковалями § 58, п. 1
 Ковальов § 7, п. 2
 ковальський § 16, п. 2, б
 ковзкий § 16, п. 2, а, 1, прим.
 Ков'яги, Ков'яг, Ков'ягам § 112,
 п. 2
 кодекс — кодексу § 48, п. 3, б
 ко́жен § 78, прим. 1
 ко́жний § 78, прим. 1
 кожум'яка § 25, п. 2, а

коза́к — козака́ § 48, п. 3, з;
 коза́че § 53, п. 3
 козацький § 18, п. 1, а
 Козаччина § 18, п. 1, а
 козеня § 2, п. 2, б; § 64,
 п. 1; козеняти § 64, п. 2;
 козеняті § 64, п. 3; козеням
 § 64, п. 4
 козеріг § 8, п. 3, г, 6
 Козеріг § 8, п. 3, г, 6; § 38, п. 6
 Козиний Брід § 38, п. 9
 Козинські Горби § 38, п. 9
 ко́зир, ко́зи́ря § 45, II, п. 2
 ко́зир-ді́вка § 26, п. 2, 1, а
 Козіцький § 104, п. 5, б
 Козьолєцький § 104, п. 4, б
 Козятин § 108
 Колівцьке § 109, п. 4, б, 6
 Колгусєв § 49, п. 2, б; § 109,
 п. 1, а; § 113, п. 2; Колгусєва
 § 48, п. 2, г; Колгусєву § 49,
 п. 2, б
 колгусєвський § 113, п. 2
 коле́га — коле́го Іваничу́к § 53,
 п. 4, прим. 3; коле́го Степа́не
 § 53, п. 4, прим. 2
 коле́зький а́сєсор § 38, п. 3, прим. 2
 колекти́в § 50, п. 2; § 89, п. 1;
 колекти́ву § 48, п. 3, б
 ко́лений § 84, п. 2, прим. 1, в
 ко́лєсо — ко́ліс § 55, п. 2; ко́лісь-
 ми, ко́лєсами § 58, п. 2
 ко́лі б § 32, п. 2, а
 ко́лі б то § 32, п. 2, а
 ко́лі-бу́дь § 30, п. 3, в
 Ко́лин § 23, п. 4
 ко́лі-небу́дь § 30, п. 3, в
 ко́лі-не-ко́лі § 30, п. 3, г
 ко́лісь § 33, А, п. 1, г
 колиха́ти, коли́шу, коли́шеш § 80,
 п. 4
 ко́лишині́й § 23, п. 1; § 67, п. 2, б
 ко́лібрі § 90, п. 5, а, 4; § 100, п. 2
 Ко́лізе́й § 38, п. 21
 Ко́ліївщина § 38, п. 22

ко́ліно — ко́лінам § 56; ко́ліньми
 (й ко́лінами) § 58, п. 2
 ко́лір, ко́льору § 8, п. 2, е, прим.
 ко́ліща § 64, п. 1; ко́ліща́ти § 64,
 п. 2; ко́ліща́та § 65, п. 4
 ко́ло § 45, II, п. 1; кі́л § 55, п. 2
 ко́лода — ко́лод § 8, п. 3, г, 2
 ко́лодка § 8, п. 3, г, 2
 ко́ло́квіум — ко́ло́квіу́му § 48,
 п. 3, є
 Ко́ло-Миха́йлівка § 114, п. 3, а
 ко́ло-миха́йлівський § 114, п.
 3, а
 ко́ло́нія § 86, п. 1, а
 ко́ло́сся, ко́ло́ссю, у ко́ло́ссі § 20,
 п. 4, а
 ко́ло́ти (парадигма в тепєріш-
 ньому ча́сі) § 80, п. 1; ко́ло́ти
 § 84, п. 2, прим. 1, в; ко́лов,
 ко́лола § 8, п. 3, в
 ко́лотий § 84, п. 2, прим. 1, в
 Ко́ля § 23, п. 4
 ко́манді́р § 22, п. 13; § 45, II,
 п. 1
 ко́ма́р § 45, II, п. 1; ко́ма́рі § 45,
 II, п. 1
 ко́мба́йн — ко́мба́йна § 48,
 п. 2, є
 Ко́мбіна́т «Про́грєс» § 38, п. 15,
 а, прим.
 ко́ме́та Га́ллея § 38, п. 6, прим. 1
 ко́мєса́р § 45, II, п. 1
 ко́мєса́ріа́т — ко́мєса́ріа́ту § 48,
 п. 3, г
 ко́місія § 89, п. 1
 ко́міте́т — ко́міте́ту § 48, п. 3, г
 ко́мпанія́ «Дже́нерал мо́торс» § 38,
 п. 17
 ко́мпòст § 19, п. 1, прим.
 ко́мпòстний § 19, п. 1, прим.
 ко́мп'ю́тер § 92, п. 1, а
 ко́му́на § 89, п. 1
 ко́нве́єр § 90, п. 4; § 91, п. 2
 ко́нво́йр § 22, п. 13
 ко́нгрє́с § 38, п. 13, прим.

Конгрес захисту культури § 38, п. 23
 кондотьєр § 93, п. 1, а
 коничєнько § 22, п. 8
 конєв'язь § 25, п. 2, б
 коногон § 25, п. 2, б
 коноплі § 66, п. 1, б; § 66, п. 4, а; конопєль § 66, п. 2, в; коноп-
 лями § 66, п. 5, б
 Конопницька § 104, п. 5, б
 конотация § 89, п. 2, прим.
 Конституційний Суд України § 38, п. 13
 Конституція України § 38, п. 23
 Конт § 109, п. 7, д
 контр-адмірал § 26, п. 2, 1, б
 контраст § 19, п. 1, прим.
 контрастний § 19, п. 1, прим.
 контрольно-вимірювальний § 29, п. 1, в, прим.
 контрреволюція § 89, п. 2
 конус — конуса § 48, п. 2, є
 конференсьє § 93, п. 1, а
 конференція § 38, п. 16
 конференція Міжнародної асоціації українців § 38, п. 16
 конфлікт — конфлікту § 48, п. 3, є
 Кінча-Заспа, Кінчі-Заспи, у Кінчі-Заспі § 112, п. 5
 Коньков § 104, п. 12, а, 2
 кон'юнктура § 92, п. 1, б
 Кооператив «Садівник» § 38, п. 15, а, прим.
 Копайгород § 114, п. 2, в
 копайгородський § 114, п. 2, в
 копальня — копальєнь § 47, Б, п. 2, в, прим. 1
 Копєрник § 104, п. 5, б
 копєчка § 22, п. 7
 копія — копіюк § 9, п. 1
 копіюваний § 84, п. 2, прим. 1, г
 копіювати § 84, п. 2, прим. 1, г
 Коран § 38, п. 18, прим. 2

Кордильєри § 90, п. 5, в, 5; § 93, п. 1, а
 Корейська Народно-Демократична Рєспубліка § 38, п. 12
 коридор — коридору § 48, п. 3, в
 корисний § 19, п. 1
 користь § 19, п. 1; користю § 17, п. 3
 корифєй § 88
 корівка § 8, п. 3, г, 2
 коріння § 22, п. 5; § 50, п. 2
 корова — корів § 8, п. 3, г, 2; пасти корів (і корови) § 47, Б, п. 4, а, прим.
 Королєв § 53, п. 4
 Королєвство Бєльгія § 38, п. 12
 король § 38, п. 3, прим. 2
 Корольов § 104, п. 3, б
 Короткєвич § 104, п. 7
 короткогрудоподібний § 29, п. 1, г, прим. 2
 короткошійий § 67, п. 2, в
 Корсика § 90, п. 5, в, 2
 корявий § 1, п. 2
 коряк § 113, п. 2, б
 коряцький § 113, п. 2, б
 косий § 67, п. 1, а
 косити — косить, косять § 16, п. 2, г
 коситися — коситься § 16, п. 2, г
 костогриз § 25, п. 2, б
 костоправ § 25, п. 2, б
 Костюшко, Костюшка § 100, п. 2, прим.
 Костянтин Багрянородний § 38, п. 26, б
 котєл, котла § 8, п. 3, г, 1
 Котєлєве, Котєлєвим § 51, п. 3, б
 Котєльников § 104, п. 6, в, 4
 Котєльнич § 109, п. 4, б, 6
 котїрувати § 24, п. 3
 котити § 10, п. 1
 Котлін — Котліну § 48, п. 3, і
 Котлярєвський § 8, п. 3, г, 7
 котрий § 77

котрий-будь § 28, п. 2, б
 котрий-небудь § 28, п. 2, б
 котрийсь § 33, А, п. 1, г; § 79; котрогось, котромусь, котрімсь § 79; котрась, котресь § 33, А, п. 1, г
 Кощице § 109, п. 1, в, прим.
 кошичок § 22, п. 7
 кравєць — кравче § 53, п. 3; кравців § 57, п. 1
 Кравченко § 22, п. 8
 Крагуєваць § 109, п. 9, б
 краєзнавство § 25, п. 2, в
 краєчок § 22, п. 7
 країна § 4, п. 1
 край (парадигма) § 46, II; край § 44, II, а; § 45, II, п. 2; країю § 48, п. 3, г; § 53, п. 2; краєві § 49, п. 1; у краї § 52, п. 3, а; § 52, п. 3, а, прим.; у країю § 52, п. 3, а, прим.; краї § 54, п. 2; § 60; країв § 55, п. 1; краям § 56
 крайній § 23, п. 1; § 67, п. 2, а
 Крайний § 104, п. 10
 Крайня § 104, п. 10
 крайовий § 23, п. 7
 Краків § 109, п. 7, г
 краков'як — краков'яку § 48, п. 3, з
 крамниця — крамниць § 16, п. 2, в
 Красєнь § 38, п. 4
 Красєне Друге § 114, п. 1, в
 Красний Лиман — Красного Лиману § 48, п. 2, г, прим.
 Красні Ворота § 38, п. 9
 Красноводськ § 114, п. 2, а
 Краснодарський край § 38, п. 12
 красуня дівчина § 27, п. 2
 Краузе § 94
 кращати § 18, п. 3
 країати § 10, п. 1
 крекінг-процєс § 26, п. 2, 1, а
 Кременчук § 108; § 113, п. 2, б
 Кременчуцький § 113, п. 2, б
 Кривава недєля § 38, п. 22

кривавий § 2, п. 3, а
 кривий — кривє § 2, п. 1
 Кривий Ріг § 108; § 112, п. 4, а; Кривого Рєгу § 48, п. 2, г, прим.; § 112, п. 4, а
 криво § 2, п. 1
 Кривоніс § 101; § 102, п. 1; § 106, п. 2, в; Кривонєса, Кривонєсові (Кривонєсу) § 102, п. 1
 Крижопіль § 108, прим.
 крик — крику § 48, п. 3, з
 крикнути — крикни, крикнім(о), крикніть § 81, п. 1, в
 крило — крильми, крилами § 58, п. 2
 криниця § 2, п. 3, а
 Крит § 90, п. 5, в, 4; Криту § 48, п. 3, і
 кри́ти, крию, криють § 80, п. 3, б, 1
 крихта § 2, п. 3, б
 кричати, кричу, кричать § 80, п. 3, а
 Кричев § 109, п. 4, б, 3
 кришити § 2, п. 3, б
 кришка § 2, п. 3, б
 кров § 20, п. 4, в; кров'ю § 20, п. 4, в; § 61, п. 3, б
 кроїти § 10, п. 1
 кросівки § 66, п. 1, а
 крохмале-патоковий § 29, п. 2, г
 круглоліций § 68, прим. 2
 круглуватий § 23, п. 8
 кругосвітний § 67, п. 2, а
 Крутибороди § 114, п. 2, в
 крутибородівський § 114, п. 2, в
 Крутиков § 104, п. 6, в, 4
 Крутинське § 109, п. 4, а, 2, прим.
 Крутих § 104, п. 7
 крутиння § 80, п. 6, в
 Круторєгий § 38, п. 4
 круча § 45, I, п. 3; кручі § 47, А, п. 1, б; § 47, А, п. 2; § 47, Б, п. 1; § 47, Б, п. 4, б; кручу

§ 47, А, п. 3; *кру́чею* § 47, А, п. 4; *на кру́чі* § 47, А, п. 5; *кру́че* § 47, А, п. 6, б; *круч* § 47, Б, п. 2, а; *кру́чам* § 47, Б, п. 3, а; *кру́чами* § 47, Б, п. 5, а; *на кру́чах* § 47, Б, п. 6
кру́чений § 80, п. 6, а
крюк § 6, п. 2, прим.
Крю́ково § 109, п. 8, прим.
кря́кати § 6, п. 2, прим.
кува́ти, кую́ § 80, п. 3, б, 4, прим.
куди́-будь § 30, п. 3, в
куди́-небудь § 30, п. 3, в
Ку́жче́нко § 18, п. 1, г
Ку́знецо́в § 104, п. 1
Ку́знецьк § 109, п. 9, в
Ку́знецький Міст § 38, п. 9
Кузько́ § 18, п. 1, г
Кузьма́ § 22, п. 10
Кузьми́ч § 22, п. 10
Кузьми́вна § 22, п. 10
Ку́зьмови́ч § 22, п. 10
Кула́б Сайпрадiт § 38, п. 1, прим. 3
кулемётник § 22, п. 1
Кулі́нич § 104, п. 6, в, 4
ку́лька — *ку́льо́к* § 47, Б, п. 2, в, прим. 1
культу́рно-техні́чний § 29, п. 2, б
купе́ць — *купи́* § 54, п. 2
купи́вши § 85, п. 2
купи́ти § 84, п. 2, прим. 1, г;
купи́в § 85, п. 2; *купа́ю, купля́ть* § 80, п. 6, в, прим. 2
купи́вля-про́даж § 26, п. 2, 1, а
купле́ний § 80, п. 6, в, прим. 2, а; § 84, п. 2, прим. 1, г
купува́вши § 85, п. 2
купува́ти — *купува́в* § 85, п. 2;
купуй́, купуй́мо, купуй́те § 81, п. 2, а
Кур де Жебелен § 38, п. 1, прим. 1
кур'є́р § 6, п. 2
ку́рово § 22, п. 2
ку́ри § 66, п. 1, а; § 66, п. 1, а, прим.; § 66, п. 4, в; *куре́й* § 66,

п. 2, а; § 66, п. 4, в; *ку́рям* § 66, п. 3, а; *курми́* § 47, Б, п. 5, в; § 66, п. 5, в
Кури́льські острови́ § 109, п. 4, б, 3
курі́нь § 8, п. 2, е, прим.; *курє́ня* § 8, п. 2, е, прим.; § 48, п. 3, в
кури́йо́з § 7, п. 1, б; § 90, п. 5, а, 2; § 92, п. 2, а
ку́рка § 66, п. 1, а, прим.
Курськ § 109, п. 9, в
курча́ (парадигма) § 46, IV; § 64, пп. 1—5; § 65, пп. 1—6
Кута́йсі § 109, п. 4, а, 2
ку́тний § 67, п. 2, а
ку́тя § 20, п. 4, д, прим.
Ку́усінен § 99
ку́хня, ку́хонь § 47, Б, п. 2, в, прим. 1
ку́ций § 67, п. 1, а
кущ — *куще́м* § 51, п. 1
кюве́т § 92, п. 2, б
Кюв'є́ § 92, п. 2, б
Кюсю́ § 112, п. 7
к'я́нти § 92, п. 1, а
Кя́хта § 109, п. 8, прим.

Л

лаві́рувати § 24, п. 3
Лаврі́н, Лаврі́на § 103, п. 2, прим. 1
Лавуа́зьє § 93, п. 1, а; § 100, п. 2
Лага́рп § 106, п. 1, г, прим. 2
ла́ден § 67, п. 1, в
ла́дити, ла́джу § 80, п. 6, в, прим. 1
Ла́дога § 113, п. 2, а
ла́дозький § 113, п. 2, а
Ла́зар, Ла́заря § 103, п. 2, прим. 2
ла́зити, ла́жу § 80, п. 6, в, прим. 1
ла́зня — *ла́зень* § 47, Б, п. 2, в, прим. 1
Ла-Ма́нш § 86, п. 1, а; § 114, п. 3, г
ла-ма́ншський § 114, п. 3, г
лама́ти § 10, п. 1
Ламе́трі § 106, п. 1, г, прим. 2; § 107, п. 4, в

ландта́г § 38, п. 13, прим.
ланцюжо́к § 17, п. 3
Ла-Пла́та § 114, п. 3, г
ла-пла́тський § 114, п. 3, г
Лас-Ве́гас § 114, п. 3, г
«Ласті́вка» § 124, п. 3
латвіе́ць § 38, п. 1, прим. 6
латиноамерика́нець — *латиноамерика́нці* § 38, п. 1, прим. 6
латі́ський § 113, п. 2, в
лати́ш § 113, п. 2, в
лауреа́т § 94
лауреа́т Держа́вної пре́мії Украї́ни ім. Т. Г. Шевче́нка § 38, п. 3, прим. 1
Лафа́рг § 86, п. 1, а
Лафонте́н § 106, п. 1, г, прим. 2
Лебе́дін, Лебе́дину́ § 49, п. 2, б;
Лебе́дином § 51, п. 3, б
Лебе́дине § 53, п. 4
Ле́бідь, Лебе́дя, Ле́бедеві (Ле́бедю) § 102, п. 1
лев, ле́ва § 8, п. 2, а, прим. 1
Лев, Ле́ва, Льва́, Ле́вові, Льво́ві § 103, п. 2, прим. 3
лева́да § 2, п. 1
Лев Толсто́й (селище) § 114, п. 1, г
леге́нда § 86, п. 2
легє́ні — *легє́нь (і легє́нів)* § 47, Б, п. 2, а
легє́нький-легє́нький § 25, п. 4, а
легкий § 18, п. 3; § 18, п. 4, прим. 2
легкоатле́тичний § 29, п. 1, б
лего́рн § 38, п. 10
ле́гший, ле́гше § 18, п. 3
ле́две-ле́две § 30, п. 3, г
Ле́жнево § 109, п. 1, б
лейб-ме́дик § 26, п. 2, 2
Лейборі́стська па́ртія Вели́кої Брита́нії § 38, п. 14, б
Лейтци́г § 90, п. 5, в, 3; § 95, п. 1; § 113, п. 2, а
лейтци́зький § 113, п. 2, а
Ле-Крезо́ § 38, п. 8, прим. 2
ле́кція § 86, п. 2

лелє́ка — *лелє́к* § 8, п. 3, г, 3
лемі́ш § 2, п. 1
Ле́на § 109, п. 1
Леоні́д Микола́йович Іване́нко — *Леоні́дові Микола́йовичу Іване́н-ку* § 49, п. 1, прим.
Леоні́дово § 109, п. 4, б, 2, прим.
лепеті́ський § 113, п. 2, в
Лепе́ти́ха § 113, п. 2, в
Ле́рмонтов § 49, п. 2, б; § 104, п. 1; *Ле́рмонтову́* § 49, п. 2, б
Леса́ж § 106, п. 1, г, прим. 2
Лє́син — *Лє́синим* § 51, п. 3, а
Лє́ссінг § 86, п. 2
лє́стоці § 19, п. 1
Лє́ся Украї́нка (Ларі́са Петро́вна Коса́ч) § 38, п. 1; § 106, п. 1, б
леті́ти § 10, п. 2; § 80, п. 3, а;
лечу́ § 80, п. 3, а; *летя́ть* § 80, п. 3, а; § 85, п. 1
летя́чий § 85, п. 1
ле Шапелле́ § 106, п. 1, г
леша́га — *леша́т* § 66, п. 2, в
Лєско́в § 104, п. 2, г
«Лі́бідь» § 38, п. 20
лима́н § 90, п. 5, а, 5, прим. 1;
лима́ну § 48, п. 3, г
Линьов § 7, п. 2
Лі́пецьк § 109, п. 4, б, 3
Лі́пова Доли́на § 114, п. 2, д
липоводо́лінський § 114, п. 2, д
Лисі́ця § 38, п. 2, б
Лисі́чка-Сестри́чка § 26, п. 2, 1, в
Лі́ска § 38, п. 4
лист, листá § 50, п. 1, прим.;
у листі́ § 52, п. 3, а
листоно́ша — *листоно́ш* § 47, Б, п. 4, а
листопа́д — *листопа́да (листопа́ду* —
з іншим значенням) § 48, п. 2, д
лі́стя § 45, II, п. 2; *лі́стям* § 51, п. 2
Лі́сва § 109, п. 9, а, 2
лі́ти § 20, п. 4, г; § 80, п. 3, б,
 1; *лю* § 20, п. 4, г; § 80, п. 3,

б, 1; *леш*, *лє*, *лємб*, *лєтє* § 20, п. 4, г; *лють* § 20, п. 4, г; § 80, п. 3, б, 1
літисся § 20, п. 4, г; *лється* § 17, п. 5; § 20, п. 4, г; § 80, п. 6, в, прим. 3; *лються* § 20, п. 4, г
Лиха § 109, п. 7, а
Лихачов § 104, п. 3, в
ліхо — *ліхові* § 49, п. 2, а
Лихославль § 109, п. 4, б, 3; § 112, п. 1, II; *Лихославля*, *Лихославлем*, у *Лихославлі* § 112, п. 1, II
Лібкнехт-штрафе § 38, п. 8
лібрето § 89, п. 1
лівоберезжя § 8, п. 3, б, 3
ліворуч § 30, п. 1, е
лівша § 45, I, п. 3
лід § 8, п. 1, а, 1; *льоду* § 8, п. 1, а, 1; § 48, п. 3, а; на *льоду* § 52, п. 2, б
Лідище § 109, п. 1, в, прим.
лієчка, *лієчок* § 9, п. 1, прим.
ліжко § 8, п. 3, а, 2; у *ліжку*, на *ліжкові* § 52, п. 2, а; *ліжок* § 8, п. 3, а, 2
лізти § 83
лікар § 17, п. 1; § 45, II, п. 2; *лікаря* § 45, II, п. 2; *лікарю* § 53, п. 2; *лікарі* § 54, п. 2; *лікарів* § 57, п. 1
лікар-екзод § 26, п. 2, 1, б
Лім Хон Ін § 38, п. 1, прим. 3
лінгвістика § 87
лінгвостилістичний — *лінгвостилістичні* § 29, п. 1, г
Лінда § 104, п. 5, а
Лінкольн § 86, п. 1, б
ліс § 114, п. 2, а, прим.; *лісу* § 48, п. 3, б; *лісі* § 54, п. 1
Ліс — *Ліса* § 48, п. 2, а
Лісабон § 90, п. 5, а, 3
лісабонський § 90, п. 5, а, 3
ліска § 18, п. 1, б
Лісна § 109, п. 1, в

Лісова красуня § 38, п. 5
лісовік § 38, п. 2, а, прим. 1
Лісовік § 38, п. 2, б
лісовоз § 8, п. 3, г, б
лісók — *ліска* § 48, п. 3, г
лісопільно-стругальний § 29, п. 2, б
лісослав § 26, п. 1, а
лісостєп § 26, п. 1, в
лісостєповий § 29, п. 1, а
літ — *лєту* (*льоту*) § 48, п. 3, є
літак — на *літаку*, на *літакові* § 52, п. 2, а
літати § 10, п. 2
література § 90, п. 5, а, 5
«Літературна Україна» § 38, п. 18
літературно-художній § 29, п. 2, б
літний § 23, п. 1; § 67, п. 2, а
«Літопис Самовидця» § 38, п. 18
Ліфшиц § 104, п. 12, б, прим.
ліщина § 18, п. 1, б
ляний § 20, п. 3
лоб, *лоба* § 8, п. 2, а, прим. 1
ловелас § 38, п. 1, прим. 5
ловєць, *ловиця* § 8, п. 3, г, 1
ловити — *ловлю*, *ловлять* § 80, п. 6, в, прим. 2
логарифм § 88
логічний § 90, п. 5, а, 5
Лодзь § 113, п. 2, а
лодзький § 113, п. 2, а
лodge § 45, II, п. 3
ложечка, *ложечок* § 9, п. 1, прим.
лозівський § 113, п. 2
Лозова § 112, п. 3; § 113, п. 2; *Лозові*, *Лозовий* § 112, п. 3
локаут § 94
Локетек, *Локетєка*, *Локетєкові* § 102, п. 3, прим.
ломити § 10, п. 1; *ломлю*, *ломлять* § 80, п. 6, в, прим. 2
Ломниця § 109, п. 9, б
Ломтев § 104, п. 2, в
Лонгфелло § 88; § 100, п. 2
Лондон § 86, п. 1, а; *Лондона* § 48, п. 2, г

лопата § 1, п. 2
лопух § 1, п. 1
Лос-Анджелес § 38, п. 8, прим. 2; § 114, п. 3, г
Лос-Фрайлес § 38, п. 8, прим. 2
Лось § 104, п. 12, а, 3
Лохвиця, *Лохвиці*, *Лохвицею*, у *Лохвиці* § 112, п. 1, I
Лохвицький повіт § 38, п. 12
лоша § 44, IV, а; § 64, п. 1; *лошати* § 44, IV, а; § 64, п. 2; *лошати* § 64, п. 3; *лошам* § 64, п. 4; *лошата* § 65, п. 1; *лошат* § 65, п. 2; *лошатам* § 65, п. 3; *лошатами* § 65, п. 5; на *лошатах* § 65, п. 6
лояльний § 90, п. 4
л-ра (література) § 26, п. 2, 5
Луанг Вічїт Ватакан § 38, п. 1, прим. 3
Лубні, *Лубєн*, *Лубнам* § 112, п. 2
луб'я — *луб'ям* § 51, п. 2
Луб'янець § 104, п. 11
луг — *лугу* § 48, п. 3, г
Луганськ, *Луганська*, *Луганськом*, у *Луганську* § 112, п. 1, II
Луговської (*Луговської*) § 104, п. 9
лужок § 22, п. 12
Лука § 22, п. 10
Лукич § 22, п. 10
Луківна § 22, п. 10
Лук'янов § 104, п. 11
луна § 86, п. 1, а
Лу Сін § 106, п. 2, г, прим.
Луховиці § 109, п. 4, б, 6
Луцьк — *Луцька* § 48, п. 2, г
Лучин § 104, п. 6, в, 1
Львів § 49, п. 2, б; § 108; § 112, п. 1, II; § 113, п. 2; *Львова* § 112, п. 1, II; *Львову* § 49, п. 2, б; *Львовом*, у *Львові* § 112, п. 1, II; *Львовє* § 53, п. 4
Львівська площа § 38, п. 9
Львівська середня школа № 1 імені І. Франка § 38, п. 15, а

Львівське збройне повстання 1848 р. § 38, п. 22
львівський § 113, п. 2
Львівський обласний відділ охорони здоров'я § 38, п. 14, а
Львівський палац одруження § 38, п. 15, в
Львівський політехнічний університет § 124, п. 3, прим. 1
львів'янин — *львів'яни* § 38, п. 1, прим. 6; § 54, п. 1, прим.
Льгов § 109, п. 9, а, 2
Льодовє побойще § 38, п. 22
льон § 7, п. 2; § 16, п. 1, б
льон-довгунєць § 27, п. 4
Любек § 86, п. 1, б
любі-менє § 26, п. 2, 4
любитель § 22, п. 4
любити — *люблю*, *люблять* § 80, п. 6, в, прим. 2
Любляна § 86, п. 1, б
люблячи § 80, п. 6, в, прим. 2, в
любов § 44, III; *любові* § 61, п. 1; *любов'ю* § 61, п. 3, б; *любовє* § 61, п. 5
Любов (парадигма) § 103, п. 3
люд § 18, п. 2, в
Людвіг — *Людвігу* § 53, п. 1
Людвіг ван Бетховен § 106, п. 1, г
люди § 5, п. 2; § 66, п. 1, а; § 66, п. 1, а, прим.; *людєй* § 66, п. 2, а; § 66, п. 4, б; *людям* § 66, п. 3, а; *людьми* § 66, п. 5, в
людина § 66, п. 1, а, прим.
людино-день § 26, п. 1, в; § 26, п. 2, 1, в
людство § 18, п. 2, в
людський § 18, п. 2, в
людськість § 16, п. 2, а, 1
Люксембург § 87; § 113, п. 2, а
люксембурзький § 113, п. 2, а
Лютер § 86, п. 1, б
лютий, *лютого*, в *лютому* § 68, прим. 1
Лютнєва революція § 38, п. 22

лягти § 80, п. 9, прим. 1; § 81, п. 2, в, прим. 2; ліг § 80, п. 9, прим. 1; ляжу § 80, п. 8, б, 2; § 81, п. 2, в, прим. 2; ляж, ляж-мо, ляжте § 81, п. 2, в, прим. 2
ляпас — ляпасу § 48, п. 3, є
ляпис § 86, п. 1, б
Ляпунів § 104, п. 12, а, 3, прим.

М

м — метр § 40
мавзолей § 94
Мавка § 38, п. 2, б
мавпячий § 6, п. 1, прим.
Мавританія § 90, п. 5, в, 4
магазин § 14; магазину § 48, п. 3, в
магазин «Роксолана» § 38, п. 15, а
МАГАТЕ § 41, п. 5
магістраль § 86, п. 1, б; § 93, п. 1, в; магістралі, магістралю § 100, п. 1, III
магнітолог-астроном § 26, п. 2, 1, б
Магомёт § 87
мадера § 38, п. 10
мадонна § 89, п. 1
Мадрид § 90, п. 5, в, 4
мадяр § 93, п. 2
мажор — мажору § 48, п. 3, є
мазь, мазю § 20, п. 4, в
маївка § 22, п. 11
Майборода, Майбороди, Майборо-ді, Майбороду § 102, п. 1
майбутній § 23, п. 1; § 67, п. 2, а
майдан — майдану § 48, п. 3, г
майдан Незалежності § 38, п. 9
майданчик — майданчика § 48, п. 3, г
Майкл Голд § 86, п. 1, а
Майнгоф § 95, п. 2
майстер § 23, п. 7; § 44, II, а; § 45, II, п. 1; майстрові § 49, п. 1; майстром § 51, п. 1
майстерний § 67, п. 1, а
майстрів, майстрова, майстрове § 23, п. 7
Майське § 109, п. 7, а
маійя § 90, п. 4
Макар, Макара § 103, п. 2, прим. 2
макінтош § 38, п. 1, прим. 5
Мак-Клор § 106, п. 1, г, прим. 1
Мак-Магон § 106, п. 1, г, прим. 1
максім § 38, п. 1, прим. 5
максі-спідніця § 26, п. 2, 2
Малаїшка § 18, п. 1, г, прим.
Малаїцин § 18, п. 1, г, прим.
Маленький Вовк § 106, п. 1, а
малєсенький § 2, п. 2, б; § 16, п. 2, а, 2
Малицин § 104, п. 7
Малишев § 8, п. 3, г, 4
малишевський § 8, п. 3, г, 4
мало-помалу § 25, п. 4, б
Малоярославець § 114, п. 2, а
мальований § 24, п. 1; § 84, п. 2, прим. 1, г
малювання § 24, п. 1
малювати § 24, п. 1; § 84, п. 2, прим. 1, г
малюнок — малюнка § 48, п. 2, в
маляр — маляре § 53, п. 3
малярія § 93, п. 2
манна § 89, п. 1
манний § 89, п. 1
манто § 100, п. 2
манускрипт — манускрипту § 48, п. 3, и
Мао Цзедун § 38, п. 1, прим. 2; § 107, п. 2
маоцзедунівський § 107, п. 2
марево § 22, п. 2
Марієчка § 22, п. 7
Марійн § 23, п. 4; § 67, п. 1, б; Марійн лист § 38, п. 26, а
Маріуполь § 108, прим.
Марія § 23, п. 4; Маріє § 47, А, п. 6, б
Марія-Антуанетта § 106, п. 3, а
Марія Василівна (Андріївна, Іллі-вна) (парадигма) § 103, п. 3; Ма-ріє Василівно § 47, А, п. 6, в, прим.; § 53, п. 4, прим. 4
Марія Сєнік — Марії Сєнік § 102, п. 4

Марія-Тереза § 38, п. 1
Мар'їно § 109, п. 4, а, 2; § 109, п. 7, б
марка § 8, п. 2, а, прим. 2; § 47, Б, п. 2, в, прим. 1; марок § 8, п. 2, а, прим. 2; § 47, Б, п. 2, в, прим. 1
Марко Вовчок (Марія Олександрівна Вілінська) § 38, п. 1; § 106, п. 1, б; § 107, п. 4, а
Марк Порцій Катон § 106, п. 1, в
Марк Твен § 107, п. 4, а, прим.
марк-твєнівський § 107, п. 4, а, прим.
маркшейдер § 95, п. 1
марокканець § 89, п. 3, прим.
Марокко § 89, п. 3; § 89, п. 3, прим.; § 112, п. 7
Марс § 38, п. 6
марсельєза § 93, п. 1, а
Мартін-Лютєр § 106, п. 3, а
Марусин § 23, п. 4
Маруся § 23, п. 4
марширувати § 24, п. 3
Масарик § 104, п. 7
масло § 19, п. 3
масний § 19, п. 3
Масниця § 38, п. 22
масово-політичний § 29, п. 2, б
мастільник § 22, п. 3
Матвєєв § 104, п. 2, в
математика § 90, п. 5, в, 1
математичний § 23, п. 3
матеріал § 90, п. 5, а, 2
матерний § 23, п. 1
мати (парадигма) § 63; мати § 44, III; матір § 20, п. 4, в; матір'ю § 6, п. 2; § 20, п. 4, в; § 61, п. 3, б
матриця — матриць § 16, п. 2, в
матуса — матусю § 47, А, п. 6, в
Махачкала § 112, п. 1, I; § 114, п. 3, в; Махачкалі, у Махачка-лі § 112, п. 1, I
Мацєєв § 104, п. 2, в
машіна § 44, I; § 45, I, п. 1; машини § 47, А, п. 1, а; § 47, Б, п. 1; § 47, Б, п. 4, б; машині § 47, А, п. 2; машину § 47, А, п. 3; машиною § 47, А, п. 4; на машині § 47, А, п. 5; машин § 47, Б, п. 2, а; машинам § 47, Б, п. 3, а; машинами § 47, Б, п. 5, а; на машинах § 47, Б, п. 6
машинобудівний § 29, п. 1, в
Маяковський § 104, п. 9
мед — меду § 48, п. 3, а
медаль — медаль «За бойові за-слуги», медаль «За визволення Варшави», медаль «За відвагу», медаль «Партизанові Вітчизня-ної війни» § 38, п. 24
Медвєдєв § 104, п. 2, в
меджліс § 38, п. 13, прим.
мєдик § 22, п. 1, прим.
медінститут § 25, п. 3, б; § 39, п. 1, б
медок — медку § 48, п. 2, а
межа § 45, I, п. 3; межі § 47, А, п. 1, б; § 47, А, п. 1, б, прим.; § 47, А, п. 2; межю § 47, А, п. 3; межею § 47, А, п. 4; на межі § 47, А, п. 5; мєжі § 47, А, п. 1, б, прим.; § 47, Б, п. 1; § 47, Б, п. 4, б; меж § 8, п. 3, г, 3; § 47, Б, п. 2, а; мєжам § 47, Б, п. 3, а; мєжами § 47, Б, п. 5, а; на мєжах § 47, Б, п. 6
мезонін — мезоніну § 48, п. 3, в
Мєкка § 113, п. 2, б
мєкський § 113, п. 2, б
Мєксика § 90, п. 5, в, 2
Мелашка § 23, п. 4, прим.
Мелашин § 23, п. 4, прим.
мєлений § 84, п. 2, прим. 1, в
мєливо § 22, п. 2
Мелітополь § 108, прим.
Менделєєв § 104, п. 2, в
мєнтор § 38, п. 1, прим. 5

менш вередлівий § 69, п. 1, б
 менший § 17, п. 2
 меншість — меншості § 9, п. 2, а
 меню § 100, п. 2
 Мередіт § 97
 мереживо § 22, п. 2
 мереф'янський § 6, п. 1
 мерсі § 90, п. 5, а, 4
 метал § 93, п. 1, в
 металурґія § 86, п. 1, а
 методика § 90, п. 5, в, 1
 метр — метра § 48, п. 2, д; мет-
 рів § 55, п. 1
 метрo § 100, п. 2
 метрополітен — метрополітену
 § 48, п. 3, в
 механік § 22, п. 1, прим.
 механіко-математичний § 29,
 п. 2, в
 меценат § 38, п. 1, прим. 5
 Мечислав § 104, п. 1; § 106, п. 2, г
 Местечкін § 104, п. 2, г
 Микіта § 45, I, п. 1
 Микитович § 22, п. 10
 Микільська Слобідка § 38, п. 8,
 прим. 1
 Микола (парадигма) § 103, п. 1;
 Микола § 22, п. 10; § 45, I, п. 1
 Миколаєнко § 101
 Миколай § 108
 Миколаївна § 22, п. 10
 Миколайович § 22, п. 10
 Миколівна § 22, п. 10
 Миколович § 22, п. 10
 Милетич § 104, п. 5
 міля § 90, п. 5, а, 5, прим. 1
 мимовлі § 30, п. 1, е
 мимоїздом § 30, п. 1, е
 мимохідь § 30, п. 1, е
 мимохить § 30, п. 1, е
 минулий § 2, п. 1
 Миньківський § 8, п. 3, г, 7
 Міргород — Міргорода § 48,
 п. 2, г
 Миронов § 104, п. 6, в, 2

мирт § 90, п. 5, а, 5, прим. 1
 мис § 38, п. 8
 мис Дежньова § 109, п. 2, б
 мис Доброї Надії § 110
 мйска — мисок § 47, Б, п. 2, в,
 прим. 1
 мис Капітана Джеральда § 38,
 п. 8, прим. 1
 мисль § 19, п. 3
 мис Рум'янцева § 109, п. 1, б
 міти, мію, міють § 80, п. 3, б, 1
 мітий § 84, п. 2, б
 Митиці § 109, п. 4, б, 6
 мітра § 90, п. 5, а, 5, прим. 2
 мітрополіт § 90, п. 5, а, 5,
 прим. 2
 Митрофанов § 104, п. 6, в, 2
 мить, миттю § 20, п. 4, в
 Михайлівно § 47, А, п. 6, а
 Михайло Балій — Михайлові Ба-
 лієві § 102, п. 4
 Михайловське § 109, п. 4, б, 2
 Михайло-Коцюбинське (село) § 114,
 п. 1, г; § 114, п. 3, б
 михайло-коцюбинський § 114,
 п. 3, б
 Михалкове, Михалковим § 51,
 п. 3, б
 Михальченко § 17, п. 6
 Михальчук § 17, п. 6
 мйша — мишей § 47, Б, п. 2, б
 Мішкін § 104, п. 6, в, 2
 мишуріно-різький § 114, п. 3, д
 Мишурин Різ § 114, п. 3, д
 миш'як § 92, п. 1, а
 міграція § 87; § 89, п. 2
 мігши § 8, п. 1, а, 7
 мідь § 16, п. 1, а; міддю § 61,
 п. 3, а
 міжгір'я § 6, п. 2; міжгір'їв § 55,
 п. 1
 міжконтинентальний § 21,
 п. 2
 Міжнародна асоціація українців
 § 38, п. 14, в

Міжнародний жіночий день § 38,
 п. 22
 Міжнародний комітет Червоного
 Хреста § 38, п. 11
 міжпланетний § 21, п. 2
 мій, моя, моє (парадигма) § 75;
 мій, мого § 8, п. 1, а, 1; мої
 § 4, п. 1
 Міклошич § 104, п. 5, б
 мільйон § 7, п. 1, б; § 70, п. 11;
 мільйона § 48, п. 2, д
 мільйонний § 23, п. 1; § 71, п. 1
 мільярд § 70, п. 11; § 93, п. 1, а;
 мільярда § 48, п. 2, д
 Мінеральні Води, Мінеральних
 Вод § 112, п. 4, а
 мінімум — мінімуму § 48, п. 3, е
 Міністерство культури і туризму
 України § 38, п. 14
 Міністерство освіти і науки
 України § 38, п. 14
 міністр § 38, п. 3, прим. 1
 Міністр освіти і науки України
 § 38, п. 3, прим. 3
 міні-футбол § 26, п. 2, 2
 Міносвіти § 25, п. 4, а
 міраж — міражу § 48, п. 3, е
 мірошник § 18, п. 4
 мірра § 89, п. 1
 місиво § 22, п. 2
 Missicini § 90, п. 5, а, 3
 Missuri § 89, п. 3
 міст § 8, п. 3, а, 3; § 38, п. 9;
 § 50, п. 2; місту (і моста)
 § 48, п. 2, в; місте § 53, п. 3
 місто (парадигма) § 46, II;
 місто § 44, II, б; § 45, II, п. 1;
 § 50, п. 2; міста § 48, п. 1;
 місту, містові § 49, п. 2, а;
 містом § 51, п. 1; у місті § 52,
 п. 3, б; по місту, по місті
 § 52, п. 3, б, прим.; міста
 § 54, п. 3; § 57, п. 2; містам
 § 56; містами § 58, п. 1
 місток — містка § 8, п. 3, а, 3

місто Київ § 27, п. 1
 місточок § 8, п. 3, а, 3
 місце (парадигма) § 46, II; місце
 § 45, II, п. 2; § 50, п. 2; місцем
 § 51, п. 1; місць § 16, п. 2, в;
 § 55, п. 2; місцям § 56; місцями
 § 58, п. 1; на місцях § 59
 міськрада § 20, п. 1, б; § 25,
 п. 4, а
 місяцехід § 8, п. 3, г, 6
 місяць § 18, п. 4; § 38, п. 6,
 прим. 2; місяця § 48, п. 2, д;
 місяцю § 53, п. 2; на місяці
 § 52, п. 3, а
 місячний § 18, п. 4
 місячник — у місячнику § 52,
 п. 2, а
 мітла § 2, п. 2, в; мітел § 2, п. 2,
 в; § 47, Б, п. 2, в, прим. 1
 міф § 88; міфу § 48, п. 3, ж
 міхоніша § 45, I, п. 3
 Міцкевич § 104, п. 1; § 104, п. 5, а
 міць § 20, п. 4, в; § 44, III; моці
 § 61, п. 1; міцю § 20, п. 4, в;
 § 61, п. 3, а
 Мічатець § 104, п. 1; § 104, п. 5, а
 Мічиган — Мічигану § 48, п. 3, і
 Мічурін § 104, п. 6, а
 мічурінець § 38, п. 1, прим. 5
 мішати, мішаю, мішають § 80,
 п. 3, б, 3
 мішечок § 22, п. 7
 мішбк — у мішку § 52, п. 2, а
 Мйодович § 104, п. 4, а
 млин — млина § 48, п. 3, в
 мм — міліметр § 40
 мобілізуючий § 84, п. 1, а
 мовби § 32, п. 1
 мовно-літературний § 29, п. 2, б
 мовностильовий § 29, п. 1, б
 мовознавець § 22, п. 4
 Могилів § 113, п. 2
 могилівський § 113, п. 2
 могуті § 8, п. 1, а, 7; § 10, п. 1;
 § 80, п. 4; можу § 8, п. 1, а, 7;

§ 80, п. 4; *можеш* § 80, п. 4;
міг, могла § 8, п. 1, а, 7
могутній § 14; § 67, п. 2, а
модернізм § 22, п. 13
модний § 67, п. 1, а
модус — *модусу* § 48, п. 3, є
мозаїка § 90, п. 5, б
мол — *молу* § 48, п. 3, в
молекула § 86, п. 1, а
молодіцтво § 18, п. 2, а
молодець § 18, п. 2, а; *молодче*
 § 53, п. 3
молодецький § 18, п. 2, а
молодий § 67, п. 1, а; *молоді*
 § 9, п. 2, в
молодіця — *молодиць* § 47, Б,
 п. 4, а
молодість, молодістю § 20, п.
 4, в
молоть, молотню § 20, п. 4, в
молоти § 84, п. 2, прим. 1, в;
молоть, молотла § 8, п. 3, в
молотий § 84, п. 2, прим. 1, в
молотити § 18, п. 4, прим. 2
молотьба § 16, п. 1, а; § 18, п. 4,
 прим. 2
Молотх § 38, п. 2, а
молотх війни § 38, п. 2, а, прим. 2
молочай — *молочаю* § 48, п. 3, б
Молочний Шлях § 38, п. 6
молочно-білий § 29, п. 2, д
Мольєр § 93, п. 1, а
момєнт — *момєнту* § 48, п. 3, є
монастир § 1, п. 2
монголка, монголіці § 16, п. 2, б,
 прим.
монпансьє § 93, п. 1, а
Монтевідео § 90, п. 5, а, 3
Монтеск'є § 92, п. 1, а
моргнути — *моргни, моргнім(о),*
моргнїть § 81, п. 1, в
море § 38, п. 8; § 44, II, б; § 45,
 II, п. 2; § 50, п. 2; § 114, п. 2,
 а, прим.; *моря* § 48, п. 1;
морем § 51, п. 1; *моря* § 54,
 п. 3; § 57, п. 2; § 60; *морів*
 § 55, п. 1; § 55, п. 2; *морям* § 56
море Лантєвих § 109, п. 1, б
моріг § 8, п. 2, в
Моріц § 104, п. 12, б, прим.
мороз § 8, п. 2, в; *морозу* § 48,
 п. 3, д
Мороз — *Мороза* § 48, п. 2, а;
 § 50, п. 1
морозиво § 22, п. 2
морька — *морьк* § 8, п. 3, г, 2
морьчитися — *не морься* § 18,
 п. 4, прим. 1
морщити — *морщ, морщте* § 81,
 п. 2, б
морщитися — *не морься* § 18,
 п. 4, прим. 1
Москва, Москві, Москвою,
у Москві § 112, п. 1, I
Москва-ріка § 27, п. 1; § 29,
 п. 2, а, прим.; § 38, п. 8
москворіцький § 29, п. 2, а, прим.
моток, мотка § 8, п. 3, г, 1
мотор — *мотора* § 48, п. 2, е
Мотря (парадигма) § 103, п. 1
мотто § 89, п. 1
мотуззя, у мотуззі § 20, п. 4, а
мох, моху § 8, п. 2, а, прим. 1
мрія — *мрії* § 47, А, п. 1, б; § 47,
 Б, п. 4, б; *мріє* § 47, А, п. 6, б;
мріями § 47, Б, п. 5, б
 «*Мрія*» § 38, п. 20
мужній § 23, п. 1; § 67, п. 2, а
муза § 38, п. 2, а, прим. 1
Музейний провулок § 38, п. 9
мулла § 89, п. 1
Муравйово § 109, п. 8
муркотати, муркочу, муркочуть
 § 80, п. 3, б, 8
муркотити § 80, п. 3, а
Муромцев § 104, п. 2, в
Мурсія § 90, п. 5, а, 2
Мусорський § 104, п. 9
муха, мусі § 47, А, п. 5, прим.
Муїон-Кум § 38, п. 8, прим. 3

Мюллер § 89, п. 3; § 92, п. 2, б
Мюнхен § 38, п. 8, прим. 4
мюрід § 92, п. 2, б
м'ясо § 6, п. 1
м'ясо-вовняний § 29, п. 2, г
м'ясозаготівельний § 29, п. 1, а
м'ясо-молочний § 29, п. 2, г
м'яти § 84, п. 2, прим. 1, а
м'ятий § 84, п. 2, прим. 1, а
М'ятлев § 104, п. 2, в

Н

набагато § 30, п. 1, а
на багато § 30, п. 1, а, прим.
набережна Лейтенанта Шмідта
 § 38, п. 8, прим. 1
Набережні Челні § 109, п. 7, в
на бігу § 30, п. 2, а
набик § 30, п. 1, б
набір § 30, п. 1, б
на біс § 30, п. 2, а
набрїхувати § 10, п. 2
на вагу § 30, п. 2, а
наверх § 30, п. 1, б
наверху § 30, п. 1, б
навесні § 30, п. 1, б; § 30, п. 2, а
на весну § 30, п. 2, а
навздогін § 30, п. 1, д
навізнак § 30, п. 1, д
на вибір § 30, п. 2, а
навіворіт § 30, п. 1, б
на видноті § 30, п. 2, а
навіліт § 30, п. 1, б
навіслий § 84, п. 1, б
навідліг § 30, п. 1, б
на відмінно § 30, п. 2, а
навідріз § 30, п. 1, б
на відчай § 30, п. 2, а
навік § 30, п. 1, б
навіки § 30, п. 1, б
на віку § 30, п. 2, а
навіч § 30, п. 1, б
навічно § 30, п. 1, а
навіщо § 30, п. 1, г
навідьки § 30, п. 1, д
навколо § 30, п. 1, д; § 31, п. 1, а
навкруги § 30, п. 1, д
навулчїки § 30, п. 1, д
навмання § 20, п. 4, г
навмісне § 19, п. 3; § 30, п. 1, д
навпакі § 30, п. 1, д
навперїми § 30, п. 1, д
навпрїсїядки § 30, п. 1, д
навпростець § 30, п. 1, д
навряд § 30, п. 1, д
навіскїч § 30, п. 1, д
навіскїс § 30, п. 1, д
навіскої § 30, п. 1, д
навсправжжї § 30, п. 1, д
навістіж § 30, п. 1, д
навіткача § 30, п. 1, д
навчальний § 29, п. 2, б; § 67,
 п. 1, а
навчально-виховний § 29, п. 2, б
Нагасєва бухта § 38, п. 8
на гамуз § 30, п. 2, а
Нагасакї § 90, п. 5, а, 3
нагірний § 67, п. 1, а
нагір'я — *нагір'їв* § 55, п. 1
на голову § 30, п. 2, а
на-гора § 30, п. 1, б
нагорода — *нагород* § 8, п. 3, г, 2
нагору § 30, п. 1, б
надалі § 30, п. 1, а
надвечір § 30, п. 1, б
надвоє § 30, п. 1, г
надворі § 30, п. 1, б
надголодь § 30, п. 1, б
Наддніпрянина § 38, п. 12, прим.
надзелень § 30, п. 1, б
на діво § 30, п. 2, а
надїя (парадигма) § 46, I; *надїя*
 § 45, I, п. 2; *надїї* § 47, А, п. 1, б;
 § 47, А, п. 2; § 47, Б, п. 1; *надїю*
 § 47, А, п. 3; *надїєю* § 47, А, п. 4;
 у *надїї* § 47, А, п. 5; *надїї* § 47,
 Б, п. 2, а; *надїям* § 47, Б, п. 3, б
Надія Балій — *Надії Балій* § 102,
 п. 4
надмір § 30, п. 1, б

надміру § 30, п. 1, б
 на добраніч § 30, п. 1, а, прим.
 надбаво § 30, п. 1, а
 на дозвіллі § 30, п. 2, а
 надпотужний § 21, п. 2
 над силу § 30, п. 2, а
 на жалі § 30, п. 2, а
 назавжди § 30, п. 1, а
 на завтра § 30, п. 1, а, прим.
 назад § 30, п. 1, б
 назавхат § 30, п. 1, б
 назва — назв § 47, Б, п. 2, а
 наздогад § 30, п. 1, б
 наздогін § 30, п. 1, д
 на зло § 30, п. 2, а
 назовсім § 30, п. 1, а
 на зразок § 30, п. 2, а
 назустріч § 30, п. 1, б
 найвний § 4, п. 4; § 90, п. 5, б
 найздом § 30, п. 1, б
 найтися — найся, найсь § 33,
 А, п. 1, в
 найбільш зручний § 69, п. 2, б
 найбільший § 69, п. 2, а
 найбільш стійкий — найбільш
 стійка § 69, п. 2, б
 найкращий — найкраща § 69,
 п. 2, а
 наймення § 8, п. 3, г
 найменший — найменше § 69,
 п. 2, а
 найменш приємний — найменш
 приємне § 69, п. 2, б
 налетівши § 85, п. 2
 налетіти — налетів § 85, п. 2
 наліти — налію § 20, п. 4, г
 на льоту § 30, п. 2, а
 Нальчик § 109, п. 4, б, 1
 намалювати, намалюю, намалюють
 § 80, п. 3, б, 4
 на мить § 30, п. 2, а
 намічуваний § 84, п. 2, а
 наморозь § 16, п. 1, а
 наніз § 30, п. 1, б
 нанизу § 30, п. 1, б

на ніщо § 30, п. 2, а
 на око § 30, п. 2, а
 наосліп § 30, п. 1, д
 наостанку § 30, п. 1, б
 наостанок § 30, п. 1, б
 напам'ять § 30, п. 1, б
 напевне § 30, п. 1, в
 наперебій § 30, п. 1, б
 напереваги § 30, п. 1, б
 наперед § 30, п. 1, б
 напередодні § 31, п. 1, а
 наперекір § 30, п. 1, б
 напереріз § 30, п. 1, б
 написати — напишу § 80, п. 8,
 б, 1
 напівавторат § 26, п. 1, д
 напівдорозі § 30, п. 1, б
 напівсон § 26, п. 1, д
 напіднітку § 30, п. 1, б
 напоготові § 30, п. 1, д
 напокáz § 30, п. 1, б
 наполовину § 30, п. 1, б
 на поруки § 30, п. 2, а
 на потім § 30, п. 1, а, прим.
 напóхвати § 30, п. 1, б
 напочатку § 30, п. 1, б
 напр. — наприклад § 40
 наприкінці § 31, п. 1, а
 наприклад § 30, п. 1, б
 напровесні § 30, п. 1, б
 напролом § 30, п. 1, б
 напропале § 30, п. 1, б
 напроти § 31, п. 1, б
 на прощання § 30, п. 2, а
 напруга § 80, п. 6, в, прим. 1
 напруження § 22, п. 5; § 80, п. 6,
 в, прим. 1
 напружуватися — напружуюсь
 § 80, п. 6, в, прим. 1
 на радість § 30, п. 2, а
 на радіщах § 30, п. 2, а
 нараз § 30, п. 1, б
 наректі § 10, п. 2
 нарішті § 30, п. 1, б
 нарис — нарису § 48, п. 3, ж

нарівні § 30, п. 1, б; § 30, п. 1, в
 нарізно § 30, п. 1, в
 нарікати § 10, п. 2
 народ § 8, п. 3, г, 7; § 50, п. 2
 Народна палата Республіки Індії
 § 38, п. 13
 народний § 8, п. 3, г, 7; § 67, п. 1, а
 народний артист України § 38,
 п. 3, прим. 1
 Народний рух України § 38, п. 14, в
 народно-визвольний § 29, п. 2, б
 народногосподарський § 29, п. 1, б
 народнопоетичний § 29, п. 1, б
 нарозхват § 30, п. 1, б
 на руку § 30, п. 2, а
 Нар'ян-Мар § 114, п. 3, в
 на самоті § 30, п. 2, а
 насамперед § 30, п. 1, е
 на світанку § 30, п. 2, а
 Наседкін § 104, п. 2, г
 насілу § 30, п. 1, б
 насіння § 22, п. 5
 на скаку § 30, п. 2, а
 наскоком § 30, п. 1, б
 наскрізь § 30, п. 1, а
 на славу § 30, п. 2, а
 на слово § 30, п. 2, а
 на сміх § 30, п. 2, а
 на совість § 30, п. 2, а
 на сором § 30, п. 2, а
 наспід § 30, п. 1, б
 наспіх § 30, п. 1, б
 насподі § 30, п. 1, б
 насправді § 30, п. 1, а
 насторожі § 30, п. 1, б
 Наталка, Наталці § 16, п. 2, б,
 прим.
 Наталчин § 16, п. 2, б, прим.
 Наталія (парадигма) § 103, п. 1
 натроє § 30, п. 1, г
 натхнути § 18, п. 4, прим. 2
 натицесерце § 30, п. 1, е
 «Наука і суспільство» § 38, п. 18
 науково-технічний § 29, п. 2, б
 на ура § 30, п. 1, а, прим.

нафтохімічна компанія «Оксиден-
 таль петролеум корпорейшн»
 § 38, п. 17
 нахил — нахилові § 49, п. 1
 Нахичевань § 109, п. 9, а, 3
 на ходу § 30, п. 2, а
 Нацбанк § 25, п. 4, а
 Національна академія наук Укра-
 їни § 38, п. 15, б
 Національна бібліотека України імені
 В.І. Вернадського § 38, п. 15, а
 Національна гвардія України § 38,
 п. 13
 Національна опера України
 ім. Т.Г. Шевченка § 38, п. 15,
 б, в, прим.
 національний — національні збори
 § 38, п. 13, прим.
 Національний банк України § 38,
 п. 14
 Національний художній музей
 України § 38, п. 15, б
 начеб § 32, п. 1
 начебто § 32, п. 1
 наче́тверо § 30, п. 1, г
 наш § 75; нашого, нашої, нашою
 § 9, п. 2, в
 нашвидку § 30, п. 1, в
 нашвидкуруч § 30, п. 1, е
 на шкоду § 30, п. 2, а
 на щастя § 30, п. 2, а
 нащо § 30, п. 1, г
 наяву § 30, п. 1, б
 Нгуєн Конг Хоан § 106, п. 1, д
 н. е. — нашої ери, до н. е. — до
 нашої ери § 40
 неабіхто § 33, А, п. 1, е
 неабіякий § 33, А, п. 1, е
 небалаку́чий § 33, А, п. 1, е
 Невá § 109, п. 1
 невблаганний § 20, п. 2, б; § 23, п. 2
 неважачаючи на... § 33, А, п. 1, е
 неважачаючи на те що § 32, п. 2, б
 негасимий § 33, А, п. 1, г
 негдалий § 33, А, п. 1, е

невдóвзі § 33, А, п. 1, г
 невдогад § 33, А, п. 1, е
 невесéлий § 33, А, п. 1, е
 невжé § 33, А, п. 1, е
 невйнно § 33, А, п. 1, г
 не від то́го § 33, А, п. 2, е
 неві́льник § 33, А, п. 1, г
 невмі́ння § 33, А, п. 1, е
 нево́лити § 33, А, п. 1, г
 нево́ля § 33, А, п. 1, е
 невпа́м'ятку § 33, А, п. 1, е
 невпінний § 33, А, п. 1, г
 невпінно § 33, А, п. 1, г
 Не́врий § 104, п. 10
 неврожа́й § 33, А, п. 1, е
 невси́пущий § 33, А, п. 1, г
 невтя́мки § 30, п. 1, а; § 33, А,
 п. 1, е
 невче́ний § 33, А, п. 1, е
 нега́дано § 33, А, п. 1, е
 нега́йний § 33, А, п. 1, г
 негара́зд § 30, п. 1, а
 него́да § 33, А, п. 1, г
 Него́риє § 109, п. 1, в
 неда́вній § 67, п. 2, а
 недале́ко § 33, А, п. 1, е
 неда́рма § 33, А, п. 1, е
 Не́дич § 104, п. 1
 недоба́чати § 33, А, п. 1, д
 недóбиток § 33, А, п. 1, д
 недóбрий § 33, А, п. 1, е
 недові́конаний § 33, А, п. 1, д
 недові́конувати § 33, А, п. 1, д
 недодер́жаний § 33, А, п. 1, д
 недодер́жати § 33, А, п. 1, д
 недозво́лений § 20, п. 2, б
 недозрі́лий § 33, А, п. 1, д
 недоі́дати § 33, А, п. 1, д
 недоі́док § 33, А, п. 1, д
 недока́заний § 33, А, п. 1, д
 недока́зувати § 33, А, п. 1, д
 недокрі́в'я § 33, А, п. 1, д
 недо́лік § 33, А, п. 1, д
 недо́літок § 33, А, п. 1, д
 недолю́блювати § 33, А, п. 1, д
 недо́ля § 33, А, п. 1, е

недооці́нений § 33, А, п. 1, д
 недооці́нювати § 33, А, п. 1, д
 недопи́саний § 33, А, п. 1, д
 недопла́тити § 33, А, п. 1, д
 недорі́д § 33, А, п. 1, д
 недорі́ка § 45, І, п. 1
 недорóслий § 33, А, п. 1, д
 не до́сить § 33, А, п. 2, е
 недоста́ча § 33, А, п. 1, д
 недося́жність § 33, А, п. 1, д
 недо́тепа § 33, А, п. 1, д
 недоторка́нний § 20, п. 2, б
 недоторка́нність § 33, А, п. 1, д
 недóук § 33, А, п. 1, д
 недо́чувати § 33, А, п. 1, д
 недо́чутий § 33, А, п. 1, д
 недо́уга § 33, А, п. 1, г
 не ду́же § 33, А, п. 2, е
 недурно́ § 33, А, п. 1, е
 не-Євро́па § 33, А, п. 3, в
 Не́сдлий § 104, п. 10
 не́жить § 33, А, п. 1, г
 незаба́ром § 33, А, п. 1, г
 незабу́тний § 23, п. 1; § 67, п. 2, а
 незакі́нчений — незакі́нчена пра́-
 ця § 33, А, п. 1, е
 незбагне́ний § 33, А, п. 1, е
 незва́жючи на... § 33, А, п. 1, е
 незва́жючи на те що § 32, п. 2, б
 нездо́ланий § 20, п. 2, в, прим.
 нездо́ланий § 20, п. 2, в, прим.;
 § 23, п. 2
 незду́жати § 33, А, п. 1, г
 не зду́жати § 33, А, п. 1, г
 незлі́чений § 20, п. 2, в, прим.;
 § 23, п. 2
 незлі́чений § 20, п. 2, в, прим.;
 § 33, А, п. 1, г
 не зо́всім § 33, А, п. 2, е
 незрі́внянний § 20, п. 2, б
 не з ру́ки § 30, п. 2, а
 незчисле́нний § 20, п. 2, б
 незчу́тися § 33, А, п. 1, г
 нез'ясо́ваний — нез'ясо́вані пи-
 та́ння § 33, А, п. 1, е
 Нельсо́н § 93, п. 1, б

нема́лий § 33, А, п. 1, е
 немóв § 32, п. 1; § 33, А, п. 1, е
 немóвби § 32, п. 1
 немóвбито § 32, п. 1; § 33, А,
 п. 1, б
 немовля́ § 33, А, п. 1, г
 немовля́тко — немовля́ткові (не-
 мовля́тку) § 49, п. 1
 не мо́жна § 33, А, п. 2, е
 нена́видіти § 33, А, п. 1, г
 нена́висний § 33, А, п. 1, г
 нена́висть § 33, А, п. 1, г
 ненаста́нний § 33, А, п. 1, г
 ненáче § 32, п. 1; § 33, А, п. 1, е
 ненáчебто § 32, п. 1
 Не́нечкий автоно́мний о́круг § 38,
 п. 12
 неолі́т § 38, п. 22, прим. 1
 неоці́нений § 23, п. 2
 неоці́нений § 23, п. 2
 неп, під час не́пу § 39, п. 2, прим.
 Непі́йвода § 106, п. 2, а
 Непі́ййво § 26, п. 1, г
 неписме́нний § 33, А, п. 1, е
 неподóланий § 23, п. 2
 непоко́їтися § 33, А, п. 1, г
 непору́шно § 33, А, п. 1, г
 непосі́да § 45, І, п. 1
 непохі́тний § 33, А, п. 1, г
 непра́вда § 33, А, п. 1, е
 неприми́рений § 20, п. 2, б
 нержаві́ючий — нержаві́юча сталь
 § 33, А, п. 1, е
 несамові́то § 33, А, п. 1, г
 нескáзаний § 23, п. 2
 нескáзаний § 20, п. 2, б; § 23, п. 2
 нескáзанно § 33, А, п. 1, г
 нескі́нчений § 23, п. 2
 нескі́нчений § 20, п. 2, б; § 23, п. 2
 несла́вити § 33, А, п. 1, г
 не сла́вити § 33, А, п. 1, г
 неспі́ливий § 33, А, п. 1, е
 несподі́ванка § 33, А, п. 1, е
 неспростóваний — неспростóва-
 ні факти § 33, А, п. 1, е

нести́ § 8, п. 1, а, 7; § 80, п. 3, б,
 7; § 83; несу́ § 2, п. 1; § 8, п. 1,
 а, 7; § 80, п. 3, б, 7; несу́ть § 80,
 п. 3, б, 7; ніс § 8, п. 1, а, 7; § 80,
 п. 9; § 80, п. 9, прим. 1; несла́
 § 8, п. 1, а, 7; § 80, п. 9; несла́,
 несли́ § 80, п. 9
 Не́стір, Не́стора, Не́сторові § 103,
 п. 2, прим. 1
 Не́стор Літопи́сець § 38, п. 1
 нестя́митися § 33, А, п. 1, г
 нестя́мний § 33, А, п. 1, г
 не сьго́бні-завтра § 25, п. 4, в
 не тре́ба § 33, А, п. 2, е
 не́тто § 89, п. 1
 Нету́диха́та § 106, п. 2, б
 не́ук § 33, А, п. 1, г
 не́хворощ — не́хворощю § 61,
 п. 3, б
 Нехоро́шеє § 104, п. 2, в
 не́хотя § 33, А, п. 1, е
 не ці́лком § 33, А, п. 2, е
 Нечу́й-Леві́цький § 38, п. 1; § 106,
 п. 3, б
 «Ні́ва» § 38, п. 25
 Ні́жний Но́вгород § 110
 Ні́жня Тунгу́ска § 109, п. 7, а
 Нижньодуна́йська низови́на § 114,
 п. 2, а, прим.
 Нижньоко́лімськ § 114, п. 2, а
 нижче́підпи́саний § 25, п. 1, ува-
 га; § 29, п. 1, г
 ни́жчий, ни́жче § 18, п. 3
 низови́на § 114, п. 2, а, прим.
 низь́кий § 18, п. 3
 Ники́форов § 104, п. 6, в, 2
 ні́рка § 90, п. 5, а, 5, прим. 1
 ні́ти, ні́ю, ні́ють § 80, п. 3,
 б, 1
 Ничі́пир § 103, п. 2, прим. 1
 ні́би § 32, п. 1
 ні́бито § 32, п. 1; § 33, А, п. 1, б
 ні́готь, ні́гтя § 8, п. 3, а, 1; ні́гті
 § 18, п. 4, прим. 2
 ні́де § 33, А, п. 1, ж

ніде § 33, А, п. 1, ж
 ніж § 32, п. 1; § 50, п. 1, прим.;
 ножá § 48, п. 2, в; § 50, п. 1,
 прим.; ножéм § 51, п. 1; ножі
 § 54, п. 2
 ніженька § 8, п. 3, а, 3; § 9, п. 1;
 § 22, п. 8
 ні живий ні мертвий § 33, А, п. 2,
 ж
 Ніжин § 113, п. 1
 ніжинський § 131, п. 1
 ніжка, ніжки, ніжок § 8, п. 3, а, 2
 нізащо § 33, А, п. 1, ж
 нізвідки § 33, А, п. 1, ж
 нізвідкіля § 33, А, п. 1, ж
 Нікарагуа § 112, п. 7
 Нікітін § 104, п. 6, в, 2
 Ніко́лаєв § 104, п. 6, в, 2
 Ніко́лаєвськ-на-Аму́рі § 109, п. 4,
 б, 2
 ніколи § 33, А, п. 1, ж
 ніко́ли § 33, А, п. 1, ж
 Нікополь § 108, прим.
 ні кро́ку одлі § 33, А, п. 2, ж
 Ніл § 90, п. 5, а, 3; Нілу § 48, п. 3, і
 німецький § 18, п. 1, а
 Німе́ччина § 18, п. 1, а
 німфа § 38, п. 2, а, прим. 1
 Ніна Байко — з Ніною Байко
 § 102, п. 4
 ні на гріш § 30, п. 2, а
 ні на ма́кове зе́рно § 33, А, п. 2, ж
 ніна́що § 33, А, п. 1, ж
 Ніне́ль (парадигма) § 103, п. 3
 ні па́ва ні га́ва § 33, А, п. 2, ж
 ні ри́ба ні м'ясо § 33, А, п. 2, ж
 ні се ні те § 33, А, п. 2, ж
 ніскі́льки § 33, А, п. 1, ж
 ніши § 8, п. 1, а, 7
 ні сюді ні туди § 33, А, п. 2, ж
 ні так ні сяк § 33, А, п. 2, ж
 нітро́хи § 33, А, п. 1, ж
 ніхто́ § 33, А, п. 1, ж; § 79; ніко́-
 го § 33, А, п. 1, ж; § 79;
 ні́кому, ні́ким, ні на ко́му § 79

Ні́цца § 89, п. 3; § 113, п. 2, б
 ні́цький § 113, п. 2, б
 ніч § 8, п. 1, а, 1; § 18, п. 4;
 § 20, п. 4, в; но́чі § 8, п. 1, а,
 1; § 61, п. 1; § 62, п. 1; ні́чю
 § 8, п. 1, а, 1; § 20, п. 4, в;
 § 61, п. 3, а; но́чей § 62, п. 2;
 но́чам § 62, п. 3; но́чами § 62,
 п. 4; по но́чах § 62, п. 5
 ні́чий, ні́чийм § 33, А, п. 1, ж
 ні́чний § 18, п. 4
 ні́ша § 90, п. 5, а, 5
 ні́що, ні́чого § 33, А, п. 1, ж
 ні́як § 33, А, п. 1, ж
 ні́який § 33, А, п. 1, ж; § 79; ні-
 якого § 79; ні́якому § 33, А,
 п. 1, ж; § 79; ні́яким, ні на я́ко-
 му (й ні на я́ким) § 79
 НЛО § 39, п. 2
 Но́белівська пре́мія § 38, п. 26, в
 Но́ва Гвіне́я § 38, п. 8, прим. 1
 но́вація § 89, п. 2, прим.
 Но́вгород § 25, п. 3, б; § 114,
 п. 2, г; Но́вгоро́да § 48, п. 2, г
 Но́вгород-Сіве́рський § 108; § 112,
 п. 4, б; Но́вгоро́да-Сіве́рського,
 Но́вгоро́ду-Сіве́рському § 112,
 п. 4, б
 новго́родський § 114, п. 2, г
 но́вела § 86, п. 1, а
 Но́ве Мі́сто § 114, п. 1, а; § 114,
 п. 2, д
 но́вий § 67, п. 1, а
 Но́вий рік § 38, п. 22
 Но́вий Сад § 114, п. 1, а
 Но́виков § 104, п. 6, в, 4
 Но́виков-Прибо́й § 106, п. 3, б
 Но́ві За́мки § 109, п. 7, г
 Но́ві Ключі § 109, п. 7, в
 но́вітній § 67, п. 2, а
 но́віший § 69, п. 1, а
 Ново́воли́нськ § 114, п. 2, а
 Новогра́д-Воли́нський, Новогра́да-
 Воли́нського, Новогра́дові-Воли́н-
 ському § 112, п. 4, б

новоі́рла́ндський § 90, п. 5, б
 новомі́ський § 114, п. 2, д
 Ново́мліні́вська сі́льра́да § 38, п. 12
 Новоро́сійська губе́рнія § 38, п. 12
 Новосібе́рськ § 109, п. 4, б, 8;
 § 114, п. 2, а
 Новосібе́рські́ остро́ви § 114, п. 2,
 а, прим.
 Новосі́лки-на-Дні́прі § 114, п. 3, г
 новосі́лківський-на-Дні́прі § 114,
 п. 3, д
 Новосе́лов § 104, п. 3, б
 Но́вотний § 104, п. 10
 новоу́творений § 29, п. 1, г
 Новоче́ркаськ § 109, п. 1
 но́га § 8, п. 1, а, 2; § 8, п. 1, б;
 § 47, А, п. 5, прим.; но́зі § 47,
 А, п. 5, прим.; ні́г § 8, п. 1, а, 2
 но́жівка § 22, п. 11
 Нойба́уер § 95, п. 2
 Нойбра́нденбу́рг § 95, п. 2
 норд-ве́ст § 26, п. 2, 3
 норд-ост § 26, п. 2, 3; § 38, п. 7
 норд-остіве́ський § 29, п. 2, е
 Нортга́йм § 95, п. 2
 носі́ти § 22, п. 5; § 80, п. 5;
 но́шу § 80, п. 5
 носі́й — носі́єві § 49, п. 1; на
 носі́єві § 52, п. 1, а
 носі́ння § 8, п. 3, г; § 22, п. 5;
 § 80, п. 6, в
 носо́к, носка́ § 8, п. 3, г, 1
 носорі́г § 8, п. 3, г, б; § 26, п. 1, в
 но́тація § 89, п. 2, прим.
 но́чи § 66, п. 1, а; но́чв, но́чов
 § 66, п. 2, в; но́чвам § 66, п. 3,
 а; но́чвами § 66, п. 5, а; у но́ч-
 вах § 66, п. 6
 но́шений § 80, п. 6, а
 НТШ § 41, п. 5
 нульові́й § 23, п. 7
 Нур е́д Ді́н § 38, п. 1, прим. 1;
 § 106, п. 1, г; § 107, п. 3
 нуре́ддініве́ський § 107, п. 3
 Нью-Йо́рк § 90, п. 3; § 114, п. 3, г

ню́-йо́ркський § 114, п. 3, г
 Нью́тон § 93, п. 1, а
 нюа́нс § 93, п. 2
 ня́нин § 67, п. 1, б
 ня́нька § 17, п. 2
 ня́ньчин § 17, п. 2
 ня́ньчити § 17, п. 2

О

о. — о́стрів § 40
 Об, О́бі § 112, п. 1, III; О́б'ю
 § 61, п. 3, б; § 112, п. 1, III;
 на О́бі § 112, п. 1, III
 оба́біч § 30, п. 1, е
 обби́ти § 20, п. 1, а
 обер-ма́йстер § 26, п. 2, 2
 об'е́м § 6, п. 3
 обидва́, обидві́, обо́х, обо́м, обо́ма,
 на обо́х § 70, п. 9
 обі́д — по обі́ді § 52, п. 3, б, прим.
 обі́дний § 67, п. 2, а
 обі́к § 30, п. 1, б
 обі́руч § 30, п. 1, е
 обі́ч § 30, п. 1, б
 об'ї́хати § 4, п. 3
 обл. — о́бласть § 40
 о́бласть — о́бласте́й § 62, п. 2
 обляко́нком § 25, п. 4, а; § 39,
 п. 1, б
 облі́ччя § 45, II, п. 2; § 48, п. 1;
 § 54, п. 3; § 57, п. 2; облі́ччю
 § 49, п. 2, а; облі́ччям § 51,
 п. 2; § 56; на облі́ччі § 52, п. 3,
 б; облі́ч § 55, п. 2; облі́ччями
 § 58, п. 1; на облі́ччях § 59
 обо́є, обо́х, обо́м § 70, п. 8
 оборо́г § 8, п. 2, в
 обпалі́ти § 21, п. 2
 обража́ти § 43
 о́браз — о́бразу § 48, п. 3, ж; о́б-
 рази § 43
 о́браз — о́брази § 43
 о́бра́за — о́бра́зи § 43
 обтру́сити § 21, п. 2
 ова́ § 20, п. 3

овес § 8, п. 1, а, 5; *вівса* § 8, п. 1, а, 5; § 48, п. 3, б; *вівса, вівсі* § 54, п. 3
Ов'єдо § 91, п. 2
Овідій § 90, п. 5, а, 3
овочевий § 23, п. 7
овочесховище § 25, п. 2, а
овруцький § 113, п. 2, б
Овруч § 113, п. 2, б
О'Генрі § 106, п. 1, г, прим. 1
огненний § 20, п. 2, в
ого-го § 25, п. 4, г
огорожа — огорож § 8, п. 3, г, 2
Одárка, Одáрок § 103, п. 1, прим. 2
одвіку § 30, п. 1, б
одержати § 2, п. 1
Одеса § 108; § 112, п. 1, І; § 113, п. 2, в; *Одеси, в Одеси* § 112, п. 1, І
одеський § 113, п. 2, в
одін, одна, одне (одно) (парадигма) § 70, п. 1; *одного, одному, одній* § 70, п. 1, прим.
одинадцятро § 70, п. 10
одинадцятий § 71, п. 1
11-го § 28, п. 2, а
одинадцять § 28, п. 1, а; § 70, п. 3
одін в одін § 30, п. 2, б
одін до одного § 70, п. 1, прим.
Одинцов § 104, п. 6, в, 2
одна двадцять — на одну двадцять § 72, п. 1
одна друга § 72, п. 1
одна третя § 72, п. 1
одна четверта § 72, п. 1
однім одна § 25, п. 4, б, прим.
одноденний § 25, п. 3, а
оз. — озеро § 40
озеро § 114, п. 2, а, прим.; *озер* § 8, п. 3, г, 3; § 55, п. 2
Озеров § 104, п. 1
озеро Ільмень § 38, п. 8; § 109, п. 4, а, 1
озеро Селігер § 109, п. 4, а, 1
озерце § 8, п. 3, г, 3; *озеріце* § 55, п. 2, прим.

ознайомити — ознайом, ознайомте § 81, п. 2, б
Окаймюв § 104, п. 3, а
О'Кейсі § 106, п. 1, г, прим. 1
око § 58, п. 2, прим.; *оці* § 54, п. 2; *очей* § 55, п. 3; *очіма* § 58, п. 2, прим.
околиця § 18, п. 4
околичний § 18, п. 4; § 67, п. 1, а
околичиний § 67, п. 2, б
О'Коннейль § 106, п. 1, г, прим. 1
окрім § 31, п. 1, б
округляйцеподібний § 29, п. 1, г, прим. 2
окулярі § 66, п. 1, а; § 66, п. 4, а; *окулярів* § 66, п. 2, б
Олэг (парадигма) § 103, п. 2
Олександр Невський § 38, п. 1; § 38, п. 26, б
Олександрович § 101
олександро-пащенківський § 114, п. 3, б
Олександро-Пащенкове § 114, п. 3, б
Олексієнко § 101
Олексій, Олексієва § 23, п. 7
Олексійович § 22, п. 10
Олена Прекрасна § 106, п. 1, а
Оленій (острів) § 109, п. 7, а
олень — оленів § 57, п. 1
Оленьок § 109, п. 2, б
Олефір, Олефіра § 103, п. 2, прим. 1
олівець § 8, п. 3, а, 1; § 50, п. 1, прим.; *олівця* § 8, п. 3, а, 1; § 48, п. 2, в; § 50, п. 1, прим.; *олівці* § 57, п. 2
олістий § 23, п. 6
Олійникова Слобода § 114, п. 3, д
олійниково-слобідський § 114, п. 3, д
Олонець § 109, п. 9, б
Ольвія, Ольвії, Ольвією, в Ольвії § 112, п. 1, І
Ольга § 23, п. 4, прим.; § 103, п. 1, прим. 1; *Ользі* § 103, п. 1, прим. 1

Ольгопіль § 108, прим.; § 114, п. 2, г
ольгопільський § 114, п. 2, г
Ольжин § 23, п. 4, прим.
Ольстер § 86, п. 1, б
ом — омів § 55, п. 1
Онега § 109, п. 1; § 113, п. 2, а
онезький § 113, п. 2, а
Ониська § 18, п. 1, г, прим.
Онисько § 18, п. 1, г
Онисьчин § 18, п. 1, г, прим.
Онйщенко § 18, п. 1, г
Онйшук § 18, п. 1, г
опектись — опікся § 80, п. 9, прим. 3
Оперний театр (Національна опера України ім. Т.Г. Шевченка) § 38, п. 15, в, прим.
опівдні § 30, п. 1, б
опівночі § 30, п. 1, б
опік § 8, п. 3, г, 5; *опіку* § 8, п. 3, г, 5; § 48, п. 3, і
опліч § 30, п. 1, б
опух — опуху § 48, п. 3, і
Організація Об'єднаних Націй § 38, п. 11
організує § 84, п. 1, а
органічний § 23, п. 3
орден — орден Вітчизняної війни, орден Дружби народів, орден Почесного легіону, орден «Мати-героїня», орден Пошани § 38, п. 24
орел, орла § 8, п. 3, г, 1; *орле* § 53, п. 3
Орел § 109, п. 2, б; § 112, п. 1, І; § 113, п. 2; *Орла* § 48, п. 2, г; § 112, п. 1, ІІ; *Орлом, в Орлі* § 112, п. 1, ІІ
Орехово-Зуєво § 109, п. 1, в; § 109, п. 7, б; § 112, п. 5; § 114, п. 3, а; *Орехово-Зуєва* § 112, п. 5; *Орехово-Зуєвом* § 51, п. 3, б; *в Орехово-Зуєві* § 112, п. 5
орехово-зуєвський § 114, п. 3, а

оркестр — оркестру § 48, п. 3, б
орліний § 23, п. 5
орлій § 67, п. 2, в
орловський § 113, п. 2
ортодокс § 88
ортопедичний § 23, п. 3
ортопедія § 88
орфографія § 88
освітній § 23, п. 1; § 67, п. 2, а
освітнянський § 17, п. 2
осел — на ослі § 52, п. 1, б, прим.
Осел § 38, п. 2, б
осетін § 113, п. 1; *осетіни* § 54, п. 1, прим.; *осетинів* § 55, п. 1, прим.
осетінський § 113, п. 1
Осиповичі § 109, п. 4, б, 6
осілий § 84, п. 1, б
осінний § 20, п. 1, в; § 23, п. 1, прим.; § 67, п. 2, а
осінь § 8, п. 1, а; § 20, п. 1, в;
осені, осінню § 8, п. 1, а, 1
Осло § 86, п. 1, а
Осман-паша § 106, п. 2, д; § 107, п. 4, б
основа — основ § 8, п. 3, г, 3
основний § 8, п. 3, г, 7
особа § 8, п. 1, а, 2; *осіб* § 8, п. 1, а, 2; § 8, п. 3, г, 3
Оссіан § 90, п. 5, а, 2
останній § 67, п. 2, а; *останнє* § 5, п. 2
Остер — Остра § 48, п. 2, г
острів § 38, п. 8; § 49, п. 2, б; § 114, п. 2, а, прим.; *острову* § 49, п. 2, б
Острівський § 104, п. 9
Острог § 113, п. 2, а
острозький § 113, п. 2, а
остюкуватий § 23, п. 8
ось-ось § 30, п. 3, г
отак § 20, п. 1, а, прим.; § 30, п. 1, а
отакій-то § 33, А, п. 3, а

отам § 20, п. 1, а, прим.; § 30, п. 1, а
 отепер § 20, п. 1, а, прим.
 отже § 32, п. 1
 отже ж § 32, п. 2, а
 отоді § 20, п. 1, а, прим.
 отож § 32, п. 1
 отож-то § 32, п. 3
 отой § 20, п. 1, а, прим.; § 76
 отримувати § 2, п. 1
 отут § 20, п. 1, а, прим.; § 30, п. 1, а
 офіційний § 88
 Охтірка § 108
 оцей § 20, п. 1, а, прим.; § 76
 очевидний § 25, п. 2, а
 очевидно § 30, п. 1, д
 очерет — очерету § 48, п. 3, б
 очікуваний § 24, п. 1
 очікування § 10, п. 2; § 24, п. 1
 очікувати § 10, п. 2; § 24, п. 1

П

Павлов (парадигма) § 102, п. 3;
 Павлов § 8, п. 3, г, 4
 павловський § 8, п. 3, г, 4
 павутіння § 22, п. 5
 Па-де-Калé § 91, п. 1; § 114, п. 3, г
 Пайонк § 104, п. 8, б
 Пакистан § 90, п. 5, в, 5
 Пак Ті Вон § 106, п. 1, д
 Палáжка, Палáжці § 103, п. 1, прим. 1
 Палáта мір і вимірних приладів § 38, п. 14
 палаці § 17, п. 7; § 45, II, п. 1;
 палацу § 48, п. 3, в
 палацовий § 23, п. 7
 Палаці урочистих подій § 38, п. 15, в
 Палацький § 104, п. 10
 палеозойська ера § 38, п. 22, прим. 1
 палеоліт § 38, п. 22, прим. 1

Палермо § 86, п. 2
 Палестина § 90, п. 5, в, 5
 палець § 16, п. 1, а; пальці § 16, п. 2, б
 паливо § 22, п. 2
 Паліцин § 104, п. 6, в, 4
 паличка § 22, п. 7
 пальма — пальм § 47, Б, п. 2, в, прим. 1
 пальто § 100, п. 2; пальт § 55, п. 2
 Памір — Паміру § 48, п. 3, і
 памфлет — памфлету § 48, п. 3, ж
 пан — пане лейтенанте § 53, п. 4, прим. 1
 Панамський перешийок § 38, п. 8
 Панас Мірний § 106, п. 1, б
 пан'європейський § 6, п. 3
 пані — пані Катеріно § 53, п. 4, прим. 2
 Панібудьдаска § 102, п. 1; § 106, п. 2, б; Панібудьдаски, Панібудьдасці § 102, п. 1
 Панкратьєв § 104, п. 12, а, 1
 панна § 47, Б, п. 2, прим. 2; § 89, п. 1; пани § 47, Б, п. 2, в, прим. 2
 Панченко § 17, п. 6
 Паперівка § 38, п. 5
 папір § 8, п. 2, д, прим.; § 45, II, п. 1; паперу § 8, п. 2, д, прим.
 папка, папок § 8, п. 2, а, прим. 2
 параноя § 90, п. 4
 Параска § 18, п. 1, г, прим.; § 103, п. 1, прим. 2; Парасок § 103, п. 1, прим. 2
 Парасчин § 18, п. 1, г, прим.
 парашут § 90, п. 6
 Пардубице § 109, п. 1, в, прим.
 Паріж § 18, п. 2, б; § 90, п. 5, в, 4; § 113, п. 2, а; Паріжжа § 48, п. 2, г
 Паризька комуна § 38, п. 22
 паризький § 18, п. 2, б; § 113, п. 2, а

парірувати § 24, п. 3
 парі § 90, п. 5, а, 4
 парк — парку § 48, п. 3, б
 паркан — паркану, паркана § 48, п. 3, в
 парламент § 38, п. 13, прим.
 Парнас § 38, п. 8, прим. 4
 пароксизм § 90, п. 5, в, 1
 пароплав — пароплава § 48, п. 3, и
 паросток, паростка § 8, п. 3, г, 1
 парта — парт § 8, п. 2, а, прим. 2
 партизан — піті в партизани § 57, п. 1
 партійний § 90, п. 5, а, 2
 партійно-політичний § 29, п. 2, б
 партія § 44, I
 Партія демократичного відродження України § 38, п. 13
 парубок § 18, п. 2, а
 парубоцтво § 18, п. 2, а
 парубоцький § 18, п. 2, а
 парувати § 24, п. 3
 парфумерія § 90, п. 6
 парфуми § 90, п. 6
 пасажир § 45, II, п. 1
 Пасіка § 38, п. 6
 пасмо, у пасмі § 17, п. 3, прим.
 паста, пасу, пасуть § 80, п. 3, б, 7
 пастися — пасся § 20, п. 1, г
 пауза § 94
 Паульсен § 94
 пафос § 88
 пацієнт § 91, п. 2
 паяц § 17, п. 7
 певен § 67, п. 1, в
 певність, певності, певністю § 8, п. 1, а, 1
 педагог § 14
 педаль § 86, п. 1, б
 педантизм § 22, п. 13
 пейзажист § 22, п. 13
 пейзажист-художник § 27, п. 3
 пекті § 80, п. 4; § 81, п. 2, в, прим. 2; § 83; печу § 80, п. 4;

§ 81, п. 2, в, прим. 2; печеш § 80, п. 4; пік § 80, п. 9; пекла, пекло, пеклі § 80, п. 9; пекті-му, пектімеш, пектіме, пектімемо (пектімем), пектімеме, пектімуть § 80, п. 8, а, 2; печі, печім(о), печить § 81, п. 1, а; § 81, п. 2, в, прим. 2
 пектіся, пектісь § 83
 пекучість — пекучості § 9, п. 2, а
 пеленá § 2, п. 2, а
 пелех § 8, п. 2, в
 Пелопоннес — Пелопоннесу § 48, п. 3, і
 Пенжино § 113, п. 1
 пінжинський § 113, п. 1
 Пенза § 109, п. 1
 пенні § 89, п. 1
 Пенсільванія-авеню § 38, п. 8
 пень — пневі § 49, п. 1
 пеньок § 22, п. 12
 первіснообщинний § 29, п. 1, б
 Перебийніс § 26, п. 1, г
 перебрівувати § 2, п. 3, б
 перевірювати § 10, п. 2
 перевірити — перевір § 17, п. 1
 перед § 8, п. 2, в
 передній § 67, п. 2, а
 передовік § 22, п. 1
 передплата § 21, п. 2
 передусім § 30, п. 1, г
 передчасний § 21, п. 2
 переінакшити § 4, п. 4, прим.
 переконувати § 10, п. 1
 перекотиполе § 26, п. 1, г
 Перелесник § 38, п. 2, б
 перемальований § 24, п. 2
 перемальовування § 24, п. 2
 перемальовувати § 24, п. 2
 Перемисьль § 113, п. 2, в, прим.
 перемисьльський § 113, п. 2, в, прим.
 переміг § 45, I, п. 1; переміги § 47, А, п. 1, а; § 47, Б, п. 1; перемізі § 47, А, п. 2; перемігу

§ 47, А, п. 3; *перемогою* § 47, А, п. 4; у *перемозі* § 47, А, п. 5; *перемого* § 47, А, п. 6, а *переможений* § 80, п. 6, а *переможець* § 22, п. 4 *перебір*, *перебору* § 8, п. 3, г, 5 *перетворюючий* § 84, п. 1, а *перістий* § 23, п. 6 *перістий* § 23, п. 6 «*Перліна стіну*» § 38, п. 25 *перо* — *пєра* § 54, п. 3 *Пєрська затока* § 38, п. 8; § 110 *Перун* § 38, п. 2, а *перцепція* § 89, п. 2 *Пєрше Садове* § 114, п. 1, в *Пєрше травня* § 38, п. 22 *1 Травня* § 38, п. 22, прим. 2 *пєриший*, *пєрша*, *пєрше* § 71, п. 1; *пєршої*, *пєршою* § 9, п. 2, в *Першотравнєве* § 114, п. 2, б *пєс* — *пєса* § 48, п. 2, б *пєстливий* § 19, п. 1 *Петра й Павла* § 38, п. 22 *Петрів* § 8, п. 1, а, 3; *Петрова* § 8, п. 1, а, 3; § 23, п. 7; *Петрове* § 23, п. 7; *Петрового* § 8, п. 1, а, 3 *Петрівка* § 38, п. 22 *Петро* § 23, п. 7; § 44, II, а; § 45, II, п. 1; *Петрові* § 49, п. 1; *Пєтре* § 53, п. 3 *Петров* § 104, п. 1 *Петро Кузьмич* — *Пєтре Кузьмичу* § 53, п. 4, прим. 4 *Петропавлівка* § 114, п. 3, б *пєчений* § 20, п. 2, в, прим. *печений* § 20, п. 2, в, прим.; § 80, п. 6, а *пєчиво* § 22, п. 2 *Пєчиводи* § 114, п. 2, в *пєчиводівський* § 114, п. 2, в *п'єдєстл* § 91, п. 2; § 92, п. 1, а *П'ємонт* § 92, п. 1, а *п'єса* § 90, п. 5, а, 2 *Пєшкєвський* § 104, п. 2, г *Пивоваров* § 104, п. 6, в, 2 *Пиліпівка* § 88, п. 22 *Пилєв* § 104, п. 6, в, 2 *пирій* — *пирієм* § 51, п. 1 *Пирятин* — *Пирятин* § 48, п. 2, г *писав-писав* § 25, п. 4, а *писаний* § 84, п. 2, прим. 1, г *писар*, *писаря* § 45, II, п. 2 *Писарев* § 104, п. 2, в; § 104, п. 6, в, 2 *писати* § 80, п. 3, б, 3; § 81, п. 2, в, прим. 2; § 84, п. 2, прим. 1, г; *пишу* § 80, п. 3, б, 3; § 81, п. 2, в, прим. 2; *пишуть* § 80, п. 3, б, 3; *пиши*, *пиши* (о), *пиши* § 81, п. 2, в, прим. 2; *буду писати* § 80, п. 8, а, 1 *Писемський* § 8, п. 3, г, 7 *писк* § 19, п. 2 *писнути* § 19, п. 2 *письмєнник* § 20, п. 1, в *письмо* § 17, п. 3, прим.; *на письмі* § 17, п. 3, прим.; § 52, п. 3, б *питання* — *питань* § 55, п. 2; *питанням* § 56 *пїти*, *п'ю* § 80, п. 3, б, 1; *п'є* § 6, п. 1; *п'ють* § 80, п. 3, б, 1 *питомий* § 67, п. 1, а *піанісимо* § 89, п. 1; § 90, п. 5, а, 4 *піаніст* § 22, п. 13 *піваркуша* § 26, п. 1, д *півгодини* § 26, п. 1, д *Південна Америка* § 110 *Південне Полісся* § 38, п. 7 *південний захід* § 38, п. 7 *Південно-Західна залізниця* § 38, п. 9 *південно-східний* § 29, п. 2, е *Південноукраїнський канал* § 114 п. 2, а, прим. *південь* § 38, п. 7 *південь* — *курорти Півдня* § 38, п. 7

півд.-зах. (південно-західний) § 40 *півдєжини* § 26, п. 1, д *пів-Європи* § 6, п. 3; § 26, п. 1, д, прим. *півкарбовання* § 26, п. 1, д *пів-Кїєва* § 26, п. 1, д, прим. *півколо* § 26, п. 1, д *півмісяць* § 26, п. 1, д *північ* § 38, п. 7 *північ* — *народи Півночі* § 38, п. 7 *Північна Буковина* § 38, п. 7 *Північний Льодовитий океан* § 110 *Північний морський шлях* § 38, п. 9 *Північний пєлюс* § 38, п. 8; § 110 *північно-західний* § 29, п. 2, е *Північнокрїмський канал* § 38, п. 8 *Півн. крим. канал* (Північно-крїмський канал) § 40 *півн.-сх.* (північно-східний) § 40 *півогір'я* § 26, п. 1, д *півтора* § 72, п. 2 *півтораста* § 72, п. 2 *півторі* § 72, п. 2 *пів'яблука* § 6, п. 3; § 26, п. 1, д *під боком* § 30, п. 2, а *підборіддя* § 8, п. 3, б, 3 *підвищення* § 18, п. 3 *підвищити* § 18, п. 3 *підв'язати* § 6, п. 1 *під гору* § 30, п. 2, а *підготовка* § 22, п. 11 *піддашися* § 20, п. 4, а; § 54, п. 3; *піддашию* § 20, п. 4, а; § 49, п. 2, а; *піддашиям* § 51, п. 2; *на піддашисі* § 20, п. 4, а; § 52, п. 3, б; *піддаш* § 20, п. 4, а; § 55, п. 2 *піджак* — *піджак* § 48, п. 2, в *підзолисто-болотний* § 29, п. 2, б *під їхати* § 6, п. 3 *під кінець* § 31, п. 3 *підкова* — *підків* § 8, п. 3, г, 3 *підкрєслити* — *підкрєсли*, *підкрєслим* (о), *підкрєсли* § 81, п. 1, г *Підмоскєв'я* § 38, п. 12, прим. *піднесєння* § 22, п. 5 *підніжєся* § 8, п. 1, б *підпис* — *підписє* § 55, п. 1 *підпора* — *підпєр* § 8, п. 3, г, 3 *підпорядкований* § 24, п. 1 *підпорядкування* § 24, п. 1 *підпорядкувати* § 24, п. 1 *підрахунок* — у *підрахунку* § 52, п. 2, а *підряд* § 30, п. 1, б *під силу* § 30, п. 2, а *підсїнюваний* § 24, п. 1 *підсїнювання* § 24, п. 1 *підсїнювати* § 24, п. 1 *підтрїмка* § 21, п. 2 *підтюпєц* § 30, п. 1, а *під час* § 31, п. 3 *пїєтєт* § 90, п. 5, а, 2 *пїзнавати*, *пїзнаю* § 80, п. 3, б, 4, прим. *пїзній* § 23, п. 1; § 67, п. 2, а *пїк* § 38, п. 8 *пїкірувати* § 24, п. 3 *пїк Шевчєнка* § 38, п. 8 *пїлєт* § 90, п. 5, а, 5 *Пїлькомайє* § 100, п. 2 *пїлюля* § 86, п. 1, б *Пїнега* § 109, п. 1 *пїнчєр* § 38, п. 4, прим. *пїонєр* — *пїонєрові* § 49, п. 1; *пїонєри* § 54, п. 1; *пїонєрє* § 57, п. 1 *пїрє* — *пїрєць* § 55, п. 2, прим. *пїр'я* § 6, п. 2; § 45, II, п. 2 *пїскуватий* § 23, п. 8 *пїсля тєго як* § 32, п. 2, б *пїсня* § 45, I, п. 2; *пїсєнь* § 16, п. 2, в *пїснєр*, *пїснєр* § 45, II, п. 3 *пїсєк* § 18, п. 1, б; § 18, п. 1, в; *пїску* § 18, п. 1, б; § 18, п. 1, в; § 48, п. 3, а *пїті* — *пїшл* б § 33, Б, б *пїфагорєва тєорєма* § 38, п. 26, в, прим., б

нічикато § 89, п. 1
 пішохід § 8, п. 3, г, 6
 пішохідний § 8, п. 3, г, 6
 Піщане § 109, п. 1, в
 піщаний § 18, п. 1, в
 піщина § 18, п. 1, б
 Пйонтек § 104, п. 8, б
 Пйотровський § 104, п. 4, а
 план § 86, п. 1, а
 плаский § 16, п. 2, а, 1, прим.
 плащ — плащ § 48, п. 2, в
 плем'я § 44, IV, 6; § 64, п. 1;
 § 64, п. 2; племени § 44, IV, 6;
 § 64, п. 2; § 64, п. 3; племенем,
 плем'ям § 64, п. 4; у племені
 § 64, п. 5; племена § 65, п. 1;
 § 65, п. 4; племен § 65, п. 2;
 племенам § 65, п. 3; племенами
 § 65, п. 5; у племенах § 65, п. 6
 пленум § 86, п. 2
 плетий, плів, плелá § 8, п. 1, а, 7
 плечé § 45, II, п. 3; § 58, п. 2,
 прим.; плечá § 48, п. 1; плечём
 § 51, п. 1; на плечі § 52, п. 3,
 б; плечі § 54, п. 2; плечей і пліч
 § 55, п. 3; плечіма § 58, п. 2,
 прим.
 Плещеев § 104, п. 2, в
 Плещеево § 109, п. 1, б
 плеяда § 90, п. 4
 плинний § 23, п. 1, прим.
 Плиски, Плисок, Плискан § 112,
 п. 2
 плисковатий § 23, п. 8
 плівши § 8, п. 1, а, 7
 пліт — плоту, плотá § 48, п. 2, в
 плітка, пліток § 8, п. 3, а, 2
 пліч-о-пліч § 30, п. 3, г
 пломбрі § 22, п. 13
 плоский § 16, п. 2, а, 1, прим.
 плоско-опуклий § 29, п. 2, б
 площа (парадигма) § 46, I; площá
 § 45, I, п. 3; площі § 47, А,
 п. 1, б; § 47, А, п. 2; § 47, Б,
 п. 1; § 47, Б, п. 4, б; площу

§ 47, А, п. 3; площью § 47, А,
 п. 4; на площі § 47, А, п. 5;
 площ § 47, Б, п. 2, а; площам
 § 47, Б, п. 3, а; площами § 47,
 Б, п. 5, а
 плуг § 14; § 50, п. 1, прим.;
 плуга § 50, п. 1, прим.
 плюралізм § 22, п. 13
 плюск § 19, п. 2
 плюснути § 19, п. 2
 пляж § 86, п. 1, б
 По § 112, п. 7
 по-батьківськи § 30, п. 3, а
 по-батьківському § 30, п. 3, а
 побіч § 30, п. 1, б
 поблизу § 30, п. 1, б
 побойще § 22, п. 9
 по-бойовому § 30, п. 3, а
 побороти, поборю, поборють
 § 80, п. 3, б, 5
 по-братерськи § 30, п. 3, а
 по-братньому § 30, п. 3, а
 Побужжя § 38, п. 12, прим.
 побут — побути § 48, п. 3, і
 побутовизм § 22, п. 13
 Повалізька Бістриця § 114, п. 1, а
 повен § 67, п. 1, в
 Повенець § 109, п. 9, б
 по́верх — по́верху § 48, п. 3, в;
 на по́версі § 52, п. 3, а
 по́верх § 30, п. 1, б
 по́верхня, по́верхонь § 47, Б, п. 2,
 в, прим. 1
 повинен § 67, п. 1, в
 повік § 30, п. 1, б
 повік-віки § 25, п. 4, б
 повірити — повір, повірмо,
 повірте § 81, п. 2, б
 повісити — повісь, повісьмо,
 повісьте § 81, п. 2, в
 повісмо — повісам § 55, п. 2, прим.
 повість, повістю § 20, п. 4, в
 повніший § 69, п. 1, а
 повноголосся § 8, п. 3, б, 3
 повноліцій § 68, прим. 2

повнолітній § 67, п. 2, а
 поволі § 30, п. 1, б
 повсюди § 30, п. 1, а
 повсякчас § 30, п. 1, е
 поганий § 1, п. 2
 погасіти § 84, п. 2, прим. 1, г
 погашений § 84, п. 2, прим. 1, г
 погірдний § 8, п. 2, б
 поглиблення § 80, п. 6, в,
 прим. 2, г
 поголів'я § 8, п. 3, б, 3
 погонич — погоничу § 53, п. 1
 погорда § 8, п. 2, б
 по-господарськи § 30, п. 3, а
 по-господарському § 30, п. 3, а
 подвір'я § 8, п. 1, б; на подвір'ї
 § 6, п. 2; § 52, п. 3, б; подвір'їв
 § 55, п. 1
 по двоє § 30, п. 2, г
 подекуди § 30, п. 1, а
 Поділля § 38, п. 12, прим.
 подорож (парадигма) § 46, III;
 подорож § 8, п. 2, в; § 20, п. 4,
 в; подорожі § 61, п. 1; § 62,
 п. 1; подорожжю § 20, п. 4, в;
 § 61, п. 3, а; у подорожі § 61,
 п. 4; подорожей § 62, п. 2; по-
 дорожам § 62, п. 3; подорожа-
 ми § 62, п. 4; у подорожах § 62,
 п. 5
 подорожній § 67, п. 2, а; § 68,
 прим. 1
 подорожчання § 18, п. 3
 подорожчати § 18, п. 3
 по-друге § 30, п. 3, б
 Подьячев § 104, п. 2, в
 поза § 31, п. 1, б
 позавчора § 30, п. 1, а; § 30, п. 1, д
 позаду § 30, п. 1, б
 по закону § 30, п. 2, а
 позаторік § 30, п. 1, а; § 30,
 п. 1, д
 поздовжній § 23, п. 1; § 67, п. 2, б
 позиція § 90, п. 5, в, 1
 по змозі § 30, п. 2, а

по знаку § 30, п. 2, а
 поінформувати § 4, п. 4, прим.;
 § 90, п. 5, б
 по-іншому § 30, п. 3, а
 поїзд § 19, п. 1
 поїзний § 19, п. 1
 по́ки що § 30, п. 1, е
 покликати — поклич, покличмо,
 покличте § 81, п. 2, б
 по-козницькому § 30, п. 3, а
 покриття — покриттів § 55, п. 1
 Покрова § 38, п. 22
 Покровське § 109, п. 7, а
 Покуття § 38, п. 12, прим.
 по-латині § 30, п. 3, а
 поле § 44, II, б; § 45, II, п. 2;
 поля § 48, п. 1; на полі § 52, п.
 3, б; поля § 54, п. 3; § 57, п. 2;
 полів (рідше піль) § 55, п. 1;
 § 55, п. 2; полями § 58, п. 1
 Полевой § 104, п. 10
 полівка § 22, п. 11
 поліедр § 91, п. 2
 полільник § 22, п. 3
 полірувати § 24, п. 3
 Полісся § 38, п. 12, прим.
 політико-економічний § 29, п. 2, в
 полк § 50, п. 2; полку § 48, п. 3, б
 полови́на § 72, п. 1
 полбження, полбжень § 8, п. 2, г
 Полосьєв § 104, п. 12, а, 1
 полоскати, полощу, полощеш
 § 80, п. 4
 полоти, полю, полють § 80, п. 3,
 б, 5; полов, полола § 8, п. 3, в
 полотно — полотен § 55, п. 2
 Полта́ва, Полта́ви, у Полта́ві
 § 112, п. 1, 1
 полтавець § 38, п. 1, прим. 6
 полтавський § 18, п. 1, б
 Полтавщина § 18, п. 1, б
 полукіпок § 26, п. 1, д
 полумисок § 26, п. 1, д
 полум'я § 45, II, п. 2
 полювати § 24, п. 3

по-людськи § 30, п. 3, а
 полянин — поляни § 38, п. 1,
 прим. 6
 полярний § 86, п. 1, б
 помаленьку § 30, п. 1, в
 помалу § 30, п. 1, в
 помій § 66, п. 1, б; поміям § 66,
 п. 3, б; поміями § 66, п. 5, б; у
 поміях § 66, п. 6
 поміж § 31, п. 1, б
 поміч § 18, п. 4
 помічний § 18, п. 4
 помічник § 18, п. 4
 по можливості § 30, п. 2, а
 Пом'яловський § 104, п. 11
 понад § 31, п. 1, б
 понадплановий § 21, п. 2
 по-нашому § 30, п. 3, а
 понеділок — понеділка § 48, п. 2, д
 поні § 100, п. 2
 по-німецьки § 16, п. 2, а, 1
 по-німецькому § 16, п. 2, а, 1
 поночі § 30, п. 1, б
 пообідній § 67, п. 2, а
 поодінці § 30, п. 1, г
 пообраний § 20, п. 2, в, прим.
 попадя § 20, п. 4, д, прим.
 поперед § 31, п. 1, б
 поперечний § 67, п. 1, а
 поперечношліфувальний § 29,
 п. 1, е
 по-перше § 30, п. 3, б
 поповідісню § 20, п. 4, г
 попитінню § 20, п. 4, г; § 30,
 п. 1, д
 попліч § 30, п. 1, б
 по правді § 30, п. 2, а
 попури § 90, п. 5, а, 4
 пор. — порівняй, порівняйте § 40
 порений § 84, п. 2, прим. 1, в
 поріг § 8, п. 2, в; на порозі § 52,
 п. 3, а
 порожній § 23, п. 1; § 67, п. 2, а
 поросятко — поросяткові, поро-
 сятку § 49, п. 1

поро́ти § 84, п. 2, прим. 1, в;
 поро́в, поро́ла § 8, п. 3, в
 поро́тий § 84, п. 2, прим. 1, в
 поро́х § 8, п. 2, в; поро́ху § 48,
 п. 3, а
 порський § 16, п. 2, а, 1, прим.
 портик — портика § 48, п. 3, в
 порт Балаклава § 38, п. 19
 Порт-Луї § 112, п. 7
 Порто-Алєгре § 38, п. 8, прим. 3
 Порт-о-Прєнс § 38, п. 8, прим. 2
 портфель — портфеля § 48,
 п. 2, в
 поруч § 30, п. 1, б
 поршень — поршня § 48, п. 2, е
 поряд § 30, п. 1, б
 по-своєму § 30, п. 3, а
 посеред § 31, п. 1, б
 посередині § 30, п. 1, б
 посередній § 67, п. 2, а
 посилання — посилань § 55, п. 2
 посилати § 80, п. 3, б, 9
 по силі § 30, п. 2, а
 посіяний § 84, п. 2, а
 послідовно миролюбний § 29, п. 1,
 г, прим. 1
 по совісті § 30, п. 2, а
 Посол Рєспубліки Польща § 38,
 п. 3, прим. 3
 посіхнути, посіхнув, посіхнула
 § 80, п. 9, прим. 2
 посіхти, посіх, посіхла § 80, п. 9,
 прим. 2
 по-соціалдемократичному § 30,
 п. 3, а, прим.
 постачальник § 22, п. 3
 постачально-збутовий § 29,
 п. 2, б
 по сусідству § 30, п. 2, а
 по-сусідськи § 30, п. 3, а
 по-сусідському § 30, п. 3, а
 по суті § 30, п. 2, а
 присутній § 67, п. 2, а
 Посьєт § 109, п. 1, а
 потинський § 113, п. 1
 потихеньку § 30, п. 1, в

Поті § 90, п. 5, а, 3; § 109, п. 4,
 а, 1; § 112, п. 7; § 113, п. 1
 потік § 8, п. 3, г, 5
 потоп § 8, п. 3, г, 7; потопу § 8,
 п. 3, г, 5
 поточний § 67, п. 1, а
 потреба — потріб § 8, п. 3, г, 3
 потребувати § 10, п. 2
 по-трєтє § 30, п. 3, б
 по трєс § 30, п. 2, г
 потро́ху § 30, п. 1, а
 Потсда́мська уго́да § 38, п. 23
 потужний § 23, п. 1
 потягти — потяг, потягла § 80,
 п. 9, прим. 2
 по-українськи § 16, п. 2, а, 1;
 § 30, п. 3, а
 по-українському § 16, п. 2, а, 1;
 § 30, п. 3, а
 по-французьки § 16, п. 2, а, 1
 по-французькому § 16, п. 2, а, 1
 походжати § 80, п. 6, б
 по-християнському § 30, п. 3, а
 Почаївська лавра § 38, п. 21
 поча́сти § 30, п. 1, б
 поча́тий § 84, п. 2, б
 по́чеп, по́чепу § 8, п. 3, г, 5
 по черзі § 30, п. 2, а
 по чєтверо § 30, п. 2, г
 почім § 30, п. 1, г
 почому § 30, п. 1, г
 почорнілий § 84, п. 1, б
 почуття § 20, п. 4, а; почуттів
 § 20, п. 4, а; § 55, п. 1
 по́штовх — по́штовху § 48, п. 3, і
 по щирості § 30, п. 2, а
 по́яс — по́яса, по́ясу § 48, п. 3, і,
 прим.
 пояснення § 8, п. 3, г
 П-подібний § 25, п. 4, е
 прав § 67, п. 1, в
 правда § 2, п. 2, в
 Пра́вдинськ § 109, п. 4, а, 2, прим.
 правоберезний § 29, п. 1, б
 правору́ч § 30, п. 1, е

Пра́га § 18, п. 2, б; § 112, п. 1, І;
 § 113, п. 2, а; Пра́ги, у Пра́зі
 § 112, п. 1, І
 пражський § 18, п. 2, б; § 113,
 п. 2, а
 пра́пор § 8, п. 3, г, 7
 пра́порщик § 22, п. 1
 працездатний § 25, п. 2, б
 працівник § 22, п. 1
 працюю́тий § 67, п. 1, а
 працюю́чий § 84, п. 1, а
 пра́ця § 44, І; пра́ці § 47, А, п. 1, б
 прєга́рний § 21, п. 3
 представник § 21, п. 2
 презав'язтий § 21, п. 3
 президент НАН України § 38,
 п. 3, прим. 1.
 Президент Націона́льної академії
 на́ук України § 38, п. 3,
 прим. 3
 Президент Сполучених Шта́тів
 Аме́рики § 38, п. 3
 Президєнт України § 38, п. 3
 президія § 38, п. 16
 презірливий § 21, п. 3
 презірство § 21, п. 3
 прєкра́сний § 21, п. 3
 прєкра́сно § 21, п. 3
 прем'є́р § 92, п. 1, а
 прем'є́р-міні́стр § 26, п. 2, 1, б
 Прем'є́р-міні́стр Кана́ди § 38,
 п. 3
 премудрий § 21, п. 3
 прєосвяще́нний § 21, п. 3
 препогано § 21, п. 3
 преподобний § 21, п. 3
 прєсто́л § 21, п. 3
 Приазо́в'я § 38, п. 12, прим.
 приамудар їнський § 114, п. 3, в
 прибере́жний § 21, п. 3
 Приби́лкін § 104, п. 6, в, 3
 прибі́гти § 21, п. 3; § 80, п. 5,
 прим.
 приборкати § 21, п. 3
 прибораний § 21, п. 3

прибудувати § 21, п. 3
 прибутток — прибутку § 48, п. 3, і
 прибуття § 21, п. 3
 привабливо § 21, п. 3
 Привалов § 104, п. 6, в, 3
 Приволжя § 109, п. 4, б, 5
 привселюдно § 30, п. 1, е
 пригірок § 21, п. 3
 пригір'я — на пригір'ї § 52, п. 3, б
 пригорша — пригорш, пригорцю
 § 20, п. 4, в
 приїхати § 4, п. 1
 приїдешний § 23, п. 1; § 67, п. 2, б
 Прикарпаття § 38, п. 12, прим.
 приклад — прикладу § 48, п. 3, і
 прикордонний § 21, п. 3
 прикрутити § 21, п. 3
 Прикумськ § 109, п. 4, б, 5
 приладдя § 17, п. 5
 Прилуки § 112, п. 2; § 113, п. 2,
 б; Прилук, Прилукам § 112, п. 2
 прилуцький § 113, п. 2, б
 Примор'я § 109, п. 4, б, 5
 примула § 86, п. 1, а
 прина́джувати § 80, п. 6, б
 прина́дний § 23, п. 1
 принесений § 2, п. 1
 принести — приніс § 85, п. 2
 приніси § 85, п. 2
 принц § 38, п. 3, прим. 2
 принцип — принципу § 48, п. 3, е
 припустити — припусті, припус-
 тім (о), припустіть § 81, п. 1, а
 Прип'ять § 108
 природний § 23, п. 1
 прислів'я § 54, п. 3; прислів'їв
 § 55, п. 1
 пристань Ржйців § 38, п. 19
 присутній § 67, п. 2, а
 притім § 32, п. 1
 притому § 32, п. 1
 притулок § 21, п. 3
 Приуралья § 38, п. 12, прим.
 при цьому § 32, п. 2, б
 причепити § 10, п. 2

причина § 20, п. 1, в
 причинний § 20, п. 1, в
 причім § 32, п. 1
 причому § 32, п. 1
 Причорномор'я § 38, п. 12, прим.
 приши́дити § 21, п. 3
 Пришвін § 104, п. 6, в, 3
 прищеплювати § 10, п. 2
 при́ярок § 21, п. 3
 прізвисько § 21, п. 3
 прізвище (парадигма) § 46, II;
 прізвище § 21, п. 3; § 44, II, б;
 § 45, II, п. 3; прізвища § 48,
 п. 1; § 54, п. 3; прізвищу § 49,
 п. 2, а; прізвищем § 51, п. 1; у
 прізвищі § 52, п. 3, б; прізвищ
 § 55, п. 2; прізвищам § 56;
 прізвищами § 58, п. 1
 прі́рва § 21, п. 3
 про́ба — проб § 8, п. 3, г, 3
 провід — про́воду § 48, п. 3, і
 провітрити — прові́три, провіт-
 рим(о), провітрить § 81, п. 1, г
 проводи́р, проводи́ря § 45, II,
 п. 2
 Програ́ма ДемПУ § 38, п. 23
 прогрес — прогресу § 48, п. 3, е
 прода́жний § 67, п. 1, а
 прое́кт § 91, п. 2, прим.
 прое́кція § 91, п. 2, прим.
 проза́йк § 4, п. 4; § 22, п. 1,
 прим.; § 90, п. 5, б
 проза́йчний § 23, п. 3
 прои́дсвіт § 26, п. 1, г
 Про́кіп § 8, п. 2, е, прим.; § 103
 п. 2, прим. 1; Про́копа § 8,
 п. 2, е, прим.
 Проко́п'євськ § 109, п. 8
 Про́копів § 102, п. 3
 Проко́ф'єв § 104, п. 11
 прокру́стове ло́же § 38, п. 26, в,
 прим., б
 пролетар, пролетаря § 45, II,
 п. 2; пролетарю § 53, п. 2; про-
 летари § 54, п. 2; § 60; проле-

таря́м § 56; пролетаря́ми § 58,
 п. 1
 пролетаріа́т — пролетаріа́ту § 48,
 п. 3, б
 промені́стий § 23, п. 6
 про́між § 31, п. 1, б
 промовець — промове́ця § 48,
 п. 2, а
 пропаганді́ст § 18, п. 2, в
 пропаганді́стський § 18, п. 2, в
 проро́к § 8, п. 3, г, 7
 просі́ти § 18, п. 4, прим. 2
 просмо́лити — просмо́лой § 81,
 п. 2, в, прим. 3
 проспéкт Дру́жби наро́дів § 38, п. 9
 просі́ти § 10, п. 1; § 18, п. 1, г;
 прости́ти, прости́ть § 18, п. 1, г
 про́сьба § 18, п. 4, прим. 2
 протé § 32, п. 1; § 32, п. 1, увага
 прото́ка Па-де-Кале́ § 38, п. 8
 проф. — профе́сор § 40
 профе́сор § 45, II, п. 1
 профко́м Київського націона́льного
 університе́ту § 38, п. 14, а
 профспі́лка § 25, п. 4, а
 профспі́лковий § 25, п. 4, а
 процéнт — проце́нта § 48, п. 2, д
 процес — проце́су § 48, п. 3, е
 проща́ти § 10, п. 1; § 18, п. 1, г;
 проща́ю, проща́єш, прощу́ § 18,
 п. 1, г
 пряди́во § 22, п. 2
 Псалти́р § 38, п. 18, прим. 2
 Псел — Псла́ § 48, п. 3, г
 Псков § 112, п. 1, II; Пско́ва
 § 48, п. 2, г; § 112, п. 1,
 II; Пско́вом § 51, п. 3, б;
 § 112, п. 1, II; у Пско́ві § 112,
 п. 1, II
 пта́ство § 18, п. 2, в
 птах § 18, п. 2, в
 «Пташи́не моло́ко» § 38, п. 25
 Пташи́нський § 104, п. 7
 Пугачо́в § 104, п. 3, в
 ну́жально § 17, п. 4

ну́жальце § 17, п. 4
 пусти́ти — пу́щу § 80, п. 8, б, 2
 пу́тний § 67, п. 2, а
 пухі́р, пухи́ря § 45, II, п. 2
 Пу́шкін § 49, п. 2, б; § 53, п. 4;
 § 104, п. 6, а; Пу́шкіну § 49,
 п. 2, б
 пушкіні́ст § 38, п. 1, прим. 5
 Пу́шкіно § 109, п. 7, б
 Пу́ща-Води́ця § 112, п. 5; § 114,
 п. 3, а; Пу́щі-Води́ці, у Пу́щі-
 Води́ці § 112, п. 5
 пу́ща-води́цький § 114, п. 3, а
 пу́щений § 80, п. 6, а
 Пхенья́н § 109, п. 9, а, 1
 пше́нця § 9, п. 1; § 18, п. 4
 пше́нчий § 18, п. 4
 пишо́н § 9, п. 1; пишо́ні, у пишо́ні
 § 9, п. 2, б
 пюпі́тр § 92, п. 2, б
 Пясе́цький § 104, п. 11, прим.
 н'ятдеся́т (парадигма) § 70,
 п. 4; н'ятдеся́т § 28, п. 1, а
 н'ятдеся́тий § 71, п. 1
 н'я́теро, н'я́тьо́х, н'я́тьо́м § 70,
 п. 10
 П'ятиго́рськ § 109, п. 4, б, 4;
 § 109, п. 8; § 114, п. 2, б
 н'я́тий § 71, п. 1
 н'ятику́тний § 25, п. 3, а; § 67,
 п. 1, а
 н'ятимі́льйонний § 71, п. 1
 н'ятисо́тий § 71, п. 1
 н'ятити́сячний § 71, п. 1
 П'ятиха́тки § 114, п. 2, б
 н'ятиха́тківський § 114, п. 2, б
 н'ятна́дцятий § 28, п. 1, б
 н'ятна́дцять § 70, п. 3
 н'ятсо́т (парадигма) § 70, п. 5
 н'ятсоттри́дцяти́тисячний § 28,
 п. 1, б
 н'я́ть (парадигма) § 70, п. 2;
 н'я́ть § 6, п. 1; § 70, п. 3 і п. 12
 н'я́ть дру́гих § 72, п. 1
 П'яче́нца § 92, п. 1, а

Р

р. — рік, річка § 40
Рáva-Рұська § 112, п. 4, б; § 114, п. 3, а; *Рáви-Рұської, Рáви-Рұсь-кій* § 112, п. 4, б
рава-руський § 114, п. 3, а
Рáві § 38, п. 4
рагс, до рагсу § 39, п. 2, прим.
рагу § 100, п. 2
рад § 67, п. 1, в
рада § 38, п. 16
Рада Безпéки § 38, п. 11
рада філологічного факультету § 38, п. 16
радій-радiсiнський § 25, п. 4, б
радитися — радiшся § 18, п. 4, прим. 1
Радич § 104, п. 5
Радичев § 104, п. 6, в, 4
радій § 90, п. 5, а, 2
радіо § 100, п. 2
радіо- й телеапаратура § 26, п. 2, б
радіокомiтет § 25, 3, а; § 26, п. 1, в
радіофізичний § 29, п. 1, а
радість (парадигма) § 46, III;
радість § 8, п. 1, а, 1; § 17, п. 3; *радоcтi* § 8, п. 1, а, 1; § 9, п. 2, а; *радістю* § 8, п. 1, а, 1; § 61, п. 3, б; *радоcте* § 61, п. 5
радіус § 90, п. 5, а, 2; *радіуса* § 48, п. 2, є
радоцi § 66, п. 1, б; *радоцáм* § 66, п. 3, а; *радоцáми* § 66, п. 5, а
Радчук § 17, п. 6
раз — сто раз (i разiв), разiв сто § 55, п. 1, прим.
раз у раз § 30, п. 2, б
Рáйч § 104, п. 5
райвнó § 39, п. 1, б
район § 7, п. 1, а
райрада § 39, п. 1, б
Рамбуїє § 112, п. 7
рáнiшнiй § 23, п. 1; § 67, п. 2, б
рáннiй § 20, п. 1, в; § 23, п. 1; § 23, п. 1, прим.; § 67, п. 2, а
ра́нок § 20, п. 1, в
Рафаель § 86, п. 1, б; § 93, п. 1, в; § 100, п. 1, II; *Рафаеля, Ра-фаелем* § 100, п. 1, II
рахунок — раху́нка, раху́нку § 48, п. 3, i, прим.
раціональний § 89, п. 2
реалiзм § 89, п. 2; *реалiзму* § 48, п. 3, є
реальний § 89, п. 2
ребро — ре́бер § 55, п. 2, прим.
ревiти, реву́, реву́ть § 80, п. 3, б, 9
революціонер § 90, п. 5, а, 2
революція § 86, п. 1, б; § 89, п. 2
Революція 1905 р. § 38, п. 22
ревти § 80, п. 3, б, 9; § 83
регрес — регрeсу § 48, п. 3, є
регулятор § 86, п. 1, б
редька, редьцi § 17, п. 3, прим.
реевакуація § 91, п. 2
реемiграція § 91, п. 2
реєстр § 91, п. 2
режiм § 90, п. 5, в, 1
Резерфорд § 97
Рейн § 95, п. 1; *Рейну* § 48, п. 3, i
рейс — рейсу § 48, п. 3, є
Рекорд § 38, п. 5
Рекордiстка § 38, п. 4
рeктор § 38, п. 3, прим. 1
реманeнт — реманeнту § 48, п. 3, б
ремесло § 19, п. 3
ремiнeць, ремiнцiя § 8, п. 3, а, 1
ремiсник § 19, п. 3
ремóнт — ремóнту § 48, п. 3, є;
на ремóнтi § 52, п. 3, а
Ренесáнс § 38, п. 22
ренeт — ренeту § 48, п. 3, б
ренклóд — ренклóду § 48, п. 3, б
Ренн § 89, п. 3
рентгeн § 38, п. 1, прим. 5

Реньє § 93, п. 1, а
репетитувати § 24, п. 3
репетувати § 24, п. 3
республіка § 90, п. 5, а, 5
Республіка Білорусь § 38, п. 12
Республіка Болгарія § 38, п. 12
Республіка Індія § 38, п. 12
Республіка Кúба § 38, п. 12
Республіка Пóльща § 38, п. 12
Республіка Румунія § 38, п. 12
реформа § 88
речитатив § 90, п. 5, в, 1
Речиця § 109, п. 9, б; § 112, п. 1, I; *Речици, в Речици* § 112, п. 1, I
речовiзм § 22, п. 13
речовий § 23, п. 7
Рeпiн § 6, п. 2, прим.; § 104, п. 2, г
Ржев § 109, п. 1, б
Рибакóв § 104, п. 7
рибáлка, рибáлцi § 16, п. 2, б, прим.
рибáлчин § 16, п. 2, б, прим.
рибáльство § 16, п. 2, б
Рив'єра § 92, п. 1, а
ривóк — ривкá § 48, п. 3, є
Рiга § 90, п. 5, в, 4; § 113, п. 2, а
ризький § 113, п. 2, а
Рим § 90, п. 5, в, 4
Рiмський-Кóрсаков § 106, п. 3, б
риск § 19, п. 2
риску́ти § 19, п. 2
ритм — ритму § 48, п. 3, є
риф § 90, п. 5, в, 1
риштований § 24, п. 1
риштовання § 24, п. 1
риштування § 24, п. 1
риштувати § 24, п. 1
рiв § 49, п. 2, б; *рóву* § 48, п. 3, г; § 49, п. 2, б
рiвень, рiвня § 8, п. 3, а, 1
Рiвне § 108; § 112, п. 3; *Рiвного, Рiвному* § 112, п. 3

рiд — *рóду* § 48, п. 2, є
рiдний § 67, п. 1, а
рiзати — рiж, рiжмо, рiжте § 81, п. 2, б
Рiздвó § 38, п. 22
рiзкий § 16, п. 2, а, 1, прим.
рiзко § 16, п. 2, а, 1, прим.
рiзко окреслений § 29, п. 1, г, прим. 1
рiзьбяр (i рiзьбáр) § 17, п. 3
рiй — рóю § 48, п. 3, б; *рóєм* § 51, п. 1
рiк § 18, п. 4; *рóку* § 48, п. 2, д
рiкá Москвá § 27, п. 1
рiк у рiк § 30, п. 2, б
рiлля, рiлi, рiллю, рiллeю § 20, п. 4, б
Рiо-де-Жанейро § 38, п. 8, прим. 2; § 90, п. 5, в, 4; § 114, п. 3, г
Рiо-Негро § 38, п. 8, прим. 3; § 114, п. 3, в
рiши § 8, п. 1, а, 7
рiч § 44, III
Рiчард Лeвовe Сeрце § 106, п. 1, а; § 107, п. 4, а
рiчечка § 22, п. 7
рiчний § 18, п. 4
робив-робiв § 25, п. 4, а
робiти (парадигма в теперiш-ньому часi) § 80, п. 1; *робiть* § 1, п. 1; § 16, п. 2, г; *роблять* § 16, п. 2, г; *робiть* § 1, п. 1
робитися — робiться § 16, п. 2, г
робiнзон § 38, п. 1, прим. 5
робiтник (парадигма) § 46, II;
робiтник § 8, п. 1, б; § 23, п. 7;
робiтницá § 48, п. 2, а; *робiт-никовi* § 49, п. 1; *робiтницáм* § 51, п. 1; *на робiтниковi* § 52, п. 1, а; *на робiтникóу* § 52, п. 1, б, прим.; *робiтникi* § 54, п. 1; § 60; *робiтників* § 55, п. 1; § 57, п. 1; *робiтницáм* § 56; *робiтницáми* § 58, п. 1; *на робiт-никах* § 59; *перейти в робiтни-кi* § 57, п. 1

робітників — *робітничова, робітничове* § 23, п. 7
робітниця (парадигма) § 46, I;
робітниця § 45, I, п. 2; *робітницьі* § 47, А, п. 1, б; § 47, А, п. 2; § 47, Б, п. 1; *робітницю* § 47, А, п. 3; *робітницею* § 47, А, п. 4; *на робітницьі* § 47, А, п. 5; *робітнице* § 47, А, п. 6, б; *робітниць* § 16, п. 2, в; § 47, Б, п. 2, а; § 47, Б, п. 4, а; *робітницям* § 47, Б, п. 3, б; *робітницями* § 47, Б, п. 5, б; *робітницьі* § 47, Б, п. 7
роблячи § 80, п. 6, в, прим. 2, в
роблячий § 80, п. 6, в, прим. 2, б
робота § 8, п. 1, б
Рогачово § 109, п. 2, в
родина — *родини* § 47, А, п. 1, а
родовід — *родово́ду* § 48, п. 3, и
Родос — *Родосу* § 48, п. 3, і
Рожницький район § 38, п. 12
розгін § 8, п. 3, г, 5
розгніждження § 80, п. 6, в
розграфлений § 80, п. 6, в, прим. 2, а
роздоріжжя § 8, п. 3, б, 3; § 54, п. 3; *роздоріжжю* § 49, п. 2, а;
роздоріжжям § 51, п. 2; § 56;
на роздоріжжі § 52, п. 3, б;
роздоріж § 55, п. 2; *роздоріжжями* § 58, п. 1; *на роздоріжжях* § 59
роззброїти § 20, п. 1, а
роззява § 20, п. 1, а
розіграш § 90, п. 5, б
розідрати, роздер § 8, п. 2, а
розказувати — *розказуй* § 81, п. 2, в, прим. 3
ро́зкіш § 20, п. 4, в; § 44, III;
ро́зкішию § 20, п. 4, в
розкушувати § 80, п. 6, б
розма́й — *розма́ю* § 53, п. 2
розм'я́шити § 6, п. 1, прим.
розповідати, розповіді́й § 81, п. 2, в, прим. 1

розпові́сті § 80, п. 7; § 81, п. 2, в, прим. 1
розрив-трава § 26, п. 2, 4
розрості́ся — *розрі́сся* § 20, п. 1, г
розсіювати § 24, п. 1
розтягну́ти § 21, п. 2
ро́зтяг-сті́снення § 26, п. 2, 1, а
ро́зум § 1, п. 1; *ро́зумові* § 49, п. 1
розу́мний § 1, п. 1
розхита́ти § 21, п. 2
розходження § 80, п. 6, в; § 80, п. 6, в, прим. 1
ро́зчин § 21, п. 2
роз'ю́шити § 6, п. 3
роз'ясни́ти § 6, п. 3
роман — *роману* § 48, п. 3, ж
Романішин (парадигма) § 102, п. 3;
Романішин § 53, п. 4
ромб — *ромба* § 48, п. 2, є
Ромні, Роме́н, Ромна́м § 112, п. 2
Ромоданівський шлях § 38, п. 9
ропа́ § 1, п. 2
Росі́йська Федера́ція § 38, п. 12, прим.
росі́йський § 109, п. 6
Росі́я § 109, п. 6
росі́янка § 38, п. 1, прим. 6
Росси́ні § 90, п. 5, а, 3; § 100, п. 2
рості́й § 8, п. 1, а, 7; *ріс* § 8, п. 1, а, 7; *росла́* § 8, п. 1, а, 7
Росто́в-на-Дону́ § 112, п. 6; § 114, п. 3, г; *Росто́ва-на-Дону́, у Росто́ві-на-Дону́* § 112, п. 6
росто́вський-на-Дону́ § 114, п. 3, г
Рось § 108
рот, ро́та § 8, п. 2, а, прим. 1
Роби́но § 109, п. 7, б
роя́ль § 90, п. 4
рр. — *ро́кі* § 40
Рти́щев § 109, п. 4, б, 6
Рудольфшта́дт § 114, п. 2, г
рудольфшта́дтський § 114, п. 2, г
Руж'є́ § 92, п. 1, а

ру́йна § 4, п. 4; § 90, п. 5, б
рука́, руці́ § 47, А, п. 5, прим.
рука́в — *рукави́, рука́ва* § 54, п. 3
руко́пис — *руко́пису* § 48, п. 3, и
руло́н § 93, п. 1, в
рум'яний § 6, п. 1
Рум'я́нцев § 104, п. 11
русáлка § 38, п. 2, а, прим. 1
русін — *руси́ни* § 54, п. 1, прим.
Руссо́ § 89, п. 3
«Руська правда» § 38, п. 18
рух — *ру́ху* § 48, п. 3, є
руча́й — *ручаю́* § 48, п. 3, г
руче́нька § 2, п. 2, б; § 16, п. 2, а, 2
ру́шити — *руш, ру́шмо, ру́ште* § 81, п. 2, б
рушні́к § 18, п. 4
рушні́ця § 18, п. 4
Рю́дберг § 92, п. 2, б
рюкза́к § 92, п. 2, б
Рю́мін § 104, п. 11, прим.
рюш § 92, п. 2, б
ряби́й § 6, п. 2, прим.
ряд § 5, п. 2; § 6, п. 2, прим.
Ряза́нь § 109, п. 8, прим.

С

с. — *село́, сторі́нка* § 40
Са́ва § 22, п. 10; § 45, I, п. 1
Са́вич § 22, п. 10
Са́вівна § 22, п. 10
Са́вович § 22, п. 10
Са́во́йя § 90, п. 4
сад — *са́ду* § 48, п. 3, б
са́джа́ти § 80, п. 6, б
Саду́ль § 86, п. 1, б
сакво́яж § 90, п. 4
са́кля — *сакль* § 8, п. 2, а, прим. 2
Сала́сьев § 104, п. 12, а, 1
Сало́ніки, Сало́нік, Сало́нікам § 112, п. 2
сам, са́мі, са́мі § 78, прим. 1
сама́ самото́ю § 25, п. 4, б, прим.
са́мий § 78, прим. 1

са́мий § 78, прим. 1
са́мі́тний § 67, п. 2, а
самобу́тний § 23, п. 1; § 67, п. 2, а
самовчи́тель § 25, п. 2, а
само́тний § 67, п. 2, а
самохі́д § 8, п. 3, г, 6; § 26, п. 1, а
самохі́дний § 8, п. 3, г, 6; § 29, п. 1, а
самохі́ть § 30, п. 1, є
са́ни § 66, п. 1, а; § 66, п. 4, а;
сане́й § 66, п. 2, а; *са́ням* § 66, п. 3, а; *саньмі́* (й *саня́ми*) § 66, п. 5, в
Санкт-Га́ллен § 114, п. 3, г
Сан-Ма́рті́н § 106, п. 1, г, прим. 1
Сан-Сальвадо́р § 114, п. 3, г
Са́нта-Кля́ра § 114, п. 3, г
Сант-Я́го § 112, п. 7; § 114, п. 3, г
Сапу́н-гора́ § 27, п. 1
сара́й — *сара́ю* § 48, п. 3, в
Сарди́нія § 90, п. 5, в, 5
Сату́рн § 38, п. 6
Сахалі́н — *Сахали́ну* § 48, п. 3, і
Са́хо-скве́р § 114, п. 3, г
сая́ни § 38, п. 10
сваля́ва § 38, п. 10
сва́тієвський § 113, п. 2
Сва́тове § 113, п. 2
сва́ха § 23, п. 4, прим.
сва́шин § 23, п. 4, прим.
све́кру́ха § 23, п. 4; § 44, II, б
све́кру́шин § 23, п. 4
све́кру́ши́сько § 44, II, б
сверди́льно-довба́льний § 29, п. 2, б
Све́нци́цький § 104, п. 8, б
свинома́тка § 25, п. 2, б
свинопа́с § 25, п. 2, б
сви́ня § 20, п. 4, д, прим.; *сви́ней* § 47, Б, п. 2, б; *сви́ньмі́* (і *сви́-нями*) § 47, Б, п. 5, в; *годува́ти сви́ней* (і *сви́ні*) § 47, Б, п. 4, а, прим.
сви́ста́ти, сви́щу́, сви́щеш § 80, п. 4
сві́жий § 67, п. 1, а
свіжісі́нький § 16, п. 2, а, 2

свіжість § 22, п. 4; свіжості 9, п. 2, а
свіжозрубаний § 29, п. 1, г
свій § 75
Свір, Свірі, Свір'ю, на Свірі § 112, п. 1, III
світ § 17, п. 3; світу § 48, п. 3, г
світловолодікування § 26, п. 1, е
світобгляд — світобгляду § 48, п. 3, е
Світозар, Світозара § 103, п. 2, прим. 2
Світязь § 112, п. 1, II; Світязю § 48, п. 3, і; § 112, п. 1, II; Світязем, на Світязі § 112, п. 1, II
свобода — свобод § 47, Б, п. 2, а
Свьонтек § 104, п. 8, б
Свядек § 104, п. 9
Свят-вечір § 26, п. 2, 1, а
Святий Дух § 38, п. 18, прим. 2
святковий § 23, п. 7
свято § 6, п. 1, прим.; § 17, п. 3; святу § 49, п. 2, а
Свято Перемоги § 38, п. 22
Святошин — Святошина § 48, п. 2, г; Святошином § 51, п. 3, б
священний § 20, п. 2, в
с. г. — сільське господарство § 25, п. 4, ж
с.-г. — сільськогосподарський § 25, п. 4, ж
с.-д. — соціал-демократ, соціал-демократичний § 25, п. 4, ж
себе (парадигма) § 74; на себе § 78, прим. 2
се́бо § 32, п. 1
Севастополь § 108, прим.; § 114, п. 2, г
севастопольський § 114, п. 2, г
Севілья § 90, п. 5, а, 3; § 93, п. 1, а
сегмент — сегмента § 48, п. 2, е
Седан § 38, п. 8, прим. 4
Седлачек § 104, п. 1

сей § 76
сейм § 38, п. 13, прим.
Сейм — Сейму § 48, п. 3, і
секво́я § 90, п. 4
секретар (парадигма) § 46, II; секретар § 17, п. 1; § 38, п. 3, прим. 1; § 45, II, п. 2; секретаря § 45, II, п. 2; секретареві § 49, п. 1; секретарем § 51, п. 1; секретарі § 54, п. 2
сектор — сектора § 48, п. 2, е
сел., селян., селянськ. — селянський § 40
селезень § 2, п. 2, а
селище — селища § 57, п. 2; у селищах § 59
село § 8, п. 1, а, 2; § 8, п. 1, б; § 45, II, п. 1; § 50, п. 2; села § 48, п. 1; селу § 49, п. 2, а; селом § 51, п. 1; на селі § 52, п. 3, б; по селу, по селі § 52, п. 3, б, прим.; села § 60; сіл § 8, п. 1, а, 2; § 55, п. 2; селам § 56; селами § 58, п. 1
селянин — селяни § 54, п. 1, прим.; селян § 55, п. 1, прим.
селянство § 17, п. 2
селянський § 17, п. 2
семафор § 45, II, п. 1
Семенов § 104, п. 3, б
се́меро § 2, п. 2, б; § 70, п. 10
се́мєстр § 96
семигірський § 114, п. 2, б
Семигори § 114, п. 2, б
семимильний § 25, п. 3, а
Семипалатинськ § 109, п. 4, б, 4
Семипілки § 114, п. 2, б
семипілківський § 114, п. 2, б
семиразовий § 29, п. 2, д
Семирічна війна § 38, п. 22
семирічний § 67, п. 1, а
Семьоркін § 104, п. 3, б
сенат § 38, п. 13, прим.
сенбернар § 38, п. 10
Сен-Готард § 114, п. 3, г

Сен-е-Уаз § 38, п. 8, прим. 2; § 114, п. 3, г
Сенкевич § 104, п. 1; § 104, п. 5, б
Сен-Сімон § 106, п. 1, г, прим. 1
Сент-Луїс § 114, п. 3, г
Сераковський § 104, п. 1
Сергеев-Ценський § 38, п. 1
Сергіївна § 22, п. 10
Сергій (парадигма) § 103, п. 2; Сергієві § 49, п. 1
сердечко § 22, п. 8
сердечний § 18, п. 4
сердешний § 18, п. 4
серед § 2, п. 2, а; § 8, п. 2, в
середні вікі § 38, п. 22, прим. 1
середній § 67, п. 2, а
середньовіччя § 25, п. 1; § 38, п. 22, прим. 1
Середня школа № 2 § 38, п. 15, а, прим.
серйозний § 7, п. 1, б; § 90, п. 5, а, 2; § 92, п. 2, а
серце § 18, п. 4; серцю, серцеві § 49, п. 2, а; серць (і сердець) § 16, п. 2, в; § 55, п. 2
сесія § 38, п. 16
сесія Хмельницької міськради § 38, п. 16
сестра — сестрі § 47, А, п. 1, б, прим.; сестро § 47, А, п. 6, а; сестри § 47, А, п. 1, б, прим.
Сибір § 109, п. 4, б, 8; Сибіру § 48, п. 3, і
сиваський § 113, п. 2, в
Сиваш § 113, п. 2, в
Сівий § 38, п. 4
Сідір § 103, п. 2, прим. 1
сидіти, сиджу § 80, п. 3, а; сидять § 80, п. 3, а; § 85, п. 1
сидр § 96
сидячі § 85, п. 1
сізий § 67, п. 1, а
Сізрань § 109, п. 5; § 112, п. 1, III; Сізрані, Сізранню, у Сізрані § 112, п. 1, III

Сиктивкар § 109, п. 5
сіла-силенна § 25, п. 4, б
силенний § 20, п. 2, а
силосонавантажувач § 26, п. 1, а
силуєт § 90, п. 5, в, 1; § 91, п. 1
Симбірськ § 109, п. 4, б, 8
сменталка § 38, п. 10
Симоненко, Симоненка, Симоненкові (Симоненку) § 102, п. 1
Симоненко Василь Андрійович — Симоненкові Василю Андрійовичу § 49, п. 1, прим.
симпозіум § 38, п. 16
син — сину § 53, п. 1
Син Божий § 38, п. 18, прим. 2
синій, синя, сіне (парадигма) § 68; синій § 67, п. 2, в
синіти, синію, синіють § 80, п. 3, б, 2
синіший § 69, п. 1, а
синок — синку § 53, п. 1
синтаксис — синтаксису § 48, п. 2, е
сінтез — сінтезу § 48, п. 3, ж
сінус — сінуса § 48, п. 2, е
синьобкий § 25, п. 1
синьо-синьо § 25, п. 4, а
синюватий § 23, п. 8
сипати — сип, сипмо, сипте § 81, п. 2, б
сир § 45, II, п. 1; сіру § 48, п. 3, а
Сиракузи § 90, п. 5, в, 5; § 113, п. 2, а
сиракузький § 113, п. 2, а
Сирдар'я § 38, п. 8, прим. 3; § 114, п. 3, в
Сірія § 90, п. 5, в, 5
сировінний § 29, п. 2, б
сироті § 44, І; § 45, І, п. 1; сироти § 47, Б, п. 1
система § 90, п. 5, в, 1
сітцевий § 23, п. 7
Сицилія § 90, п. 5, в, 5
Сичівка § 109, п. 2, в
сівба § 45, І, п. 1

Сіверськодоноцьк § 108
 Сідней § 90, п. 5, а, 3
 сік — у соку § 52, п. 2, б
 сіль § 20, п. 4, в; § 44, III; сіллю § 17, п. 5; § 20, п. 4, в; § 61, п. 3, а
 сільський § 8, п. 1, б; § 16, п. 2, б
 сільськогосподарський § 29, п. 1, б
 сім (парадигма) § 70, п. 2; сім, семі § 8, п. 1, а, 1
 сімдесят § 70, п. 4
 сімдесятий § 71, п. 1
 сімдесятиріччя § 25, п. 4, б
 сімнадцять § 70, п. 3
 сімсот § 70, п. 5
 750-річчя § 26, п. 1, д, прим.
 Сімферополь § 108, прим.; § 109, п. 9, а, 3
 сім'я § 45, II, п. 2
 сім'я § 45, I, п. 2; сім'ї § 47, А, п. 1, б; § 47, А, п. 1, б, прим.; § 47, А, п. 2; сім'ю § 47, А, п. 3; сім'єю § 47, А, п. 4; у сім'ї § 47, А, п. 5; сім'є § 47, А, п. 6, б; сім'ї § 47, А, п. 1, б, прим.; § 47, Б, п. 1; § 47, Б, п. 4, б; сімей § 47, Б, п. 2, б; сім'ям § 47, Б, п. 3, б; сім'ями § 47, Б, п. 5, б; у сім'ях § 47, Б, п. 6
 сінейшій § 23, п. 1; § 67, п. 2, б
 сіни § 66, п. 1, а; сіней § 66, п. 2, а;
 сінями § 66, п. 3, а; сіньми § 66, п. 5, в
 Сінне § 109, п. 1, в
 сірий § 67, п. 1, а
 Сірий мис § 109, п. 1, в
 Сіркові § 38, п. 4
 сіро-голубий § 29, п. 2, д
 сісти — сядь, сядьмо, сядьте § 81, п. 2, в
 сіяти, сію, сіють § 80, п. 3, б, 3
 сказаний § 20, п. 2, в, прим.
 сказати § 21, п. 1
 скакати § 10, п. 1

Скандинавія § 90, п. 5, в, 5
 Скандинавський півострів § 114, п. 1, б
 Скиталець § 104, п. 12, б
 скільки § 79, прим.
 скільки ж то § 33, А, п. 3, а, прим. 1
 склад § 21, п. 1; склади § 48, п. 2, е
 скляр, скляря § 45, II, п. 3
 сконструйований § 24, п. 3
 сконструювати § 24, п. 3
 скопійований § 84, п. 2, а
 скоротити § 21, п. 1
 Скороход § 106, п. 2, в
 скочити § 10, п. 1
 скраю § 30, п. 1, б
 скрипалів — скрипалєва, скрипалєве § 23, п. 7
 скрипаль § 22, п. 4; § 23, п. 7
 скуповуваний § 24, п. 2
 скуповування § 24, п. 2
 скуповувати § 24, п. 2
 слабнути § 80, п. 9, прим. 2
 Славутич § 38, п. 12, прим.
 слати, стелю, стелють § 80, п. 3, б, 9
 слати, шлю, шлють § 80, п. 3, б, 9
 слівце § 8, п. 3, а, 3
 слід § 17, п. 3
 сліпий § 67, п. 1, а
 сліпоглухонімий § 29, п. 1, г
 Слобожанщина § 38, п. 12, прим.
 словак § 113, п. 2, б
 словацький § 113, п. 2, б
 словечко § 8, п. 3, а, 3; § 22, п. 7
 словник § 8, п. 3, г, 7
 «Слово» § 38, п. 18
 слово § 8, п. 1, а, 2; у слові § 52, п. 3, б; слів § 8, п. 1, а, 2; § 55, п. 2
 «Слово о полку Ігоревім» § 38, п. 18
 службовий § 23, п. 7
 слухач § 45, II, п. 3; слухачу § 53, п. 1; слухачем § 51, п. 1; слухачі § 54, п. 2; слухачам § 56

сльоза — слізьмі (і сльозами) § 47, Б, п. 5, в
 см — сантиметр § 40
 смерть, смерті § 8, п. 2, б; смерте § 61, п. 5
 Смирнов § 104, п. 6, в, 2
 сміттєзбірник § 25, п. 2, в
 сміх § 17, п. 3
 сміятися — сміюся, смієшся, сміється § 80, п. 6, в, прим. 3
 сморід § 8, п. 2, в
 смуток, смутку § 8, п. 2, а
 СНД § 39, п. 2
 сніг § 17, п. 3; на снігу § 52, п. 2, б
 Сніговий кальвіль § 38, п. 5
 снігур, снігурі § 45, II, п. 1
 Сніжинка § 38, п. 4
 сніп § 17, п. 3
 Соболю § 104, п. 12, а, 3
 сокіра § 1, п. 1
 сокіл — соколе § 53, п. 3
 соколонько § 16, п. 2, а, 2
 солдат § 1, п. 2; солдати § 55, п. 1
 солигалицький § 113, п. 2, б
 Солигалич § 113, п. 2, б
 соло § 86, п. 1, а
 соловей — солов'єві § 49, п. 1; солов'єм § 51, п. 1; солов'ї § 54, п. 2; солов'їв § 55, п. 1
 солов'їний § 23, п. 5
 Соловйов § 7, п. 1, б; § 104, п. 3, а; § 104, п. 11
 Соловйово § 109, п. 2, а
 солод § 8, п. 2, в
 солодший § 69, п. 1, а
 Соломія (парадигма) § 103, п. 1; Соломіє § 47, А, п. 6, б
 Солоха, Солосі § 103, п. 1, прим. 1
 Соль-Ілєцьк § 114, п. 3, г
 соль-ілецький § 114, п. 3, г
 Сомалі § 90, п. 5, а, 3
 Сомкова Долина § 114, п. 1, а
 сон § 8, п. 2, а; § 50, п. 2; сну § 8, п. 2, а

сонце § 18, п. 4; § 38, п. 6, прим. 2; сонцю § 49, п. 2, а
 сонячний § 18, п. 4
 соняшник § 18, п. 4
 сорок, сорока § 70, п. 7
 сорока — сорок § 8, п. 3, г, 2
 Сорокадуби § 114, п. 2, б
 сорокадубівський § 114, п. 2, б
 сороковий § 71, п. 1
 сорт — сорту § 48, п. 3, є
 сосна, сосон (і сосен) § 47, Б, п. 2, в, прим. 1
 Сосницька сотня § 38, п. 12
 сотий § 71, п. 1
 сотня, сотень § 8, п. 2, а
 Софійн § 23, п. 4
 Софійський собор § 38, п. 21
 Софія § 23, п. 4
 соціал-демократичний § 29, п. 2, а
 Соціалістична Республіка В'єтнам § 38, п. 12
 соціологія § 86, п. 1, а; § 90, п. 5, а, 2
 соцстрах § 25, п. 4, а
 соцстрахівський § 25, п. 4, а
 сочинський § 113, п. 1
 Сочі § 90, п. 5, а, 3; § 109, п. 4, а, 1; § 113, п. 1
 союз § 1, п. 1
 спалахнути § 21, п. 1
 Спасівка § 38, п. 22
 Спас-Клепики § 114, п. 3, г
 слати § 80, п. 3; сплять § 85, п. 1
 спатися — спіється § 18, п. 4, прим. 1
 спекті — спік § 85, п. 2
 спереду § 30, п. 1, б
 спершу § 30, п. 1, г
 спеціаліст § 22, п. 13
 спецназ § 8, п. 2, г
 спечений § 20, п. 2, в, прим.
 спирт § 90, п. 5, а, 5, прим. 1;
 спірту § 48, п. 3, а
 спиртівка § 22, п. 11

Співдружність Незалежних Держав § 38, п. 11
 спідлоба § 30, п. 1, д
 спідний § 67, п. 2, а
 спішки § 85, п. 2
 спілка, спілці § 16, п. 2, б, прим.
 спілчанський § 16, п. 2, б, прим.
 спільник § 16, п. 2, б
 сплячий § 85, п. 1
 сповна § 30, п. 1, в
 Сполучені Штати Америки § 38, п. 12
 спорт — спорту § 48, п. 3, е
 спортивний комплекс «Трудові резерви» § 38, п. 15, а
 спосіб — способу § 48, п. 2, є;
 § 48, п. 3, є
 спостерегти § 10, п. 2
 спостерігати § 10, п. 2
 спочатку § 30, п. 1, б
 справедливий § 2, п. 2, в
 справжній § 23, п. 1; § 67, п. 2, б
 сприйняття — сприйнять § 55, п. 2
 сприяння § 22, п. 5
 сприяти § 22, п. 5
 спробоння § 20, п. 4, г
 спроста § 30, п. 1, в
 спрощення § 80, п. 6, в
 сп'яну § 30, п. 1, в
 ссавці § 20, п. 3
 ссати § 20, п. 3
 ст. — станція, сторіччя § 40
 ставати, стаю § 80, п. 3, б, 4, прим.
 ставити — став, ставмо, ставте § 81, п. 2, б
 ставок — ставка § 48, п. 3, г
 ставши § 85, п. 2
 стадіон «Динамо» § 38, п. 15, а
 стаїня — стаєнь § 9, п. 1; § 16, п. 2, в
 така́то § 89, п. 1
 талевар (парадигма) § 46 II
 сталь — сталі § 61, п. 1

Стальова Воля § 109, п. 7, г
 Становий (хребет) § 109, п. 7, а
 становище § 22, п. 9; у становищі § 52, п. 3, б
 станція метро «Контактна площа» § 38, п. 19
 станція Фастів-Перший § 38, п. 19
 Станюкович § 104, п. 6, в, 4
 старанний § 20, п. 2, б
 старанність § 20, п. 2, в
 старанно § 20, п. 2, в
 Старі Планина § 114, п. 1, а
 Стародубський полк § 38, п. 12
 староіндійський § 4, п. 4, прим.; § 90, п. 5, б
 Старокостянтинів § 114, п. 2, а
 староста § 45, I, п. 1; старости (і старости — з іншим значенням) § 47, Б, п. 1; старостів § 47, Б, п. 2, в
 старший § 67, п. 1, а
 ста́ти § 10, п. 1; став § 85, п. 2; стань § 16, п. 2, г; § 81, п. 2, в; стáньмо § 81, п. 2, в; стáньте § 16, п. 2, г; § 81, п. 2, в
 стаття § 20, п. 4, б; § 47, Б, п. 2, б; статті § 20, п. 4, б; § 47, А, п. 2; § 47, Б, п. 1; статтю § 47, А, п. 3; статтею § 20, п. 4, б; § 47, А, п. 4; у статті § 47, А, п. 5; статей § 20, п. 4, б; § 47, Б, п. 2, б; статтям § 47, Б, п. 3, б; статтями § 47, Б, п. 5, б; у статтях § 47, Б, п. 6
 ствердити § 21, п. 1
 створений § 84, п. 2, а
 стеліти § 80, п. 3, б, 9
 степ — стéпу, у степу § 52, п. 2, б; степів § 55, п. 1
 Степан — Степа́не § 53, п. 3
 Степанов § 104, п. 1
 Степан Тигряча Смерть § 106, п. 1, а
 Степанчук § 17, п. 6

стерегти § 8, п. 3, в; стеріг § 8, п. 3, в; § 80, п. 9, прим. 1;
 стерегла, стерегло § 8, п. 3, в
 стерегтися — стерігся § 80, п. 9, прим. 3
 стерігши § 8, п. 3, в
 Стеф'юк § 6, п. 1
 стиль § 50, п. 2; стилю § 48, п. 3, ж
 стильовий § 23, п. 7
 стімул § 90, п. 5, в, 1
 стирати, стер, зітри § 10, п. 2
 стіжок, стіжка § 8, п. 3, а, 1
 стіл § 50, п. 2; стола́ (й столу) § 48, п. 2, в
 стілець, стільця § 8, п. 3, а, 1
 стільки § 79, прим.
 стільки-то § 33, А, п. 3, а
 стін. календар (стінний календар) § 40
 сто, ста § 70, п. 7
 стовбоватий § 23, п. 8
 стовбур § 45, II, п. 1
 стовп — на стовпі § 52, п. 3, а
 стогін — стого́ну § 48, п. 3, є
 стодвадцятип'ятирічний § 29, п. 1, д
 125-річний § 29, п. 1, е
 «Стоїть гора високая» § 38, п. 18
 Стоїч § 104, п. 5
 Столаць § 109, п. 9, б
 Столетов § 104, п. 2, г
 «Столичні» § 38, п. 25
 столяр § 45, II, п. 1
 столярно-механічний § 29, п. 2, б
 стоп-кран § 26, п. 2, 1, а
 стоп'ятдесятиріччя § 26, п. 1, г
 сторінка § 8, п. 3, б, 1; § 17, п. 3, прим.; сторінці § 17, п. 3, прим.
 сторіччя § 20, п. 4, а; § 26, п. 1, г; сторіччю, у сторіччі § 20, п. 4, а; сторіч § 20, п. 4, а
 сторож § 8, п. 2, в; § 23, п. 7; § 45, II, п. 3; стороже § 53, п. 3

сторожів — сторожева, сторожеве § 23, п. 7
 сторона, сторін § 8, п. 3, б, 1
 сторонній § 67, п. 2, а
 стортинг § 38, п. 13, прим.
 Стохід § 108
 стояти § 8, п. 1, а, б; § 10, п. 1; § 80, п. 3, а; стій § 8, п. 1, а, б; § 81, п. 2, а; стіймо, стійте § 81, п. 2, а
 стравохід § 8, п. 3, г, б
 страйкком § 20, п. 1, б; § 38, п. 14, а
 Страсбург § 113, п. 2, а
 страсбурзький § 113, п. 2, а
 страх — страху § 48, п. 3, е
 Страховісся § 114, п. 2, г
 страховіський § 114, п. 2, г
 страшенний § 23, п. 2
 стреміно — стреміна § 54, п. 3
 стрибок — стрибка § 48, п. 3, є
 Стрийський парк § 38, п. 9
 стриміти § 2, п. 3, а
 стримувати § 2, п. 3, б
 Стріла § 38, п. 4
 стрімголов § 30, п. 1, е
 стручок § 22, п. 12
 ст.-сл. — старослов'янський § 25, п. 4, з
 студент § 8, п. 2, д; § 18, п. 2, в;
 студента § 48, п. 2, а
 студентство § 18, п. 2, в
 студентський § 18, п. 2, в
 стукнути — стукну § 80, п. 8, б, 2; стукни, стукнім(о), стукніть § 81, п. 1, в
 стусан — стусана § 48, п. 3, є
 субота — субот § 8, п. 3, г, 3
 суботний § 23, п. 1
 сувенір § 45, II, п. 1
 сувій — сувої § 48, п. 3, і
 суддя § 20, п. 4, б; § 45, I, п. 2;
 судді, суддю § 20, п. 4, б; судді § 47, Б, п. 1; суддів § 20, п. 4, б; § 47, Б, п. 2, в

Суджонó Хадінотó § 38, п. 1, прим. 3
 Суєц § 17, п. 7; § 93, п. 1, в; § 113, п. 2, б
 суєцький § 113, п. 2, б
 сузір'я Великого Пса § 38, п. 6, прим. 1
 сукно́ — сукон § 55, п. 2, прим.
 сукня, суконь § 47, Б, п. 2, в, прим. 1
 сума § 89, п. 1
 Сунь Ятсєн § 38, п. 1, прим. 2; § 106, п. 2, г
 сусідній § 67, п. 2, а
 суспільно корисний § 29, п. 1, г, прим. 1
 суспільно необхідний § 29, п. 1, г, прим. 1
 суспільно-політичний § 29, п. 2, б
 суттєвий § 23, п. 7
 суть § 16, п. 1, а
 Сухий Яр § 38, п. 9
 суходіл — суходóлу § 48, п. 3, и
 Суху́мі § 109, п. 4, а, 1
 сушняк — сушняку́ § 48, п. 3, б
 сформульований § 84, п. 2, а
 сфотографувати § 21, п. 1
 схил § 21, п. 1
 схід § 38, п. 7
 Схід — Далєкий Схід, Схід проки́-
 нувся § 38, п. 7
 східний § 67, п. 1, а
 Східноєвропейська рівніна § 38, п. 8; § 114, п. 2, а, прим.
 Східноказахстанська область § 114, п. 2, а, прим.
 Східнокитайське море § 114, п. 2, а, прим.
 східнослов'янський § 29, п. 1, б
 схід сонця § 38, п. 6, прим. 2
 сходи § 66, п. 1, а; схóдів § 66, п. 2, б; схóдам § 66, п. 3, а; схóдами § 66, п. 5, а
 схо́пити § 10, п. 1

Сьєрра-Леоне § 91, п. 2; § 109, п. 9, а, 1
 сьогодні § 7, п. 2; § 17, п. 3
 сьогоднішній § 23, п. 1; § 67, п. 2, б
 сьомий § 7, п. 2; § 16, п. 1, б; § 71, п. 1
 7-й § 28, п. 2, а
 7-А § 25, п. 4, є
 Сю § 93, п. 2; § 100, п. 2
 сюжет — сюжéту § 48, п. 3, ж
 сюрреалізм § 89, п. 2
 с'як-т'як § 30, п. 3, г
 Сян § 108
 Сятківський § 104, п. 9

Т

т. — товариш, том § 40
 табель § 86, п. 1, б
 «Таврія» § 38, п. 25
 Таде́й § 88
 таджик § 113, п. 2, б
 таджицький § 113, п. 2, б
 Тажиба́єв § 104, п. 6, в, 1
 та й § 32, п. 2, б
 та́ким чи́ном § 30, п. 2, в
 так-о́т § 33, А, п. 3, а
 таксі § 90, п. 5, а, 4; § 100, п. 2
 та́к-таки § 33, А, п. 3, а
 та́к-то § 30, п. 3, в
 та́к що § 32, п. 2, б
 таланови́тий § 23, п. 8
 тали́ський § 113, п. 2, в
 Тамбо́в § 113, п. 2
 тамбо́вський § 113, п. 2
 та́нець — та́нцю § 48, п. 3, з
 та́нцюва́ти § 17, п. 3
 Тао́ Юаньмінь § 38, п. 1, прим. 2; § 106, п. 2, г
 Та́ссо § 100, п. 2
 тата́рин — тата́ри § 54, п. 1, прим.; тата́р § 55, п. 1, прим.
 Тати́щев § 104, п. 6, в, 4

та́то § 54, п. 3; та́ту § 53, п. 1;
 та́ти § 54, п. 1; § 54, п. 3;
 та́тів (тата́) § 55, п. 1
 тату́ньо § 44, II, а
 Тбілісі § 112, п. 7; § 113, п. 2, в
 тбіліський § 113, п. 2, в
 тве́рдження, тве́рджень § 8, п. 2, г
 Твердохле́бов § 104, п. 2, г
 тві́й § 75; тво́є § 5, п. 1; тво́ї § 4, п. 1
 т-во (товариство) § 26, п. 2, 5
 тво́рення, тво́рень § 8, п. 2, г
 творе́ць, творя́ § 8, п. 3, г, 1
 твóрчо § 9, п. 2, г, прим.
 теа́тр § 88; § 91, п. 1; § 96
 те́йн § 90, п. 5, б
 текст — те́ксту § 48, п. 3, б
 тексти́ль § 90, п. 5, в, 1
 телегра́ф § 86, п. 2
 Тельма́н § 86, п. 1, б
 те́ля, те́ляти § 44, IV, а; те́ля-
 та § 65, п. 1; те́лят § 65, п. 2;
 те́лятам § 65, п. 3
 теля́тко — те́ляткові́, те́лятку § 49, п. 1; на те́ляткові́ § 52, п. 1, б; на те́лятку § 52, п. 1, б, прим.
 те́лячий § 67, п. 1, а
 те́мно-зеле́ний § 29, п. 3, д
 те́мної но́чі § 30, п. 2, в
 темнува́тий § 23, п. 8
 темп § 45, II, п. 1; у те́мні § 52, п. 3, а
 те́ніс — те́нісу § 48, п. 3, з
 Теодо́р § 88
 тео́рія § 88
 тепе́р § 17, п. 1
 тепе́рішній § 67, п. 2, б
 тепловóз § 8, п. 3, г, 6; § 26, п. 1, а
 Те́плого Олє́кси § 38, п. 22
 тепло- й гідроелектростан́ції § 26, п. 2, б
 теплообмінний § 29, п. 1, а
 Те́рек § 109, п. 1

Тере́нь (парадигма) § 103, п. 2
 те́рмін — те́рміна, те́рміну § 48, п. 3, ї, прим.
 термо́ідродина́міка § 26, п. 1, е
 термо́метр § 96
 Терно́піль § 108, прим.; § 112, п. 1, II; Терно́поля § 48, п. 2, г; § 112, п. 1, II; Терно́полем, у Терно́полі § 112, п. 1, II
 терорі́зм § 22, п. 13
 терпі́ти — терпі́ть § 83, прим. 1
 те́рти § 80, п. 3, б, 7; § 80, п. 3, б, 9, прим.; § 84, п. 2, прим. 1, а; тру́, тру́ть § 80, п. 3, б, 7; § 80, п. 3, б, 9, прим.; три § 80, п. 3, б, 9, прим.
 те́ртий § 84, п. 2, прим. 1, а
 Теруе́ль § 86, п. 1, б; § 91, п. 1; § 112, п. 1, II; Теруе́ля, Теруе́-
 лем, у Теруе́лі § 112, п. 1, II
 теса́ти § 10, п. 2
 тесля́р § 45, II, п. 3; тесля́ра § 45, II, п. 3; § 48, п. 2, а; тесля́ре § 53, п. 3; тесля́рі § 54, п. 2
 Те́терів § 108; § 113, п. 2; Те́те-
 рева § 48, п. 1, г
 те́терівський § 113, п. 2
 те́чія Го́льфстрі́м § 38, п. 9
 ти (парадигма) § 73; до те́бе § 78, прим. 2
 Тибе́т § 90, п. 5, в, 5
 тигр — на тиѓрі § 52, п. 1, б, прим.
 тижде́нь § 19, п. 1; тижня́ § 19, п. 1; § 48, п. 2, д
 тижне́вий § 19, п. 1
 Тимі́рязєв § 104, п. 2, в
 Тимі́ш (парадигма) § 103, п. 2;
 Тимі́ш § 103, п. 2, прим. 1
 Тимофе́єв § 104, п. 6, в, 2
 тим ра́зом § 30, п. 2, в
 тім-то § 32, п. 3; § 33, А, п. 3, а
 Тимчасо́вий у́ряд § 38, п. 13,

тимчасово § 30, п. 1, е
 тим часом § 30, п. 2, в
 тимчасом як § 32, п. 2, б
 тин — тину § 48, п. 3, в
 тип § 90, п. 5, в, 1
 Тирасполь § 103, прим.
 Тиса § 108
 тисяча § 70, п. 11
 тисяча дев'ятсот вісімдесят
 восьмий § 28, п. 1, б, прим. 1
 тисяча дев'ятсот дев'яносто пер-
 ший — тисяча дев'ятсот дев'я-
 носто першого § 71, п. 2
 тисяча дев'ятсот тридцять дев'я-
 тий — у тисяча дев'ятсот трид-
 цять дев'ятому § 71, п. 2
 тисяча п'ятсот тридцять вісім
 § 28, п. 1, б, прим. 1
 тисячний § 71, п. 1
 титан § 38, п. 2, а, прим. 1
 Титов § 104, п. 4, в, 2
 тиф — тифу § 48, п. 3, е
 Тихвін § 109, п. 4, б, 3
 тихий-тихесенький § 25, п. 4, б
 Тихоміров § 104, п. 6, в, 2
 Тихорецьк § 109, п. 4, б, 3
 тихо-тихо § 25, п. 4, а
 Тиціан § 104, п. 6, в, 1
 Тичинин — Тичинине слово § 38,
 п. 26, а
 тійша § 45, I, п. 3; тійші § 47, А,
 п. 1, б; § 47, А, п. 2; тійшу
 § 47, А, п. 3; тійшею § 47, А,
 п. 4; у тійші § 47, А, п. 5
 тійшом-нішком § 25, п. 4, б
 тільки-но § 32, п. 3; § 33, А,
 п. 3, а
 тільки що § 30, п. 1, е; § 33, А,
 п. 2, а
 тім'я § 6, п. 1; § 45, II, п. 2
 «Тіні забутих предків» § 38, п. 18
 тінь (парадигма) § 46, III; тінь
 § 20, п. 4, в; § 44, III; тіні
 § 61, п. 1; § 62, п. 1; тінню
 § 20, п. 4, в; § 61, п. 3, а; у

тіні § 61, п. 4; тіней § 62,
 п. 2; тіням § 62, п. 3; у тінях
 § 62, п. 5
 тітка § 23, п. 4
 Тіто, Тіта § 100, п. 2, прим.
 тітуся — тітусю § 47, А, п. 6, в
 тітчин § 23, п. 4
 ткацтво § 18, п. 2, а
 ткацький § 18, п. 2, а
 ткач § 18, п. 2, а; § 45, II, п. 3
 тов. — товариш § 40
 товар § 1, п. 2; товару § 48,
 п. 3, б
 товариство § 18, п. 2, в
 Товариство об'єднаних українсь-
 ких канадців § 38, п. 14, в
 товариський § 18, п. 2, в
 товариш (парадигма) § 46, II;
 товариш § 18, п. 2, в; § 28,
 п. 7; § 44, II, а; § 45, II, п. 3;
 товаришеві § 49, п. 1; на
 товаришеві § 52, п. 1, а; то-
 варишу § 53, п. 1; товариші
 § 54, п. 2; § 60; товаришів
 § 55, п. 1; товаришам § 56;
 товаришами § 58, п. 1
 товаришів — товаришева, това-
 ришеве § 23, п. 7
 товариш Віталій — товаришу Ві-
 талію § 53, п. 4, прим. 2
 товаришу Гончар § 53, п. 4,
 прим. 3
 Товстá Могіла § 38, п. 8, прим. 1
 тогобичний § 67, п. 1, а
 той, та, те (парадигма) § 76;
 від того § 78, прим. 2; на то-
 му § 78, прим. 2
 Той, що греблі рве § 38, п. 2, б
 токай § 38, п. 10
 Токмак, Токмака, у Токмаці (у
 Токмаку) § 112, п. 1, II
 Толедо § 86, п. 2
 толк — толку § 48, п. 3, е
 Толстой § 104, п. 10
 том § 8, п. 2, е; тому § 48, п. 3, б

Томашув-Мазовецький § 109, п. 7, г
 тому-то § 32, п. 3
 тому що § 32, п. 2, б
 тонна § 89, п. 1
 тонно-кілометр § 26, п. 2, 1, в
 тоніший § 17, п. 2
 тонюсінський § 16, п. 2, а, 2
 Тоомінг § 99
 топольняк § 22, п. 8
 тополя — тополь § 8, п. 3, г, 3
 тополька § 8, п. 3, г, 3
 тор, торгу § 8, п. 2, б; на торзі,
 на торгу § 52, п. 3, а, прим.
 торгівець, торгівця § 8, п. 3, а, 1
 торгпред § 8, п. 2, д
 торішній § 18, п. 4; § 67, п. 2, б
 торф'яний § 6, п. 1, прим.; § 92,
 п. 1, а
 тотожний § 67, п. 1, а
 Т-подібний § 25, п. 4, е
 трава звіробій § 27, п. 1
 травень, травня § 8, п. 2, а
 траєкторія § 91, п. 2, прим.
 трактор — трактора § 48, п. 2,
 е; трактори § 57, п. 2; трак-
 торам § 56; тракторами § 58,
 п. 1
 тратити — трать § 16, п. 2, г;
 § 81, п. 2, в; тратьмо § 81,
 п. 2, в; тратьте § 16, п. 2, г;
 § 81, п. 2, в
 Трафальгар-сквер § 38, п. 8, прим. 3
 Трептов-парк § 38, п. 8, прим. 3
 третина § 72, п. 1
 третірувати § 24, п. 3
 третій § 71, п. 1; третя, трете
 § 20, п. 4, д, прим.; § 71, п. 1
 Третьяков § 104, п. 12, а, 1
 Третьяковська галерея (Державна
 Третьяковська галерея) § 38, п. 15,
 в, прим.
 три (парадигма) § 70, п. 2; три
 § 70, п. 8; трьох § 7, п. 2; § 16,
 п. 1, б; § 70, п. 8; трьом § 70,
 п. 8

тривати § 2, п. 3, а
 тривого § 2, п. 3, а
 тридцятий § 71, п. 1
 35-мільйонний § 28, п. 2, а
 тридцять § 70, п. 3
 три з половиною тисячний загін
 § 28, п. 1, б, прим. 2
 трикутник § 25, п. 4, б; три-
 кутника § 48, п. 2, е
 тримати § 2, п. 1; § 2, п. 3, б
 тринадцять § 70, п. 3
 триніжок § 25, п. 3, а
 Трипілля § 108; § 114, п. 2, б
 трипільська культура § 38, п. 22,
 прим. 1
 трипроцентний § 25, п. 4, б
 три п'яті, трьомá п'ятими § 72,
 п. 1
 тріста § 28, п. 1, а; § 70, п. 5;
 трьохсот, трьомстам § 28,
 п. 1, а
 три четверті § 72, п. 1
 три-чотири § 25, п. 4, в
 3—4 (дні) § 25, п. 4, в, прим.
 Триєст § 91, п. 2
 тріск § 19, п. 2
 тріснути § 19, п. 2
 триумвірат — триумвірату § 48,
 п. 3, б
 триумф § 90, п. 5, а, 2
 тріцати § 2, п. 3, б
 троє, трьох, трьом § 70, п. 8
 троїстий § 23, п. 6
 Троїстий союз § 38, п. 11
 Троїцьк § 109, п. 4, а, 2; § 109,
 п. 9, в
 тріхи вище зазначений § 29,
 п. 1, г
 Троянда § 38, п. 2, б
 Трубецької (Трубецька) § 104,
 п. 9
 Трубіж § 108
 Трублаєвич § 104, п. 6, в, 4
 трубопровід § 8, п. 3, г, б; тру-
 бопроводу § 48, п. 3, и

трудоде́нь § 26, п. 1, в
 трьохмі́льйонний (і тримі́льйон-
 ний) § 71, п. 1
 трьохсо́тий § 71, п. 1
 трьохті́сячний (і триті́сячний)
 § 71, п. 1
 3-ті́сячний § 28, п. 2, а
 трясти́сь — тря́сся § 20, п. 1, г
 тт. — товари́ші, то́мі § 40
 Туапсе́ § 109, п. 1; § 112, п. 7
 туберку́льоз § 86, п. 1, б
 туги́й § 67, п. 1, а
 Тулу́за § 86, п. 1, а
 Тульчи́н § 113, п. 1
 тульчи́нський § 113, п. 1
 туман — туману́ § 48, п. 3, д
 туманни́й § 20, п. 1, в; § 23,
 п. 1, прим.
 туманни́сть § 20, п. 1, в
 туманни́сть Андроме́ди § 38, п. 6,
 прим. 1
 туманно́ § 20, п. 1, в
 тунгу́с § 113, п. 2, в
 тунгу́ський § 113, п. 2, в
 Тунгу́ський метеори́т § 38, п. 6,
 прим. 1
 Тупи́й Ніж § 106, п. 1, а
 Тупи́к § 109, п. 4, б, 6
 Турге́нев § 104, п. 1
 турецьки́й § 18, п. 1, а; § 113,
 п. 2, б
 Туре́ччина § 18, п. 1, а
 «Турі́ст» § 38, п. 25
 турне́ § 100, п. 2
 ту́рок § 113, п. 2, б
 Турсунзаде́ § 106, п. 2, д
 ТУ-154 § 25, п. 4, д
 туте́шній § 23, п. 1; § 67, п. 2, б
 Ту́шино § 109, п. 4, б, 1; § 113,
 п. 1
 ту́шинський § 113, п. 1
 тхі́р § 18, п. 4, прим. 2
 тьмя́ний § 6, п. 1, прим.; § 17,
 п. 3
 Тьо́лкін § 104, п. 3, б

тьо́хкати § 16, п. 1, б
 тю́бик § 93, п. 2
 ТЮГ — ТЮГу, ТЮГо́м § 39, п. 2,
 прим.
 тю́ль § 93, п. 2
 Тюме́нев § 104, п. 12, а, 3, прим.
 Тюме́нь § 109, п. 9, а, 3, прим.
 тю́рк — тю́рки § 113, п. 2, б
 тю́рксський § 113, п. 2, б
 Тю́тчев § 53, п. 4
 тягну́ти, тягну́в, тягну́ла § 80,
 п. 9, прим. 2
 тягті́й § 80, п. 9, прим. 2
 тяму́щий § 67, п. 1, а
 Тянь-Ша́нь § 109, п. 9, а, 3

У

Уа́йльд § 97
 УАПЦ § 41, п. 5
 уби́вця § 44, I; § 45, I, п. 2
 Уби́во́вк § 26, п. 1, г; § 106,
 п. 2, а
 уби́к § 30, п. 1, б
 уббо́гий § 18, п. 2, б
 убо́зтво § 18, п. 2, б
 убо́ліва́льник § 22, п. 3
 убри́д § 30, п. 1, б
 ува́га § 11, п. 3, а
 ува́жність § 11, п. 3, а
 уверти́бра § 11, п. 3, б
 увече́рі § 9, п. 1; § 30, п. 1, б
 у ви́гляді § 30, п. 2, а
 уві́ сні § 30, п. 2, а
 уві́ч § 30, п. 1, б
 угі́ддя — угі́дь § 20, п. 4, а
 У́глич § 109, п. 4, б, 6
 У́гловé § 109, п. 7, а
 угло́с § 30, п. 1, б
 угори́ § 30, п. 1, б
 угор́ка § 38, п. 5
 Уго́рка § 38, п. 5
 Уго́рська Респу́бліка § 38, п. 12
 угору́ § 30, п. 1, б
 Уго́рщина § 11, п. 3, б
 ударни́к § 11, п. 3, а; § 45, II,
 п. 1; ударни́ку § 53, п. 1

уда́рницький § 11, п. 3, а
 уда́ча § 11, п. 3, а
 удо́вох § 30, п. 1, г
 уде́нь § 30, п. 1, б
 уди́й § 8, п. 3, г, 5
 Удовиче́нко § 11, п. 3, б
 удо́скона́лення § 22, п. 5
 Уе́льс § 97
 У́жгород, У́жгоро́да, У́жгоро́дом,
 в У́жгоро́ді § 112, п. 1, II
 ужі́тий § 84, п. 2, б
 узбе́к § 113, п. 2, б
 узбере́жжя § 8, п. 3, б, 3; § 11,
 п. 3, а
 узбе́цький § 113, п. 2, б
 узви́шшия § 57, п. 2; узви́шиям
 § 56; узви́шиями § 58, п. 1; на
 узви́шшях § 59
 узи́мку § 30, п. 1, б
 узна́ки § 30, п. 1, б
 узя́тись, узя́всь, узя́лась, узя́лось,
 узя́лись § 80, п. 9, прим. 3
 ука́з § 11, п. 3, а
 укла́д § 11, п. 3, а
 Укоопспі́лка § 39, п. 1, а
 Украї́на § 11, п. 3, б, прим.
 «Украї́на» § 38, п. 18; § 38, п. 20
 украї́нець § 38, п. 1, прим. 6
 украї́нка — украї́нок § 47, Б,
 п. 4, а
 Украї́нська гли́ва § 38, п. 5
 Украї́нське товари́ство охоро́ни
 пам'я́ток істо́рії та культу́ри
 § 38, п. 14
 Украї́нський ді́м § 38, п. 15, в
 «Украї́нські» § 38, п. 25
 укра́й § 30, п. 1, б
 Укрі́нфо́рм § 39, п. 1, а
 Укрпро́фра́да § 39, п. 1, а
 укю́пі § 30, п. 1, б
 ула́д § 30, п. 1, б
 Ула́н-Уде́ § 112, п. 7; § 114, п. 3, в
 улесли́вий § 19, п. 1
 ули́тку § 30, п. 1, б
 ультимату́м § 11, п. 3, б

Улья́нов § 104, п. 12, а, 1
 У́манська міськра́да § 38, п. 12
 Ума́нщина § 17, п. 2
 умі́сний § 19, п. 3
 у мі́ру то́го як § 32, п. 2, б
 умо́ва § 11, п. 3, а
 умо́вний § 11, п. 3, а
 уна́слідок § 31, п. 1, а
 уні́з § 30, п. 1, б
 унізу́ § 30, п. 1, б
 універма́г — універма́гу § 48, п. 3, в
 університе́т § 124, п. 3; універси-
 те́ту § 48, п. 3, г
 уночі́ § 30, п. 1, б
 у́нтер-офіце́р § 26, п. 2, 1, б
 у́нтер-офіце́рський § 29, п. 2, а
 У Ну́ Мунг § 38, п. 1, прим. 3;
 § 106, п. 1, д
 Уо́лл-стрі́т § 38, п. 8, прим. 3
 упе́нь § 30, п. 1, б
 упере́д § 30, п. 1, б
 упе́рти, упру́, упру́ть, упру́і § 80,
 п. 3, б, 9, прим.
 упла́в § 30, п. 1, б
 упла́ч § 30, п. 1, б
 у по́міч § 30, п. 2, а
 упо́перек § 30, п. 1, б
 упо́ру § 30, п. 1, б
 упра́ва § 11, п. 3, а
 урага́н — урага́ну § 48, п. 3, д
 у (в) ра́зі § 31, п. 3
 Ура́л § 11, п. 3, б; Ура́лу § 48,
 п. 3, і
 Ура́ло-Кушумський степ § 38, п. 8
 ура́нци § 30, п. 1, б
 уре́шти § 30, п. 1, б
 уривок — уривку́ § 48, п. 3, г
 уриве́нь § 30, п. 1, б
 уривні́ § 30, п. 1, б
 урожа́й — урожа́єм § 51, п. 1
 уро́зки́д § 30, п. 1, б
 уро́злі́т § 30, п. 1, б
 уро́зси́п § 30, п. 1, б
 уро́зті́ч § 30, п. 1, б
 уро́чистий § 23, п. 6

УРП § 39, п. 2
 уряд § 30, п. 1, б
 Усвятцев § 104, п. 2, в
 усередини § 30, п. 1, б
 услід § 30, п. 1, б
 усмак § 30, п. 1, б
 усміх — усміху § 48, п. 3, і
 Усольє § 109, п. 9, а, 1
 Успіння § 38, п. 22
 успіх § 45, II, 1; успіху § 48, п. 3, і
 Уссу́рі § 112, п. 7
 усталення § 11, п. 3, а
 устано́ва § 11, п. 3, а
 устано́влювати § 10, п. 1
 у сто́крат § 30, п. 2, а
 у́стрій, у́строю § 8, п. 1, а, 1
 усту́п § 11, п. 3, а
 Усть-Каменогорськ § 114, п. 3, г
 усть-каменогорський § 114,
 п. 3, г
 усунений § 84, п. 2, прим. 1, б
 усунути § 84, п. 2, прим. 1, б
 усунутий § 84, п. 2, прим. 1, б
 УТН § 39, п. 2
 уто́пія § 11, п. 3, б
 утрі́чі § 30, п. 1, а
 утрьо́х § 30, п. 1, г
 учёна рада Інституту українсь-
 кої мови НАН України § 38,
 п. 16
 учень § 9, п. 1; учні 8—10 класів
 § 25, п. 4, в, прим.
 учитель (парадигма) § 46, II;
 учи́тель § 45, II, п. 2; учи́теля
 § 48, п. 2, а; учи́телі § 60
 учи́тель-фізик § 27, п. 3
 У Чин Су § 38, п. 1, прим. 3
 учотирьо́х § 30, п. 1, г
 ушійр § 30, п. 1, б
 уя́ва § 11, п. 3, а

Ф

фа́бко́м § 38, п. 14, а
 фа́брика (парадигма) § 46, I; фа́б-
 рика § 45, I, п. 1; § 88; § 90,

п. 5, в, 1; фа́брики § 47, А, п. 1,
 а; § 47, Б, п. 1; § 47, Б, п. 4, б;
 фа́бриці § 47, А, п. 2; фа́брику
 § 47, А, п. 3; фа́брикою § 47, А,
 п. 4; на фа́бриці § 47, А, п. 5;
 фа́брик § 47, Б, п. 2, а; фа́бри-
 кам § 47, Б, п. 3, а; фа́бриками
 § 47, Б, п. 5, а
 фабрі́чний § 23, п. 1
 фавн § 38, п. 2, а, прим. 1
 фаето́н § 91, п. 1
 факт § 88
 фактор — факто́ру, факто́ра § 48,
 п. 3, і, прим.
 фальш — фальши § 61, п. 1
 Фам Ван Донг § 38, п. 1, прим. 3
 Фао́н § 88
 фарао́н § 88
 Фарао́н § 38, п. 4
 фарту́х § 88
 Фа́стів, Фа́стова § 8, п. 1, а, 4
 фауна § 94
 Фа́уст § 94
 фах § 88
 фахіве́ць, фахіве́ця § 8, п. 3, а, 1
 файнс § 88; § 90, п. 4
 федера́тйвний § 88
 Федера́ція незале́жних профспіло́к
 Украї́ни § 38, п. 14, в
 Фе́дін § 104, п. 1
 Фе́дір § 22, п. 10, прим.; § 88;
 § 103 п. 2, прим. 1
 Фе́дорівна § 22, п. 10, прим.
 Фе́доров § 104, п. 3, б
 Фе́дорович § 22, п. 10, прим.
 Фе́дченко § 17, п. 6
 Фе́дчийшин § 17, п. 6
 феєрве́рк § 90, п. 4; § 91, п. 2
 Фе́йєрба́х § 90, п. 4; § 91, п. 2
 фе́йлето́н § 88; фе́йлето́ну § 48,
 п. 3, ж
 ферме́нт — ферме́нту § 48, п. 3, ж
 Фета́й Чотіну́чит § 106, п. 1, д
 Фетью́ § 93, п. 1, а
 фе́я § 38, п. 2, а, прим. 1

Ф'ёзо́ле § 92, п. 1, а
 фіа́лка § 90, п. 5, а, 2
 фігу́ра § 88
 фізик § 22, п. 1, прим.
 фі́зика § 88; § 100, п. 1, I; фі́зи-
 ки, фі́зиці § 100, п. 1, I
 фі́зик-учи́тель § 27, п. 3
 фі́зичний § 90, п. 5, в, 1
 фізіо́логія § 88
 філе́ § 91, п. 1
 Філіппі́ни § 88; § 112, п. 2; § 113,
 п. 1; Філіппі́н, Філіппі́нам § 112,
 п. 2
 філіппі́нський § 113, п. 1
 Філіппо́в § 104, п. 6, в, 2
 філосо́фія § 88
 фі́льм § 93, п. 1, б
 фі́н, фі́ни § 89, п. 1
 фіна́нси § 90, п. 5, а, 5
 Фіні́кія § 88
 Фінля́ндія § 86, п. 1, б
 Фінська зато́ка § 114, п. 1, б
 фіо́летовий § 90, п. 5, а, 2
 Фіорава́нте § 90, п. 5, а, 2
 Фірдоусі § 88; § 100, п. 2
 фі́рма «Фі́лко корпорей́шн» § 38,
 п. 17
 Фі́уме § 90, п. 5, а, 2; § 112, п. 7
 ф-ка (фа́брика) § 26, п. 2, 5
 Фламма́ріо́н § 89, п. 3
 флегма́тик § 88
 Флобе́р § 86, п. 1, а
 Флоре́нція § 88
 Флори́да § 90, п. 5, в, 2
 фло́т § 86, п. 1, а
 Флура́нс § 86, п. 1, а
 фойе́ § 90, п. 4
 Фолл-Рі́вер § 114, п. 3, г
 фолл-рі́верський § 114, п. 3, г
 фон Бі́смарк § 107, п. 3
 Фовві́зін § 106, п. 1, г, прим. 2
 фон дер Гольц § 106, п. 1, г
 фонети́ка § 88
 Фонтен-сюр-Рон § 38, п. 8,
 прим. 2

фо́рма § 88; форм § 8, п. 2, а,
 прим. 2
 фо́рмула § 86, п. 1, а
 форпо́ст § 19, п. 1, прим.
 форпо́стний § 19, п. 1, прим.
 форти́симо § 89, п. 1; § 90, п. 5,
 а, 4
 фосфо́р § 88
 фотогра́фія § 14
 франкі́вський — франкі́вські со-
 не́ти § 38, п. 26, в, прим., а
 Франкі́вський — Франкі́вська кі́м-
 на́та § 38, п. 26, в
 Франко́ — Франка́ § 48, п. 2, а
 Фра́нкфурт-на-Май́ні § 38, п. 8,
 прим. 2; § 112, п. 6; § 114,
 п. 3, г; Фра́нкфурта-на-Май́ні,
 у Фра́нкфурті-на-Май́ні § 112,
 п. 6
 фра́нкфуртський-на-Май́ні § 114,
 п. 3, д
 Фра́нція § 38, п. 12; § 88
 францу́з § 113, п. 2, а
 францу́зький § 113, п. 2, а
 фрезерува́льник § 22, п. 3
 френч § 38, п. 1, прим. 5
 Фрі́дріх — Фрі́дріху § 53, п. 1
 Фрі́дріх-Вільге́льм § 106, п. 3, а
 фу́га § 88
 Фуку́ї § 112, п. 7
 фунт стерлі́нгів — фу́нта стер-
 лі́нгів § 48, п. 2, д
 Фу́р'є § 92, п. 1, а
 футбо́л § 86, п. 1, а; футбо́лу § 48,
 п. 3, з
 футля́р § 45, II, п. 1; § 88;
 футля́ри § 54, п. 1
 Фу́чик § 104, п. 5, б
 фюзеля́ж § 92, п. 2, б

Х

хазя́їн § 1, п. 2; хазя́ї, хазя́їні
 § 54, п. 1, прим.
 халва́ § 86, п. 1, а
 хапа́ти § 10, п. 1

харакірі § 90, п. 5, а, 4
Хара-Нур § 38, п. 8, прим. 3
Харків § 8, п. 1, а, 4; § 17, п. 1; § 49, п. 2, б; § 108; *Харкова* § 8, п. 1, а, 4; § 48, п. 2, г; *Харкову* § 49, п. 2, б; *Харковом* § 51, п. 3, б
Харківський клуб метробудівців § 38, п. 15, в
харків-товарний § 114, п. 3, а
Харків-Товарний § 114, п. 3, а
хатний § 23, п. 1; § 67, п. 2, а
хвастливий § 19, п. 1
хвастнути § 19, п. 1
хворостняк § 19, п. 1
Хемінгуей § 87
хи́жо § 9, п. 2, г, прим.
хіме́ра § 90, п. 5, а, 5, прим. 1
хист — *хісту* § 48, п. 3, є
хі́трощі § 66, п. 1, б; *хі́трощів* § 66, п. 2, б
хіба́ що § 30, п. 1, є; § 33, А, п. 2, а
хід — *ходу* § 48, п. 3, є
хімік § 22, п. 1, прим.
хімічно зв'язаний § 29, п. 1, г, прим. 1
хімія § 90, п. 5, а, 2; § 90, п. 5, а, 5
хіру́рг § 90, п. 5, а, 5
хліб — *хліба* § 48, п. 3, а; *хліби́*, *хліба́* § 54, п. 3
Хліб § 38, п. 2, б
хлібороб § 8, п. 3, г, б
хліборобство § 8, п. 3, г, б
хліб-сіль § 25, п. 4, б
хлів — *хліва́* § 48, п. 3, в
хлопець § 2, п. 2, в; *хло́пця* § 2, п. 2, в; § 50, п. 1; *хло́пче* § 53, п. 3
хлопець-богати́р § 27, п. 2
хлопчик § 22, п. 1
хлопчи́сько § 22, п. 9
хлоп'я — *хлоп'ят* § 65, п. 4
хлоп'ятко — *на хлоп'яткові* § 52, п. 1, б

Хмелеве § 113, п. 2
хмельський § 113, п. 2
Хмельницьчина § 38, п. 22
хобі § 87
ходів-ходів § 25, п. 4, а
ходити § 22, п. 5; § 80, п. 6, в, прим. 1; § 83; *ходить* § 83, прим. 1; *ходжу́* § 80, п. 6, в, прим. 1; *ходить, ходять* § 16, п. 2, г; *будете ходити* § 80, п. 8, а, 1; *ходів був, ходіла була, ходіли були* § 80, п. 9
ходіння § 8, п. 3, г; § 22, п. 5
хокей § 87; *хокею* § 48, п. 3, з
хол § 87
холод — *холоду* § 48, п. 3, д
Хома́ § 22, п. 10
Хоміч § 22, п. 10
Хомівна § 22, п. 10
Хомович § 22, п. 10
хор — *хору* § 48, п. 3, б
хорт, хорта́ § 8, п. 2, б
Хотінський замок § 38, п. 21
хотіти § 80, п. 3, б, 9; § 80, п. 4; § 83; *хочу* § 80, п. 3, б, 9; § 80, п. 4; *хочеш* § 80, п. 4; *хочуть* § 80, п. 3, б, 9
хоча́ б § 32, п. 2, а
хоч би § 32, п. 2, а
хоч-не-хоч § 30, п. 3, г
Хо Ши́ Мін § 38, п. 1, прим. 3; § 106, п. 1, д
хребет § 38, п. 8; § 114, п. 2, а, прим.
хрестові походи § 38, п. 22, прим. 1
християнство § 90, п. 5, а, 5, прим. 2
Хри́стов § 104, п. 5
хруш — *хрущів* § 57, п. 1
хто (парадигма) § 77; *біля ко́го* § 78, прим. 2
хто-бу́дь § 28, п. 2, б
хто́зна-як § 30, п. 3, в
хто́зна-який § 28, п. 2, б

хто-небу́дь § 28, п. 2, б; § 79; *кого́-небу́дь, кому́-небу́дь, ким-небу́дь, на ко́му-небу́дь* § 79
хтось § 33, А, п. 1, г; § 79; *кого́сь, кому́сь, кимсь* (і *кімось*) § 79; *біля ко́гось* § 78, прим. 2
художник-нейзажист § 27, п. 3
художній § 23, п. 1; § 67, п. 2, а
хунта § 90, п. 1
ху́тір — *ху́тора* § 48, п. 3, г
ху́тро — *ху́тер* § 55, п. 2

Ц

цар § 38, п. 3, прим. 2
Цве́тко, Цве́тка § 100, п. 2, прим.
Цвік § 104, п. 9
цвях § 6, п. 1, прим.
це́бто § 32, п. 1
цей, ця, це (парадигма) § 76; *цього́* § 7, п. 2; *у цьо́го* § 78, прим. 2; *при цьо́му* § 78, прим. 2
целуло́їд § 4, п. 4
Це́нкий § 104, п. 1
центр § 96; *у це́нтрі* § 52, п. 3, а
Цеци́лін § 104, п. 6, в, 1
Цивільний повітряний флот Ук-раїни § 38, п. 14
Циганко́в § 104, п. 7
цилі́ндр § 96
Цимлянська § 109, п. 4, б, 1
Цинда́о § 90, п. 5, в, 3
цисте́рна § 90, п. 5, в, 1
ци́фра § 90, п. 5, в, 1
Цице́рон § 104, п. 6, в, 1
Цілиногра́д § 109, п. 1, в; § 114, п. 2, г
ці́пильно § 17, п. 4
цокотіти § 80, п. 3, а
цукерки § 38, п. 25
цьогорі́чний § 66, п. 2, б
Цьо́тка § 104, п. 7
Цю́й Юа́нь § 106, п. 2, г, прим.
Цюру́пинськ § 113, п. 1
цюру́пинський § 113, п. 1
Цяво́вський § 104, п. 12, а, 3, прим.

Ч

чагарнік — *чагарнику́* § 48, п. 3, б
Чад — *Ча́ду* § 48, п. 3, і
ча́сня § 22, п. 6
«Чайка» § 38, п. 20
Чапа́єв § 53, п. 4
Ча́пек § 104, п. 1
Ча́плін — *Ча́пліном* § 51, п. 3, а
чар-зілля § 26, п. 2, 4
час від часу § 30, п. 2, б
часті́вка § 22, п. 11
ча́сто-гу́сто § 25, п. 4, б
чверть (1/4) § 72, п. 1
Чебокса́ри § 109, п. 5; § 112, п. 2; *Чебоксáр, Чебоксáрам, у Чебоксáрах* § 112, п. 2
чекáння § 10, п. 2
чека́ти § 10, п. 2
Челя́бінськ § 109, п. 4, а, 1; § 109, п. 9, а, 3, прим.
Ченсто́хова § 109, п. 7, д
черві́нець — *черві́нця* § 48, п. 2, д
Черво́на Ша́почка § 38, п. 2, б
Черво́ний Став — *Черво́ного Ста́ву* § 48, п. 2, г, прим.
червонога́рятий § 29, п. 2, д
черво́но-зеле́но-сі́ній § 29, п. 2, д
черв'я́к § 6, п. 1, прим.
череда́, чері́д § 8, п. 3, б, 1
че́рез § 8, п. 2, в
черезплі́чник § 21, п. 2
че́рез си́лу § 30, п. 2, а
че́рез те що § 32, п. 2, б
Черепове́ць § 109, п. 9, б; § 113, п. 2, б
черепове́цький § 113, п. 2, б
чері́дка § 8, п. 3, б, 1
Черка́си § 113, п. 2, в
Черка́ське старо́ство § 38, п. 12
черка́ський § 113, п. 2, в
черке́с § 113, п. 2, в
черке́ський § 113, п. 2, в
черне́тка § 9, п. 1
Черни́шов § 104, п. 7

Чернівці § 108; § 112, п. 2; Чернівці, Чернівцям, у Чернівцях § 112, п. 2
 Чернігів § 8, п. 1, а, 4; § 108; § 113, п. 2; Чернігова § 8, п. 1, а, 4
 Чернігівська облспоживспілка § 38, п. 14, а
 чернігівський § 113, п. 2
 чесати, чешу, чешеш § 80, п. 4
 чесний § 19, п. 1
 честь § 19, п. 1
 честь честю § 25, п. 4, б, прим.
 чеський § 113, п. 2, в
 Чеський Крумльов § 109, п. 7, г
 четверо, чотирьох, чотирьом § 70, п. 10
 четвертий § 9, п. 1; § 71, п. 1
 чех § 113, п. 2, в
 Чигирін § 113, п. 1
 чигирінський § 113, п. 1
 чий, чия, чие (парадигма) § 77;
 чийого § 7, п. 1, а
 чий-будь § 28, п. 2, б
 чий-небудь § 28, п. 2, б
 чийсь, чийбогось, чийомусь, чиймсь (і чиймось) § 79
 Чикаго § 90, п. 5, в, 3
 Чиковані § 104, п. 6, в, 1
 Чілі § 90, п. 5, в, 3
 чималенький § 33, А, п. 1, а
 чимало § 30, п. 1, е; § 33, А, п. 1, а
 чим би то § 33, А, п. 3, а, прим. 1
 чимдуж § 30, п. 1, е
 Чингісхан § 104, п. 6, в, 1
 чин чіном § 25, п. 4, б, прим.
 Чирчак § 109, п. 4, б, 1
 чисельник — чисельника § 48, п. 2, е
 численний § 20, п. 2, а
 численність § 20, п. 2, в
 численно § 20, п. 2, в

числівник — числівника § 48, п. 2, е
 чистий § 67, п. 1, а
 чистити — чисть, чистьмо, чистьте § 81, п. 2, в
 Чисті Пруді § 109, п. 7, в
 Чистоводне § 114, п. 2, а
 чистоводнівський § 114, п. 2, а
 Чита § 113, п. 1
 читинський § 113, п. 1
 чи то § 33, А, п. 2, б
 чичероне § 90, п. 5, в, 1
 Чичиков § 104, п. 6, в, 1
 чи що § 30, п. 1, е
 чіпати § 10, п. 2
 чіпляти § 10, п. 2
 член-кореспондент § 26, п. 2, 1, б; § 38, п. 3, прим. 1
 чобіт — чобіт § 55, п. 1, прим.; чобітьми (й чоботями, чоботами) § 58, п. 2; на чоботях (чоботях) § 59
 чоловік § 9, п. 1; сім чоловік, сім чоловіків, чоловік із двісті § 55, п. 1, прим.
 чомусь § 9, п. 1
 Чорне море § 114, п. 1, б
 чорний § 9, п. 1; § 9, п. 2, г;
 чорного § 9, п. 2, г
 чорніло § 9, п. 2, г
 чорніти § 9, п. 2, г
 чорниця — чорниці § 9, п. 2, г
 чорніти, чорніє § 9, п. 2, г
 чорногуз § 25, п. 1; § 26, п. 1, б
 чорнозем § 26, п. 1, б
 чорноземний § 29, п. 1, а
 чорнороб § 8, п. 3, г, б
 чотири (парадигма) § 70, п. 2;
 чотири § 9, п. 1
 4¹/з-тисячний § 28, п. 2, а
 чотирикутник § 25, п. 3, а
 чотиримісячний § 25, п. 4, б
 чотирриста § 70, п. 5
 чотириста сімдесят вісім тисяч шістсот п'ятдесят дев'ять — з чотирьохсот сімдесяти восьми

тисяч шестисот п'ятдесяти дев'яти § 70, п. 6
 чотири треті § 72, п. 1
 чотирнадцять § 70, п. 3
 чотирьохактний § 25, п. 3, б
 чотирьохмільйонний (і чотири-мільйонний) § 71, п. 1
 чотирьохсотий § 71, п. 1
 чотирьохтисячний (і чотиритисячний) § 71, п. 1
 чуваський § 113, п. 2, в
 чуваш § 113, п. 2, в
 чума́к — чума́че § 53, п. 3
 Чумацький Шлях § 38, п. 6
 Чупринків § 47, Б, п. 2, в
 Чусова § 109, п. 7, а; § 112, п. 3;
 Чусової, Чусовій § 112, п. 3
 чути (парадигма в теперішньому часі) § 80, п. 1; чути, чу́ю, чу́ють § 80, п. 3, б, 1

III

ша́бля — шабел́ь § 47, Б, п. 2, в, прим. 1
 шайба — шайб § 47, Б, п. 2, в, прим. 1
 шалі́вка § 22, п. 11
 Шантії § 98; § 100, п. 2
 шарудіння § 22, п. 5
 шарудіти § 22, п. 5
 шасі́ § 89, п. 1
 шах § 38, п. 3, прим. 2
 шахта́р, шахта́ря § 45, II, п. 2;
 шахта́реві § 49, п. 1; шахта́ря́м § 56; шахта́ря́ми § 58, п. 1;
 на шахта́ря́х § 59
 Ша́хти § 109, п. 5; § 113, п. 1
 ша́хтинський § 113, п. 1
 Ша́ші § 38, п. 4
 Швейца́рія § 95, п. 1
 швець § 16, п. 1, а; шевче § 53, п. 3
 Швець § 101; § 102, п. 1; Швеця́, Швеце́ві (Швеця́ю) § 102, п. 1
 швидкохі́д § 8, п. 3, г, 6

швидкохі́дний § 8, п. 3, г, 6
 шевці́в § 8, п. 1, а, 3; § 67, п. 1, б; шевце́ва, шевце́вого § 8, п. 1, а, 3
 шевченкі́ана § 38, п. 1, прим. 5
 Шевче́нків — Шевче́нкова, Шевче́нкове § 23, п. 7; Шевче́нкові пое́зії § 38, п. 26, а
 Шевче́нкі́вська пре́мія § 38, п. 26, в
 Шевче́нкі́вський райо́нний відді́л наро́дної осві́ти мі́ста Киє́ва § 38, п. 14, а
 шевче́нкі́вський сти́ль § 38, п. 26, в, прим., а
 Шевче́нко § 23, п. 7
 Шексна́ § 109, п. 1
 ше́лест § 2, п. 2, а; § 8, п. 2, в
 Ше́ллі § 100, п. 2
 Шепети́вка § 108; § 112, п. 1, I;
 Шепети́вки, у Шепети́вці § 112, п. 1, I
 ше́ніт § 2, п. 1
 шепоти́ти § 2, п. 1
 ше́стєро, ші́стьо́х, ші́стьо́м § 70, п. 10
 шестиде́нка § 9, п. 1; § 26, п. 1, г
 Ші́ллер § 89, п. 3; § 100, п. 1, II;
 Ші́ллєра, Ші́ллером § 100, п. 1, II
 Ші́мчак § 104, п. 5, б
 шино́к — шинку́ § 48, п. 3, в
 ші́рма § 90, п. 5, в, 1
 шіро́кий § 2, п. 1
 Шіро́кий Яр § 114, п. 1, а;
 Шіро́кого Яру § 48, п. 2, г, прим.
 шіро́ко § 2, п. 1
 широчина́, широчі́нь § 61, п. 1, прим.
 ші́йти, ші́ю, ші́ють § 80, п. 3, б, 1; шій, шіймо, шійте § 81, п. 2, а
 шифр § 90, п. 5, в, 1

шихтівка § 22, п. 11
 Шійшкін § 104, п. 6, в, 1
 Шіюфок § 90, п. 5, в, 3
 шістдесят § 70, п. 4
 шістдесятити § 28, п. 1, б; § 71, п. 1
 шістдесятити 'ятимільйонний § 28, п. 1, б
 16-поверховий § 26, п. 1, д, прим.
 шістнадцять § 19, п. 1; § 70, п. 3
 шістсот § 70, п. 5
 шість (парадигма) § 70, п. 2;
 шість § 70, п. 3; шість § 9, п. 1
 шків — шківа § 48, п. 2, е
 шкода — шкод § 8, п. 3, г, 3
 школа — шкіл § 47, Б, п. 2, а
 школяр (парадигма) § 46, П;
 школяр § 17, п. 1; § 45, П,
 п. 3; школяра § 45, П, п. 3;
 школяре § 53, п. 3; школярі
 § 54, п. 2; школярів § 55, п. 1
 шлакоблок § 26, п. 1, в
 шлях § 38, п. 9; на шляху § 52,
 п. 2, б
 Шмельова § 104, п. 1
 шовк, шовку § 8, п. 2, б
 сесія Київської обласної ради
 § 38, п. 16
 шостий § 9, п. 1; § 71, п. 1
 Шоу § 94; § 100, п. 2
 шофер § 45, П, п. 1; § 89, п. 1
 Шпанка рання § 38, п. 5
 шприц § 17, п. 7; § 93, п. 1, в
 штаб — штабу § 48, п. 3, г; у
 штабі § 52, п. 3, а
 штабс-капітан § 26, п. 2, 1, б
 штани § 66, п. 1, а; штанам (і
 штаням) § 66, п. 3, а; штань-
 мі (й штанями, рідше —
 штанями) § 66, п. 5, в; на
 штанях (рідше — на штанях)
 § 66, п. 6
 Штраус § 94
 штрейкбрехер § 95, п. 1
 шум — шуму § 48, п. 3, е

Щ

шавель — шавлю § 48, п. 3, б
 щасливий § 19, п. 1
 щастя § 17, п. 3; § 19, п. 1;
 щастям § 51, п. 2
 щеміти § 9, п. 1
 щетіна § 9, п. 1
 Щиглов § 104, п. 6, в, 1
 Щигрій § 109, п. 4, б, 1
 Щипачов § 104, п. 3, в
 що (парадигма) § 77; від чого, в
 чому § 78, прим. 2
 щоб § 32, п. 1; § 32, п. 1, увага;
 § 33, А, п. 1, б
 що-будь § 28, п. 2, б; § 79; чого-
 будь, чому-будь, чим-будь, на
 чому-будь § 79
 щовечора § 30, п. 1, е; § 33, А,
 п. 1, а
 щогодині § 30, п. 1, е; § 33, А,
 п. 1, а
 Щоголів § 53, п. 4
 щодалі § 30, п. 1, е
 щоденник § 33, А, п. 1, а
 щоденно § 30, п. 1, е
 щодня § 30, п. 1, е; § 33, А,
 п. 1, а
 щодо § 31, п. 1, а
 щодоби § 33, А, п. 1, а
 щодуху § 30, п. 1, е; § 33, А,
 п. 1, а
 що ж до § 31, п. 3; § 33, А, п. 2, а
 щокі § 9, п. 1; щоці, на щоці § 9,
 п. 2, б
 Щокіно § 109, п. 2, в
 щомісяця § 30, п. 1, е
 щомога § 30, п. 1, е
 щонайбільше § 30, п. 1, е
 щонайдовше § 30, п. 1, е
 щонайдужче § 30, п. 1, е
 щонайкраще § 30, п. 1, е
 щонайкращий § 33, А, п. 1, а
 щонайменше § 30, п. 1, е
 щонайсильніший § 69, п. 2, б

щонайширше § 30, п. 1, е
 що-небудь § 28, п. 2, б; § 79; чо-
 го-небудь, чому-небудь, чим-
 небудь § 79
 щоночі § 30, п. 1, е
 щоправа § 30, п. 1, е; § 33, А,
 п. 1, а
 щораз § 30, п. 1, е
 щоразу § 30, п. 1, е; § 33, А,
 п. 1, а
 щороку § 30, п. 1, е
 щосили § 30, п. 1, е; § 33, А,
 п. 1, а
 щось § 33, А, п. 1, г; § 79; чогось,
 чомусь, чимсь (і чимось) § 79; від
 чогось, в чомусь § 78, прим. 2
 що то § 33, А, п. 2, б
 що то за § 33, А, п. 2, б
 щохвилини § 30, п. 1, е
 Щука § 38, п. 2, б

Ю

ювіляр § 45, П, п. 1
 юдині срібняки § 38, п. 26, в,
 прим., б
 юнат § 20, п. 1, б
 Юпітер § 38, п. 6
 Юр'єв § 104, п. 11
 Юрївна § 22, п. 10
 Юрій Клен (Освальд Бургардт)
 § 38, п. 1
 Юрійович § 22, п. 10
 юрмище § 45, П, п. 3
 Юхїменко § 2, п. 2, б
 юшка — ющиці § 18, п. 4, прим. 1

Я

я (парадигма) § 73; до мене § 78,
 прим. 2
 Яблонський § 104, п. 9
 явище § 45, П, п. 3; явища § 54,
 п. 3; явищами § 58, п. 1
 явір § 45, П, п. 1
 Ягич § 104, п. 5

ягня — ягнята, ягнят § 65, п. 4;
 ягнятами § 65, п. 5; на ягня-
 тах § 65, п. 6
 ягнятко — ягняткові, ягнятку § 49,
 п. 1
 яєчко § 22, п. 7
 яєчня § 18, п. 4
 яйце § 18, п. 4; яєць § 55, п. 2
 яйцеподібний § 25, п. 2, б
 якби § 32, п. 1; § 32, п. 1, увага;
 § 33, А, п. 1, а; § 33, А, п. 1, б
 який § 77
 який-будь § 28, п. 2, б
 який-небудь § 28, п. 2, б
 якийсь, якась, якесь § 33, А, п. 1, г
 Яків § 22, п. 10
 Яківна § 22, п. 10
 якісний § 19, п. 1
 якість § 5, п. 1; § 19, п. 1; якіс-
 тю § 61, п. 3, б
 якнайбільше § 30, п. 1, е
 якнайбільший § 69, п. 2, б
 якнайдовше § 30, п. 1, е
 якнайдужче § 30, п. 1, е
 якнайкраще § 30, п. 1, а
 якнайшвидше § 33, А, п. 1, а
 якнайшвидший § 69, п. 2, б
 як-небудь § 30, п. 3, в
 як-не-як § 30, п. 3, г
 Якович § 22, п. 10
 якомога § 30, п. 1, е; § 33, А,
 п. 1, а
 якось § 30, п. 1, е
 якось § 30, п. 1, е
 якось-то § 33, А, п. 3, а
 як-от § 33, А, п. 3, а
 якраз § 30, п. 1, е
 як слід § 30, п. 2, а
 як треба § 30, п. 2, а
 якщо § 32, п. 1; § 32, п. 1, увага;
 § 33, А, п. 1, а
 Ямпіль § 108
 Янка Купала § 104, п. 7
 яр § 38, п. 9; яру § 48, п. 3, г
 яріок — ярка § 48, п. 3, г
 Ярополк § 106, п. 2, г

Ярослав Андрійович — Ярослав Андрійовичу § 53, п. 4, прим. 4	ясна § 66, п. 1, в; ясен § 66, п. 2, в
Ярославів Вал § 38, п. 9	Ясна Поляна § 38, п. 8, прим. 1; § 114, п. 2, д
Ярослав Мудрий § 38, п. 1; § 38, п. 26, б	Ясногородка § 114, п. 2, а
Яр-під-Зайчиком § 114, п. 3, г	яснополянський § 114, п. 2, д
ярський-під-зайчиком § 114, п. 3, д	Ясси § 113, п. 2, в
ясен § 67, п. 1, в	яський § 113, п. 2, в
ясень — ясеня § 48, п. 2, б; ясеню § 53, п. 2	Яффа § 89, п. 3; § 89, п. 3, прим.
ясла § 66, п. 1, в; § 66, п. 4, а; ясел § 66, п. 2, в; яслам § 66, п. 3, а; у яслах § 66, п. 6	яфський § 89, п. 3, прим.
	ячмінний § 18, п. 4
	ячмінь § 18, п. 4; § 50, п. 2;
	ячменю § 48, п. 3, б
	ячний § 18, п. 4

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
-----------------	---

І. ПРАВОПИС ОСНОВИ СЛОВА

ЛІТЕРНІ ПОЗНАЧЕННЯ ЗВУКІВ	7
ГОЛОСНІ	7
§ 1. Ненаголошений О	7
§ 2. Ненаголошені Е, И	7
§ 3. І	8
§ 4. І	8
§ 5. Я, Ю, Є	8
§ 6. Апостроф	9
§ 7. ЙО, БО	9
Чергування голосних	10
§ 8. Чергування О—І, Е—І	10
О, Е, що не переходять в І	10
Відхилення в чергуванні О—І, Е—І	11
§ 9. Чергування Е—О після Ж, Ч, Ш, Щ, ДЖ, Й	14
Чергування голосних у дієслівних коренях	15
§ 10. Чергування О—А	15
Е (невипадний) — І (невипадний)	15
Е (випадний) — И	16
§ 11. Чергування У—В	16
§ 12. Чергування І—Й	17
§ 13. Чергування З—ІЗ—ЗІ (ЗО)	18
ПРИГОЛОСНІ	19
§ 14. Літера Г	19
§ 15. Літера Г	19
Позначення м'якості приголосних	20
§ 16. Коли пишеться Ь	20
§ 17. Коли Ь не пишеться	21
Зміни приголосних при збігу їх	22
§ 18. Зміни груп приголосних -ЦЬК-, -СЬК-, -ЗЬК-, -СК-, -ШК-, -ЗК-, -СТ-	22
Зміни приголосних перед -СЬК(ИЙ), -СТВ(О)	23
Зміни приголосних перед -Ш(ИЙ) у вищому ступені прикметників (прислівників)	23
-ЧН-, -ШН-	23

Спрошення груп приголосних	24
§ 19. -Ж(Д)Н-, -З(Д)Н-, -С(Т)Н-, -С(Т)Л-	24
-З(К)Н-, -С(К)Н-	24
-С(Л)Н-	25
Подвоєння та подовження приголосних	25
§ 20. Подвоєння приголосних при їх збігу	25
-ЕНН(ИЙ), -АНН(ИЙ)	25
Подовження приголосних перед Я, Ю, Є, І	26
ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ	27
§ 21. 3-, (і3-, зі-)	27
БЕЗ-, РОЗ-, ЧЕРЕЗ- та ін.	28
ПРЕ-, ПРИ-, ПРІ-	28
ПРАВОПИС СУФІКСІВ	29
Іменникові суфікси	29
§ 22. -ИК, -НИК та ін.	29
-ИВ(О)	29
-АЛЬНИК, -ИЛЬНИК та ін.	29
-АЛЬ, -ЕНЬ та ін.	29
-ИНН(Я), -ІНН(Я) та ін.	29
-ЕН(Я) [-ЄН(Я)]	30
-ЕЧОК [-ЄЧОК], -ЕЧК(А) [-ЄЧК(А)], -ИЧОК,	
-ИЧК(А) та ін.	30
-ЕНК(О) [-ЄНК(О)], -ЕНЬК(О, А) [-ЄНЬК(О)]	30
-ИСЬК(О) [-ІСЬК(О)], -ИЩ(Е) [-ІЩ(Е)]	30
-ОВИЧ, -ІВН(А) [-ІВН(А)]	30
-ІВК(А) [-ІВК(А)], -ОВК(А)	31
-ОК	31
-ИР, -ИСТ, -ИЗМ, -ІР, -ІСТ, -ІЗМ	31
Прикметникові та дієприкметникові суфікси	31
§ 23. -Н(ИЙ), -Н(ІЙ)	31
-АНН(ИЙ), -ЕНН(ИЙ), -АН(ИЙ), -ЕН(ИЙ)	32
-ИЧН(ИЙ), -ІЧН(ИЙ) [-ІЧН(ИЙ)]	32
-ИН, -ІН	32
-ИН(ИЙ), -ІН(ИЙ)	33
-ИСТ(ИЙ), -ІСТ(ИЙ)	33
-ЕВ(ИЙ), -ЄВ(ИЙ), -ОВ(ИЙ)	33
-УВАТ(ИЙ) [-ЮВАТ(ИЙ)], -ОВАТ(ИЙ),	
-ОВИТ(ИЙ)	34
Дієслівні суфікси	34
§ 24. -УВА- (-ЮВА-), -ОВА-	34
-ОВУВА-	35
-ІР- (-ИР-)	35
ПРАВОПИС СКЛАДНИХ СЛІВ	35

ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ПРАВОПИСУ СКЛАДНИХ СЛІВ	35
§ 25. Сполучні звуки О, Е (Є)	35
Складні слова без сполучного звука	36
§ 26. Складні іменники	38
§ 27. Прикладки	40
§ 28. Складні числівники та займенники	40
§ 29. Складні прикметники	41
§ 30. Прислівники	44
§ 31. Прийменники	49
§ 32. Сполучники	49
§ 33. Частки	50
ВЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ (БУКВИ)	54
§ 34. Велика літера на початку речення	54
§ 35. Велика літера при звертаннях і в ремарках	55
§ 36. Велика та мала літери в рубриках	56
§ 37. Велика літера після двокрапки, на початку цитати	
тощо	57
§ 38. Велика літера у власних назвах	58
§ 39. Велика літера в складноскорочених назвах	69
§ 40. Графічні скорочення	70
ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ	71
§ 41. Орфографічні правила переносу	71
§ 42. Технічні правила переносу	71
ЗНАК НАГОЛОСУ	72
§ 43.	72
II. ПРАВОПИС ЗАКІНЧЕНЬ ВІДМІНЮВАНИХ СЛІВ	
ІМЕННИК	73
§ 44. Поділ на відміни	73
§ 45. Поділ на групи	73
§ 46. Зразки відмінювання іменників	76
УВАГИ ДО ПРАВОПИСУ ОКРЕМИХ ВІДМІНКІВ	79
I відміна	79
§ 47. А. Однина	79
§ 47. Б. Множина	81
II відміна	83
А. Однина	83
§ 48. Родовий відмінок	83
§ 49. Давальний відмінок	86
§ 50. Знахідний відмінок	87
§ 51. Орудний відмінок	87
§ 52. Місцевий відмінок	88

§ 53. Кличний відмінок	89
Б. Множина	90
§ 54. Називний відмінок	90
§ 55. Родовий відмінок	91
§ 56. Давальний відмінок	92
§ 57. Знахідний відмінок	92
§ 58. Орудний відмінок	92
§ 59. Місцевий відмінок	93
§ 60. Кличний відмінок	93
III відміна	93
§ 61. Однина	93
§ 62. Множина	94
§ 63. Відмінювання слова <i>мати</i>	95
IV відміна	95
§ 64. Однина	95
§ 65. Множина	95
§ 66. Відмінювання іменників, що мають тільки форму множини	96
ПРИКМЕТНИК	98
§ 67. Тверда група прикметників	98
М'яка група прикметників	98
§ 68. Зразки відмінювання прикметників	99
§ 69. Ступенювання прикметників	100
ЧИСЛІВНИК	101
КІЛЬКІСНІ ЧИСЛІВНИКИ	101
§ 70. Відмінювання кількісних числівників	101
ПОРЯДКОВІ ЧИСЛІВНИКИ	103
§ 71. Відмінювання порядкових числівників	103
ДРОБОВІ ЧИСЛІВНИКИ	104
§ 72. Відмінювання дробових числівників	104
ЗАЙМЕННИК	104
§ 73. Особові займенники	104
Відмінювання особових займенників	104
§ 74. Зворотний займенник	105
Відмінювання зворотного займенника	105
§ 75. Присвійні займенники	105
Відмінювання присвійних займенників	105
§ 76. Вказівні займенники	105
Відмінювання вказівних займенників	105
§ 77. Питальні займенники	106
Відмінювання питальних займенників	106
§ 78. Означальні займенники	106

Відмінювання означальних займенників	106
§ 79. Складні займенники (неозначені й заперечні)	107
Відмінювання складних займенників	107
ДІЄСЛОВО	108
§ 80. Дійсний спосіб	108
Теперішній час	108
Поділ дієслів на дієвідмини	108
Друга дієвідміна	108
Перша дієвідміна	109
Зміни приголосних у дієсловах, дієприкметниках і віддієслівних іменниках	111
Відмінювання дієслів ДАТИ, ЇСТИ, ВІСТИ (ВІД-ПОВІСТИ й под.), БУТИ	112
Майбутній час	113
Минулий і давноминулий час	113
§ 81. Наказовий спосіб	114
§ 82. Умовний спосіб	115
§ 83. Неозначена форма дієслова (інфінітив)	115
§ 84. Дієприкметник	116
Дієприкметники активного стану	116
Дієприкметники пасивного стану	116
§ 85. Дієприслівник	117
III. ПРАВОПИС СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ	
ПРИГОЛОСНІ	118
§ 86. L	118
§ 87. G, H	118
§ 88. F, PH, TH	119
§ 89. Неподвоєні й подвоєні приголосні	119
ПЕРЕДАЧА ЗВУКА J ТА ГОЛОСНИХ	120
§ 90. J	120
§ 91. E, O, EU	123
ГРУПИ ПРИГОЛОСНИХ З ГОЛОСНИМИ	123
§ 92. Апостроф	123
§ 93. Ъ	123
§ 94. Дифтонги AU, OU	124
§ 95. Дифтонги EI, EU, IJ, EY	124
§ 96. Кінцеві -TR, -DR	124
§ 97.	124
§ 98.	125
§ 99.	125

ВІДМІНЮВАННЯ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ	125
§ 100.	125
IV. ПРАВОПИС ВЛАСНИХ НАЗВ	
§ 101. Українські прізвища	126
§ 102. Відмінювання прізвищ	126
§ 103. Відмінювання імен	128
§ 104. Фонетичні правила правопису слов'янських прізвищ	131
§ 105. Неслов'янські прізвища	135
СКЛАДНІ І СКЛАДЕНІ ОСОБОВІ ІМЕНА ТА ПРИЗВИЩА Й ПОХІДНІ ВІД НИХ ПРИКМЕТНИКИ	135
§ 106. Імена та прізвища (прізвиська)	135
§ 107. Похідні прикметники	137
ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ	138
§ 108. Українські географічні назви	138
§ 109—110. Географічні назви слов'янських та інших країн	138
Географічні назви з прикметниковими закінченнями	141
§ 111. Іншомовні географічні назви	142
§ 112. Відмінювання географічних назв	142
§ 113. Правопис прикметникових форм від географічних назв	144
Суфікси -ИНСЬК(ИЙ), -ІНСЬК(ИЙ)	144
Суфікси -ОВСЬК(ИЙ) [-ЬОВСЬК(ИЙ)], -ЕВСЬК(ИЙ) [-ЄВСЬК(ИЙ)], -ІВСЬК(ИЙ) [-ІВСЬК(ИЙ)]	145
§ 114. Правопис складних і складених географічних назв ...	146
Написання окремо	146
Написання разом	147
Написання через дефіс	148
V. НАЙГОЛОВНІШІ ПРАВИЛА ПУНКТУАЦІЇ	
§ 115. Крапка	151
§ 116. Знак питання	152
§ 117. Знак оклику	153
§ 118. Кома	155
А. Кома в простому реченні	155
Б. Кома в складному реченні	166
§ 119. Крапка з комою	170
§ 120. Двокрапка	172
§ 121. Тире	173
§ 122. Крапки	178
§ 123. Дужки	179
§ 124. Лапки	180
§ 125. Розділові знаки при прямій мові	182
ПОКАЖЧИК	186

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ім. О.О. ПОТЕБНІ

ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

Київ, Науково-виробниче підприємство
«Видавництво “Наукова думка” НАН України», 2012

Художнє оформлення *М.А. Панасюк*Художній редактор *Р.І. Калиш*Технічні редактори *Т.С. Березяк, Г.М. Ковальова*Коректор *С.В. Шарабанова*Оператори *О.О. Іщенко, М.А. Кравченко*Комп'ютерна верстка *О.І. Фуженко*

Підп. до друку 07.05.2012. Формат 84×108/32.
Папір офс. № 1. Гарн. Таймс. Друк офс. Ум. друк. арк. 15,12.
Ум. фарбо-відб. 15,54. Обл.-вид. арк. 16,46.
Тираж 7000 прим. Зам. № 12—238

НВП «Видавництво “Наукова думка” НАН України»
Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру ДК № 2440 від 15.03.2006 р.
01601 Київ 1, вул. Терещенківська, 3

ПАТ “Білоцерківська книжкова фабрика”
Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4063 від 11.05.2011 р.
09117 Біла Церква 117, вул. Леся Курбаса, 4